DE PASSIONE DOMINI
MARCI ANTONII
NATTAE ASTENSIS
Libri ſeptem in Dialogo ſcripti, ac nunc primum editi.

ACCESSIT AD FINEM PRAETER
librorum argumenta ſummatim collecta,
tum rerum memorabilium tum
locorum ſcripturæ Index
locupletiſsimus.

IN MONTE REGALI, MDLXX.
Permiſſu eorum qui in hæreſim inquirunt.

BERNARDINI CASTELLINI AD LECTOREM EPIGRAMMA.

TAntò dulce magis cantare feruntur olores,
Imminet his quantò preßius hora necis.
Haud secus excellens stellanti proximus aulæ
Supremos cantus dat tibi Natta suos.
Non vbi Romanos illum cecinisse triumphos,
Non vbi vel regum facta superba leges:
Ast superum regis magnos luxisse labores,
Flagra, crucem, clauos, serta cruenta, necem.
Nos, quibus, in patriam deuicta morte reduxit,
Angelicisq; dedit cœtibus esse pares.
Hàc igitur regnum fugies immane Tyranni,
Hàc iter in cœlum candide Lector habes.
Hæc lege, dimißis longè post terga prophanis,
Hinc tibi mors, illinc vita perennis erit.

SANCTISS. D. N. PIO V. PONT. MAX.

MARCVS ANTONIVS NATTA ASTENSIS,

Salutem & humilem ſui commendationem.

ANNIS proximis ſcripſi libros ſeptem de Domini paſsione horribili illa quidem & ſalutari: horribili, quia conſtat omnium fuiſſe accerbiſsimam: ſalutari, quoniam in hac ſalutis noſtræ ſumma conſiſtit. Enimuero quum capti eſſemus omnes in primo humani generis parente, vnigenitus Dei filius noſtra natura aſſumpta per hanc nos liberauit, & aduerſarias poteſtates ſuperauit non ſoluta & armata, ſed inermi & confiĉta manu. Qua in re illud mirandum eſt, quòd voluerit naturam noſtram aſſumere, & in ligno crucis noſtram conficere ſalutem, ita vt qui in triumpho duci, vt victus videbatur, ipſe potius eſſet triumphator, ſicut idem & pretium redemptionis extitit & redemptor. Sed in pleriſq. huiuſmodi ſunt diuina opera, vt omnem ad ſe trahant admirationem. Quid fabrica mundi maius? quid operoſius? quid admirabilius? Attamen fabricator mundi Deus hanc molem tantam excitauit é nihilo, vnico nutu, nullo labore. At dum noſtram operatus eſt ſalutem, non modo laborare voluit ſed etiam extrema quæq. perpeti, aſſumens communionem imbecillitatis noſtræ. Hoc tam admirabile eſt, vt omnem ingenii humani ſuperat facultatem. Sed de his latius in his libris diſſeruimus ſanctorum patrum veſtigia imitatus, ſi non pari eloquentia, at non fortaſſe minori ſtudio, ac labore ſcribendi. Hos ego libros ad te mittere decreui atq. etiam dicare, imitatus conſuetudinem horum temporum, qua conantur homines huiuſmodi dicationibus ad ſummos viros factis ſcripta ſua illuſtrare. Illud etiam potiſsimum fuit in cauſa, quòd nulli commodius hi libri dicari poſſe videbantur, quàm tibi, qui vicem geris in terris eius, qui tanta pro nobis geſsit, quanta miramur, & non modo dicendo ſed nec cogitando quidem explicare valemus. Accedat etiam, quòd cum cogitarem cui hos libros dicarem, nomen tuum & dignitas excitauit mihi memoriam

PII Summi Pontificis, cui tu in solios Petri proxime successisti: nam quum illi libros de immortalitate animi cum quibusdam aliis opusculis ad Christianam pietatem spectantibus misissem, tunc illa mecum. Quid nunc inquam mutamus? Cur non eodem ferimur? Nam & tu summus es Pontifex & pius, & Pius Pio statim successisti: hoc & si cuiquam leue videatur, tamen (crede mihi) non parum me mouit. Quæres forsitan, quid hi libri ferant nouitatis, nihil, nisi quòd forsitan plenius & vberius dominicæ passionis triumphũ continent: multa enim excerpsi tum à veteribus ecclesiæ Doctoribus, tum à recentioribus Theologis, & cultiore fortasse etiam orationis vestitu ambulant, quàm in quorundam libris legantur. Mediocritas enim mea iam tibi in dicendo nota esse potest. Enimuero quum libellum, quem de Dei locutione inscripsi, edere vellem in vulgus, Academia quæ tunc erat Veneta, & nunc extincta est, quę id munus susceperat, tibi in minoribus agenti (Cardinalis enim Alexandrinus uocabare) libellum illum dicauit, quem te legisse suspicor, tum ob materiæ dignitatem, tum quia a doctissimis uiris missus fuit, asserentibus, ut putabant ipsi, & uerbis esse illustrem, & sentẽtiis grauem. Quamquam hos meos labores ad te mittere uolui, non spectans ad aliquod eloquentiæ meæ robur, aut ingenii acumen, aut doctrinæ opes: sed ad humanitatem tuam, qua impulsus, ut læte hoc meum munusculum suscipias, peto. Superest nunc, ut omnipotentem Deum rogemus, qui te ex monasteriorum disciplina eductum & in sacris literis exercitatum ecclesiæ suæ præesse uoluit, incolumen diu seruet, efficiatq. ut per te aliquando recreetur: nam nec nostra nec patrum memoria durius oppugnata est intus & extra, quàm hodie oppugnetur: speramus omnes boni quandoq́. hæc meliora fore te summo Pastore administrante. Est enim Christus, quem sequimur, omnium Dominus: ille iam dixerat in opere Psalmorum, Meus est orbis, ergo facilè poterit manu hunc orbem conuertere, & efficere; ut quæ nunc sunt sinistra, dextera reddantur. Commouebitur ille, (ut opinor) orationibus Sanctitatis tuæ, & uirtutibus. Sed quorsum feror? iam enim de laudibus tuis dicere ingrediebar, sed reprimo me, ne epistolæ mediocritatem excedam, uel illud potius, ne offendam sapientissimas tuas aures, quæ ab huiusmodi uerborum lenociniis abesse solent. Iterum fœlix sit Sanctitas tua.

INDEX

INDEX EORVM, QVAE IN HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

Procemium.

IN PRIMO LIBRO.

IN LIBRO SECVNDO.

IN LIBRO TERTIO.

IN LIBRO QVARTO.

IN LIBRO QVINTO.

IN LIBRO SEXTO.

IN LIBRO SEPTIMO.

F I N I S.

Errata inter excudendum commissa sic corrigito.

Pagina 1.vers.28.miretur tantam.Pag.52.vers.38.immolabatur.54.22.dignitatem.& vers.28 consentiat.vers.30.exhaurienda. Pag.75.5.innuens. Pag.vers.vltimo,apud Romanos.96. vers.vlt.impenderetur.98.3.Vtrum mors.99.2.& me (vt dixi) 141.13. ficta sunt,156.20. Salua enim.

Nos Fr. Alexander Longus Diocesis Montis Regalis inquisitor, sacræq; Theologiæ Doctor, interposita particulari cõcessione Reuerendiss. & illustr. Sedis Apostolicæ Nuntij, Montisq; Regalis Episcopi, diligenti inspectione & examine adhibito præsens opus de Passione Domini vt catholicum approbamus.

PARASCEVE FRANCISCI CAGNOLI IN NATTAM.

Membra lacer canibus proprijs Nasone refertur
Actæon spectans nuda verenda Deæ.
Ast hic Natta cruci Christum sine crimine fixum
Concinit, vnde necis prædæreuixit homo.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS

IN LIBROS DE DOMINI PASSIONE PROOEMIVM.

QVVM omnes homines conueniat, poſt quàm puerilem exceſſerint ætatem, & reliquum vitæ curſum inſtituere cœperunt, religionis ſtudio teneri, & ea quærere, quæ ad perpetuam animæ ſalutem deſiderãtur; nihil tam cognitu dignũ, auditu vtile, ſcitu neceſſariũ exiſtimaui, quàm aſsiduè tracta re animo, & reminiſci, quæ vnigenitus Dei filius de ſolio æterni patris deſcedens homine aſsumpto dixiſſe, & feciſſe perhibetur, & in his præcipuè ea, quæ ſupremo eius vitæ tempore voluit perpeti pro totius humanæ gentis ſalute: nam, quum peccato originis ſordidati eſſemus, propriis etiam peccatis óbliti teneremur, venit ille collapſas res miſeratus, vt omnia in priſtinum reſtitueret: venit, non vt mundum iudicaret, quod eſt regiæ cuiuſdam poteſtatis, ſed vt erudiret, & corrigeret, quod eſt ſummæ benignitatis: venit, vt omnes a peccatis ſaluos faceret, quod eſt maximæ charitatis. Qua in re, quoniam opus eſſe videbatur ſacrificio& ſanguine oblato, ipſe ne quidem triſtiſsima & duriſsima recuſauit, ſed poſt flagella, alapas, conuitia, & mille opprobria obtulit ſe vt victimam in ara crucis, vt peccata noſtra tolleret, atque deleret, nec his ſuppliciis ſalutem tantum animæ redemit, ſed etiam corporis propterglorioſam reſurrectionẽ, quæ piis omnibus ob illius merita continget. Quod ſignificans Apoſtolus ad Corinthios. Quoniam (inquit) per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorum: & ſicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabũtur. Vna mors Chriſti in corpore duabus noſtris mortibus animæ ſcilicet & corporis occurrit, eaſq; depulit. Eademq; mors non ſolum duas noſtras mortes, ſed etiam inimicitias, quæ inter nos &Deum erant, interfecit. Quis nõ miretur tantum amoris flammam? quòd is, qui erat altiſsimus, humana carne ſuſcepta voluerit fieri infimus, nec infimus modo, ſed etiam, quum ipſe eſſet expers omnis criminis, eam, quæ debebatur criminoſis, pœnam ſubire: vt mortem noſtram depelleret, & perpetuam felicitatem in cœleſtibus præſtaret. Quo vnigenite Dei, quo tua deſcendit humilitas? Quo tua flagrauit charitas? Quo tua proceſſit pietas? Quo peruenit compaſsio? vt nos redimeres hoſtes maieſtatis tuæ, indebitis pœnis te onerare voluiſti: nihil eſt, quod tanto tuo amori comparari poſsit. In hoc extremo paſsionis actu reſpicere licet inuictiſsimam pa-

tiẽtiam, profundiſsimam humilitatem, altiſsimam charitatem. Quo factum eſt, vt nobis harum uirtutum exemplum præberes. Quis.n. audeat intumeſcere reſpiciens eum, in quo non vmbraticè ſed corporaliter diuinitas inhabitat, uſq; eo ſe demiſiſſe, ut ſceleratorum hominum manibus ſe uiolari ſuſtineret? Nemo illo ſublimior, nemo etiam humilior, ſputis illitus eſt, oppro briis ſaturatus eſt, morte turpiſsima condemnatus eſt, & cum iniquis deputatus eſt. Quanta hæc humilitas? quæ hunc habet modum, uel potius eſt extra modum, Et ecquod inſuper maius ſpeculũ patiẽtiæ deſideramus, quàm dum ſpectamus eum, qui ſolo nutu conuertere omnia poteſt, tam immenſa, tam horrenda tuliſſe ſupplicia ſilentio, nulli maledicendo, nec quemquam laceſsendo? Quantum ununquemque noſtrum hæc Chriſti æquanimitas docere poteſt manſuetudinem? Iam uerò docemur hoc propoſito exemplari nullam tanti debere eſse inuidiam, nulla tanti ſupplicia, nulla tanti opprobria, ut queant nos à ueritate, & iuſtitia deducere: quin ea potius contra, ad uerſa infeſtaque omnia conſtanter tueri fidentes curæ eſse Deo, qui nos faciet ſuperare omnia, & pro graui duroque certamine æterna, & immenſa præmia largietur, quemadmodum in Chriſto impletum uidemus, cui contulit omnem poteſtatem cœli & terræ, cui dedit nomen, quod eſt ſupra omne nomen, ut in nomine IESV omne genu flectatur. Denique illud profiteri audeo nullum eſse, qui diligenter & ea, qua decet pietate, paſsionem hanc euoluat, quin aliqua ex parte reddatur melior. Viſum eſt autem mihi eam de ſcripto tractare: quoniam quæ litteris mandantur, ea ualidius inhærent mentibus, & fortius imprimuntur. Memineram iam orationes duas, unã in domini natale, alteram in eiuſdem reſurrectionem ſcripſiſſe, nec ſcripſiſſe tantùm, uerumetiam edidiſse. Cupiebam etiã reliqua Chriſti acta, quæ ſunt plurima & ualde laudabilia omnia, meditari: Sed poſt quàm uitæ meæ conſuetudo, & uariorum negotiorum, quibus neceſsariò implicatus teneor, ſolicitudo id non patitur, ſtatui hoc ultimum eius opus, dum in humanis ageret, aggredi, quod longè maximum, & ſplendidiſsimum, & omnium fructuo ſiſsimum extitit. Nemini nanque ſuaderi poteſt, quin hic ſupremus paſsionis ſuæ actus ſuperiora omnia excedat. Eſt enim inertis artificis, quum in opere reliqua rectè præſtiterit, in fine deficere, ac non ipſum illud, quod ſupereſt, & decorem antè geſtis addit, non omni cura elaboratum perfectumque tradere. Mouit me etiam illud, quod conuenire quodammodo uidebatur, ut in hoc ultimo ætatis meæ ſpacio, ultimum etiam opus, quod Chriſtus in humanis geſsit, tractarem. Nullo enim tempore debui de ſalute magis eſse ſolicitùs, quam hoc à quo mors longius abeſse non poteſt. Mors autem Chriſti uita noſtra eſt. Ille ille eſt, qui cruce ſua pro peccatis iuſtitiam, pro pœnis gloriam, pro infernis ſuperna nobis retulit. Exiſtimaui autem hæc tractans melius fore, ſi non perpetua & continenti oratione hæc ipſe traderem, ſed dialogo ea includerem: quoniam collocutione alterius cuncta diffuſius & acu-

tius

tius exponi posse uidebantur. Fateor equidem me non ordinem ad unguem sequutum, ut dicerem, quo loco, quoue tempore, & quid primum, & quid deinceps gestum sit: nõ enim historiam dominicæ passionis scribimus, quod olim euangelistæ fecerunt, sed interpretationem eius aggredimur. Multa enim sanctissimi & eruditissimi uiri dixerunt euangeliorum dicta inuicem comparantes, & tanti Iudaici sceleris, & tam immensæ diuinæ charitatis causam exquirentes, pluraque alia indagantes, quæ digna cognitu, & locutione pia sunt. Vt autem in aliis meis libris, ita & in his non meas, sed patrum sententias exposui, his tamẽ uerbis, quibus uisum est, uetera dico, sed plerisque incognita: eaque maneant eorum, quorum ingenio & labore parta sunt: iniquum est enim aliena diripere, & in laudem suam uendicare, quædam tamẽ ipse meditatus sum, quæ non subtrahenda fuerunt, quoniam ad rem facere & eruditorum iudicio probari posse existimaui. Quòd si quispiam arguat me non omnia explicasse, quæ hac in causa dici poterant, sciat me id non latuisse, sed excuset rei ipsius magnitudo. Quod enim tam fœcundum pectus, tam ferax ingenium, ut id præstare possit? Tanta nanque est ubertas materiæ, quod ne multi quidem oratores sibi ipsis inuicem succedentes, ac per multos dies operam dantes sufficerent: sed multa posterioribus, quæ dici possent, relinquerent. Rursus eadem materiæ ubertas præstat, ut nemo mediocriter eruditus non possit etiam, si subitò cogatur dicere, dignũ aliquid laude proferre. Sed ut ut id se habeat, satis est pro uiribus conatum fuisse, & optimam ad dicendum uoluntatem attulisse, idque mihi non defuit. Nunc inuocandi uidentur omnes, qui ubique terrarum sunt Christum colentes, ut libentibus animis adsint, faueant, & diligenter intendant his, quæ mox dicentur. Videant, quanta sit uis diuinæ charitatis, quæ nos eripuit è potestate Diaboli, recõciliauit Deo patri, Ianuam cœli aperuit, & tandem ad beatifica regna perducit. Hæc omnia continet dialogus, quem non multò ante uno die perfeci cum Eusebio amico & familiari meo astantibus duobus adolescentibus Mariano & Paulino, qui audientium tantum operam tribuerunt, Eusebius ipse sic in causam ingressus est,

M. ANTONII NATTAE ASTENSIS,

DE PASSIONE DOMINI LIBER PRIMVS.

Dialogi personæ.

Marcus & Eusebius, collocutores.

Marianus & Paulinus, mutæ personæ.

EVSEBIVS.

NON ignoras Marce, qui hodiernus sit dies, insignis scilicet passione saluatoris. Hic est ille dies, quem (ut Virgiliano utar carmine) semper acerbum, Semper honoratum (sic dii uoluistis) habebo. Etenim si, quòd per scripturas annũciari Dominus uoluit, id cõmemorandum, & assiduè repetendum est: quanto magis id faciendum in passione eiusdem, in qua summa salutis nostræ consistit. Passio enim domini semel facta est, semel mortuus est iustus pro iniustis: post quàm resurrexit à mortuis, non iam ultrà moritur, nec mors ei dominabitur, ut ait Apostolus. Attamen hoc paschali tempore, quo passus, & mortuus est, anniuersaria memoria huius rei celebratur, ne liceat obliuisci: nam hoc die dominum patientem & in ligno pendentem quasi uidere, & prospicere uidemur. Nunc cæteri properant ad ecclesias, ut audiant hac de re sacerdotes concionantes: ego autem huc ueni paulo ante lucem, ut tecum de ea re colloquerer, & exquiram quædam, & audiam respondentem, à te enim reconditiora desidero. Adduxi etiam mecũ hos adolescentes Marianum & Paulinum duos ex sorore nepotes, ut his audientibns sermo noster conficiatur, quo tantis de rebus perfectius erudiantur, neque id tibi molestum esse putaui, si ad plures etiam collocutio nostra perueniret. MARCVS. Rectè mi Eusebi putas hoc tempore dominicæ passionis memoriam celebrandam, nam hoc tum ecclesiæ catholicæ institutis, tum pietati nostræ debemus. Etenim si (ut ipse quoque posuisti) ea, quæ sacris literis inclusa sunt, hærere debent mentibus, hæc tanta res est, ut nefarium sit non eius perpetuò meminisse, quum salutem nostram totam con-

tineat,

tineat, quòd si ullo unquam tempore meminisse oporteat, hoc, quod mox subiiciam, ut ardentius hoc die faciamus, commouere potest. Olim Hebræa gens solemni quodam ritu his diebus agnum per singulas domos immolabant, & manducabant in memoriam libertatis, quam illo tempore fuerant ab Aegyptiaca seruitute cõsecuti. Nunc uerus ille agnus apparuit, cuius imaginem ille gerebat, qui abstulit peccata mundi, qui non ab unius Pharaonis dominatu unum populum, sed uniuersos homines à crudelissima Demonũ captiuitate eripuit, & in cælestis regni hæreditatem restituit. Quòd si illius antiqui beneficii memoria fuit tanta, ut eam quotannis Iudæi celebrarent maximo studio ex omni regione Hierosolymam concurrentes, quanta istius beneficii esse debet, quod magnitudine utilitatis excellit, & tam latè patet, ut uniuersas complectatur gentes? Fuit agni illius sacrificium imago quædã antea præmissa huius cœlestis sacrificii, quod pro nobis Christus in cruce suscepit. Ergo nos magis intentos ueritati esse conuenit, quàm illi imagini fuerunt. Sed quàm necessaria sit, quàmque Deo grata beneficii huius cõmemoratio, illud apertissimè indicat, quòd ipse saluator extrema illa sua cœna, qua accubuit cum discipulis, instituit preciosissimi corporis & sanguinis sui sacramentum sub panis & vini specie, ut esset memoriale perpetuum huius rei gestæ. Sed hæc domestica sunt, externa uideamus. Athenienses olim inter Græciæ populos armis opibusque florentissimi solebant quotannis sermonem lugubrem, quem epitaphium uocabant, per disertos oratores habere pro iis, qui in bello pro patria pugnantes occubuerant, ne in hostium potestatem redactam uiderent, sed ut liberam à maioribus acceperant, ita & posteris relinquerent, & multi tunc huiusmodi sermones legebantur, & nunc etiam extant quidam, quos ea de re Plato, Thucydides, Demosthenes, qui viri? qua eloquentia præditi? composuerunt. Magni illud faciebant nullis regum aut populorum imperiis subiici, sed liberè suis legibus uiuere. Itaque eos uiros, qui pro libertate patriæ ceciderant, eam ab hostium armis protegentes, & morti se fortiter obiicere non formidantes, ne seruiret, summis honoribus dignos ducebant, eorumque uirtutem singulis annis recto memorique animo recensebant. Hinc matres, ubi audissent filios in acie interfectos, lætabantur, & quòd tantam uirtutem patriæ genuissent, gloriabantur. Quid dicam de his, qui indignum rati patriam Tyrannis seruire, neque id ferre ualentes tyrãnidem soluerunt, cæsis uel expulsis Tyrannis, iuraque & libertatem ciuibus reddiderunt? Quo cultu, qua ueneratione prosequebantur? Quomodo eorũ nomen ad astra ferebant? Nõne etiã diem illũ liberationis suæ ad fastos addebant, & anniuersariis sacrificiis omnibusque ceremoniis cum coniugibus & liberis celebrabant? gratias agentes diis immortalibus, quòd per tales uiros salutem illis contulissent. Et hæc quidem fiebant in gentibus. Nunc pudet hæc nostra istis conferre: Si tamen quoquo modo conferenda sunt. Nonne superiori (si fieri potest) facundia, uel certe maiore animi

pietate ſub annua commemoratione diem illum ſolemnem agere debemus, quo unigenitus Dei filius cœleſtem patriam, à qua eiecti fueramus, reſtituit, & à peſsima dæmonum ſeruitute, qua obſtricti tenebamur, liberauit, mortemque omnem noſtram morte ſua interfecit. Non enim ſolũ animis (quod fuit maximum) ſed etiã corporibus ſalutem attulit, quod palàm fiet, quum in ultimo mundi fine è monumentis glorioſè reſurgemus. Hæc Chriſti liberatio, quantum ab aliis diſtet, cuilibet poteſt eſse perſpicuum: itaque expoſitione non indiget: Breuiter tamen dicere poſsumus tantum diſtare, quãtum cœleſte bonum à terreno, diuinum ab humano, publicum à priuato diſtat. Sed non utilior modo hæc liberatio, ſed etiam nobilior, quia hanc Deus per ſe ipſum, alias per miniſtros exhibuit. Nullus altior titulus alicui tribui poteſt, quàm ut ſoter nuncupetur, quod uerbum græcum tanti eſt, ut uno uerbo Latino (quemadmodum Cicero ſcriptum reliquit) exprimi non poſsit: Is enim eſt ſoter, qui ſalutem dedit. Noſtrorum aute hominum uſu receptum eſt, ut ſaluator dicatur, Nulla (inquit idem Cicero ad Cæſarem) de uirtutibus tuis gratior, aut admirabilior miſericordia; homines enim nulla re ad Deos propius accedunt, quàm ſalutem hominibus dando. Nihil fortuna tua maius habet, quàm ut poſsis, nihil natura tua melius, quàm ut uelis conſeruare quamplurimos. Si Cæſar, qui bello ciuili uictor paucis ſalutem temporalem præbuit, tanto oratoris ore commendatur, ut etiam Diis proximum faceret: Quid Chriſto tribuendum, qui toto humano generi perpetuam contulit ſalutem, qui sãguine ſuo & cruciatu à peccatis, a Diaboli laqueis expediuit, et cœleſti regno idoneos fecit? Soteria, ideſt, ſaluatoria ſeu liberatoria celebramus hoc tempore, quo dominicæ paſsionis memoriam renouamus. Hoc celebri die, (quòd memorabile eſt, & nunquam obliuioni tradendum) uita noſtra initium, mors finem, ſeruitus libertatem inuenit. Mallem autem Euſebi, ut quæuis alia cauſa, quàm iſta, quam memoras, huc adduxiſset. Ego enim pondere tantæ rei fluctuo, ſed non ego modo, qui unus ſum de multis, Sed quæ tanta ingenii altitudo non ſtupore percutiatur, dũ cogitat, quòd origo rerum, & omnis naturæ author Deus, cuius potentiam trepidant infera, ſupera mirantur, deponens ſe de ſede maieſtatis ſuæ homo factus ſit, & inter homines conuerſatus fuerit Deus & homo, ſicut labiis ſuis ſæpius pronunciauit & teſtimonium reddidit, ei cœleſtis pater, & ipſe ſignis, & prodigiis plurimis, & præclariſsimis uirtutibus oſtendit. Qui etiam ante hac præſentiam ſuam, quam oſtendit in corpore, præcurſores & nuntios aduentus ſui præmiſit prophetas. Poſt aſcenſionem uerò ſuam in cœlos, diſcipulos ſuos rudes homines & indoctos, ſed ſpiritu ſancto repletos dimiſit in orbem terrarum, ut ex omnibus gentibus & nationibus piorum & fidelium hominum eccleſiam ſibi congregarent, & quam ita congregarunt, ut magna eſset credentium multitudo, & ita magna, ut aliquando omnes terrarum ſinus, omnes maris inſulas, ſcopuloſque implerit. Sed hæc omnia admiratione ſui excedit, quod his die

bus

bus geſtum fuit, quòd ipſum uerbum patris, ipſa Dei ſapientia, ille deniquè omnium creator contriſtatus eſt, expauit, ea omnia, quæ inter homines indignißima & aſperrima habentur, perpeſsus eſt: quæ & ſi ſapienter & certa ratione diuinæ prouidentiæ decreto inſtituta ſunt, & geſta fuerunt: nemo tamē tam ualida fluens dicendi copia inueniri poteſt, qui non modo abundè, ſed ne commodè quidem ualeat explicare: debilitari uidemus hodie potētiam, trepidare conſtantiam, contumeliis ueſtiri gloriam, uitam in mortem incurrere: ad hæc oculus meus turbatur, ueluti noctuæ ad inſolitam lucem, & con ſiderans tam indigna paſsum eſse Dei filium ſalutis noſtræ cauſa flere magis libet, quàm dicere. Tu uerò Euſebi non contentus his quotidianis concionatoribus reconditiora etiam à me deſideras: quaſi uerò, ſi quid ſciam non ab iſtis ſciam, aut præſtare poſsim, quod ipſi nequeant, quin potius accedis cum iſtis adoleſcentibus ad illos, qui huic rei enixè operam dederunt, & nunc ueniunt parati: non enim uulgata tantum in uulgus proferunt, qualis eſt ipſius paſsionis hiſtoria, quam de euãgelio licet ſumere, ſed etiam ſæpius rara quædam excultis digna auribus. E V S. Eſt ut dicis: Veruntamen, ſi permittis, audire te mallem: Non ſi magna & ardua quædam proponuntur ad dicendum, ideò æquum eſt te ſubterfugere, ac non afferre id, quod potes: poteris autem (ut ego exiſtimo) præclara: quod ſi in difficilioribus fluctuare te dicas, uel ignorare, quis non tibi præbeat ueniam? multa ſunt, quæ humani ingenii anguſtia capere non poſsit: multa etiam, quæ pænitus latent. Itaque ſi ſuſcipis ſermonem, (quod facere debes) ut uel hos adoleſcentes erudiamus, in pri mis illud requiro, ſi tibi concionandum eſſet, quo utereris proœmio. MAR. A me id tu ſcire deſideras? qui non ſoleo ſubita & extemporanea uti locutio ne: ſed non niſi huc præmeditatus accedo: ſcis enim quantopere in celebrandis proœmiis oratores diligentes ſint. Veruntamen, ut tibi aliqua ex parte ſatisfaciam, referam tibi proœmium, quo uſus eſt me audiente Alexander Mediolanenſis Franciſcanus uir & ſanctus & multis litteris imbutus, & altius diſciplinas ingreſſus. E V S. Refer igitur, poſtquàm ita authorem commendas. M A R. Incœpit ad populum conuerſus ab illo prophetico dicto. Hodie ſi uo cem eius audieritis, nolite obdurare corda ueſtra, ſed fluant oculi, lachrymæ ſint in genis, ſuſpiria & gemitus e pectoribus erumpant, tenetur, & uinctus du citur, qui tenet, & ducit omnia: triſtatus eſt hodie, qui merentium eſt ſolatiũ: coronatus ſpinis, qui flores germinat cæterorum coronis: iudicatur, qui iudi caturus eſt uiuos & mortuos: ſitiuit, qui uenas aquarum fontibus miniſtrat: uulneratur, qui eſt ſalus: occiditur, qui eſt cunctorum uita: omnibus contumeliis oneratur denique is, à quo omnia honeſta tenemus. Nec commoueant uos eius uoces tantum, ſed ſilentium quoque: nam interrogatus à iudicibus ſæpe loco tacuit, & tacitus tulit quæcunque aduerſarii ſupplicia inferre uoluerunt, uoluerunt autem acerbißima. Cædebant Iudæi, cædebant milites, irridebant, conſpuebant, ſpinis coronabant, flagellabant, crucifigebant, nec

ullum unquam uerbum contra quenquam emiſit. Tantum autem abeſt, ut aduerſus populum peculiarem ſibi, à quo pro ſummis beneficiis ſummas iniurias patiebatur, querulis & contumelioſis uocibus uteretur, & aliquid exprobraret alicui, ut etiam pro eis in cruce ſtans oraret. Itaque de eo Pſaltes diuinus rectè uaticinatus eſt, dum inquit, Et qui inquirebant mala mihi, locuti ſunt uanitates, & dolos tota die meditabantur. Ego autem tanquam ſurdus non audiebam, & ſicut mutus non aperiens os ſuum. Et ſicut homo non audiens, & non habens in ore ſuo redargutiones. Præclarè Eſaias de eodem hoc ſilentio loquens capite quinquageſimo tertio, ubi de hac paſsione pleniſsimè diſſeruit. Oblatus eſt, quia ipſe uoluit, & non aperuit os ſuum, ſicut ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet, & non aperiet os ſuum. Pauca tamen quædam iudicibus reſpondit, ſi quando neceſſe eſſet, ne hanc haberent cauſam iniuſtè iudicandi, & ne, ſi ſemper tacuiſſet, ſtultus aut ſuperbus putaretur. Hic quum parumper ille conſtitiſſet, & ingrediendum ſibi ad dominicæ paſsionis narrationem uideret, quàm id cunctanter facere viſus eſt? Quàm timidè? Quantam trepidationem uoce, uultu, ſpiritu oſtendit? Qui uerborum ductus? Si mortalium (inquit) in cauſis ueteres oratores trepidarunt ſæpius, & ſe non poſſe ſufficienter exponere profeſsi ſunt, Si quandoque exalbuerunt metu ueriti regum aut populorum conſpectum, Quid exiſtimandum eſt diuina hac in cauſa cœleſtium myſteriorum pleniſsima fieri poſſe? poteſt ne quiſquam opprobria, quæ ſaluator noſter ſuſtinuit: conuitia, quæ audiuit: flagella, quæ ſuſcepit: lacrymas, quas emiſit: ſanguinem, quem diſperſit: dolores demum omnes, quos animo & corpore ſuſtulit, idoneis & uerbis & ſententiis complecti? & ita dicere, ut quemadmodum re ipſa grauia, & acerba, & miſeranda fuere, ſic auditoribus uideantur? Et vt quiſpiam id poſsit, poterit ne infinitam charitatem: immenſam patientiam, profundiſſimam humilitatem oratione ſua demonſtrare? Mutus eſt omnis ſermo, ſi ad rem conferatur. Quid ergo faciam? Quo me flectam? Non inuocabo in auxilium muſas, ut olim poetæ, non Iouem optimum maximum, vt oratores: Sed ipſum verum Deum hunc ipſum vnigenitum Dei filium, in quo corporaliter habitat diuinitas. Ipſe eſt, qui pertulit, qui geſſit, ipſe eſt maximum & eminentiſſimum Dei uerbum, quod condidit omnia, quod ſtantia concutit, concuſſa dirigit, ipſe, qui linguas infantium eruditas facit & diſertas. Adſit igitur ille, præluceat, faxque ſit fulgentiſſima ingenii noſtri: influat torrentis in morem, & miniſtret ea, quæ in hac acerbiſſima paſſionis ſuæ grauitate commemorare uelit, & ut me dicere, & uos audire oportet, ita dicantur ſingula, & audiantur: præſtet ipſe hoc nobis per immenſam eius miſericordiam, quam hodie humano generi oſtendit: per omnipotentem dexteram ſuam, quam confixit, per regiam coronam, cuius ſpinis diuinum eius caput terebratum eſt; per ſanctiſſimũ pectus, quod aperuit: per uenerabile deniq; hoc lignum crucis, quo mortalium cauſa immortalis ſe ipſum induit. Si ſine

tali

tali auxilio humana non poſſumus, quomodo diuina geſta dicemus? Iam magna me ſpes tenet nobis non defuturum illum pro eius ſolita clementia, meritis etiam veſtris adductum, qui tanto pietatis ſtudio exciti ad audiendum me frequentes conueniſtis. Hæc & his ſimilia plura quum dixiſſet Alexander & preces ad Deum conſuetas emiſiſſet. Deinde paulatim acceſsit, ut de ſuppliciorum multitudine, & magnitudine diſſereret, & eorum indignitate. Accuſatus eſt (inquit) duobus grauiſsimis & inuidioſiſsimis criminibus, læſæ maieſtatis humanæ & diuinæ, diuinæ quòd ſe Deum, humanæ quòd regem faceret, quorũ vnum uerũ erat, alterũ falſum, ſi de mundano regno intelligerent, quemadmodum intelligere videbantur. Dicebat de iniquitate teſtium, quorum non erant conuenientia teſtimonia, ut euangeliſta teſtatur, dicebat de turpi captura cum militum cohorte, cum fuſtibus & lanternis tãquam ad latronem nocturnum comprehendendum exiſſent. Dicebat de apoſtoli proditione & reliquorum fuga: & Petri abnegatione: dicebat de circũductione eius ad quatuor iudices iniquiſsimos omnes: commemorabat multiplices irriſiones, alapas, flagella, geſtationem crucis, crucem denique ipſam ſtillãtem cruore inter latrones mediam, & conſpectum miſerabilem de cruce matris, & propinquorum cariſsimorum, pectus mortui apertum cuſpide. Hæc tam dira, & acerba, quàm ſpontè ſubiit, oſtendebat. Noluit (inquit) euitare vincula capientium, flagella verberantium, ſputa contemnentium, ora conuiciantium, manus ſpinis coronantium, clauos crucifigentium. Quæ ratio iſtorum? Non enim impotens, aut ſtultus erat, quum omnis potentia & ſapientia ſit ab illo. Si quæramus ab eo, dicet ea perpeti uoluiſſe, vt populum ſuum à peccatis ſaluum faceret: Solus amor, quo homines proſequor, (inquit) hic affixit: ſolus manus meas in cruce expandit, ſolus ſpinis coronauit. En uulneratus amore langueo, Hæc & talia commemorans Alexander multis ipſe fluens lacrymis tantum in populo fletum concitauit, ut admirabile eſſet. Si ſaxis lacrymas dediſſes cum ſenſu vnà contemplandi & audiendi, ploratum eorum audiſſemus. Audiui alium inchoare ab alio prophetico ſermone. O uos omnes, qui tranſitis per viam, attendite & videte, ſi eſt dolor ſimilis, ſicut meus. Hæc enim faciebat verba eſſe de cruce pendentis Chriſti. Inde eadem ferè de ſummis ac penè infinitis Chriſti pœnis, quæ ſuperius retuli Alexandrum memorare. Alius miſeratus virginem matrem de paſsione filii omnes coniecit in eundem luctum aſſumens initio illud ex Canticis. Quo abiit filius tuus dilectus O pulcherrima mulierum? Quo declinauit? Deinde proſecutus eſt ea, quæ paſsionis huius tempus ferebat, & notiſsima iam cunctis gentibus ſunt. EVS. Tu ergo exiſtimas Chriſti paſsionem eſſe lugendam? MAR. Tibi non videtur? EVS. Noli putare interrogationem meam abſurdã eſſe: ſunt enim exorti nuper quidam, qui flendam pernegant, propterea quòd ea extulerit maximum & pulcherrimum fructum redemptionis noſtræ: ſtultum autem videtur de fœlicitate dolere: nam ſi fœlix ea culpa dicitur, quæ talem meruit

 redem-

redemptorem, quanto ipsa redemptio fuerit fœlicior? Sed quid Christi verbo maius? Ipse has lacrymas quæ humanitatis iure profundi videntur, de se prohibuit, dũ inquit. Filiæ Hierusalem nolite flere super me, sed super uos, & filios vestros. Hæc afferunt contradicentes luctuosis, & his multi commouentur, quapropter à paucis annis vel nullus aut paruus in prædicatione dominicæ crucis fletus excitatur. Expecto hac de re iudicium tuum. MAR. Tu meum autem? & non consideras debile esse & infirmum, quin sequimur potius iudicium sanctorum virorum, qui tantum duas causas faciunt summè probabiles lacrymarum, vnam peccatorum, alteram passionis huius, horum pleriq; adeò Christi crucem luxerũt, vt ferè oculos amiserint. Sed hæc priuata iudicia. Quid vniuersæ ecclesiæ authoritas nihil ne cõmouebit? quæ multis rebus signa doloris sui dedit: nam per hoc omne quadragesimale ieiuniũ cantus lætitiæ abiecit, & isto die altaria nudat, sacerdotes lugubribus induti assistunt sacrificio illi cœlesti, atque diuino, idq; alio celebrãt more, ac antea consueuerunt: silent tintinnabula ærea, non modo quæ in turribus sunt magni ponderis, sed etiam quæ parua in templis collocantur. Sed consuetudinẽ Christiani populi fuisse lugendi isto die illud indicat, quòd pontificiis decretis cautum est, quod etiam seruari videmus, ut Iudæi abdant se in eorum ædibus clausis etiam fenestris, quæ in vias ferunt, ne irrideant Christianos, sicut solebanr, afflictantes se propter mortem Saluatoris. Audiamus etiam Apostolum gloriãtem se stigmata in corpore suo ferre pro nomine domini nostri Iesu Christi. Et quid dicam de Diuo Francisco minoritarum patre, & de beata Catherina Senensi, qui duo impetrarunt stigmata imprimi sibi his lòcis, quibus Christus in cruce passus est, quod magnis uitæ meritis fuit tributum: cæteris pluribus idem cupientibus minimè concessum fuit. cupiunt sancti uiri crucis vestigiis insistere, & in pœnis dominum comitari, ut sint vnus spiritus cum eo. Quòd si stigmata illa summi beneficii loco data & suscepta credimus, & magnæ sunt venerationi, non potest non esse pium, quod quis in dominica passione molestiæ spontè sumpserit & doloris. At nisi fuisset illa passio, non sequuta fuisset redemptio, & de redemptione lætãdum. Quid tum? An lugentibus Christi passionem non licebit etiam de fructu redemptionis lætari? Diuersi sunt affectus vel contrarii potius lætitiæ & doloris: attamen eadem de re suscipi simul possunt intuitu diuersorum, sicut in adultera videmus muliere, quæ de adultero filium peperit, potest hæc eodem tempore & de adulterio dolere, & de prole lætari: præsertim si progrediente ætate filius erit probus, & matris mores non imitetur. Vides sæpius iudices illacrymare pœnis reorum, quos iustè damnauerunt, lætari tamen, quod iustitiæ operam dant, & exemplo edito reliquos à sceleribus arceant. Cogita Torquatum, qui filium edicto suo non obtemperantem securi percussit. An non putas eum doluisse in morte filii? Lætabatur tamen in supplicio, quantum ego sentio: quòd illo facto grauissimo in bello militarem disciplinam, & reipubli

cæ

cæ ſtatum firmaret. Quid dicam nunc de ſanctis uiris? Illi non cæteris modo temporibus, ſed etiam, dum lugent, lætantur. perpetuum eorum pectora occupat gaudium ſpe maximi & æterni illius gaudii, quod cœleſti in regno piis omnibus ſeruatur. Hinc etiam legimus: Gaudentes ibant Apoſtoli, quòd digni habiti fuiſsent pro nomine Ieſu contumeliam pati. Tu in epulis fortaſſe tantum & roſis ponis gaudium, quod illi in ſuppliciis ponebant. Audis Apoſtolum dicentem. Si conſortes paſsionis erimus, erimus & cõſolationis: loquebatur ille (ut opinor) de conſolatione illa cœleſti, & alio loco idem Apoſtolus inquit. Si tamen compatimur, ut & conglorificemur. Exiſtimo enim, quòd non ſunt condignæ paſsiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Sed hoc etiam conſolatur viros fortes, quòd rem magni animi ſummi conſilii gerunt, dum honeſtatis ſtudio, & tuendæ iuſtitiæ cauſa nullum nec diſcrimen nec ſupplicium recuſant. Dixi de ſanctis viris. Quid de pœnitentibus? Nonne Auguſtinus ait pœnitentes de peccatis dolere, & de dolore gaudere. Et ut propiori exemplo agam: Si quis memoria repetens amicum exuſtum, & laceratum fuiſſe in aliqua parte corporis ſub medicorum manu doleat de dolore, quem ille tulerit: nonne poterit lætari de eiſdem doloris morſibus ob ſalutem totius corporis, quam per hos uidet conſequutam fuiſse: diſplicet dolor, quia dolor eſt, placet tamen ex alia parte: quia (ut aiunt) dolor eſt medicina doloris. Hæc dixi, ut intelligas luctum cum gaudio poſse miſceri, atque ita ſi doleat quiſpiam de dominica paſsione, non ideò fieri, quin etiam poſsit de redemptione, quæ per eam nobis obtigit, gaudere. Dolere inquam poteſt, quòd Chriſtus fidelium caput fuerit acriter laceratum: Gaudere quòd propter illam lacerationem totum humani generis corpus incolume à peccato tãquam à morbo euaſerit. Ecce (inquit Eſaias) iuſtus perit, & non eſt, qui recogitet in corde ſuo: Quòd ſi uitio datur ei, qui uidens iuſtum indignè perire non commouetur: Cur contra officium ſit, ac non potius ſecundum omnem pietatem Chriſtum in tormentis poſitum lugere? Quis enim illo iuſtior? Aut quis tractatus fuit acerbius? Mœſticiam autem diſcipulorum Chriſtus de prædictione mortis non improbat, ſed mitigat fructum proponens mortis ſuæ, & glorificationem ex ea uenturam: non dixit, nolite mœſti eſse, nolite flere, ſed dixit, nolite turbari, nec formidare, non relinquam uos orphanos: ueniam ad uos, & ſpiritum paraclетum mittam uobis, qui uos docebit omnia, & multa alia proſequitur his ſimilia ſummæ conſolationis plena. Quinimo prædicit illis, quòd de morte eius afficientur triſtitia, mundus autem gaudebit: Sed triſtitia (inquit) ueſtra uertetur in gaudium: ergo, ſi fuerunt diſcipuli de morte domini triſtes, nobis imputabitur, ac non potius pietati adſcribetur, ſi ſimiles illis fuerimus in luctus ſocietate? Confugiunt iſti lacrymas cohibentes ad Chriſtum. Ipſe dixit. filiæ Hieruſalem nolite flere ſuper me, ſed ſuper uos & filios ueſtros. At lacrymæ illæ humanitatis iure (ut tu quoque dicebas) fundebãtur. Videbant

 mulieres

mulieres Iudæorum hominem lacerum & afflictum, crucem etiam sibi suis humeris baiulantem, quo maior inesset dolor, si sibi ipsi supplicii sui instrumentum ferret: hinc illæ lacrymæ, ut est hoc hominum genus ad lacrymas pronum. Istis autem uerbis non improbat Saluator (quantum ego sentio) fletum mulierum, quem illæ misericordia suppliciorum eius captæ fundebant: sed ostendit maiorem illis fletum restare: admonet de Dei ira, quam de infanda morte eius non multo post consequi erat necesse, qua magnificentissima illa ciuitas, & opulentissima afflicta est, & funditus euersa, prædicit prophetico more uentura mala, & mala quidem ingentia; perinde ac si diceret, O quid agitis mulieres, fletis me ipsum: Ecce uenient dies, in quibus dicatis: Beatæ steriles & uentres, qui non genuerunt, & ubera, quæ non lactauerunt, & dicetis montibus, cadite super nos, & collibus operite nos. Quam ob rem iubeo, ut non me ipsum, sed uos & filios uestros lugeatis: Natura enim affert, ut quis prius & acrius de suis malis, quàm alienis doleat: non improbat Christus lacrymas, quæ sibi humanitatis iure funduntur, eas tamen magis accipit, quæ iudicio suscipiuntur cogitantibus, quòd innocens æternaque persona se ultrò suppliciis obtulerit, & tot tantosque tulerit cruciatus nostri causa, quibus illa magis debebantur. Nos enim peccamus, & sorde originis óbliti eramus. Ille peccatum non fecerat, nec etiam peccato originis tenebatur, ut qui de uirgine natus esset; attamen tanta illum charitas humani generis rapuit, quòd licet in illa personarum trinitate æqualis esset patri, huc descendere uoluerit, ut daret sese in mortem, mortem autem crucis: non leui plaga sed profluuio sanguinis culpam nostram ablutam uidemus. Itaque hæ lacrymæ, quæ sic offeruntur, magni sunt meriti, magno amoris studio, magnaque ratione profusæ: alias, quæ pro alienis malis profunduntur, natura quodammodo cogit emittere, nisi quis malo more ferus & truculentus euaserit. Hinc ille orans dicebat penes summum poetam nostrum ad Priamum regem,

Miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.

EVS. Placet mihi hæc tua sententia, qua ostendis Christum, & si dixerit, nolite flere super me, sed super uos & filios uestros, non improbasse fletum mulierum humanitatis iure emissum, sed eas maioris fletus illis impendentis admonuisse, ueluti si cernens ego amicum multis curis & negotiis implicitum, is autem mihi offerat operam in aliqua re mea, & dicam illi, noli pro me laborare, sed pro te: his ego uerbis non laborem eius reiicio, Sed ostendo illi magis opus esse labore suo, quàm mihi. Similiter Christus illis uerbis iubens mulieres non pro se flere, sed pro se ipsis & filiis, non improbat fletum illum sed indicat maiorem sibi ipsis imminere. Hæc faciunt, ut tibi ualde assentiar. MAR. Quid? nonne hoc pariter mihi asentiris? EVS. Quid nam hoc? MAR. Christum scilicet hac in re ingentem charitatem ostendisse. EVS. Ob redemptionem scilicet nostram. MAR. Imò etiam ob aliud. An non pu-

tas Chriſtum tunc magnis doloribus & pœnis affectum fuiſse? EVS. Puto equidem. MAR. Et tamen non tam de ſuis, quàm de alienis malis uidetur ſolicitus fuiſse, & hoc dico magnæ charitatis argumentum eſse: nam oſtendit, quòd dum in humanis ageret, eum pigebat malorum etiam externorum quæ nobis ob peccata contingunt: ſiquidem, quum uidiſset mulieres ipſum lugentes, conuerſus ad eas dixit ea, quæ ſuperius retulimus. Credo tunc in mentem uenisſe illi Hieroſolymæ euerſionem, & animo miſeratum eam defleuiſse: nam quinto quoque ante die, quam deſcenderet de monte Oliueti, & propinquaſset Hieroſolymæ, multa turba comitante in ramis palmarum, fleuit ſuper eam eo, quod futurum erat, ut inimici eam uallo circundarent, & undique coarctarent, & ad terram unà cum ciuibus proſternerent, & non relinquerent lapidem ſuper lapidem, & addit cauſam, quia non cognouiſſet tempus uiſitationis ſuæ ideſt, quòd non recepiſsent eum ut filium Dei, & in eum crederent, imò interficiendum curarent, & interficerent. Nec uidetur mirum audire, quòd Chriſtus fleuerit: nam quum reliquas beatitudines ab eo in monte dictas exemplo ſuo firmarit, hanc quoque lugendi uoluit implere: dixerat enim, Beati, qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur. Qua propter, quum Chriſtus de hominum doloribus doluerit ſæpius, ut de hoc ipſo Hieroſolymæ excidio, & in Lazari morte, & in multorum languoribus, quos miſericordia motus de corporibus eiiciebat: Cur non homines inuicem de Chriſti doloribus dolere debemus? Chriſtiani primis eccleſiæ temporibus ſexto hebdomadæ die, quem Veneris uocamus, ieiunia ducebant, quaſi eo die, quo paſsus eſt Chriſtus, oporteret nos ſecum collaborare: idque hodie in monaſteriis ſeruatur: poſterius autem creſcente iam eccleſia populus ſibi plus permiſit ut à carnibus tantum abſtineret nulla ieiunii habita ratione: dominico autem die, qui antea Solis nuncupabatur, quo Chriſtus reſurrexit ieiunare fas non eſt, quia is dies erat lætitiæ. Et quiſquam his cognitis audebit dicere paſsionem Chriſti ſine aliquo dolore præteriri oportere? ob quam maiores noſtri eo hebdomadæ die, quo facta eſt, corpora ieiunio caſtiganda eſse cenſuerunt. Flebilem negabunt humana pectora Chriſti eſse mortem, quam & mundus ipſe, & ſydera, & elementa, & ſenſu carentia ſaxa fleuerũt? Miſericordia omnino ſemper fuit probabilis in aliorum malis. Hinc ad Romanos Apoſtolus inquit flendum eſse cum flentibus. Sed in Chriſti paſsione illud eiuſdem Apoſtoli ad Corinthios ſeruandum eſt, ut ſimus flentes, quaſi non flentes, id eſt, ut luctui lætitiam miſceamus. Vtrunque prophetarum ore prædictum eſt & de luctu & lætitia, De luctu illud eſt, quod habetur Zachariæ duodecimo capite. Aſpicient ad me, quem confixerunt, & plangent ſuper eum planctu quaſi ſuper unigenitum, & dolebunt ſuper eum, ut doleri ſolet in morte primogeniti. Quidam etiam illud ad hoc flectunt. Angeli pacis amarè flebant: Credo Angelorum nomine pios omnes intellexiſse. Vis modo de lætitia audire. Perge ad Eſaiam cap. 25. Ecce Deus noſter, expectauimus

uimus eum, & exultabimus, & lætabimur in salutari eius. Huc etiam pertinet illud eiusdem Esaiæ quinquagesimo secundo capite. Gaudete, & laudate simul deserta Hierusalem, quia consolatus est Dominus populum suum, redemit Hierusalem. Affert hæc passio plausum & planctum. Plausum ex redemptione nostra: Planctum ex redemptoris doloribus. Sed ut planctum omittam, quis Christiani nomine dignus his sacris diebus non amplius, quàm solet, pietatem colat, modestiam exhibeat, grauitatem induat, a concupiscentiis abstineat, ut Christo quodammodo compati uideatur? Terra propter passionem Christi mota est, petræ scissæ sunt, & qui mortui fuerant, monumentis apertis resurrexerunt: nos ferro duriora gestamus pectora, si iidem manemus, qui prius fuimus: ac non passionem hanc Christi meditantes, quæ pro delictis nostris obtigit, non ad delictorum nostrorum pœnitentiam prouocemur? Quam ob rem hortor ego uos Mariane & Pauline, (dirigo nunc ad utrumque sermonem meum, Eusebio hæc satis nota sunt) hortor inquam, ut memoriam passionis huius fœlicibus lacrymis prosequamini: nec, si has lacrymas uestras quispiam irriserit, moleste feratis: testes enim hæ fuerint grati animi uestri, & indicia pietatis. Moueant uos redemptoris uulnera tam amanter suscepta, moueat tāta illa maiestate indignissimè illata nex, moueat frequentia peccatorum nostrorum, quibus pessundati fuissemus, nisi hic sub uenisset. Solebat Bonifacius monachus, quem nosti sanctissimum & doctissimum uirum, dicere hodierna die necatum à Iudæis redemptorem Israel, quem illi Messiam, nos Christum dicimus; eum, qui & homo fuerat, & legifer & propheta, & sacerdos, & rex, & Deus. Hæc enim omnia concurrere oportebat in eo, qui ut Christus ad redemptionem ueniret, & potenter concurrerunt. Fuit enim in primis homo: de hoc dixit Paulus Apostolus, quòd quum in forma Dei esset, exinaniuit semetipsum formam serui accipiens ad similitudinem hominum habitu inuentus ut homo: quoniam talis inuentus est, ideò in eum perfidia Iudæorum irruere potuit: nam nisi homo fuisset, teneri duci, ligari, percuti, necari non potuisset: & conueniebat, ut quemadmodum per unum hominem mors introiit in orbem terrarum, sic per alterum salus daretur, nec poterat æterna Dei sapientia exempla uiuendi propius dare, quàm si hominem suscepisset, quia & hi, quibus ea parabantur, homines erant. Illud quidem notum, quòd Christus de se ipso loquens filium hominis se nuncupabat, ut quum interrogat discipulos. quem dicunt homines esse filium hominis: & hoc passionis tempore: Filius hominis uadit, sicut scriptum est de eo, & alibi sæpè in euangelio. Credo ideo se filium hominis frequenter nuncupasse, ne filius tantum Dei putaretur, sed utramque naturam sustinere. Forsitan ostendere uoluit se esse illum, quem Daniel in spiritu prophetico, ubi agit de libris apertis, uidit tanquam filium hominis astare, & usque ad uetustum dierum peruenisse, & ei principatū & omnium gentium imperium esse datum in æternum. Legifer, nam noua præcepta, nouā legem

dedit,

dedit, magnum illud, quod sacramentum baptismi & pœnitentiæ instituit, circuncisionem & sacrificia ueteris legis euacuauit: vmbrasque illas omnes & figuras ueritate inducta, & luce insolita demonstrata aboleuit. Itaque apud Esaiam legitur. Dominus iudex noster, dominus legifer noster, dominus rex noster: Ipse saluabit nos. Idem quoque propheta fuit, qui & de pasione sua, deque gentium in discipulos odio, earumque morte, & de Hierosolymæ exitio, & de mundi fine uaticinatus est, & prophetarum more mirabilium operum effector fuit: quamuis non ut alii inuocato Dei nomine, sed propria eius diuina uirtute efficeret. Eum quoque turbæ, tum ob hæc ipsa miracula, tum ob uitæ sanctimoniam, & ueritatis prædicationem (sicut in euãgelio legitur) ut prophetam habebant. Non prætereo etiam, & si id longè minus sit, quòd colloquens mulieri Samaritanæ, quum ei annunciasset occultiora quædam, compulsa est dicere Domine (ut uideo) propheta es tu. Sequitur de sacerdote. At ne de hoc dubitandum quidem, quin sacerdos fuerit non modo nouæ legis, quam ipse instituit, sed etiam ueteris, quam à patribus accepit: nam legitur in euangelio Lucæ eum in Synagoga Nazareth vaticinium quoddam Esaiæ legisse, & de se illud scriptum dixisse, quòd nisi sacerdos secundum eorum instituta extitisset, nequaquam sibi illa lectio in conuentu illo permitteretur. Sed ne aliquis dicat id esse ambiguum, illud quidem certum sacerdotem nouæ legis fuisse, hic est ille, de quo dictum fuit per prophetam. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Constat autem Melchisedech Salem regem sacerdotem Dei altisimi solitum esse panem & uinum in sacrificium offerre. Sic Christus instituit sacrificium sui corporis & sanguinis sub panis & uini specie celebrandum, & ut sacerdos obtulit se ut uictimam in ara crucis pro peccatis nostris, ut iram Dei patris aduersus humanum genus conceptam deliniret, nosque flebiles lætificaret. De hoc etiam apud Zachariam legitur. Vidi Iesum sacerdotem magnum stanten indutum uestimentis sordidis. Hic nominatim etiam est appellatus, ut de quo loquatur propheta, dubitari non posit. At non sacerdos ille quidem, sed pontifex etiam fuit, idest sacerdotum princeps, sicut Paulus ad Hebræos pluribus locis indicat. Et de sacerdote quidem hactenus. Rex uero quomodo? Quis mihi diuitias regis huius narrabit? Existimo has regis esse diuitias iustitiam, charitatem, hominum salutem: his Christus rex noster abundauit: dicat Zacharias propheta, qui id optimè nouit. Ecce rex tuus (inquit) tibi ueniet iustus, & saluator, ipse pauper ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ: & in psalmo secundo. Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Et ut intelligatur loqui de filio sequitur. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu: Ego hodie genui te: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & posesionem tuam terminos terræ. Nemo enim Christo inter gentes latius regnauit, adeò ut eius imperium, usque ad ultima terrarum protenderetur, Sed mox de rege plura. Extremum est

ipsum

ipsum fuisse Deum, in quo nobis omne certamen est cum Iudæis asserentibus Messiam, quem expectando expectant, hominem tantum futurum, non autem Deum ad opus redemptionis assumpta humana carne se exhibiturum. Contradicimus nos, & conamur ipsos ex eorum libris reuincere: adducuntur innumera scripturarum loca, in quibus Deus saluator & redemptor uocatur, & quod non est salus absque Deo. Illud etiam Esaiæ trigesimo quinto capite profertur. Ecce Deus uester ultionem adducet retributionis. Deus ipse ueniet, & saluabit uos. Veniet (inquit) quo? nam quum Deus immensitate sua ubique sit præsens, & omnia impleat loca, unde recedet, & quo ibit? Itaque sic dictum est, ueniet, quòd ex incorporali natura transeat ad corporalem, priorem non deserens, sed assumens nouam, & hoc eius manifestatio sub insolita specie aduentus uocatur. Idem Esaias alio loco prospiciens in Messiæ natiuitatem Dei etiam nomen illi tribuit, idest. Paruulus (inquit) natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum eius, & uocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Illud etiam psalmographi. Videbitur Deus deorum in Sion. Et illud Leuitici ex persona Dei prolatum. Ambulabo in medio eorum, ostendit præsentiam Dei corporalem. Sed qui testimonium Baruch præterire possum? Hic est (inquit) Deus noster, & non æstimabitur alius aduersus eum. Hic adinuenit omnem uiam sapientiæ, & tradidit illam Iacob puero suo. Post hæc in terris uisus est, & cum hominibus conuersatus est. Quid clarius his uerbis? Quid planius? Quid euidentius dici potest? Nam si Deus in se ipso manens uidere oculis non potest, necesse est, quod naturam nostram assumpserit, quod etiam illud uerbum conuersationis ostendit: nam conuersari propriè est inter eos, qui eiusdem generis sunt & naturæ. Est quidem hoc clarum scripturæ testimonium, quò etiam pertinet, quod Iob protulit. Et ex carne mea uidebo Deum saluatorem meum, non enim uidebit ex carne sua, nisi & ille carnem fuerit indutus. Me tamen præter cætera illud delectat, quod Psaltes cecinit diuinus in psalmo, cuius caput est: Eructauit cor meum uerbum bonum, dico ego opera mea regi. Quis est iste rex, cui propheta dicit se sua dicare opera: Is profectò de omnium consensu est Messias: totus ille psalmus resonat in eius laudem, & Deum ipsum appellat, & regem, & hominem. Audiamus quæso carmina. Sedes tua Deus in seculum seculi, uirga directionis, uirga regni tui. Hic apertissimè propheta conuerso ad Messiam sermone uocat Deum, ut tergiuersationi non sit locus: sedem etiam ei tribuit, & sceptrum. An non tibi uidetur propheta his insignibus regem pinxisse? At in rege requiritur unctio, ne hoc quidem defuit: sequitur enim. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: hæc enim ad regem propriè pertinent, & nulli magis conueniunt, quàm Christo, in quo ne peccati quidem umbra potuit consistere. Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Deus pater, Deus spiritus unxit eum

oleo

oleo lætitiæ plus, quàm cæteros homines: quo ſermone oſtendit eum hominem fuiſſe propter humanæ naturæ conſortium. Vnxit autem Deus nō oleo corporali, ſed ſpiritali, quæ unctio Deo conuenit, qui ſpiritus eſt. Itaque aſſumens eius perſonam Eſaias prædixit. Spiritus domini ſuper me eo, quòd unxerit dominus me. Et ne intelligeretur huc miſſum, ut hominum more regnaret, ſequitur. Ad annunciandum manſuetis miſit, ut mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiā, & clauſis apertionem: hæc enim opera fuerunt Chriſti, dum inter homines uerſatus eſt, & de ſe ipſo illa ſcripta ab Eſaia ipſe, dum illud uaticinium in ſynagoga legeret in patria eius Nazareth, teſtatus eſt, ut Lucas capite quarto Euangelii ſui oſtendit. Omnino, ſi quæris, rex fuit: ſed ut Micheæ uaticinium habet, cuius uerba ſuperius retuli, rex pauper, ne quis audiens regem nominari diuitias terrenas expectaret. Ipſum etiam nomen regem fuiſſe indicat, ſiquidem Meſsiam fuiſſe conceditur: Meſsias enim hebraicè eſt Latinis unctus, Græcis Chriſtus, quo uocabulo magis utimur. Iudæi autem hoc nomine reges ſuos nuncupabant, quòd in adoptione regni ungi ſolerent. Titulus etiam dominicæ crucis regem fuiſſe declarat: nam ſupraſcriptum erat, Rex Iudæorum, quem titulum, quum multi Hebræorum legiſſent, petierunt à Pilato, ut mutaret, quod diuino inſtinctus ſpiritu noluit, ſed audierunt. Quod ſcripſi, ſcripſi. At non modo moriens regis meruit nomen, ſed naſcens quoque. Noſti illud, ubi eſt, qui natus eſt rex Iudæorum? Regnum in homines nunquam uiuens exercuit: nec appetiuit quidem: Quin quum turba quorundam hominum ſectantium regem creare uellet, ne id fieret, in ſolitudinem conceſsit. Regnum eius uidetur, quoad inter homines egit, mundanum non fuiſſe, ut ipſe Pilato reſpondit, ſed cœleſte in miraculis faciendis, & in populis inſtituendis, ueritateque prædicanda. Poſt reſurrectionem autem, & ad cœlos aſcenſionem regio uſus iure hæreticos & infideles deiecit, & omnes tandem gentes, omnia regna ſibi ad pedes proſtrauit, adeo quod crux, quæ olim erat ſupplicium, nunc ſit uenerabile ſignum ingenuorum, ut regum etiam frontibus imprimatur. Petrus autem in prima epiſtola Ieſum uocat paſtorem, & epiſcopum animarum noſtrarum. Et de his quidem hactenus aduerſus Iudæos, qui Chriſtum eſſe Deum non crediderunt, imo ob eam potiſsimum cauſam crucifixiſſe aſſeuerarunt, quòd Deum ille ſe prædicaret. Eadem impietas fuit in Porphyrio, qui diſcipulos increpat, quòd Chriſto diuinitatem adſcripſerint, quam ille ſibi ipſi uiuens nunquam uendicarit. At ſi fictum id fuiſſet, quomodo eouſque res euaſit, ut deinceps à toto orbe crederetur? Omnia enim ficta & ſimulata cito decidunt, ueritas etiam uetuſtate corroboratur. Tu ne uero Porphyri auſus es id nomen Chriſto detrahere, quod igni & ferro tentatum permanſit, quod omnem philoſophicam ſapientiam, omnem mundanam potentiam ſibi ſubiecit? Nec uides eos (quicunque fuerunt, qui diuinæ naturæ particulam ſibi aliquam aſciuerunt) irritos, & irriſos fuiſſe, & adulationem non ue-

nerationem meruiſse. Non enim tales erant, quales uideri ſtultè cupiebant, & fruſtra affectabant: hunc autem unum Ieſum, qui Chriſtus cognominatus eſt, non hominem tantum, ſed etiam eſſe Deum nulla re à Deo patre niſi origine differentem mortalium omnium conſenſus recepit, idque non imperio, non opibus, non gratiæ, ſed ueritati datum, quam ſacer Dei ſpiritus in hominum pectoribus infundebat: Et hæc quidem ſic habent. Vellem audiſses Bonifacium de his ſex nominibus, quæ in redemptore dicimus conueniſse, diſſerentem. Diximus enim eum & hominem & legislatorem, & prophetam, & ſacerdotem, & regem, & Deum extitiſse. Illa autem ita de his diſserebat, ut nihil fieri poſset accuratius. Quæ uox eius? Qui ſpiritus? Quæ dicendi copia? Præclarum illud, quòd ubi unumquodque nomen tractabat, ſubiiciebat ſingulis ſcripturarum teſtimonia, quæ de illo nomine loquerentur: ueluti, quum Chriſtum hominem fuiſse diceret, hic ſacras adducebat literas his in locis omnibus, ubi hominem fuiſse oſtenderetur. Et de reliquis quinque nominibus faciebat ſimiliter, ita ut memoriam non mediocriter admirarer, prudentiamque hominis & diſciplinam plurimum commendarem: ego autem rudis ſum horum, & expono ea, quomodo poſsum. Sed ut ad rem redeam, & oſtendam paſsionem Chriſti miſeratione digniſsimam, illud in mentem ueniat, quòd ſi Chriſtus homo duntaxat fuiſset, nec ſic quidem homines in alium hominem præſertim innocentem ſæuire oportebat. Sed ille plures dignitatum & officiorum titulos poſsidebat, in quibus illud maximum, quòd Deus erat: manum igitur in eum iniicere temerarium fuiſset. Quid ducere, irridere, cædere, necare? Quàm nepharium hoc Iudæis? Luctuoſum bonis omnibus? Chriſto ipſi amarum? amarum dico humanis eius ſenſibus: nam charitas, quæ illum induxerat, ut ſic pateretur, dulcia facit omnia. Hinc eccleſia de Stephano protomartyre canit. Dulces illi lapides torrentis fuerunt. Non omitto etiam aliam Bonifacii præclariſsimam elocutionem: ſcis quæcunque in dominica interuenerunt paſsione, prophetarum antea uocibus fuiſse prædicata, nec id tantum, ſed etiam ueteri in lege geſtorum imaginibus quibuſdam & figuris prænotata fuiſse. Hic Bonifacius uaticinia prophetarum, & geſtorũ figuras ſingulis ſuis locis reddebat: ita ut in dominica paſſione nihil temere, nihil fortuito occurriſse, ſed cuncta iam antea prædicata, & ſignata fuiſse appareat. EVS. Audiui paſsionem hanc Chriſti acerrimam omnium & doloroſiſsimam (ut ſic loquar) extitiſse. MAR. Vera audiſti: ideò quo dolentior fuit, eo maior debet eſse miſeratio. EVS. Rationem huius ſententiæ reddas uelim: nam & ſi hac de re dictum eſt aliquid antea, tamen diffuſius explicandum cenſeo. MAR. Trahis me ad rhetorum ſtudia, & diſciplinam, quæ iam me dimiſiſse arbitrabar: nunc ea me reuocare cogis: aut minus tibi ſatisfecero. EVS. Quomodo id ais? Non enim intelligo. MAR. Non intelligis, homo tam eruditus & ſtudioſus? EVS. Minime. MAR. Rhetores ad miſericordiam captandam certos tradunt locos, quos

inſe-

inſerere oportet in orationibus, quum pro reis dicendum eſt: maximè autem id faciendum cenſent in perorando. Tenes ne? EVS. Teneo. Sed quorſum hoc? MAR. Quia dico omnes locos Chriſtum in paſsione ſua impleuiſſe, & plures etiam, quàm illi inuenerint. EVS. Gratiſsimum feceris, ſi hoc explicare uolueris: ita enim uidebimus, quomodo iſti uiro (ſi modo uir dicendus eſt) aptentur. MAR. Loci ad commouendam miſericordiam in paſſione alicuius poſſunt eſſe plures, quos omnes commemorare, & dicendo tractare oportet: quia quo duriora quiſque patitur ſe ipſo indigna, eo maior miſericordia commouetur. Sumuntur autem hi loci à perſona patientis, ab his, quorum conſilio & opera paſſus eſt, ab accuſatione, à teſtibus, à multitudine plagarum, à grauitate earundem, à continuatione tormentorum, à corporis ſenſibus, ab irriſionibus, ab opprobriis, ab innocentia, à defenſionis reiectione, à ſolitudine, ab amicorum fuga, ab inimicorum exultatione, à mœſtitia propinquorũ, à loco, à tempore, ab ætate patientis, ab honoribus prius habitis, ab inſolitis doloribus, à paſsionis fruſtratione. Hæc & his ſimilia, quæ ſingula poſſent miſericordiam commouere, dico in Chriſto omnia concurriſſe, ideò acerbiſsimam paſsionum fuiſſe, & omnium miſeratione digniſsimam: hæc dico, nec tibi arbitror aliter uideri. EVS. Te in aceruum uideo conieciſse omnia, ſed explicandus tibi hic fuerit aceruus, & eundum per ſingula, & declaranda in his, quæ propoſuiſti, paſsionis huius durities: Sic enim aſsenſum meum, quem commouiſti, confirmaueris, & retinebis. MAR. Faciam, ut te uelle uideo. Sed ne nimis longum ſit. EVS. Non erit. MAR. Dixi ſuperius locos eſse plures ad miſericordiam cõmouendam, eos omnes ad Chriſti paſsionem, ſi quis adduxerit, uerè id facere poſset, quoniam acerbiſsima fuit paſsionum omnium. Et primò ducitur locus à perſona patientis: hoc iam dictum eſt, non ſolum enim ſupplicia illata ei, qui homo eſset, ſed & qui legislator erat, & propheta, & ſacerdos, & Rex. At exigua hæc in illo fuerunt, paruus legifer, modicus propheta, uilis ſacerdos, impotens rex: Imo in omnibus harum dignitatum officiis ſummus erat & excellens: Sanctitate & doctrina illuſtris, & miraculis glorioſus, demum, quod caput eſt, Deus erat. Quæres forſitan, utrum dici poſsit Deum eſse paſsum. Inuitat nos ad hanc locutionem Apoſtolus, qui dominum gloriæ à Iudæis dixit crucifixum, quod ita tamen accipiendum, ut intelligatur Deus nihil paſsus in ſe ipſo (non enim cadere poteſt in illam æternam naturam paſsio) ſed in homine, quem aſsumpſit tanta firmitate, ut indiſsolubilis ſit nexus, & tam perfecta coniunctione, ut aſumenti nihil deſit humanum, & aſsumpto nihil deſit diuinum: hæc tanta copula efficit, ut ſermo iſte ſit uerus, patitur Deus, id eſt, is homo, qui pariter eſt Deus. Vel aliter dici poteſt theologorum noſtrorum more. Si inſpicimus unam Dei & hominis perſonam, Deus crucifixus eſt, ſin geminam naturam, nequaquam: quia in humana pati potuit, non in diuina. Et ut breuiter dicam, fides noſtra id habet Deum hominem eſse mortuum:

nam hominem tantum mortuum credere, cuius uirtutis est? hoc etiam Iudæi crediderunt. Mortuus est (inquit Augustinus) filius Dei, sed secundum carnem mortuus est, non secundum id, quod erat uerbum æternum patris. Mortuus est, non unde fecit omnia, & homines facit, sed unde manens Deus factus est homo; non enim Deus illi homini, quem assumpsit, diuinitatem suam communicauit; si enim hoc fecisset, homo ille immortalis fuisset, & impassibilis; sed non potest Deus naturam suam alteri communicare, potuit tamen aliud quippiam, quod non esset Deus sibi adiungere. Cyrillus autem dici posse censet decenter unigenitum Dei filium non passum esse diuinè, sed humanè. Bernardus non solum Iudæos crudelissimos existimat homicidas, sed etiam (si fas est dicere) Deicidas. Vt autem facilius, quod dico intelligatur, accidit perinde, ac si quis regis uestem, quam gerit, scindat, laceret, discerpat, non dicetur illa rex passus in proprio corpore, sed in ueste duntaxat. Similiter passus est Deus non in diuinitate, sed in homine, què sibi adiunxerat: sed eo tamen magis passus, quàm rex, quanto ille homo magis adiunctus erat, & maiori nexu diuinitati, quàm uestis regio corpori. Quo circa horror quandoque non iam luctus me occupat, inuentos esse homines, qui ausi fuerint Deum humana in carne pulsare: sceleratissimum fuisset, si uel tantummodo, quod etiam fecerunt, irrisissent. Et de loco quidem miserationis, qui à persona ducitur patientis, satis mediocriter dixisse uideor. Ab his quorum consilio & opera passus est. Magnum inurit dolorem perpeti extrema ab his supplicia, quos summis ipse beneficiis affeceris: detestabilis enim ingratitudo, & perturbat non mediocriter mentem, quum uidet quis se lædi ab eo, qui auxiliari debebat. Christus ad Iudæos saluandos uenerat: ægrotos eorum curauerat, leprosos mundauerat: dæmones ex humanis corporibus excusserat, cæcis uisum, surdis auditum, mutis loquelam, claudis gressum reddiderat, mortuos suscitarat, monita salutis dabat, iter ad cœleste regnum ostendebat, consilia perfectionis aperiebat. Pro his benefactis cōuitia illi, opprobria, sputa, colaphos, flagella, crucem denique, ut egregia munera retulerunt. At ante aduentum Christi, quantis Deus in sua manens maiestate beneficiis Iudæorum gentem prosecutus fuerit, quum de Aegypto eduxit, & ad terram uberem lacte & melle fluentem perduxit, satis est notum omnibus. Illi contraria omnia rependerunt, sicut hodie sacerdotes ex persona Christi canunt. Popule meus quid feci tibi? aut quid molestus tibi fui? responde mihi. Verba sunt hæc ex Michea propheta, quæ ualde sunt consideranda. Quid tibi feci? inquit dominus, imò quid pro te non feci? Prophetas misi tibi, ut te à peccatis auerterent, & ad me conuerterent, lapidasti. Veni ipse, ut saluum facerem, & cœlorum regnum tibi patefacerem: ne tum quidem me ueritus es, qui affligeres, & summis pœnis afficeres. In quo molestus fui tibi? num molestus in eo, quod multus fui in scribarum, & pharisæorum uitiis detegendis, & reprehendendis? At beniuolentiam inde, non etiam odium

referre debui: nam stultorum est ueritatem odisse. Omnis hæc tua ingratitudo felle est amarior, quod tu, ut ostenderes, quantũ in me esses amarus, sitienti mihi propinasti, quasi in eo referres mihi gratiam, quòd quondam sitientibus in deserto patribus tuis ex amaris aquis ligno intus posito dulces reddidi. Competit in istos Pacuuii Tragici poetæ ille uersiculus, qui postea in Cæsaris interfectores miserationis & inuidiæ gratia recitatus in theatro fuit.

Men seruasse, ut essent, qui me perderent.

Sunt (quod te minimè latet) quatuor in retribuendo differentiæ. Aut enim mala pro malis, aut bona pro bonis, aut bona pro malis, aut pro bonis mala redduntur, his homines in retribuendo utuntur, quandoque nulla fit retributio in susceptione ab altero bonorum, uel malorum, quod est hominum mediocriter bonorum uel malorum. At Iudæi pro susceptis bonis ociosi esse noluerunt. Sed hoc præterito suscipientes id, quod est pessimorum hominum, alteri pro benefactis malefacta ipsi retulerunt. Hoc quanto iniquius est, tanto acriorem patienti Christo inurere potuit dolorem, cogitanti in summis beneficiis summam præsto esse iniquitatem. Non uisum est satis beneuolentiam animi non reddere, si opere non poterant, uel nolebant, illi etiam odium reddiderũt, nec id tantum, sed etiam quæcunque odium gignere solent irrisiones, cõtumelias, supplicia. Augere dolorem poterat, quòd non ab alienigenis & falsorum Deorum cultoribus affligebatur, sed ab his, de quorum stirpe natus erat, & uerum Deum cognouerant. Hæc misericordiam nostram non leuiter acuere possent, dum ea subit cogitatio læsum fuisse dominum à domesticis, ab his, quos ornarat, summisque beneficiis extulerat. Ab accusatione. Accusabant non unus, aut alter de infima plebe, quod leuius esse potuisset, sed principes sacerdotum, scribæ, & seniores populi, qui inter Iudæos maxima pollebant auctoritate, & summos magistratus gerebant: accusabant autem grauissimis, & inuidiosissimis criminibus iniquissimè, diuinæ scilicet & humanæ maiestatis, ut antea dictum fuit. A testibus. Comparati sunt in eum testes, qui falsa dicerent, ut ex euangelio liquet. A multitudine plagarum. Alapam apud Annam suscepit, colaphis in domo Caiphæ pontificis cæsus est. In Pilati prætorio spineam coronam induitur, flagellatur. In Caluario manus pedesque clauis suffigitur, ac ne mortuo quidem pepercerunt: nam lancea militari latus eius aperitur. Crebra etiam illa uestium mutatio in Herodis domo, in prætorio penes Pilatum, in Caluariæ iugo non potuit sine molestia contingere in corpore præsertim affecto. A grauitate earundem. Cogita quem dolorem inducere secum potuit spinea corona capiti infixa, quæ fertur usque ad cerebrum penetrasse, flagella per omne corpus diuisa, & repetita sæpius, ut perhibetur, manus pedesq; clauis terebrati, quum hæc pars corporis sit neruosa admodum, & in neruis sensus doloris præcipuus ex diuisione existat: pendens autem in aere seipsum sustinere in ligno sine summo cruciatu non potuit. Coniectandum est etiam illum ex summa animæ nobili-

tate temperatissimo corpore fuisse, & uiuaciores sensus etiam habuisse: quicunque autem tali sunt corporis habitu, hi maximè dolorem sentiunt. A corporis sensibus. Omnes Christi sensus passi sunt ualde tristia, seu per eos anima illa sanctissima. Oculi uidebant supplicia indignissimè illata: uiderunt sub cruce mœstum discipulum, qui diligebatur, mœstiorem matrem, lugentemque materteram, uiderunt exultationem inimicorum, & alia multa dolenda, uelati etiam quandoque fuerunt ad irrisionem, ne percutientes scilicet uideret, & diuinaret. Aures impiam accusationem, conuitia, irrisiones, clamorem aduersum, iussa superba, damnationem, & alia pleraque his similia perceperunt. Nares etiam (ut quidam perhibent) tetrum odorem senserunt de corruptis corporibus, quæ in Caluariæ humabantur. Gustatus læsus in amaritudine potus oblati. Iam uerò tactus toto corpore diffusus quot & quantas pertulit pœnas? caput spinas, facies sputa, genæ colaphos, lingua fel & acetum, humeri cum collo crucis pondus, manus & pedes clauos, reliqua corporis membra flagella senserunt, ita ut de eo merito illud propheticum dici queat. A planta pedis usque ad uerticem non est inuenta in eo sanitas. A continuatione tormentorum. Captus est secunda noctis uigilia, pernoctauit in Caiphæ Pontificis domo, mane oblatus est Pilato, hora nona expirauit: durauit per hoc omne tempus in tormentis, ita quòd nec mora, nec requies ulla intercessit. Ab irrisionibus. Hæ fuerunt multiplices non solum uerbo, sed etiam facto. Irrisus in domo Caiphæ tanquam pseudo propheta, dum uelatis oculis manu in faciem percuteretur, & diceretur: prophetiza nobis Christe, quis te percussit. Irrisus quoque ab Herode & eius exercitu, quum indutus ueste alba, quasi stultus esset, ad Pilatum remissus est. Rursus irrisus est in prætorio apud Pilatum, quum ueste purpurea circundatus, spinis coronatus, arundinem manu tenens, ut rex salutabatur, arundine caput percutiebatur, tanquam regnum affectasset. Irrisus postremo in cruce à principibus sacerdotum, scribis, & senioribus tanquàm falsò filium Dei se diceret: miracula etiam eius exagitata tanquam impotens esset tunc ea facere, nec diuina ea faceret potestate: unde illa sunt. Si filius Dei est, descendat nunc de cruce, & credimus ei. Et confidit in Deo, liberet eum, si uult, quia dixit, filius Dei sum. Et alios saluum fecit, se ipsum saluare non potest. Vah qui destruis templum Dei, & triduo reædificas illud. Si tu es rex Iudæorum, saluum te fac: & alter ex latronibus eum quoq; blasphemabat eadem quoque ferè ratione. Si tu es Christus, saluum fac te ipsum & nos. Hæ irrisiones & blasphemiæ acuere poterant dolorem. Noli existimare Eusebi paruum esse malum irrisiones, imo non est aliud quod fortes & magnanimi uiri minus ferre possint: mors facilius contemnitur, & ne externis utar exemplis, sed his, quæ ex sacris literis prodeunt, inter cætera mala quibus Aegyptii premebant Hebræos, & amaram eorum uitam reddebant, irrisiones commemorantur. Heliseus, dum ascenderet montem Bethel, & clamarent

rent pueri irridentes eum. Aſcende calue, aſcende calue, ultus eſt eos maledictione: ex quo cōſecutum eſt, ut urſorum lacerationem paterentur. Quid Saul rex fortiſsimus? Nonne, quum prælio fuſus eſſet à Philiſtæis, & fugeret, iuſsit armigerum ſuum, ut eum percuteret, ne comprehenſus ab hoſtibus cum irriſionibus interficeretur: quod quum ille facere recuſaret, in proprium incubuit gladium. Vt enim, ſi quis doleat, concurrentes amici oſtendant ſe pariter condolere, & communem illam exiſtimare calamitatem, ſubleuatur mirum in modum dolor, quaſi onere cum illis partito, ſic econuerſo inimicorum deriſiones plagas uehementiores uideri faciunt, & acerbiores. Quanto igitur iniquiora Chriſtus paſſus eſt & dolentiora, qui ut rex ignominiæ tractabatur, qui rex eſt gloriæ: nemo enim gloriari iuſtè poteſt, niſi Deus uel in Deo: omne rectè dictum rectéque factum ab eo deſcendit. Ille enim eſt fons unicus, ut uirtutum, ita & laudationum omnium, nec aliundè ſibi quiſquam placere poteſt. Quòd ſi externa conſiderare in Chriſto uoluerimus, nihil in eo dignum irriſione reperiemus: nam quo ad corpus attinet, Speciosſus erat forma præ filiis hominum: quo ad cætera, prudens erat in ſermonibus, manſuetus in moribus, rectus in dicendo, ſublimis in agendo. Ab opprobriis. Hæc quoque multa fuerunt: nam uenundatus, ut ſeruus, milites ad ipſum miſsi tanquā ad latronem cōprehendendū, quod ipſe illis obiecit: ſputa in eius faciem apud Caipham & Pilatum iniecta tanquam in hominem deteſtabilem: Ab Herode ueſtibus indutus albis tanquam fatuus ad Pilatum remiſſus eſt, iuſſus ſibi ipſi crucem geſtare: inter latrones medius crucifixus eſt, tanquam princeps duxque latronum. Nuditas totius corporis etiam ſi ſola abſque flagellis & cruce ſpectetur, quem ignominiam non præſefert? Quem iniicere pudoris æſtum nudato potuit? Num leue etiam opprobrium Barrabas, qui propter homicidium & ſeditionem miſſus fuerat in carcerem, in liberatione prælatus, iniuſtus iuſto, necis author uitæ authori? Veſtimentorum quoque eius inter milites diuiſio ſortisque ſuper tunica inconſutili iniectio ad opprobrium pariter pertinet. Percuſsio ſimiliter lanceæ in latus eo iam mortuo referri eódem poteſt. Diſciplina quoque eius & familiaritas, ut probrum obiiciebatur. Inde illud eſt. Nunquid & tu ex diſcipulis eius es? & Nonne ego te uidi in horto cum illo? De hoc cecinit Hieremias. Saturabitur opprobriis. Non potuit propheta ſignificantius exprimere opprobriorum multitudinem, quam his duobus uerbis. Saturabitur opprobriis: ſic enim locutus eſt, quaſi ſi Chriſtus delectatus fuiſſet opprobriis, ſatur inde diſcederet. A ſolitudine. Chriſtus traditus eſt iudicum poteſtati, ſolus in iudicio relictus: nam pro eo affuit nemo, non mater, non conſanguineus, non affinis, non diſcipulus, non eorum aliquis, qui ab eo beneficium ſalutis acceperant, quorum ſanè non parua fuit multitudo. Magna eum antea turba ſequebatur, nemò è tanto numero pro eo uerbum fecit: nemo ſubuenit in ſuppliciis: nemo ſolatus eſt. Poterat Chriſtus dicere. Omnes amici

mei

mei me dereliquerunt. Et illud Dauidis in psalmo sexagesimo octauo, præsertim quum de ipso id prædictum esset. Improperium expectauit cor meum & miseriam, Et sustinui, qui simul contristaretur, & non fuit, & qui consolaretur, & non inueni. Quinetiam audacter dicendum destitutum illum fuisse diuino fauore, & in puris naturalibus (ut aiunt) relictum. Indicat oratio ad patrem, quam habuit in horto, indicat sanguineus sudor illic emissus, indicat uox illa in cruce morientis. Deus Deus meus, ut quid dereliquisti me, quod non contigit martyribus, quibus Deus adeò auxiliatus est: vt nonnulli eorum ad pœnas quasi ad delitias quasdam properarent, & in pœnis etiam gauderent. Sed non quia desertus fuit Christus ab hominibus, ideò ipse hominum causam deseruit: & licet desertus fuerit diuino auxilio, uoluntati tamen Dei sibi obtemperandum existimauit. Ab amicorum fuga. Vidit simulac captus est discipulorum fugam. Illud deterius, quod à fide quoque, quam de eo habuerant, fugerunt: sed unius ex discipulis proditionem quoque uidit, & alterius abnegationem. Ex amicorum genere hi boni perhibentur, qui in calamitate re aut opera subueniunt, quorum Christus tunc nullum habuit, ut nuper dixi, sed peiores domestici, qui aut deserunt, aut produnt, aut dissimulant. Hæc tria Christus tunc expertus est in discipulis: nam prodidit unus, alter dissimulauit, reliqui abierunt. Ab inimicorum exultatione. Exultantes enim Iudæos de eius suppliciis & insultantes conspexit. Ab innocentia. Hæc summa in illo fuit, qui peccatum non fecit: nec inuentus est dolus in ore eius, de quo scripsit Apostolus. Tentatum per omnia pro similitudine absq; peccato, & de se ipse dicit ad Iudæos. Quis uestrum arguet me de peccato? & rursus. Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Id, quod etiam patet ex aduersariorum confessione, qui nullum turpe ei obiecerunt, illud clamabant, quòd seduceret populos noua doctrina: & alia quædam uana & inepta, propter quæ à Pilato innocens fuit existimatus: tamen ut nocens fuit aduersariis traditus. Hinc dolor non leuis oriri potuit: nam (ut quidam inquit)

Leniter ex merito, quicquid patiare ferendum est:
Quæ uenit indigne, pœna, dolenda uenit.

A iustæ defensionis reiectione. Interrogatus enim ab Anna Pontifice de doctrina & discipulis eius, iusta illa responsione usus est. Ego palam loquutus sum mundo, quæ responsio ita fuit reiecta, ut alapam à ministro susciperet. Rursus adiuratus à Caipha principe sacerdotum per Deum uiuum, si esset filius Dei, & uerissime respondisset se eum esse, & ammodo uidebitis filium hominis sedentem à dextris uirtutis Dei, & uenientem in nubibus cœli: pro hac ueritate audiuit à sacerdotibus, scribis, & senioribus, qui illuc conuenerunt. Reus est mortis. Quòd autem hoc ostendere uoluerit, illi noluerunt: indicat illud, quòd interrogantibus, si esset Dei filius prius responderat, si dixero, non credetis mihi: Si autem & interrogauero, non respondebitis, neque dimit-

dimittetis. Postremo interrogatus à Pilato, num esset rex, & respondisset ille, vt dilueret regni crimen, quod obiiciebatur. Regnum meum non est de hoc mundo, & cetera quæ sequuntur. Veruntamen, quum prudentissimè respondisset, & sciret Pilatus, quòd ex inuidia tradidissent eum, spinis coronari, & flagellis eum cædi iussit: & quum nihil de eo supplicio profecisset, sed magis adhuc instarent, vt crucifigeretur, eorum voluntati traditus est nulla habita iustæ defensionis ratione. reliquit ille suum iudicium, et in crimen transiit alienum. A mœstitia propinquorum. Vidit Iesus (sicut dictū est antea) sub cruce mœstum discipulum, quem diligebat, mœstiorem matrem, lacrymantes Mariam Cleophæ, & Mariam Magdalenæ. A loco. Multum refert, vtrum quis infami afficiatur supplicio deserta in regione, an in celebri vrbe. Christus autem passus est tam sæua, tã probrosa Hierosolymæ, quæ clarissima nõ Iudææ modo fuit, sed vrbium omnium orientis. Crucifixus etiam ille fuit in loco infami & deformi, vbi malefici & scelerati homines iustè damnati necabantur, qui locus appellabatur Caluariæ, propterea quòd multa defunctorum capita cute nudata illic visebantur. A tempore. Eo scilicet tempore, quo propter azymorum dies, & paschæ celebrationem omnes ferè Iudæi illuc cõfluebant. Ab ætate patientis. Morti.n.traditus fuit tertio & trigesimo ætatis suæ anno, qua in ætate dulce est viuere propter robur corporis & firmitatem, & homines rebus gerendis sũt aptiores. Ab honoribus prius habitis. Si quispiam summo in honore antea habitus mox decidat, hic casus ualdè eum premet, tanquam ex alto præceps ad ima detrudatur. Quid si ab honoribus ad maxima repente trahatur supplicia, quanto id acerbius & luctuosius? Cogita nunc Christum. Ille antea tum propter innumera miracula, tum propter rectitudinem doctrinæ, veritatisq; prædicationem summo erat in honore apud plebem, adeò quòd princeps sacerdotum, scribæ, & pharisæi huic eius gloriæ inuidentes, comprehendere eum sæpius cupientes ausi non sunt, quia timebant plebem, quæ eum vt prophetam habebat. Hinc etiam illa vox. Non in die festo, ne forte tumultus fiat in populo. Quid plura? Sexto antea die sedenti super asinam & pullum subiugalem, & eunti Hierosolymam obuia facta est magna multitudo cum ramis palmarum, alii vestimenta sua sternebant in via, alii eosdem palmarū ramos, quos de arboribus cædebant. Clamabant autem & qui præcedebant, & qui sequebantur voce lætitiæ: Osanna filio Dauid. Benedictus qui venit in nomine domini, rex Israel. Et ingressus illo die templum, & subsequentibus multa dixit, & fecit ad euangelium pertinentia cum summa omnium admiratione. Sextus factus est dies ab illo splendido ingressu, ecce vinctus adductus est ad iudices, percussus postmodum & laceratus, & vsq; adeò accensa plebs, vt clamaret contra eum, & crucifigi postularet: atq; id vsq; eò inualuit, vt crucifigeretur. Hæc tam turpia, ignominiosa, crudelia recordatione priorum honorum acerbiora potuerunt videri. Ab eodem (inquit diuus Bernardus) populo, in eodem loco, ipso pas

ſionis tempore, interpoſitis paucißimis diebus primo cum tãto triumpho ſuſceptus, poſtea crucifixus eſt. O quam dißimile eſt, tolle, tolle, & crucifige eum, & Benedictus qui venit in nomine domini Oſanna in excelſis: Et quam dißimile, rex Iſrael, & non habemus regem niſi Cæſarem: & quàm dißimile rami virentes, & crux, flores, & ſpinæ: Cui prius ſternebantur veſtimenta aliena, ecce ſuis exuitur, & ſuper his ſors mittitur. Ab inſolitis doloribus. Non ille mala paſſus fuerat corpore, nullos morborum ſenſerat cruciatus: ridiculũ enim eſſet eum, qui aliorũ morbos uerbo ſolo aut tactu curabat, & pro imperio excutiebat, ipſum ægrotare; Inſolita autem mala magis terrent, commouent, premunt, vehementius affligunt. Poſtremo à paſsionis fruſtratione. Quo dolore affectũ Chriſtũ putas, quũ præuideret ſanguinem ſuũ tanto charitatis igne effuſum aliis nihil auxilii laturũ ad ſaluté: quia beneficiũ hoc non agnoſcerent propter incredulitaté, aliis qui ſe ſequiſimularent, maiori etiã exitio futurũ. Nõ enim mediocris dolor eos inuadit, qui de laboribus ſuis nullũ aut paruũ admodũ ſentire ſe vident prouentũ, & vt eſt in euangelio. Tota nocte laborãtes nihil capiunt. His ita decurſis ſtatuo Chriſti cruciatũ omniũ grauißimum fuiſſe: & miſeratione omnium dignißimum, vtpote qui omnes miſericordiæ locos impleuerit. Si de genere tantũ pœnæ ageretur. Flammæ cruciatus videtur eſſe acutißimus: Verumtamen ob eius vehementiam cito hominem perimit, & à pœna liberat, ita vt grauitatem ſui breuitate compenſet. Multa autem perpeſſus eſt Chriſtus ante crucem, multa in cruce, Itaq; multis concurrentibus duriora tuliſſe exiſtimo Chriſtum, quàm Laurentium quàm multos Chriſtianos, qui Neronis temporibus (vt Tacitus ſcribit) igni traditi fuerunt: & in vſum nocturnorum luminum ardebant. Nec eſt tamen, quin videam, quod Chriſtus habere potuit ſolatia quædam tantarum pœnarum. Videbat enim quod mox die tertio ad immortalem gloriam reſurgeret, & quod exantlatis omnibus laboribus genu flexionem quorumcumq; ſpirituum, & confeſsionem omnium linguarum aſſequeretur. Deinde charitas, qua tenebatur erga humanum genus, flagransq; deſiderium redimendæ eius ſalutis faciebant, vt libenter his ſe pœnis obiiceret: Verumtamen ita diſponente ipſo, ea pars animæ, quæ in ſenſibus conſiſtit, tantum patiebatur, quantum omni auxilio deſtituta pati poterat, tantas pœnas exhauriri voluit, vt oſtenderet, quanti nos faceret, & amaret, quanti ſalutem noſtram gratam haberet, pro quibus tam copioſè ſanguinem ſuum effunderet, & grauißima in inferioribus animæ partibus ſuſtineret. ſcriptum enim fuerat. Copioſa apud eum redemptio. Hæc habui, quæ de luctuoſa & graui Chriſti paſsione dicerem, quæ vtrũ iudicio tuo cõprobentur, ſcire cupio. EVS. Gratulor tibi Marce, quod diſſerens de acerbitate paſsionis Chriſti de qua luctũ grauè excitari in cordibus fideliũ poſſe cenſebas, adeo elegãti & nouo more id feceris vt nihil fere de hiſtoria paſsionis illius præteritũ videatur. plurima etiã memoratu digna tetigiſti. itaq; gratulor tibi de tã apto ſermone, vt dixi, gratulor etiã

mihi, quòd huc veniens te audiuerim. A te tamen maiora expecto. MAR. Quæ? EVS. Audies. Et vt primum de acerbitate huius paſsionis loquar, quam tu vis omnium acerrimam fuiſſe, multos mouere poſſes ad contradicendum aſſerentes magnam quidem fuiſſe paſsionem (non enim aliter dici poſſet) ſed non tam acrem, quàm prædicatur: propterea euãgelii ſcriptores de his narrãtes ſuppliciis breuiter & perfunctoriè ea enunciant. Vinctus fuit, ductus ad iudices, colaphis cæſus, ſpiniſ coronatus, flagellatus, crucifixus, nec de magnitudine alicuius ſupplicii aliquid afferunt. Nam vt cætera omittam de ſpinis nihil dicitur, quales fuerunt, quas nonnulli nimis grandes & acutas fuiſſe tradunt: tacetur etiam de numero flagellorum, quem ſupra ſex millia ictuum fuiſſe perhibent: de clauis etiam nullus ſermo, ſed dicitur eum tantum à militibus fuiſſe crucifixum. Adiuuat etiam hanc ſententiam locus ille euangelii, qui eſt apud Marcum, quòd mortuo Ieſu Ioſeph ab Arimathia nobilis decurio audacter introiuit ad Pilatum, & petiit corpus Ieſu. Pilatus autem (ſicuti ſcriptum ibidem eſt) mirabatur, ſi iam obiiſset: Sed accerſito centurione interrogauit eũ, ſi iam mortuus eſſet, & quũ cognouiſset à Centurione, donauit corpus Ieſu Ioſeph. Hoc, quod mirabatur Pilatus, facit, vt minus grauis videatur fuiſse paſsio. Si enim acerrima fuiſset paſsio, quid admirationis habuiſset, ſi vel antea occidiſset. Durum crucis ſupplicium, ſed hac cauſa durum habebatur, quòd, qui illud ſupplicium patiebãtur, diutius cruciabantur, & velut longa morte necabantur. Cui præſtant argumentum duo illi latrones eiuſdem conſortes ſupplicii, qui fractis cruribus coacti ſunt mori, vt de cruce poſsent deponi. Si enim crux acerrima eſset paſsio, ſtatim necaret, nec homines diutius in cruciatibus detineret. Illud etiam indicat plurimum ſucci & vigoris ſuperfuiſse, quòd poſt omnia tormenta magna voce exclamans expirauit. De hoc valido clamore non euangeliſta modo, ſed Paulus quoq; ad Hæbreos capite quinto teſtatur: dum inquit, quòd preces & ſupplicationes ad Deum, qui poſsit illum ſaluare à morte, offerens cum valido clamore & lacrymis exauditus eſt pro ſua reuerentia. Hæc dubitare pleroſq; faciunt, quæ propoſui, ut diluas, & habeam ipſe, unde dubitatio auferri poſsit. MAR. Non putabam hac de re me litem habiturum, quum plurimis oſtenderim argumentis hanc paſsionem omnium fuiſse acerrimam Hæc autem, quæ affers, non eleuant tormenta, quæ Chriſtus pertulit, id tantum dicis, non fuiſse tam acrem paſsionem, quàm à multis prædicatur. Alii contra ne prædicari quidem poſse, quàm fuerit dolorum omnium plena, ne ſi quis quidem centum habeat linguas & ferream uocem. Ergo ſi quid rectè noui, hoc etiam aſseuerauerim acerbiſsimam fuiſse. Dicis euangeliſtas breuiter, & ſimpliciter loquutos. Vinctus fuit, perductus, colaphis cæſus, ſpinis coronatus, crucifixus: ita eſt, narratores enim tantum puri geſtorum fuerunt, cogitationibus tamen noſtris reliquerunt, ut perpenderemus, quàm grauia illa eſsent ſupplicia. Etenim, ut de ſpinis dicam, neceſse eſt grandes &

acutas fuisse, ut imprimi possent capiti, & penetrare, & firmam facere coro nam. Quid de flagellis dicam? Ego huc cogitatione deducor Pilatum, quum uellet populum misericordia flectere, uel ut illo supplicio satiatus hominis innocentis mortem sitire desisteret, iussisse illum uerberibus acrius cædi, quod quum factum fuisset, ipsum deinceps spinis coronatum, & mirè flagel latum ad populum foras produxisse, & ostentasse. En inquit homo. His in uerbis tanta amaritudo inesse uidetur, ut cogitari non possit, nisi Iesum pessimè flagellis acceptum fuisse. Et cogitandum præterea, quòd qui in corona tam sæuus fuerit, ut è spinis contextam imponeret, in flagellis utiq; non extitisse mitiorem. Quid? quòd post acerrimam flagellationem ludus militum effectus est: quo in ludo attendite iuuenes, quot & quàm grauia fuerit perpessus, non alium inuenietis contumeliosius, fœdius, truculentius fuisse tractatum: mitto dicere, quæ apud Annam, & Caipham pertulit: inspicimus nunc quæ apud Pilatum gesta sunt. O miserabilem illam quidem & luctuosam speciem, piam tamen ad animos nostros commouendum, & necessariam ad demonstrandum magnitudinem passionis huius: Non facio me nunc hic esse, sed mente me Hierosolymam in illud ipsum Pilati prætorium parumper transfero: intueri enim mihi iam uideor Christum, postquàm flagellatus est, & propriis indutus uestibus in medio militũ ludibrii causa attractum, prope rãtes milites, hos exuentes iterũ illũ propriis uestibus, illos purpureã chlami dem iniicientes, alios in regali solio collocantes, alios plectentes coronam de spinis, & capiti eius imprimentes, alios arundinem in manu eius ponentes, alios flexis genibus ut regem Iudæorum salutãtes, & arundine caput eius per cutientes: An non etiam illos proximos uidemus colaphis caput eius cæden tes, & illos in faciem eius sacratissimam expuentes. Postremo magna in turba hæc gesta fuisse. Hæc si quis computat, nouem numero inueniet, & singula quoq; uocet supplicia. Obseruandũ illud quoque, quòd postquam inferiora corporis membra flagellis attriuerunt: ipsum quoque caput aggredi uoluisse, ne expers esset malorum: nam & in faciem expueruntr & alapas incusserunt, maximum illud quòd spinis coronarunt. Hæc ne parua dicemus? An non superius dictum est irrisiones esse magnum malum, & quidem tantum, ut morte peius habeatur? Et grauius id fuit in Christo malũ, quoniam ut rex ignominiæ tractabatur, qui rex erat omnis gloriæ. Credi etiam par est Christum pudore fuisse singulari: quicunque autem sunt huiusmodi, uehementius in illusionibus commouentur, uultu confunduntur, animo perturbantur, & maiore dolore percutiuntur. Ipse hæc ludibria in pœnis suis posuit, dum ascendens Hierosolymam uocatis ad se ipsum discipulis prædixit secretò, quòd principes sacerdotum, & scribæ traderent eum gentibus ad illuden dum, flagellandum, & crucifigendum: addi etiam potest magno impetu & ardore hæc à militibus Romanis gesta fuisse: inuisum enim faciebat Christũ regium nomen, quod usurpare dicebatur, quum omnia illi subiecta esse Ro-

mano

mano imperio cenſerent. Crucifixerunt (inquiunt) nihil de clauis dicitur. Cur dicerent? nam ſatis intelligi poterat clauis affixum fuiſſe, & tam ualidis clauis, quòd humanum corpus in ligno pendens ſuſtinere poſſent. Quanquam de clauis alio loco non tacetur. Nam quum poſt reſurrectionem dicerent diſcipuli Thomæ, qui tũc non affuerat: Vidimus dominũ: Ille negauit ſe credere, niſi uideret, & digitum in fiſſuram & locum clauorum mitteret, Quanto autem, & quàm duro fuerit affectus cruciatu, cuilibet in mentem uenire poteſt: & clauos quidem ternos fuiſſe conſtat, ut duas manus duobus, uno ambos pedes confixos dicamus. Et hos quidem inuenit unà cum cruce Helena Conſtantini mater. Ipſe autem Conſtantinus ex eorum uno frænum equeſtre, quo uteretur in prælio, alterum loco coni galeæ affixit: Tertium in mare Adriaticum ad ſedandam fluctuum turbulentiam fertur proieciſſe. Vbi hæc audis, num tibi uaticinari uideor? uel num potius ex cõſequẽtia rerum oſtendere acerbiſsimam illam fuiſse paſsionum omnium? Sed non ego uaticinor, ſi iam geſta ſequor: benè uaticinati ſunt ueteres prophetæ ea multo tẽpore antequã fierent, diuino inſtincti ſpiritu pronunciantes. Illi paſsionẽ Chriſti non modo prælocuti ſunt, ſed etiam acerbiſsimam oſtenderunt. Accipe uigeſsimũ primum pſalmũ, in quo magna ex parte Chriſti paſsio deſcribitur, & hic eſt pſalmus ille, cuius initium Chriſtus in cruce pendens retulit oſtendens pro ſe ſcriptum fuiſse. Sed quid ibi propheta? Foderunt (inquit Chriſtum inducens loquentem) manus & pedes meos. Graui uerbo uſus eſt propheta, foderũt. Videtur hoc uerbo uaſtitatẽ plagarũ oſtendiſse. ſequitur. Et dinumerauerũt omnia oſsa mea, hæc dinumeratio oſsiũ, nonne oſtẽdit carnem Chriſti adeo eſse conciſam flagellis, ut oſsa nudarentur, ita ut facile eorum numerus iniri potuerit. Significatur etiam hac locutione corpus ualidè in cruce extenſum fuiſse, quod ſine dolore fieri non potuit: nam (ut inquit Auguſtinus) non aliis uerbis melius deſcribi potuit extenſio humani corporis in ligno. Sed & ſuperius idem propheta dixerat loquens de hac paſsionis magnitudine ex eodem patientis ore. Sicut aqua effuſus ſum, diſperſa ſunt omnia oſsa mea. Audis quæ loquitur? Num diſperſio illa oſsium modicum intulit dolorem? Quis hoc credat? Non his contentus propheta ſubdit progrediens ſermone. Factum eſt cor meum tanquam cera liqueſcens in medio uentris mei. Aruit tanquam teſta uirtus mea, & lingua mea adhæſit faucibus meis: & in puluerẽ mortis deduxiſti me. Vides cõparationes cuiuſmodi? Nam quum ſe ut aquam effuſum, cor eius ut ceram liquefactum, uirtutem ſuam tanquam teſtam exaruiſse dicit. Quid putamus his uerbis ſignificari, niſi uehementiam paſsionis, conſumptum uigorem ferè omnem, ita ut reliqui non multum ſupereſset? Illud autem, quod in eiſdem uerſibus continetur, lingua mea adhæſit faucibus meis, quam expoſitionem accipiat à ceteris interpretibus non ſatis occurrit. puto tamen dictum de ſiti, quam ante crucem, & in cruce Chriſtus pertulit ob nimiam ſanguinis effuſionem, adeó

ut

ut lingua udo carens uix commoueretur: nec satis rectè suo fungeretur munere: Nec uerò leue tormentum sitim crediderim, ubi uehemens est, nec puto tibi uideri secus, si memineris, quod in Græcorum est prouerbio: Tormentum homini sitis. At quid tam diu differo notissimum Esaiæ locum, ubi magna ex parte Christi passio describitur? Ecce (inquit) intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit ualde, Vocat Christum seruum propter formam serui, quam suscepit, quamuis rapinam non arbitraretur esse se æqualem Deo. Exaltabitur, & eleuabitur, in cruce scilicet. Eo enim more Esaias de Christo uaticinatus est, quo Christus postmodum ipse de se loquutus est: Ille enim alludens ad sublimitatem crucis, in qua fuerat figendus. Si exaltatus (inquit) fuero à terra, omnia ad me traham: Significans (ut mox subdit euangelista) qua morte esset moriturus: & alibi magis aperte. Sicut Moises exaltauit serpentem in deserto, ita oportet exaltari filium hominis. Eodem etiam sensu uerba faciens ad Iudæos illud protulit, ut legitur in euangelio Ioannis. Quum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum. Ioannes etiam præcursor significans quo mortis genere & ille & ipse esset periturus. Oportet (inquit) illum crescere, me minui. At quanta patietur iste exaltandus? subdit post propheta: Non est species eius, neque decor, & uidimus eum, & non erat ei aspectus: & desiderauimus eum despectum & nouissimum uirorum, uirum dolorum, & scientem infirmitatem, & plura alia, quæ sequuntur in eandem sententiam. Vide quàm deformatum, & omni specie nudatum induxerit propheta. Non est species (inquit) eius, neque decor: non contentus istis repetit. Non erat ei aspectus Quid hoc est? Non erat ei aspectus? O lugubre uerbum. O infandam calamitatem, etiam si casu contigisset, & nō sceleratorum manu fuisset inflicta. Non erat aspectus, Ita ne uerò aspectus non erat ei in quem Angeli desiderant aspicere, tam deformatus erat ille, de quo scriptum est. Speciosus forma præ filiis hominum, Tantopere sæuitum est in eum, qui fuit omnium mansuetissimus. Miramur Solem in eius morte obscuratum fuisse, magis ille Sol iustitiæ in cruce pendens est obscuratus. Sed uideamus, num Esaias in his uerbis, quanquam grauissimis finem faciat? nō facit: sed cōtinuans sermonē eodem capite quinquagesimo (ut opinor) tertio subdens causam tantorum suppliciorū. Ipse (inquit) uulneratus est propter iniquitates nostras: attritus est propter scelera nostra. & deinceps post pauca. Voluit eū dominus conterere in infirmitate. Nequit saturari propheta, quin eadem de re sæpius dicat, adeo hoc eius animum tangebat, & infigere in animis nostris cupiebat: ut ex magnitudine suppliciorum ostenderetur, quanti nostram salutem faceret Deus, qui fluuio sanguinis abluere uoluit culpam nostram. Dixerat primò, non erat aspectus: non uisus est sibi plenè rem indicasse: addit attritus est, & uoluit eum Dominus conterere. Quid est aliud conterere, nisi rem in minimas particulas frangere, & diuidere? hoc uerbo nescio, an significantius aliud inueniri queat ad osten-

dendum

dendum tormentorum multitudinem, &grauitatem. Aude nunc dicere, (ſi potes) quum dicat propheta Chriſtum fuiſſe contritum, aliquod eius membrum à doloribus vacuum extitiſſe. Hoc etiam præuidit Dauid in eadem iens ferè verba in illo pſalmo uigeſsimo primo, ubi Chriſti paſsio apertius, quàm alibi toto in illo opere annotatur. Nam in uerſibus paulo ante à me recitatis audire potuiſti. Et in puluerem mortis deduxiſti me. Neſcio, quid tibi uideatur, mihi certe uidetur in puluerem deducere idem eſſe quod conterere. Interroga grammaticos, quid ſit conterere, reſpondeant in puluerem redigere, quo uocabulo Varro, & Plinius, & alii doctiſsimi uiri in ſtirpibus &aromatibus uſi ſunt, quæ cōtrita id eſt in puluerem redacta ſæpius proſunt. Quis nō putet Dauidem, &Eſaiam inter ſe de paſsione Chriſti collocutos, quamuis ſeculorum ſpaciis diſtent: unus utitur uerbo, alius ſignificatione uerbi: nec mirum tamen eſt illos eadem dicere, qui eodem ſpiritu dictante loquebantur. Additum eſt in pſalmo mortis, ut oſtenderetur eum contritum mortem obiiſſe. Audio ab amico linguæ Hebraicæ perito, & in iſtorum litteris plurimum uolutato, ueteres Hebræorum patres, qui Chriſti aduentum præceſſerunt, in eorum commentariis reliquiſſe. Deum eſſe quendam confractum, & contritum (his enim uerbis utuntur) qui coleretur, ſiue id ex ſacris ſcripturis hauſerunt, ſiue caſu uaticinati ſunt. Hic autem confractus& contritus eſt unigenitus Dei filius, qui colitur à nobis, amplius etiam colebatur, quum religio noſtra uniuerſum orbem poſsideret, & ubiq; Chriſto domino caneret, nunc, in quàm paruum Europæ angulum reiecti ſumus, uides. Quis tandem proſpiciens ſaluatorem noſtrum tam fœde tractatum atque uerſatum non cōmoueatur? Ego uero lugeo, nec tu lacrymas (ut uideo) potes continere: Etenim aſpicio mente, quod oculis non poſſum, Chriſtum in cruce pendentem cum ſpinea corona, cum extenſis uenis, cum manibus pedibusque perforatis, cum cruentis plagis, cum lacerato corpore, cum aperto pectore, cum pallida facie, cum lãguentibus oculis, cum ſitibundis faucibus, cum flexa ceruice, nudatum toto corpore ante ora irridentium, & illudentium Iudæorum. Quid plura? Dici poteſt illud alterum Eſaiæ de eo uaticinium, quod ſuperius retuli. A planta pedis uſque ad uerticem non eſt inuenta in eo ſanitas. Et is (quod dolorem acuit) tam acerbe fœdatus, qui hanc tantam mundi pulchritudinem tam potenter crearat, tam ſapienter inſtruxerat, tam amanter ornarat, qui de ſolio maieſtatis ſuæ ad nos uenerat, ut ſalutem afferret. Quanta pro beneficiis immenſis pertulit? Quàm grauia? Quã horrẽda? dura uerba, duriora uerbera duriſsima crux. Sed ſuſtineamus iam à fletu, & reliquo ſermoni operam demus, EVS. Recte mones. MAR. Monitis igitur parendum eſt, quanquam difficile ſit in tantis pœnis ſaluatoris non commoueri, experiemur tamen: nam intento opus eſt animo, ut omnia recte explicentur. Quædam ſcripturarum adduxi teſtimonia ad oſtendendum magnitudinem huius paſsionis à prophetis antea præuiſam: nec dubi-

to, quin supersint alia, veluti illud Hieremiæ in lamentationibus: Dabit se percutienti maxillam, saturabitur opprobriis: & illud e psalmo. Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores, prolongauerunt iniquitatem suam. Melius habet Chaldaica translatio, quæ nõ fabricauerunt dicit sed arauerũt: Sic enim sulcus verberum expresius ostenditur. Multis etiam aliis locis sanctarum scripturarum figurate eorum, quæ Christus passus est, magnitudo declaratur. Ego autem aperta adduxi testimonia, quæ nemo sine calumniæ labe possit effugere: non videtur apertiora quæri debere. Quid si Christum produco testantem de magnitudine passionis suæ? Quid dices? Num Christum fallere, in cuius ore dolus inuentus non fuit? vel nescire eum quomodo affectus sit qui passus est, vel quæ fuerit passurus? Non videar tunc tibi ad apicem huius quæstionis peruenisse? EVS. Hoc facies? MAR. Faciam vtique. EVS. Redde igitur quod polliceris. MAR. Animaduertatur igitur: nam hanc tantam corporis sui destructionem futuram indicasse videtur ipse, sed paulò occultius, dum comparat se ipsum grano frumenti, quod nisi in terram missum fuerit, ipsum solum manet, si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Scimus autem granum frumenti in terram missum calore tepefactum terræ diffundi, & liquefieri ita vt de eius pristina specie nihil remaneat, habet tamen uim fructificandi, quæ uis est seminis. Sic seipsum facit saluator, cuius forma corporis ad instar grani in terrã missi deflueret omnis, attamen multum fructum educeret. Conueniens certe sermo iste cum propheta, qui ab eo omnem speciem & aspectum abiisse commemorat, & contritũ facit. His etiam illud cõsonat psalmographi, dũ se vt aquã effusum dicit & tanquam ceram liquefactum. Mihi quoq; ea, quæ Christus in cruce protulit, Deus Deus meus, ut quid me dereliquisti, uidentur esse uerba hominis maximos & penè intolerabiles cruciatus ferentis, hoc enim dixit ille non quòd esset à Deo destitutus id est à diuina substantia, quum uerè esset Deus is, qui loquebatur, sed ut ostenderet se humanæ infirmitati relictum absque Dei auxilio, ut tantum pateretur, quantum homo pati posset. Audisti nuper ab Esaia: Quod uoluit eum dominus conterere in infirmitate, & paulo superius uocat uirum scientem infirmitatem: nam si nescire uoluisset (quæ erat ei potentia) non pateretur, & ad arbitrium se in libertatem uendicasset, eos illudens à quibus illudi uoluit. Nunc indicasse mihi uidetur illis uerbis quanta sustineret. Videmus multos sanctos uiros pro Christo pati paratos subleuatos fuisse Deo opitulante, ita ut aut nihil, aut minus tormenta sentirent, ut mittam ceteros. Ioannes euangelista, quum sub Domitiano in dolium feruentis olei missus fuisset, nullam sustinuit pœnam, nisi si forsitan pœna est siccum intrasse, & unctum discedere. Memini etiam legisse de martyre quodam (nomen mihi excidit) qui, cum in aere suspensus torqueretur, se tunc dicebat mira quadam perfusum dulcedine: adeò ut non tormenta, sed tortores execraretur, qui de tormentis deposuissent. Longum esset cunctos commemorare

morare, qui eadem uel similia experti sunt, cum his uidebatur Deus esse in tribulatione, quum præsens auxilium ferebat: cum Christo, qui non suam, sed uniuersi generis humani causam agebat, actum est durius. nam uidetur diuinitas fauore suo in pœnis illum destituisse. Quid plura? Oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam. Si dubitarem de magnitudine pœnarum, inspicerem, quantam pro his esset gloriam consequutus: quum reperirem immensam, ne leues quidem pœnas existimarem, pro quibus tantum nominis quæsiuisset. Et ego quidem ita ambularem, ut ex immensitate gloriæ magnitudinem meritorum iudicarem. Apostolus autem contraria ratione posuit sibi prius ante oculos Christi merita, & ex his de Christi gloria iudicat: ait enim ad Philippenses litteras dans, Christus factus est pro nobis obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis, propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est supra omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus est in gloria Dei patris. Idem Apostolus ad Hebræos. Nunc uidemus (inquit) Iesū propter passionem mortis gloria & honore decoratū. Ipse in sermonibus suis ad Iudæos ostendere cupiens post reprobationem de sua glorificatione illud ex propheta protulit. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A domino factum est illud, & est mirabile in oculis nostris. Hæc interposui, ut intelligeres nullam esse conquestionem hic Christi de Deo, quod parumper se sustinuerit ab auxilio filii. Sciebat enim quanta pro his præmia esset à Deo patre relaturus: his tantum uerbis ostendit, quanta pateretur, ut nos, quorum causa illa ferebat omnia, ad sui amorem excitaret. Et habes quidem alterum Christi testimonium de magnitudine tormentorum suorum, ut ego interpretor. Si tertium cupis habere, quod est longè luculentius, ita ut tergiuersationi non sit locus. Cogita quæ appropinquanti passionis suæ tempore in horto Olіueti dixit, & fecit. Quæ sunt hæc? Narrabo quæ in euangeliis leguntur. Sciens enim Iesus omnia, quæ super eum uentura erant, cœpit contristari, & mœstus esse, & pauere, & ait discipulis suis. Tristis est anima mea usque ad mortem. Et relictis illis assumpto Petro, Ioanne, & Iacobo auulsus ab eis, quantum iactus esset lapidis, procidens in faciem suam ter orat eundem repetens sermonem. Pater, si possibile est, transeat à me calix iste: uerumtamen non sicut ego uolo, sed sicut tu. Apparuit autem illi Angelus de cœlo confortans eum: & factus in agonia prolixius orabat. Et factus est sudor sicut guttæ sanguinis in terram decurrentis Et hæc instante iam passione. Die autem palmarum, quum mentionem fecisset passionis suæ, subiecit. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater saluifica me ex hac hora, sed propterea ueni in horam hanc: pater clarifica nomen tuum. Habes hæc ex euangeliis, nihil addo de meo præter cogitationem. Te quoque cogitare uolo, quanta uis passionis fuerit in Christi corpore, cuius imago animo recepta, sic

percusſit Chriſtum, ut ei triſtitiam inferret, ter patrem oraret proſtratus, ut ab eo calix ille tranſiret, factus fuerit in agonia, & ſanguineum emiſerit ſudo rem, accederet de cœlo Angelus confortans eum. Leuem ne paſsionem hanc putem, cuius tam grauia fuerint præludia? Mitto triſtitiam, pauorem: nam fortaſse dixerit aliquis hæc natura contingere cogitatione mortis. Sed cur deinceps tam inſtanter orat patrem, ut à ſe transferat calicem illum? At hæc uerborum ſunt: At illud iam non uerba ſed res, quòd factus eſt in agonia. Qua de cauſa? niſi quia diuino illo ſpiritu præuiderat, quanta paſſurus eſset, illo inquã, quo nihil illũ latebat, ſed aperta erãt omnia. Quid maius expecta mus teſtimoniũ cruciatus, quos laturus erat Chriſtus, magnitudine excede re? quum horũ præcognitione adeò turbatus fuerit, ut etiam in ſenſibus pate retur nimium angorem. Credis rem huc ſubſtitiſse, & deſinere? Non. Num uides emiſiſse eum ſanguineum ſudorem in terra decurrentem? Acceſsit de cœlo Angelus confortans eum. Magna enim fuerat illa perturbatio, quid di xerit, aut fecerit auxiliaturus, incertum. Exiſtimare poſsumus iuſsum eũ fuiſ ſe, ut miniſtrũ inferiores animi partes mulcere, & ad rationem ſuperiori loco ſtãtem reuocare: potuit enim cogitationi eius ſubiicere, & rememorare, quã tus ex tali paſsione foret prouentus, quanta ipſi Chriſto cruciq; eius aduen- tura eſset gloria, laborem illum cito abiturum, fructum eius ſemper manſu rum. Multos eruit Deus de inſtanti ſupplicio: Ipſum populum Iſraëliticum de ſeruitute AEgiptyorũ, tres pueros de camino ignis. Danielem de lacu leo num, Suſanam de falſo crimine. Multos præterea alios tempore legis nouæ, At filium noluit, quia uenerat, ut ſupplicio ſuo lueret peccata humana, quod in illis non erat, nullum erat damnum, ſi leuarentur doloribus. At omnia, quæ paſſurus erat Chriſtus, erant pretium. Cuius rei pretium? redemptio- nis noſtræ. Extant qui magnitudinem paſsionis indicari putant, quòd die, quo in altiſsimo monte transfiguratus eſt Chriſtus, & ad eum Moiſes & Elias ueniſsent, ſcriptum eſt, quòd de exceſsu loquebantur: interpretantur enim eos loquutos de ſuperabũdãtia ſuppliciorum, quæ paſsurus ille fuerat. Sic enim exceſsum intelligunt. Quòd ſi dicatur exceſsus nomine ſignificari mor tem (nam per eam quis è uita excedit) eòdem res redit: nam ſi loquebantur de morte Chriſti, non potuit uериſimiliter magnitudo & fœditas ſupplicio- rum, per quam ad eam peruenit, prætermitti: ſed hoc ex coniectura ducitur: nam qui exceſsus eſset ille, de quo loquebantur, incertum. Me uerò non tam externa Chriſti ſupplicia commouent, quàm interna. Corpus undique affli- ctum uides. Quid de animæ dicam dolore? Num de Iudæ & reliquorum per ditione mediocrem fuiſse putas, dum uideret ea, quæ in ſe fierent, tendere in patris iniuriam, & facientibus perpetuam perniciem irrogare? Certè quan to maior fuit Chriſti charitas erga Deum, & animarum ſalutem, quàm cæte rorum omnium, tanto fuit in eo grauior animi perturbatio, plus uulnera peccatorum noſtrorum, quibus incolumitas animæ affligitur, illum preme-

bant

bant, quàm illa quæ corpori ſuo infligebantur. EVS. Putabam te ad oſtendendum grauitatem dominicæ paſsionis alia quædam allaturum. Illud te non præterit multa multis de paſsione Chriſti reuelata diuinitus: nam plura dicunt perpeſsum, quàm quæ euangelium narrat. MAR. Quid ergo, tu his credis reuelationibus? EVS. Quid aſsequar quæſo, ſi non credam? MAR. Quid aſsequeris? Hoc aſsequeris, quòd falſitate non capieris. EVS. Falſas igitur tu has putas? MAR. Poteſt id contingere: nã Angelus Sathanæ ſæpè tranſformat ſe in Angelum lucis, quemadmodum Apoſtolus teſtatur. EVS. ſæpè inquis, ergo non ſemper. MAR. Nolo dicere ſemper. Ne pigeat igitur uti Græcorum prouerbio. EVS. quo? Multa enim ſunt. MAR. Noſti illud. Non paſsim, non omnia, non ab omnibus: hoc transferre poſsumus conuenienter hãc ad rem. Equidem nõ paſsim, non omnes, nec ab omnibus ſuſcipio reuelationes, ſed probabiles, ſed pietatem acuentes, ſed ab his prolatas uiris, ſiue fœminis, qui uitæ ſanctitate & miraculorum poteſtate floruerunt, & eò magis ſuſcipio, ſi plures huius notæ, quàm nuper memoraui, in idem conuenerint: Auguſtinus in ſacrarum litterarum interpretatione multa domino reuelante dicit ſe cognouiſſe, facere non poſſum, quin tali viro credam. Multi ſancti viri multa Chriſtum pertuliſſe aſſerunt, de quibus in euangelio ſermo nullus. Nam vbi Chriſtus captus eſt, & vincula iniecta, ductum eum fœdè & atrociter, & cum magna vexatione & moleſtia volunt: deinde in domo Caiphæ, vbi pernoctauit, non ſolum colaphis cæſum vt euangelium teſtatur, ſed etiam flagris volunt. Numerus verberum apud Pilatum, de quo dixiſti, is quoq; ex reuelationibus. Denique aſſerunt nullum membrum, nullam carnis particulam, nullum deniq; locum in corpore Chriſti fuiſſe, quin ex ictibus condoluerit, cruciatumq; ſuum tulerit. Aſſerunt pugnis, calcibus, fuſtibus, in humum proiectionibus, raptationibus, barbæ capillique euulſionibus Chriſtum contuſum, & multa & magna paſſum fuiſſe, quorum in euangelio nihil legitur. Ferunt etiam matrem virginem, vbi filio crucem baiulanti occurriſſet, & tantopere ſub crucis pondere fatigatum, & de cruciatibus ita deformatum conſpexiſſet, corruiſſe, & defeciſse: hoc certè non habet euangelium: At vulgo ita receptum eſt, & noſtri, quo tempore regiones illas poſsidebant, vbi illa conciderat, ædiculam fabricauerunt, quo memoria rei ſeruaretur, & pietas animorum noſtrorum incenderetur: Diuitias paſsionis ſuæ Chriſtus ſpargit ſanctis viris, & his indicat dolorem, quem tulerit, quando in cruce ſublatus eſt, illis, vbi clauis confixus fuit, aliud alii, prout eius infinitæ ſapientiæ viſum eſt, quæ illi, quibus eſt reuelatum, poſteris tradiderunt. Si quis tamen credere hoc nolit, vtatur ſe ipſo vt libet, nemo ei fuerit moleſtus: Sed tamen audies multos ex his, qui harum rerum meditatione potiuntur, dicere Chriſtum tantis ſuppliciis præter humanæ naturæ conditionem ſuffeciſse: Illum (qua latitudine charitatis fuit) voluiſse diutius aduerſus tormenta durare: Nec mirum videatur potuiſse ſupra humanas vires ſup

plicia perferre eum, qui plus homine ſapiebat, poterat, amabat. E V S. Dicis Chriſtum plus quàm ferre poſſet humana natura aduerſus tormenta durasse. M A R. Dico equidem. E V S. Quid ergò dicis ad illud, quod iam obieci tibi: Scribit enim Marcus miratum esse Pilatum petente Ioſeph corpus mortui, quòd iam obiiset, & audito Centurione corpus Ieſu Ioſeph donasse: Si enim plus quàm alius homo ferre poset, tulerat, non debuit mirari, quòd tã cito obiiset, ſed illud potius, quòd tam diu uixiset. M A R. Quid ergo? Pilatum putas medicum, aut chirurgum fuiſe, ut ſcire potuerit, qui cruciatus celeriter, & qui tarde ad mortem ferrent. E V S. Non puto medicinæ ſcientiam eum habuiſe, unde ſcire potuerit, ſed ex rerum uſu id opinatum. M A R. Quem rerũ uſum mihi narras? ubi enim uiderat alium tanta tormenta perpeſsũ diutius uiuere? Viderat forſitan ſeruos, & tunc duos latrones crucifixos, qui nihil ante crucem mali tulerant, qui diutius uiuere poterant, quum nullum uitale membrum oblæſum eſset. Eodem exemplo de Chriſto iudicare non poterat, quem ſuppliciis multis uiderat affectum, & penè confectum. Nullum erat in eo de interioribus membris offenſum, attamen multa & magna exterius collata, ſi ſingula non poterant, hæc in unum collecta celeriter ad mortem perducere potuerunt. Adde huc naturam corporum, quæ in hominibus diuerſa quũ ſit, efficere poteſt ut eundẽ cruciatũ diutius unus, quã alius ferre poſsit. E V S. Dicis Pilatũ non rectè uenisse in admirationem uelocis interitus. M A R. Rem tenes: ut enim prius damnauerat Chriſtum iniquè, ſic hac in re inſulsè dico miratum. E V S. Omittamus igitur hunc hominem, cuius iudicium improbamus. Sed quid ais ad euangelicum illud, ubi ſcribitur Chriſtum ualido clamore emiſso expirasse. Hic ualidus clamor unde? An non indicat plurimum adhuc penes eum ſucci & roboris fuiſse? M A R. Non meus hic eſt ſermo, quem profero, ſed Hieronymi & Auguſtini ſummorum eccleſiæ doctorum. Poteſtati aſcribunt diuinæ, quòd tunc moriens tam ualidè exclamauerit, ut oſtenderet ſe potuiſse mori, quãdo uoluit, nam antea dixerat, Poteſtatem habeo ponendi animam meam, & iterum ſumendi eam. Hoc ſermone indicat mortem fuiſse in eius poteſtate, ut quãdo cunque uellet moreretur, & ſi nollet non moreretur. Itaque non iure alicuius poteſtatis corpore exutus eſt, ſed ſe ipſum ſpontè ſua exuit: nam qui poſset nõ mori, ſi nollet, proculdubio, quia uoluit mortuus eſt quod nulli hominum contingit, cæteri homines in mortis articulo afflicti iacent, quanquam uideamus interdum pleroſque in ultimo uitæ ſpiritu inualeſcere, tanquam colligente ſe natura, & ultimum faciente conatum, ſi forſitan morbum expugnare poſsit, ſed ut id ſe ſe habeat, illum ualidum clamorem à Chriſto ſublatum non humanæ, ſed diuinæ facultatis noſtri dicunt fuiſse. Hocque inter miracula connumerant, ut indicant etiam illa Marci euangeliſtæ uerba. Videns autem Centurio, qui ex aduerſo ſtabat, quia ſic clamans expiraſset, ait, uerè hic homo filius Dei erat. Potuit ad extremum plurimum uigorem

gorem mirabiliter assumere, ut ostenderet se nulla ui de corpore eiici, sed exire, ueluti de domo foras ex uoluntate non multo post rediturus: non enim, quia naturam nostram assumpsit, similes sumus illi, qui omnia ex uoluntate gessit: nos, nec quia uolumus nati sumus, nec quandiu uolumus, uiuimus, nec quomodo uolumus, morimur. Ille antequam nasceretur, elegit de qua nasceretur: natus fecit, ut à Magis adoraretur. Postea per ætatem, quamuis humanæ naturæ imbecillitatem præ se ferret, miraculis se Deum ostendebat. Postremo genus mortis elegit ipse, ut in cruce penderet, illic quandiu uoluit, stetit: & quum uisum est, abscessit: in sepulcro quandiu uoluit, iacuit: quando uoluit, tanquam de lecto surrexit. Satis superque dictum est de magnitudine & multitudine dolorum Christi & acerbitate passionis illius. Nunc, si uidetur, ad reliqua pergamus.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PASSIONE DOMINI LIBER SECVNDVS.

EVSEBIVS.

SACRAMENTVM dominicæ passionis, quod ante omnia tempora diuino decreto dispositum fuit, & omnibus retro seculis multis prophetarum vocibus, multis rerum signis nunciatum, non expectamus vt implendum, sed iam colimus impletũ. Nunc dicendum censeo de causa: nihil enim agunt homines sapientes, nisi idonea de causa: ea quæ nam fuerit, tractandum est: nam aliquam esse oportet, & eam permagnam, vt vnigenitus Dei filius homo fieri, & homo factus tanta perferre, suum esse duxerit. MAR. Quid? tu non nosti causam? EVS. Noui equidem: nam multorum agitata litteris, & passim tractata, & vulgo cognita. MAR. Cur igitur scire requiris? Nouitas enim rerum cõmouere solet sciendi cupiditatem, & mentes excitat hominum, vt parent se ad audiendum: ea quoq; beneuolentiam dicenti conciliat: vetustæ & contritæ narrationes non adeò gratæ sunt. EVS. Attamen dicendum est tibi: nam hic dies postulabat hunc sermonem, & nihil habemus aliud, in quo melius has matutinas horas consumamus, (quanquam harum rerum elocutio ad omne tempus conueniret) commemoratio enim beneficii accepti non potest esse temeraria: imò quò quis magis prædicat, se magis aduersus beneficii authorem gratum ostendit. Vt hæc non essent, nõ inspicere me debes, sed horum duorum adolescentiam quam instrui iam oportet. Sic autem habeto, quicquid te hodie istis de rebus inter

rogauero, vt tuum eliciam responsum, faciam ex eorum voluntate: audis vtrunque hoc velle, & rogare. Spero insuper (si bene te noui) quod hæc vetusta ita tractabis, vt nouo quodam more dici uideantur, & ad quamlibet ætatem rectè dicerentur. MAR. Postquam uis me de istis loqui, Nostine causarum distinctionem? EVS. Quam distinctionem requiris? MAR. Quia causam passionis huius requiris, putabam te eam distinctionem nosse. EVS. Dic, quæ nam sit. MAR. Causarum aliæ præcipuæ sunt, & (ut ita dicam) principales, quibus mouetur aliquis ad faciendum, quæ si non adessent spe, uel re illud facturus non esset: quædam sunt, quæ hanc concomitantur, & subsequuntur, quas accessorias possumus dicere: quibus non ita impellitur animus ad agendum, ut in his constituatur finis, sicut in superioribus: nam sine his posteriores hæ causæ tanti non sunt, ut propter eas actio suscipiatur: intelligis ne? EVS. Puto me intelligere. MAR. Vt aptius intelligas, tolle hoc exemplum. Proponit Petrus ire Romam, vt sacerdotium à summo sacerdotum Principe impetret, hunc eundi finem facit, proficiscitur: hæc est præcipua causa itineris sui, sine qua ne gradum quidem mouisset. Possunt esse aliæ causæ concomitantes: veluti exiget à debitore pecuniam, vel vendet illic aliquid, vel emet, aut audiet doctum quendam virum: potest etiam accedere illa causa, vt Vrbem videat vetustam, & quondam gentibus imperantem, & nunc etiam ædificiis, & frequentia populi insignem: has voco concomitantes causas, quia idoneæ non erant solæ, vt Romam ille contenderet, nisi illa sacerdotii acquirendi extitisset. Sic enim facio Petrum cogitantem. Eo Romam, vt sacerdotium petam, hoc me ducit, habeo quidem causas quæ mentem impellunt meam, ut eam, sed sine sacerdotio non irem. Itaque ubi Romam uenerit, unam illam sacerdotii proponet, de reliquis uel non dicet, uel ut de cohærentibus dicet. Hæc proposui forsitan uerbosius, sed curæ fuit, ut planè & rectè perciperes. EVS Perge porrò: nam uerbositas ista tua (si qua tamen est) me ualdè delectat. MAR. Nunc te interrogo num sufficiat, si præcipuam causam exposuero passionis huius reliquis prætermissis. EVS. Minime uerò id feceris, sed ubi præcipuā causam ostenderis, de reliquis etiam dices ita enim auditis omnibus sermo reddetur perfectior. MAR. Nō est opinādum sine causa factum esse, quod fructum multum attulit, nam ipse fructus, qui postmodum sequitur actionem, potest ipsius actionis esse causa. EVS. Sic habet. MAR. An non existimas passionem Christi multum fructum attulisse? EVS. Existimo equidem. MAR. Ipse (ut alia taceam) sexto ante passionem die, quo ingressus est Hierosolymam cum ramis palmarum, & mortis suæ mentionem intulisset, hoc ostendit utens illa speciosa similitudine grani tritici, quod nisi in terrā missum, & mortuum fuerit, ipsum solum manet: sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Nihil de uita & doctrina dixit, quæ etsi fructuosa fuerunt, tamen multum illum fructum morti suæ adscribit. Itaq; cognito passionis huius fructu, causam eius inuentam esse dicemus

mus. EVS. Optimè loqueris. MAR. Sed illud quoque optimè, quod fructus huius paſsionis fuit liberatio à peccato, quod impreſsum fuit origini, per quod regno excludebamur, & veluti exules degebamus. Credo te noſſe, quid peccatum ſit, quod noſtri originale nuncupant, quia ab origine deſcendit. EVS. Noui. MAR. Si id noſti, neceſſe eſt te noſſe quòd vbi Adam primus homo è limo fictus comediſſet de cibo ligni vetito, inuaſit eum tetra libido in partibus obſcœnis, quas & foliis contexit. Intumuerat autem eius ſuperbia, vſque ad Dei ſolium: nam audierat à ſerpente muliere nunciante. Et eritis ſicut dii. Natura autem humana cuius ipſe debebat eſſe origo, inuiſa eſſe cœpit & odioſa Deo propter peccatum ſtipitis: non enim poſteritas, quæ ab vno illo promanatura erat, caruit hac eadem fraude, perinde ac ſi amaritudo radicis arboreos fœtus corrumperet. Peccatum illud non modo perſonam, ſed etiam naturam infecit, quod benè percipiens Apoſtolus aſſeruit omnes in Adam peccauiſſe. Itaque excluſus ipſe & omnis eius poſteritas à regno cœleſti, & æternæ vitæ expers reddita: Oportebat autem, vt regni ianua panderetur, & æternitas vitæ intercepta reſtitueretur, inueniri ex hominum genere quendam, qui primum mundus foret à ſorde conceptionis humanæ, deinde tantum deſcenderet obedientia, quantum Adam ſuperbia aſcenderat. Præterea, qui ipſe omnis peccati expers pro peccatis ſuo ſupplicio diuinæ iuſtitiæ ſatisfaceret, & ſe ipſum, veluti hoſtiam, offerret: talis autem non reperiebatur: omnes enim naſcimur obnoxii culpæ originali, & omnis humilitas & obedientia veterum patrum, qui iuſtè vixerant, vix pro ſe ipſis ſufficiebat, quandoquidem ſine peccatis humana hæc uita non tranſigitur: vitiũ præterea totius humanæ naturæ corrigere, & auferre, nemo hominum poterat quum conditor ipſius naturæ non eſſet, nec tanquam caput ui ſua in reliqua membra quicquam influere. Deinde quomodo purus homo, qui eadem labe originis eſſet infectus, poſſet nos reconciliare Deo, quum ipſe alio egeret reconciliante? Tanta erat difficultas, ſeu uerius impoſsibilitas redimendæ ſalutis. Hic magna & incomparabilis effudit ſe Dei charitas. Vnigenitus nanque Dei filius ſuſcepit ipſe negotium, & homine aſſumpto ex uirgine, & in uirginis utero plus humilitatis & obedientiæ attulit, quàm quantum ſuperbiæ Adam intulerat. Voluit homo aſcendere ad diuina, Deus ad humana deſcendere. Nõne maior hæc humilitas, quàm illa fuit ſuperbia? Nemo negauerit maiorem huius fuiſſe bonitatem, & uirtutem, quàm Adæ fuerit proteruia & malitia. Non enim Adam putabat ſe Deum futurum, ſed Deo ſimilem. Iſte autem uerè homo factus eſt. Noluit unigenitus Dei rapere diuinitatem, ſicut Adam cupiebat, ſed quum eam ſine rapina haberet, exinaniuit ſemetipſum formam ſerui accipiens, & habitu inuentus ut homo. Et hæc quidem tanta fuit humilitas. Obedientia uerò quanta, quæ ſe demiſit uſque ad mortem crucis? Obtulit ſe Chriſtus puram & immaculatam hoſtiam pro uniuerſo genere humano: & quum Deus pariter eſſet, poterat humanam na-

turam

turam, quam fecerat, reficere, & ab originis labe uendicare. Itaque ſacrificauit ſe ipſum (ut ita dixerim) Dei filius, & adeo placitum eſt ſacrificium Deo ut omnia filii meritis cõdonarit. Diligebat nos quidem Deus amore ſuo illo diuino ſingulari: nam, niſi nos dilexiſset, non utique miſiſset filium, qui & redemptor eſset, & redemptionis pretium: Oderat tamen eo more, quo peccatr iuſtitiæ inimica ſunt. Itaque reconciliati ſumus eo peccato ſublato, quod à primo parente duxeramus: ſuſtulit autem is, qui pro nobis pependit in ligno, & id cruci ſuæ affixit: ſanguiniſque ſui effuſione deleuit: iniuſtè occidit Chriſtus, vt iuſtè nos liberaret. Vbi enim inuentus eſt homo, qui morte indignus periit, tunc ſublatum eſt, quod morte dignus poſteritati cunctæ vulnus inflexerat. Rectè Apoſtolus. Vnus eſt (inquit) mediator Dei & hominum homo Ieſus Chriſtus. Mediatorem hic poſuit Apoſtolus pro reconciliatore alludens ad arbitr um, qui litem componere curans diſcrepantium amicorum medius inter vtrunque ſedet, & alterum alteri reconciliare ſtudet. Reconciliauit igitur Chriſtus vt homo genus humanum ſibi ipſi Deo: nec ſanè commodior recõciliator inueniri potuit, nec amicior vtrique parti veluti is, qui vtranque naturam puſsideret: rectè autem eam naturam aſſumpſit, quam ſanandam iudicauit. Quid conuenientius? Homo perdidit, homo ſeruauit, ſed homo Deus. Ipſe (inquit Auguſtinus) qui fecerat hominem factus eſt, quod fecit, ne periret id, quod fecit: Sic enim factus eſt homo, ut maneret filius Dei, ſuſcipiendo id, quod non erat, non amittendo quod erat: atq; ita in forma hominis, quam ſuſcepit, traditus eſt in opprobrium hominum, in contumelias, irriſiones, in flagella, in mortem crucis denique. Nec aliam ob rem, niſi ut nos inſidiis captos, & ueluti ſub peccati lege uenundatos pretium ſui ſanguinis redimeret, & in priſtinam gratiam reſtitueret, & maiorem etiam gloriam, quàm unquam antea, compararet. Vis eiam uidere quòd non alio congruentiori modo delictum qdæ tolli poterat? Delictum eo grauius quo in maiorem poteſtatem committitur: Deo autem nihil maius, nihil ſuBerius: quin quum infinitus ſit, infinita pœna debetur pro ſcelere, quo infinita perſona offenditur: talem autem pœnã nemo hominum idoneus erat perſoluere. Factum eſt igitur, ut infinita Dei ſapientia humanam carnem aſſumeret, ut in infinito ſubiecto infinitam lueret pœnam debitam ſceleris magnitudini: atque ita iuſtitiæ pariter & miſericordiæ partes impleret: Iuſtitiæ enim fuit pares pœnas, luiſſe: miſericordiæ uoluiſſe, quum harum pœnarum non eſset debitor. Sunt enim iuſtitiæ & miſericordiæ in Deo æpualia pondera, ideò utroque uſus eſt, tametſi nobis pius magis & clemens, quàm iuſtus uideatur. Propterea quòd plura miſericordiæ opera, quàm iuſtitiæ in nobis relucent. Hinc occurri poteſt cogitationibus quorundam minus prudentium. Quid non poterat Dei ſapientia homines liberare, niſi ſuſciperet hominem, & de fœmina naſceretur, & ab impiis impia pareretur? Iſtis talia cogitantibus dicimus potuiſſe Deũ alio quouis modo homines liberare. Quis enim neget omni-

omnipotentem? Sed hunc tamen modū veluti cōgruentiorem probasse: Ordinem namque illum suum sequutus est, qui adeò æquitate pollet, vt ne Diabolus quidem ipse improbare possit, quo statuit non alia ratione peccatum quàm pœna aboleri: Nō enim Diabolus vi coegerat primos nostros parentes peccare, vt vi ipse quoque esset superandus, sed suadelis ipsos ceperat decepta fœmina & deiecto per fœminā viro, hoc modo trahebat homines veluti iusto bello captos, quos insidiosis sermonibus vicerat, & prædam ille suā esse omnem ducebat: nec ad cœlestia regna remittebat. Venit vnigenitus Dei filius, qui homine assumpto culpam illam pœna sua deleret, cōtraria omnia faciendo, quàm quæ fecerat Adam: nam illius peccati rei tenebamur, ille superbus, iste humilis: ille inobediens, iste obediens: ille in peccato gauisus est, iste in pœna doluit: infinita persona fuerat offensa, infinita persona pariter satisfecit: ergo restituit homines in locum suum. Nec conqueri potest homines vnius vitio captos, alterius meritis fuisse seruatos, nec obtendere potest diuinæ iustitiæ satisfactum non fuisse, sibi vim adhibitam, quoniam peccatum illud, quod regni sui fuerat firmamentum, ablatum est eo more, quo peccata tolli consueuerunt: non enim solum in corporis, sed etiam animi morbis contraria contrariis curantur. Vide summi Dei clementiam, & bonitatem, qui non continet in ira miserationes suas. At quomodo miseratus? qui, vt redimeret seruum, crucifixit filium. Itaque si princeps quæratur causa, cur Christus tanta perpessus est: dicendum, ut culpam primi parentis uitio susceptam obedientiæ suæ merito extingueret, ne impedimento esset ad cœleste regnum, sed illò ingressi æternæ uitæ præmiis frueremur. Qua ratione factum est, ut Christus post eius mortem ante resurrectionis suæ diem inferna peteret, & animas sanctorum patrum, quas illic Diabolus captiuas retinebat peccato Adæ tanquam prælio superatas, de carcere illo tenebroso educeret, & secum ueluti in triumpho ad cœlestem regiam deduceret: patrique spolia illa opima offerret. Nemini nunc post baptismum culpa primi parentis imputatur. Quid ita? quia baptismo deletur. Quid dico culpam primi parentis baptismo deleri? Quum etiam, quæ antè admisimus peccata proprio arbitrio, idem baptismus fundatus in Christi sanguine extinguat. At post baptismū quædam cōmittūtur peccata seu fraude, seu imbecillitate humanæ naturæ quæ appetitum ad decliuia pronum rapit, hæc quoque per pœnitentiam in eodem Christi sanguine dimittuntur. Ipse in humanis agens pœnitentiam prædicabat, & discedens iussit prædicari omnibus gentibus in remissionem peccatorum. Semper antiquissima cura fuit hominibus quærere, quomodo expiari possint peccata, uidebāt nanque de humanæ naturæ imbecillitate se assiduè inuolui peccatis, multa etiam ob nequitiam publicè priuatimque fieri scelleratè, ideò expurgatione opus esse: hanc autem natura non contingere, sed artificio fortasse quodam: artem igitur huiusmodi esse quærendam, mos autem ille communis erat gentium sacrificiis pecudum ad ex-

 purga-

purgationem uti peccatorum, his ritè adhibitis iratorum Deorum numina placari, & peccata aboleri censebant. Plerique ad magorum incantationes, & sacrorum quorundam initiationes, quas uocabant teletas, confugiebant, quemadmodum Adimantus penes Platonem in secundo de Republ. refert, & Augustinus in libris de Ciuitate Dei prosequitur. Memini me etam legere consuetudinem quorundam populorum fuisse quotannis hominem in carcerem coniicere, quem publico sumptu alerent generosè, mox exeunte anno, è carcere eductũ, dicentes se super eum omnia peccata imponere, uerberibus & omnibus contumeliis afficiebant, & tandem extra ciuitatem eiectum interficiebãt, & ita se solutos omni crimine arbitrabantur. Apud Iudæos offerebantur iussu legis sacrificia pro peccatis, quæ per se minus ualuissent, nisi illa tam multa sacrificia huius unius ueri sacrificii, quod pro nobis Christus in cruce pertulit, imaginem referrent. Quòd si tantum ualuit imago pro dimissione peccatorum, ipsa ueritas quantum posse debet? Nos autem sic habemus, sic confirmamus nullibi, nisi in Christi sanguine remissionem peccatorum contingere, & istud est euangelium, id est bonum nuntium, quod (ut dixi) iussi sunt Apostoli prædicare in omnes gentes, pœnitentiam scilicet in remissionem peccatorum. Nullius hominum uita ducitur sine peccatis, sub uenia uiuendũ est nobis, hæc baptismo & pœnitentiæ cõceditur, quæ duo, ut essent medicamenta animorũ nostrorũ, ille Dei & hominũ mediator sanguine suo consecrauit, non est opus iam sacrificiis, nisi interpretemur hoc esse sacrificium, ubi quis moritur concupiscentiis suis, ut uiuat Deo: hoc fateor maximum esse & perfectum sacrificium, & magnopere amplectendum, opus quoque misericordiæ erga proximum conferre, hoc etiam ingens sacrificiũ. Admonet author epistolæ ad Hebræos. Benefacere (inquit) & communicatores esse nolite obliuisci: his enim sacrificiis Deus delectatur. Idem quoque ad Ephesios. Eleemosynam collatã in pauperes hostiã uocat acceptã, & Deo placentem. EVS. Nihil dicis de die expiationis, quam celebrabãt Iudæi. MAR. Rectè admones: scio enim quòd præter multa sacrificia, quæ offerebantur apud illos pro peccatis, erat etiã statuta expiationis dies, ea erat decima septimi mensis, qua pontifex indutus pontificalibus uestibus ingrediebatur sancta sanctorum, nec enim alia die licebat, & solus quidem ingrediebatur nemine comitante. Verum si omnia eius diei solemnia, quibus expiatio fiebat peccatorum commemorauero, in longum progredere sermonem, & non necessarium, quum in Leuitico descripta sint omnia. Illud tantum referam, quòd illo die pontifex ornatu amictus pontificio, quum solus ingredi deberet sancta sanctorum, ubi inerat arca fœderis, propitiatorium & oraculum: una manu assumebat prunas sumptas de altari in turribulo, altera ferebat compositum thymiama, ingressus intra uelum adolebat thymiama prunis impositũ, ex quo suauissimus odor ascendebat, & ueluti nube quadã oraculum tegebatur. Antea tamen orans pro se & domo sua & uniuerso populo uitulum im

molabat

molabat. Illud etiã memorandũ, quòd quum pontifex suscepisset ab vniuersa multitudine hircos duos, sortem super vtrũque ponebat: & eũ, qui contigerat domino, & sors domini vocabatur, immolabat: & inferens eius sanguinẽ intra velum aspergebat septies digito è regione oraculi, vt expiaret sanctuarium ab immunditiis filiorum Israel & à præuaricationibus eorum cunctisq; peccatis. Alterum verò hircum viuentem, qui emissarius uocabatur, statuebat coram se, & posita utraque manu super caput eius confitebatur uniuersa delicta atque peccata populi, quæ imprecans capiti eius emittebat illum per hominem paratum in desertum, & quum portasset hircus cuncta populi peccata in terram solitariam, & dimissus fuerat in deserto, tunc pontifex positis uestimentis pontificiis lauat carnem suam in loco sancto, & proprias assumens uestes, holocausta offert pro se & populo, & cætera peragit in lege descripta: illo expiationis die affligebant Iudæi animas suas, id est ieiunabant. Hoc, quod de hirco emissario dictum est, haud dissimile uidetur his, quæ à Populis quibusdam fieri retuli, dum pro expiatione peccatorum homini cuidam peccata omnium imponerent, & extra muros eiectum necarent: differt tamen, quòd istud crudele est & inhumanum, & ex humano fiebat inuento: hoc Iudaicum pium, & diuino iussu imperatum. Vel si quis stomachetur ob hanc expiationem pontificiam peccatorum, quæ olim apud Iudæos celebrabatur, sciat ne eam quidem Deo placuisse ut perfectam, sed ut rudem, & inchoatam, & umbratilem: figuram enim gerebat huius expiationis, quam Christus uerus pontifex suscepit. Quid enim ait idem Apostolus ad Hebræos instruens eos in fide? Christus (inquit) assistens pontifex futurorum bonorum peramplius & perfectius tabernaculũ non manu factum, id est non huius creationis. neque per sanguinem hircorũ aut uitulorũ, sed per propriũ sanguinẽ introiuit semel in sancta æterna redemptione inuenta. At non uno tantum loco, sed per omnem ferè epistolam docet Apostolus, quòd Christus unus est ille uerus potifex, qui uenit, ut emundaret populum suum à delictis: quodam enim loco ita inquit. Talis decebat, ut nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & cœlis excelsior factus, qui non habet necessitatem quotidie (quemadmodum sacerdotes prius) pro suis delictis hostias offerre, deinde populi: hoc enim fecit semel se offerendo. Eadem repetit inferius. Non enim inquit in manufacta sancta Iesus intrauit exemplaria uerorum, sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc pro nobis uultui Dei. Neque ut sæpius offerat semetipsum, quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno, sed semel oblatus est per hostiam suam sine peccato ad exhaurienda multorum peccata. Summatim autem ut expediam, remissio peccatorum per Christi sanguinem contingit. Quamobrem rectè dicimus Christum onera nostra portasse, peccata omniũ electorum in caput eius esse retrusa. An non audis Esaiam clamantem? Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit, & nos reputaui-

mus eum quaſi leproſum, & percuſſum à Deo, & humiliatum. Ipſe autem uulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra, diſciplina pacis noſtræ ſuper eum, & liuore eius ſanati ſumus. Omnes nos quaſi oues errauimus, unuſquiſque in uiam ſuam declinauit, & poſuit dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum. Satis ne apertè oſtendit Eſaias Christum uulneratum fuiſſe, ut nos à peccatis redimeret? uulneribus ergo ſuis noſtra ſanauit, & morte ſua uitam nobis reddidit: nam remiſsionem peccatorum ſequitur uita perpetua, & ea, quæ uerè eſt uita omni referta gaudio. Eſaias ita ſentit redemiſſe à peccatis humanum genus creationem ſuam. Voluit, qui creator fuerat idem eſſe redemptor. Audiſti Caipham dicere. Expedit unum hominem mori pro populo, ne tota gens pereat. Hoc autem à ſe metipſo non dixit, ſed quum pontifex eſſet anni illius, prophetizauit, quòd Ieſus moriturus erat pro gente, & non ſolum pro gente: ſed ut filios Dei qui erãt diſperſi, congregaret in unum. Dictum eſt etiã à Ioanne præcurſore. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi, teſtatur Ioannes eum eſſe hoſtiam pro peccatis, dum agnum appellat. Hac ratione Angelus annuncians conceptionem. Vocabis (inquit) nomen eius Ieſum: nomen Hebraicum Ieſus latinè ſonat ſaluator. Idem dictum eſt Ioſeph Mariæ uiro in ſomnio. Vocabis nomen eius Ieſum: hic addit cauſam apertiſsimè. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Non pollicetur amplitudinem opum, imperium populorum, uictorias, triumphos, ſed ſalutem. A quibus? Num à Romanis, in quorum uniuerſus ferè orbis erat poteſtate? Non, ſed à peccatis, à quibus detineri longè durior eſt ſeruitus, quàm ſeruire hominibus Romanis, ſiue aliis quibuscunque. Et Christo iam nato Angelus dixit paſtoribus, quia natus eſt hodie uobis ſaluator. De poteſtate Diaboli ablata, quapropter peccatum captiuum detinebat humanum genus, & ſibi ſeruiebat in idolorum cultu, extat ipſius ſermo, quem urgente paſsionis die protulit. Nunc (inquit) iudicium eſt mundi: nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Paulus ad Coloſſenſes aſſerit Chriſtũ principatus & poteſtates contrarias in ligno crucis triumphaſſe, & chirographum peccatorum, quem aduerſus nos tenebant, ſanguine ſuo deleuiſſe. Ioannes quoque in prima epiſtola ait Deũ veniſſe, vt opera Diaboli diſſolueret. Non enim venit vt captiuus captiuos diſſolueret, ſed vt liber ab omni captiuitate afferens pretium ſecum ſanguinem ſuum: O magnã paſſionis huius dignitatem, O ingentem gloriam. Hæc nos perditos Deo reſtituit, hæc filios adoptionis effecit, hæc Chriſto coheredes reddidit. Et hanc quidem habeo præcipuam cauſam, cur unigenitus Dei filius in humana natura, quam aſſumpſerat, iſta tam triſtia ſubire uoluerit: ut ſcilicet peccata mundi tolleret: quemadmodum de eo à Ioanne præcurſore dictum eſt, & ut aditum ad cœleſtia regna patefaceret. Ille quum in forma Dei eſſet, nec rapinam arbitraretur ſe æqualem Deo, exinaniuit ſemetipſum, & formam ſerui ſuſcepit, & mali quidem ſerui (ſi fas eſt dictu) vt verberaretur, & crucifigeretur,

retur non tamen pro ſuis ſed alienis peccatis. Enimuero, ſi Adam non peccaſſet, non introiſſet mors in orbem terrarum, non in vallem hanc miſeriarum detruſi eſſemus: cuncti in illo ſublimi deliciarum paradiſo beatam vitam agitaſſemus, ſine morbis, ſine dolore, ſine vlla vexatione, & tandem translati ad ſupernas ſedes Deum in beatifico maieſtatis ſuæ ſolio ſedentem (quæ ſumma eſt fœlicitas) vidiſſemus. Non fuiſſet opus redemptore, qui innocentiſsimus ipſe pro nocentibus lueret pœnas, & vicem noſtram in ſuppliciis ſuſtineret. Nunc (vt ait Auguſtinus) ex Adæ peccato infirmi facti ſumus omnes, morbi peccatorum mundum inuaſerunt, magnus venit medicus, vt ſanaret, quia magnus etiam iacebat ægrotus: & nouo quidem more omnipotentiſsimus ſanauit ægrotum, poculum bibens ipſe turbulentiſsimum & omni amaritudine refertiſsimum. EVS. Nouum ſanè medicinæ genus, quod ſumptum à medico ſeruat ægrotum. MAR. Eſt ita profecto, aſpice quæ dicat ipſe penes Ioannem. Sic enim Deus dilexit mundum, ut unigenitum ſuum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Non enim miſit Deus filium ſuum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. Intellexiſti, quæ loquutus fuerit ipſe? Vt autem intelligatur, quòd mundum per crucem ſaluaret, oſtendit ex ſuperiori ſententia, ex qua ad hanc venit. Sicut Moiſes (inquit) exaltauit ſerpentem in deſerto, ita oportet exaltari filium hominis, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam, exaltationem autem ſuam vocat crucem alludens (ut dixi) ad altitudinem erecti ligni. Hoc etiam indicauit Apoſtolus Paulus ad Epheſios dicens habere nos redemptionem in ſanguine eius, & remiſsionem peccatorum ſecundum diuitias gratiæ ſuæ, quæ ſuperabundauit in nobis. Hoc etiã apertè Apoſtolus denũciauit Corinthiis. Tradidi (inquit) in primis uobis quod & accepi, quòd Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris ſecundũ ſcripturas. Idem Paulus ad Timotheũ diſcipulum. Fidelis ſeruus & omni acceptione dignus, quòd Ieſus Chriſtus uenit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum. Idem iterum ad Corinthios ſcribens & de Chriſto loquens ait. Quòd Deus eum, qui non nouerat peccatum, fecit pro nobis peccatũ. Non potuit Paulus breuius & expreſsius docere Chriſtum eſſe mortuum pro peccatis, quàm dum dicit eum factum eſſe pro nobis peccatum: nam in ueteri lege hoſtia, quæ pro peccatis adducebatur, puta hircus, uel aries, uel aliud quid ſimile, peccatum nuncupabatur, quemadmodum ab Auguſtino relatum eſt, ubi adducit illud ex Numeris. Et dicit dominus ad Aaron. Tu, & filii tui, & domus patris tui tecum accipietis peccata ſanctorum & ſacerdotum, quod ita accipiendum eſt, ac ſi diceret, ut acciperet ea, quæ ad ſacrificia offerebantur pro peccatis. Simili loquutione dictum eſſe ait ueteri in lege frequenter de ſacerdotibus, ut imponerent manus ſuper caput peccati id eſt uictimæ, quæ pro peccato offerebatur. Hinc apud Oſeam dicitur. Peccatum populi mei comedent: loquitur enim ibi propheta

de

de sacerdotibus, qui ex lege comedebant hostias pro peccatis oblatas & eas peccatum vocat. Christum ergo Deus pro nobis fecit peccatum, id est, hostiam pro peccatis nostris, immaculatam scilicet, quia non nouerat peccatum. Sed ex eo etiam colligi potest peccatorum gratia Christum in mundum venisse, quòd, quum in humanis ageret, cum peccatoribus uersatus est. Quod quum Iudæi elati tumore falsæ iustitiæ obiicerent, respondit. Non veni vocare iustos, sed peccatores. & Non opus est medico benè ualentibus. & alibi. Filius hominis venit quærere, & saluare, quod perierat. Et ecquæ alia causa inueniri poterit, cur venerit? Non enim illum de cœlo in terras bona merita nostra, aut vllæ aliæ beatitudines duxerunt. E V S. Magna profectò dilectio Dei erga nos. M A R. Magnam dicis, ac non potius longè maximam. Quid enim reliquit, quo ulterius progredi dilectione posset? Cogita quæso, quis ille? Hũc enim Deum nõ timor creauit, error effinxit, opinio hominum induxit, ars fabricauit, fortuna aut casus effudit, natura quædam genuit, tempus ostendit, sed sine ullo initio ab æterno unicum erat ille & uerum ens per se uigens, & per seipsum subsistens, immensum, infinitum, omnipotens, immutabile, quod nõ potest nõ esse, quod semper fuit, est, erit, omnia continens, à nullo cõtentum, per quod omnia, & in quo omnia, & ad quod omnia: cui quæcunque excelsiora sunt in rebus creatis, comparata sordescunt, à se solo, & in se ipso solo beatum, gloriosum, magnificum. Hæc tanta maiestas, tanta sublimitas, tam magna potentia, tam immensa beatitudo vsque adeò se dimisit, ut infima hæc nostra, imbecilla, misera, erumnosa susciperet honoris & salutis nostræ causa, hæc enim humana homo factus suscepit: nam & affectibus mouebatur humanis, & illum fames & sitis, æstus & frigora, itinera, labores fatigabant, nec id satis: ea etiã, quæ sunt inter homines ignobiliora, sumpsit. Quid signi? Nullæ diuitiæ, nulla lautorum amicorum cohors, nullus satellitum strepitus, nullus armati exercitus terror, nulla auri argentiq; pompa. Contra, summa inopia, egestas rerum omnium: ita vt non haberet (sicut ipse quandoq; dixit) vbi caput reclinaret. Atq; hæc disciplinæ gratia. Et fortasse dixerit aliquis hæc esse mediocria: at illa non mediocria mala: liberationis nostræ causa in vincula, alapas, irrisiones, sputa, spinas, flagella se se coniicere, demum crucem conscendere, quod seruorum antea, & famosorum latronum erat supplicium tormentorum omnium horribilissimum. Quantum se ostendit amare, qui tanta pro nobis pertulit? Immortalis ipse pro mortalibus, iustus pro iniustis, Deus pro hominibus? Hæc lex naturæ non videtur admittere. Sed (vt est apud Boetiũ) Quis legẽ dat amantibus? Amor maior est lex sibi. Ostendit illo facto quem in rebus dilectionis locum homines apud se teneant, magnum scilicet & grauem. Si leuia perpessus esset, poterat calũniari aliquis, & dicere leuem illum fuisse amorem: at in grauissimis multiplicibusq; pœnis quis negauerit non vehementem fuisse dilectionem? Quæ sui oblitum impulit amicorum causa illa perferre? Et spontè quidem perferre? nam prohibere poterat.

Quid

Quid illis ſuppliciis quæſo addi potuit? mors ipſa, at pro nobis mortuus eſt. Et ecquod ſignum maius dilectionis quærimus? Ipſe poſt glorioſam illam cœnã, qua accubuit cũ diſcipulis iam ad ſupplicia & mortem iturus, hoc ipſum oſtendens quantũ eos diligeret. Nemo (inquit) maiorem hac dilectionem habet, quàm vt animam ponat pro amicis ſuis. Antea etiam dixerat. Quod diligit eũ pater, propterea quòd ponit animam ſuã pro ouibus ſuis. Etenim (vt ad humana rem trahamus exempla, & ad cõmunem hominũ ſenſum) ſic exiſtimamus, ſic iudicamus non inueniri maius dilectionis pondus, quàm vbi quiſpiam mortem oppetit, vt alter ſeruetur: & prioribus ſæculis inuenti ſunt nonnulli, qui hæc præſtiterunt: vt Niſſus ille penes Virgilium, qui pro Eurialo morti ſe obiecit.

Me me adſum, qui feci, in me conuertite ferrum.
O Rutuli: mea fraus omnis, nihil iſte, nec auſus,
Nec potuit: cœlum hoc, & ſidera conſcia teſtor.

Et commotus tantæ rei ſpectaculo poëta ſubdit.

Tantum infelicem nimium dilexit amicum.

Et deinceps hoc facinore delectatus Poëta.

Fortunati ambo, ſi quid mea carmina poſſunt.
Nulla dies vnquam memori vos eximet æuo.

Simile quiddam de Pylade & Oreſte legitur, vt alter mori pro altero præoptauerit, præferens ſuæ amici ſalutem. Sed & Decii inuenti ſunt, & Curtii, & Codri, qui pro patria vitam profuderint. Et ſcriptum eſt penes Catonem in Originibus legiones uniuerſi exercitus conuerſandi cauſa eum in locũ profectas, unde redituras ſe nõ ſperabãt. Hoc autem reputatur extremũ amoris diſcrimen uitam, quæ mortaliũ omnium chariſsima eſt, & pro qua chara ſunt reliqua, pro alterius ſalute proiicere: Itaque qui non id poteſt, ultimos amoris fines nondum attigit. Hoc, quod uidebatur eſſe ultimum humanorum amorum, Chriſtus ſupergreſſus eſt. Illud enim quod ipſe dixit, Nemo maiorem hac charitatem habet, quã ut ponat quis animã ſuã pro amicis ſuis, ad homines pertinet. At flagrantiſsima illa Dei charitas pro inimicis ſe morti obiecit. Inuenti ſunt nonnulli, qui inimicos diligerent, & re etiam ipſis & opera bene facerent. Si numerum requiras, non admodum placebit: nam pauci ex omni hiſtoria tales reperiuntur. At quis hominum pro inimicorum ſalute mori ipſe delegit? res exemplo caret, hoc ſupergredi humanæ naturæ conditionem uidetur: uerumtamen id Deus impleuit. Inimicitiæ erant inter nos & Deum de peccato primi parentis: omnis caro corruperat uiam ſuam, adeò quòd prophetico ore dctum ſit: Non eſt, qui faciat bonum; non eſt uſque ad unum, naſcimur etiam nunc filii iræ. Vnuſquiſque qui naſcitur ex uiro & fœmina (naſcimur autem ſic omnes) Adæ eſt propago, damnatus ex damnato. Hæc cum eſſent, Chriſtus pro nobis obtulit ſe ad mortem, inimicis ſcilicet, ut amicos, quãtum poſſe[illegible] faceret: quod euidenter expreſsit Apoſtolus: Cõmendat

dat (inquit) Deus charitatem suam in nobis, quia quũ essemus inimici, Christus mortuus est pro nobis. Ergo nõ amabat nos antea Deus? amabat quidem naturam nostram, quam condidit, sed oderat iniquitatem, quam non condidit: hæc enim ab artis suæ regula aliena est, imò contraria, quum uitiet, quod ille fecit: ideo maiori digna odio: & tamen existenti huiusmodi odio saluos nos sistere uoluit in sanguine filii sui, ne id quod fecerat, periret: non enim moris sui, non amoris obliuisci poterat, inimicos etiam diligebat. Hinc elici potest, quantum hominem à se nuper formatum diligere dignatus sit ante culpam, qui post culpam sic dilexerit, & quantum nunc etiam post tantum beneficium impensum diligat: natura enim affert, vt eos, in quos beneficia contulimus, si non merito illorum: at beneficio nostro diligamus. Et vt breuiter hanc rem perstringam, voluit omni tempore plus Deus amari, quam metui. Sed hoc nunquam melius, quàm cruce declarauit: nam illic confixus, quantum amaret, docet, & qui tantum amat, redamari postulat. Non amat ille diuitis diuitias, non pulchri pulchritudinem, non potentis imperium, nõ philosophi sapientiam, non diserti facundiam, non artificis acumen: sed benè mutuis Fidum pectus amoribus; hoc enim unum de nobis expetit, alia superiora omnia prout uisum est, affluenter ipse donat, nec improperat. Hæc & alia spectans Diuus Bernardus conuerso ad Iesum sermone exclamabat. Super omnia te reddit amabilem ò bone Iesu calix, quem bibisti, opus redemptionis tuæ: hoc enim amorem nostrum facilè totum sibi vendicat hoc & blandius allicit, & iustius exigit, & citius astringit, & uehementius afficit. Etenim ubi te exinanisti, & naturalibus radiis te exuisti: ibi pietas magis emicuit, ibi charitas plus effulsit: ibi gratia amplius radiauit. Age quantum illud, quòd tale cernentes spectaculum, maiorem pro rebus nostris fiduciam habemus: nam ut utar Apostoli ad Romanos uerbis. Qui proprio etiam filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Reuertitur nunc superior ille sermo. Ita ne uerò Deus non pepercit filio suo, ut seruo nequam parceret? Et (si fas est dictu) Siccine crudelis fuit in se ipsum? (non enim ipse aliud à filio) ut nos clementiam eius & benignitatem experiremur. Quantis extulit præconiis, & quibus laudibus Deus facinus illud Abrahæ, qui iussus iugulare, & uictimam facere Isaac filium unigenitum, id facere non distulit, sed iniiciens in puerum manus paratus erat immolare. Quæ & quantæ promissiones tunc ad eum factæ? quòd multiplicaret semen eius sicut stellas cœli, & arenam maris, & possideret semen eius portas inimicorum suorum: maximum illud quod in semine suo uniuersæ benedicentur gentes: nam tunc promissum est de semine eius oriturũ Messiam. Si maximã existimamus Abrahæ erga Deum fuisse charitatem eo, quòd filio suo non pepercerit, quam charitatem Dei etiã iudicio commendari uidemus, propter quam tot illæ promissiones, & promissionum euenta est consequutus: quanto maiorem De[i] charitatem erga homi

nes

nes in eodem facto conuenit opinari? Nam Abraham filium mortalem occidere cogitabat, Deus immortalem, & ſibi in maieſtate, & gloria coæqualem: Abraham Deo parere neceſſe habuit, Deus nullius imperium ſequutus eſt, ſed de beneplacito voluntatis ſuæ id peregit. Omnia debebat Abraham Deo & non ſolum debebat filium, ſed etiã ſeipſum. Deus nihil vnquã humano debuit generi: ſed econuerſo humanum genus ampliſsimis Dei beneficiis tenebatur. Poſtremò Iſaac non eſt immolatus. Vnigenitus autem Dei filius acerbiſsima morte cõfectus eſt. Incomparabilis ergo Dei charitas eſt, inimitabilis, qua nos ſibi deuincire voluit. Antea beneficia plurima hominibus contulerat & ea maxima. Vnum hoc impudentiſsimè aliquis poſtularet, vt homo ipſe fieret, & pro hominibus vitam effunderet: ne hoc quidem deeſſe voluit, vt nullum eſſet beneficium, quod nobis non cumularet. Hoc enim quod quis impudentiſsimè poſtulaſſet, ipſe non expectãs preces & rogata noſtra ſponte ſua ab æterno implere decreuerat, & tempore ſuo impleuit. Hanc tantam vim amoris mos etiam fidelium magni æſtimat, quomodo etiam ille æſtimari vult: nam priuatim in domibus, publicè in templis, & multis in locis Chriſtum habemus crucifixum in tabulis, ære, ligno, & marmore, & alia quauis materia: oſtendimus illum patientem, non ſic vndique reſurgentem, & aſcendentem. Quid ita? quia maius eſt charitatem oſtendere, quàm gloriam & potentiam, quod etiam hi, qui erant è gentibus, viderunt: nam Deo optimi & maximi cognomentum addiderunt. Et prius (ut inquit Cicero) optimi quàm maximi, quia maius eſt eſſe beneficum, quàm potentem. Irenæus in commentariis in euangelium in ea fuit ſententia, vt diceret Deum non ſolum per filium, ſed etiam filii ipſius cauſa cuncta creaſſe, quem conſtituit (vt ait Apoſtolus) hæredem vniuerſorum: Hoc enim ante omnia Deum in mente geſsiſſe, vt filium honoraret. Cui conuenit illud Salomonis. Omnia propter ſemet ipſum fecit dominus. Itaque non ſolum debere nos beneficium redemptionis filio, ſed etiam creationis vniuerſæ. Hoc quàm verum ſit, viderint cæteri: altior enim eſt quæſtio, quàm vt nunc diſcutere oporteat: hoc ſimile eſt alteri quæſtioni: vtrum, ſi Adam non peccaſſet, Deus carnem humanam ſuſcepiſſet. Sed vtcunque ſit, illud affirmauerim maius eſſe beneficium redemptionis, quàm creationis: nam quantum ad nos ſpectat, creatio nihil profuiſſet, imò obfuiſſet, niſi ſecuta eſſet redemptio: naſcimur enim filii iræ. Quid? quòd ſine ſenſu naſcimur, cum uoluptate conſeruamur? Adde incredibilem illam utim amoris, quam in redemptione oſtendit, de qua modo agebamus: nam creatio unico uerbo perfecta eſt: at ut redimeret, quanta dixit, fecit, pertulit? EVS. Accipio has cauſas quas affers: imò quas omnes agnoſcunt Deum aſsumpſiſse hominem, ut pro homine moreretur. Reparare uoluit genus humanum peccato collapſum, & patriæ cœleſti reddere ſuppliciis & uulneribus ſuis, quæ in cruce oſtentat: ex quo factum eſt etiam, ut ex ſanctis patribus, quos infernus carcer detinebat, & ex hominibus piis, qui nunc ſu-

perna conſcendunt, Angelorum ſuppleret ruinas. Hinc elici (ut poſuiſti) poteſt, quanta erga nos charitate flagraret Dei filius, qui innocens ipſe tam dura affici cruce dignatus eſt pro peccatoribus. Sicut enim nobis nihil boni debebatur, ita illi nihil mali: tulit ipſe malum noſtrum, cui non debebatur, ut bonum nobis largiretur ſuum, quod non merebamur. Ingens dilectio præſertim erga male meritos. Sed dum memoramus Deum amoris noſtri cauſa noſtra ſuſcepiſse, & ſua nobis dilargitum fuiſse, uenit in mentem quiddam, quod olim in libello amatorio lectitaui: Subſiſto an exponam. Audi tamen nam non longa eſt fabula. Fertur mulier quædam inſignis ſpecie duos habuiſse iuuenes amore eius implicitos, & quos illa uiciſim peramabat. Horum utrumque quum ſemel habuiſset in conſpectu, & coronata eſset floribus, coronam ſibi detraxit, & alterius capiti impoſuit, alteri uerò coronam, quam ille geſtabat, detraxit, & capiti ſuo impoſuit. Quæſitum eſt inter ſpectatores, & multum diſputatum, quem duorum magis amaret; an eum, cui ipſa ſuam coronam dederat, an alterum à quo ſibi ſumpſerat. MAR. Pulchra quæſtio, in qua multa utrinque afferri poſsent. EVS. At nunc diſputationi non eſt locus: nam utrumque à Deo habemus, ut nuper memorauimus. Nam & noſtra ſuſcepit, & ſua donauit. Suſcepit enim noſtri cauſa homine aſsumpto labores, & miſerias noſtras, odia, inimicitias, contentiones, conuitia, irriſiones, uerbera, crucem, mortem. Donauit autem nos requie, tranquillitate, ſecuritate, immortalitate, & (ut ſemel dicam) beatitudine abſoluta, atque perfecta. Dubitari autem in eo poteſt, utrum maius amoris indiciū, an quod noſtra ſuſceperit miſera, uel ſua beata donarit. Ego neutiquā dubitauerim, quin maximū ſit amoris indiciū tantis homines donaſſe muneribus, quāta ī cœleſtibus ſuſcipiemus. Sed haud ſcio, an par ſit illud, quod noſtri cauſa ingētia mala pertulit. Illud uerò quòd uel homo fieri uoluerit quāti eſt? Ego maximū reputo, quòd cōmunem uoluerit nobiſcū habere naturā & frater quodammodo fieri, qui erat dominus. Qua in re prælati Angelis ſumus: non enim (ut inquit ad Hebræos Paulus) Angelos aſsumpſit, ſed ſemen Abrahæ, ex quo factum eſt, ut ibidem ſubdit Apoſtolus, quod non habemus pontificem, qui non poſsit compati infirmitatibus noſtris, tentatum autem per omnia pro ſimilitudine abſque peccato. Poſſumus tamen omittere, quod dubitationē habet idoneā. Vtrū duorū maius ſit iſtorum, quæ diximus, amoris indicium. Illud firmiter tenendum nihil reliquiſse Deum, quod poſset uehementem amoris ſui ignem in pectoribus noſtris incendere qui & miſeriam noſtram ſibi, & fœlicitatem ſuam nobis communem eſſe voluit. MAR. Hæc dicta ſunt antea, & placet, quod approbes, & quod nouo quodam more à te dicuntur. EVS. Sit hæc (ut perhibetur) princeps cauſa inſtauratio, & ad ſuum finem perductio humani generis. ſed cur non ſtatim poſt peccatum hæc facta fuit inſtauratio, quòd ſi ſtatim fieri non debuit, cur non in finem mundi dilata? Sic enim quæri poſſe video. MAR. Medio

tempore fieri debuit, ut non fuerit mundi initium,nec finis ſpectandus. Vis audire, cur non conueniens fuerit ab initio ſtatim poſt peccatum? Quia, quum à ſuperbia peccatum prouenisset, oportebat, ut homo cognoſceret ſe liberatore indigere, & tentaret, num ſeruans legem naturæ, aut Moſaicam, aut quamuis aliam legem id conſequi poſſet. Vbi poſſe multo in tempore non cognouiſſet, tum ſubditus clamaret ad Deum,& auxilium ſubditus, & ſe ipſum deiiciens poſtularet. Diceret homo, ſi ſtatim liberatus, & à Deo ſalutem conſequutus fuiſſet, ſe potuiſse ſuis viribus, ſuisque operibus liberari. Nunc ſublata eſt hæc oratio dato tempore tentandi, quid per ſeipſum efficere poſsit. Tum demum ægrotus beneficium ſalutis agnoſcit, & ſummo medico gratias agit, vbi grauitatem morbi agnouit, & alium liberatorem inuenire non potuit. In finem verò ſeculi quare non dilata eſt hæc inſtauratio? Suauis profecto es homo Euſebi, ſi tantum uniuerſitatis bonum, tantam diuinæ bonitatis gratiam, tantam veritatis lucem plus differri oportuiſse cenſes, quàm neceſse eſset. Quid enim expectaret ille finem ſeculi, vt id ageret, quod antea rectè fieri potuerit? Relinquenda hæc ſunt Deo, qui ut rerum pondera, ita & omnium temporum nouit articulos; humanam autem hæc effugiunt prudentiam, niſi, quòd illud rectè videmus, quicquid à tanto rerum præſide datur & quo tempore, id alacriter ſuſcipiendum, tanquam omnia iuſtè & ſapiẽter peragantur. EVS. Ego de Dei ſapientia nequaquã dubito, tento tamen,ſi qua ex parte prælucere nobis poſsit,quo maiores ei gratias habeamus,qui hoc nos etiam donarit munere, vt in quædam etiam eius arcana introeamus.Quòd ſi tempore aliquo factum eſt, id factum eſt tempore nouæ legis, quod plurima gratia abundat. Ipſe enim in euangelio dixit tempore huius paſsionis vocare ſe iam nos non ſeruos, ſed amicos, quia ſeruus neſcit, quid faciat dominus: ipſe autem, quæ à patre accepit, hæc nota fecit. Et eodem ſermone ad futura reſpiciens pollicetur ſe ſpiritũ paracletum miſſurum, qui omnem docebit ueritatem. Quamobrem & maiores noſtri in Chriſti diſciplina eruditi multa inquiſiuerunt, & de his idoneas cauſas attulerunt,ſicuti tu modo feciſti:aperiens qua ratione factum fuerit, ut neque ſtatim poſt peccatum redemptio generis noſtri facta fuerit, neque ad extremum mundi tempus reſeruata: omnia iuſtè ac prudenter hac in quæſtione à te dicta fuerunt, quæ (ni fallor) à theologis noſtris accepiſti. Itaque non ceſso, ſed illud pariter audire cupio: nam per Chriſti paſsionem & mortem peccatum, quod Adam contraxerat in frangendo diuinum mandatum, fatemur ablatum. Sed cur ſolum peccatum ablatum, ac non etiam ea, quæ propter pecatum conſequuta ſunt? Hæc ſunt mors corporis, morbi, labores, curæ, ærumnæ, mille calamitates, quas quotidie hæc vita experitur: illa etiã ad malũ procliuitas nõ minus remanſit, quæ pariter peccati comes, vel fomes potius habetur: nõ etiã regnum Diaboli penitus ablatum fuit: non enim fruſtra dictum eſt ab Apoſtolo. Non eſt nobis colluctatio aduerſus car

nem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi recto res tenebrarum harum: quotidie uexant nos tentantes, & ad peccata protrahere conantes, humana etiam ingrediuntur corpora. Manent hæc ablato peccato, ex quo illud conſequitur, non plenè ablatum peccatum, quum eius uirus adhuc reſideat, & inſurgit mirabile illud plus ualuiſſe peccãtis Adæ maleficium, quàm Chriſti ſanantis beneficium. MAR. Noli id impotentiæ Chriſti aſcribere: nam ablato peccato, & mortem, & morbos, & erumnas, & tentationum laqueos, & alia peccati illius conſectaria abſtuliſſet, ſi hoc illi ſediſſet. De poteſtate igitur non dubitandum: ac ne de uolũtate quidem: quæri tamen de uoluntatis ratione poteſt, quæ uidetur fuiſſe, ut peccatum tãtum tolleret, quod ualde nocebat, quum propter illud aditus ad æternam uitam recluſus eſſet, labores uerò, & dolores, & quæ reliqua premunt incõmoda, auferre ſuum non eſſe duxit: quia, ut oportet, piè ſuſcepta & tolerata proſunt, uel ad emendanda peccata, uel exercendam probandamquæ uirtutem, uel ad monſtrandam uitæ huius miſeriam, ut alterius uitæ beatitudo, quæ à conſtitutione mundi parata eſt piis omnibus, & deſideretur ardentius, & inſtantius inquiratur. Præterea exprimento capere nos uoluit, quãtũ nequitiæ & ueneni eſſet in peccato, quod tot mala ſecum ducere potuit. Nec tamen hæc quæ nunc premũt, erant perpetua, ſed illud magna in ſpe, quod ceſſabunt aliquando, quum ſcilicet in fine ſeculi reſurgemus, nihil tunc nec animis nec corporibus durum patiemur, imò optatiſsima euenient cuncta. Nũc uidetur Adæ peccatum plus ualuiſſe ad ignominiam, quàm Chriſti gratia ad gloriam. Ille ille dies refutabit opere hunc ſermonem; nam (ut ait Apoſtolus) Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Chriſto uiuificabũtur. Chriſtus autem ponet inimicos ſuos ſub eius pedibus, nouiſsima autẽ deſtruetur mors & dicetur. ubi eſt mors uictoria tua? ubi ſtimulus tuus? Non aſcendent in ciuitatem Dei luctus, lachrymæ, gemitus, dolor, & labor, Omnia illic affluent læta, eademque perpetua, ſecura, tranquilla. EVS. His aſsentior, quæ dicis, Verũtamen adhuc quæri poſſe uideo. Cur Chriſtus in ætate iuuenili mori uoluit. Cur in Hieruſalem potius, quàm in ciuitate ſua Nazareth: vnde illi maternum genus, aut Bethleem, ubi in lucem emiſſus & natus fuit. MAR. Faciliora ſunt hæc & leuiora, quæ requiris ad reſpondendum; nam in ætate iuuenili mori uoluit, ut maiorem oſtenderet dilectionem erga nos, pro quibus in ætatis flore uel robore occumbere uoluit: deinde, ut reſurgeret ea in ætate, qua nos pariter reſurrecturos credimus: nam (ut ait Apoſtolus) In plenitudine ætatis, in uirum perfectum reſurgentes illi occurremus. In Hieruſalem quare? quia ibi ſacrificia celebrari ſolebant, & agnus paſcalis, qui in figuram præceſſerat, ibi immolebatur. Chriſtus autem (ut dicitur ad Epheſios) tradidit ſemet ipſum ut hoſtiam & oblationem Deo in odorem ſuauitatis. Deinde hoc exempli cauſa factum eſt: nam ad ignominiam locum celebrem delegit, ad natiuitatem uerò humilem, ne moleſtè nos feramus, ſi in humili

naſcamur

naſcamur loco,& in illuſtri ignominiam accipiamus.Extra muros autem Hie ruſalem,ut oſtenderet non pro unis Iudeis tantum,ſed pro uniuerſo humano genere uita defungi,cuius rei figuram gerebat uitulus & hircus, qui ſolenni ſacrificio ad expiationem totius multitudinis extra caſtra offerebātur.& igni cremabantur,quod non latuit Apoſtolum Paulum,qui ad Hebræos ſcribens in poſtremis eius epiſtolæ partibus. Quorum (inquit) animalium infertur ſanguis pro peccato in ſancta per pontificem,horum corpora cremantur extra caſtra,propter quod & Ieſus,vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum,extra portam paſſus eſt. EVS. Non poſſum conquieſcere adhuc animo,ita aliud ex alio occurrit:nam illud ſubit quæſtionis genus. Num Chriſtus mortuus ſit pro omnibus? Turbat me,quod Paulus ad Corinthios ſcribens aſſeuerat apertè Chriſtum mortuum eſſe pro omnibus,quod tamē ipſe ſaluator, qui rem geſſit,non ita aſſeuerat. Venit (inquit) filius hominis dare animam ſuam in redemptionem pro multis:& in cœna paſchali in conſecratione corporis & ſanguinis ſui.Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti, qui pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum·Vides uerborum diſcrepantiam?Chriſtus dicit pro multis ſe mori,Paulus pro omnibus.Si quæratur, num hæc duo diſcrepent,uel conſentiant,refert ab utro eorum argumentum euoluere incipiam.Nam ſi ita dico Chriſtum mortuū eſſe pro omnibus,conceditur mortuum eſſe pro multis,ſed non conuertitur,ut ſi pro multis,ſit etiam pro omnibus.hic ego ſubſiſto & fluctuo Chriſtus mortuus pro omnibus qui nam omnes requiro. Num impromiſcuè omnes ſalutem adipiſcuntur? Ergo infernus carcer & tortores fruſtra parati? Sin autem dicimus pro multis,non admirabile ſit è tanta multitudine aliquos eſſe ſaluādos.Sed quomodo omnes,ſi tantum aliqui ſaluandi ſunt? non enim particularis locutio in uniuerſo notari poteſt.Hoc,quomodo ſe habeat,gratum fuerit,ſi expedieris. MAR. Quid ergo? tu dubitas Chriſtum pro omnibus non eſſe mortuum? EVS. Audiſti:quæ dixerim nuper. MAR. At illud hoc tibi potuit oſtendere.Fateris nanque (ut opinor) ſanguinem Chriſti & eius mortem pretiū eſſe redemptionis noſtræ. EVS. Quid ni fatear? MAR. Quid illud?Nonne pariter fateris pretium hoc multis partibus pluris eſſe quā uniuerſum mundum? EVS. Hoc quoque fatear neceſſe eſt. MAR. Sufficiebat ergo illud pretium pro omnium redemptione. EVS. Vtique MAR. Quam igitur anguſtiam animi in Chriſto reperis,quam inuidiam,quam illiberalitatem?ut uellet tantum quoſdam redimere & non omnes, cū pretium pro omnibus, ſufficiens dediſſet. EVS. Non poſſum in Chriſto quicquàm huiuſmodi ſine nefario ſcelere ſuſpicari. MAR. Voluit igitur omnes redimere. EVS. Sic eſt MAR. Et pro pretio dato. EVS Eodem modo. MAR· At ipſe dixit ſe pro multis mori. EVS. Hoc me turbat. MAR. Vnde hoc dicemus contingere non enim Chriſtum,qui ſumma eſt ueritas, mentitum dicemus. EVS. Non.MAR.Vnde igitur hoc?Nō enim Chriſtus in cauſa,quem conſtat

ſtat uoluiſſe omnium redemptionem, & idoneum pretium attuliſſe. EVS. Nullo modo Chriſtus in cauſa. MAR. Videamus igitur, ne in cauſa ſint hi, qui beneficium hoc tantum redemptionis non agnoſcunt, uel agnitum contemnunt. Nullos ne habes, qui hanc redemptionem factam fuiſſe non credãt? EVS. Plures habeo, quàm uellem: nam maxima pars orbis infidelitate laborat. MAR. Quid de Chriſtianis, qui ſciunt hanc redemptionem, & eam negligunt impiè & ſceleratè uiuendo, & Chriſtum nomine tantum, non etiam opere profitendo. Quid ais? Nonne iſti indigni, quibus redemptio iſta fructũ ferat, qui aut non credunt, aut negligunt? EVS. Indignos prorſus iudico. MAR. Si indigni ſunt, quibus proſit, quia iniurii ſunt in Chriſti ſanguinem & mortem, ne prodeſſe quidem exiſtimo. EVS. Rectè exiſtimas. MAR. His ergo Chriſtus negat ſeſe eſſe mortuum, quibus mors ſua nihil prodeſt: non enim quod fieri poterat, ſpectabat, ſed quod futurum erat. Iam uerò illud in communi ſermone eſt, ut, quod nullo futurum eſt uſui, ne eſſe quidem dicatur. Et ut in re, de qua agitur, uerſer Quid refert infideli aut impiè uiuenti Chriſtum eſſe mortuum pro hominibus, quum illi ex huiuſmodi morte nullum capiant emolumentum? licuit per iſtos filio Dei non deſcendere, & nihil pro humana ſalute negotii habere. Summa horum uerborum hæc eſt utrunque ſermonem uerum eſſe Chriſtum mortuum pro multis: item mortuum eſſe pro omnibus: nã pro multis eſt mortuus, ſi inſpicimus quibus mors eius proſit. Rurſus mortuus eſt pro omnibus, ſi inſpicimus quibus prodeſſe poterat: omnibus enim poterat propter pretii dignitatetem: ſed quòd non poſſit, efficit incredulitas & ſtultitia turpiter uiuentium, ſicut nõ poterat miracula facere uiuens penes quoſdam propter incredulitatem eorum. Hac ratione conſentiunt uerba Chriſti & Apoſtoli, ſeu non repugnant: nam loquutus eſt Chriſtus de euentu redemptionis, qui multis contingeret; Alius de uirtute eius, quæ idonea erat omnibus ſalutem afferre. Sed quid dubitamus adhuc, quin Apoſtolus Chriſto conſentiant: nam qui ad Corinthios ſcribens dixerat Chriſtum pro omnibus eſſe mortuum, idem ſcribens ad Hebræos dicit pro multis. Chriſtus (inquit) ſemel oblatus eſt ad exhauarienda multorum peccata: ex quo colligitur utrunque uerè dici, poſtquàm ipſe idem utrũque poſuit. quod tamen accipiendum eſt ſenſu, quo diximus. Sed num uis audire aliud, quod tibi æquè ſatisfaciet? Audis Chriſtum eſſe mortuum pro omnibus: quære pro quibus omnibus, reſpondebo pro illis omnibus, qui piè uiuũt. Ecce tibi uniuerſitas piorum, quæ deinceps tranſit in ſingularem multitudinem piorum, & eam admodum paruam & raram, ubi ad maximã illam hominum ubique degentium uniuerſitatem referatur. Pro hac igitur uniuerſitate, ſeu omni multitudine piorum Chriſtum dicimus eſſe mortuum, ceteris nequaquam: non quòd non poſſit in eis idem mors Chriſti, quod in iſtis, ſed eorum inpietas repugnat. In hanc autem ſententiam accipienda quoque ſunt uerba Ioannis, dum in epiſtola priore inquit. Ipſe eſt propitiatio pro pec

catis

catis noſtris,non pro noſtris autem tantum,ſed etiam pro totius mundi.Poſſum etiam alio ſenſu dicere Chriſtum mortuum eſſe pro omnibus:uerisſimũ, ſi referuntur non ad ſingulos generum,ſed ad genera ſingulorum : hoc modo,ut dicatur Chriſtum mortuum eſſe pro omni hominum ætate,ſexu,ordine,conditione:nihil enim refert,quo ad redemptionem puer quis ſit, an uir: maſculus,an fœmina:nobilis,an ignobilis:doctus,an indoctus: Italus , an Indus:uiuus demũ, an mortuus:nam etiam pro mortuis Chriſtus mortuus eſt: imò facilius ad mortuos redemptio trãſiit,poſtquàm mors eſt,qui redemit. Tantum autem abeſt,ut Chriſtus mortuos contempſerit , ut eos etiam poſt mortem ante quàm reſurgeret,ſui præſentia inuiſere dignatus ſit: acceſſit ad eos liberandos,& nudatos proprio corpore nudatus & ipſe ad ſe id eſt ſalutem recepit. EVS. Aſſentior his,quæ hactenus dixiſti. Quod tamen dixiſti, quòd Adam parendo ſuggeſtioni Diaboli ſe & cunctam poſteritatem illius ſeruituti ſubiecit:non facile accipio id,quale ſit:ſi modo uera ſunt, quæ in iure ueſtro traduntur. Dicitis enim quòd fraus & dolus patrocinari debet nemini:Ideò ſi Diabolus inuidia fœlicitatis humanæ motus hominem decepit: non ſtatim uerũ fuit,ut eis debuerit dominari:quo præterea iure nos potuit poſsidere : eramus ſerui Dei , nec poteramus (etiam ſi uoluntas fuiſſet) nos ab eius dominio ſubducere:nemo enim vnquam ſerui fugitiui dominiũ amiſit.Si ergo nec Diabolus potuit,nec nos eius imperio noſmetipſos ſubiicere potuimus:vnde nos ille detinuit? An inſciente Deo? At ille nouit omnia , An non ualente ius ſuum tenere?At nutu quiduis conficit.MAR. Video Euſebi hac in re te ad ius ciuile noſtrum confugere:nec mirum te id facere potuiſſe,qui mecum aſſiduè & cum ceteris Iuriſconſultis uerſaris.Itaque ſecundum idem ius ciuile,ad quod prouocas,reſpondebo:ſed paucis:non enim magna uis eſt horum argumentorum.Poſsidebat ſanè Diabolus humanum genus, latè eius imperium patebat,quod templa idolorum cultui conſecrata, auſpicia,auguria,oracula,& aliæ mille ſuperſtitiones,quibus tunc homines detinebantur,oſtendunt.Illud etiam maximè,quòd pias etiam & ſanctas patrum ueterum animas ad inferni clauſtra trahebat. Quæris,quo iure poſsidebat? nullo:nullum enim iuſtum titulum prætendere poterat:malæ fidei erat poſſeſſor:nec tamen id prohibebat Deus,non quia inſcius iuris ſui,aut inualidus illud perſequi,aut ſe ipſum cõtemnens:ſed rem permiſit iuſto iudicio,quod poſcere uidebatur,ut homo,qui iniuſtæ Diaboli ſuaſioni parendo culpam contraxerat:hanc pœnam iniquiſsimæ ſeruitutis ſubiret,& ei uel nolens ſubiiceretur ad ſupplicium,quem ſponte in peccato fuerat ſecutus: reliquerat enim hominem in manu ſui conſilii,ut deterior fieri,& deteriora ſequi poſſet. At nemini fraus & dolus debet patrocinari? non patrocinatur,non impunè ille feret,nam pro eo,quòd primum hominem ſeduxit, proque aliis fraudibus & dolis,quos aduerſus ſingulos nũc molitur,iuſtas luet pœnas, quum iudicabitur. Accidit autem hac in re Diabolo,quemadmodum furibus noſtris

ſtris & latronibus, quorum ille caput & dux eſt, nam rebus ereptis ad breue quoddam tempus fruuntur: poſtmodum adducti ad iudicem, & ſpolia amittunt, & furcis ipſi ſuſpenduntur, aut ferarum laniatibus ſubiiciuntur, & hæc quidem ſic habere exiſtimo: ſi quid autem aliud reſtat, quod inquirendum uideatur, percunctari potes tuo arbitratu. EVS. Video à te hactenus adductas eſſe cauſas præcipuas, ſeu (ut tu uocas) principales, quibus Chriſtus huic paſsioni ſe ipſum obtulit. Reſtat nunc, vt concomitantes ſeu cohærentes cauſas exprimas: nam quaſdam huiuſmodi hac in re ſubeſſe dicebas, & ego tibi tunc fidem habui. MAR. Cauere igitur debeo, ne tua fruſtra ſit opinio. Sed tenes ne quas concomitantes cauſas, ſeu cohærentes uoco? EVS. Eas ſcilicet, quæ principale adiuuant propoſitum, & quibus quis ad agendum ſtudioſius mouetur & uberius: ſolæ autem non impellerent: nam ita te memini paulo antè declarare. Illud quidem manifeſtum, quòd quo plures cauſæ concurrũt ad agendum, eò actio illa redditur perfectior, ut quæ plurium exiſtat cauſa bonorum. MAR. Poſtquàm hoc tenes: quàm facile potes intelligere, quibus de cauſis ſtudioſius Chriſtus hanc ſubierit paſſionem: nam patiendum ſibi, & illo modo patiendum deſtinarat, ut nos ſcilicet à peccatis, quibus nos Diabolus tanquam laqueis captiuos detinebat, eriperet, & ingreſſum in regnum aperiret, & hanc primam & præcipuam uocamus. Nunc requiris, ecquod aliud ex hac paſsione ſequatur cõmodũ, quod nõ teneat propoſiti arcẽ, ſed ſit ueluti ſecundarium & acceſſorium? Video te ad audiendum propenſum. Dic quæſo qualiter rebus in lætis & ſecundis ſe Chriſtus habuerit ante paſſionis huius aduentum. EVS. Quæ læta & ſecunda obueniſſe Chriſto dicas, neſcio. MAR. Neſcis? Imo ſcis: ſed parum aduertis. Nunquam lætitiam in Chriſto fuiſſe putas? Mitte diuinitatem, ſed ut hominem ſpecta: nõne lætum fuiſſe exiſtimas de miraculorum poteſtate, de doctrina, de diſcipulis, de animarum ſalute? hæc illi læta & ſecunda obueniſſe dico. EVS. Vera loqueris. Aduerto tamen illi continuum & irreconciliabile certamen cum ſcribis, & phariſæis, cum principibus ſacerdotum interceſſiſſe, & eorum iniquos cogitatus, & contumelias, & inſidias perpeſſum. MAR. Hæc, quæ dicis, neutiquam illum commouere potuerunt, niſi, quòd peccabant, & exemplo nocebant: ſciebat eos uitæ ſuæ inſidias moliri. Sed quid ſolicitudinis hoc ei afferre poterat, cum ſciret pariter nondum horam eius ueniſſe: ut euangelicus teſtatur ſermo? quin, ut oſtenderet fruſtra eos talia machinari: credo hæc eum illis dixiſſe: Nemo tollit animam meam à me, ego pono animam meam à me ipſo: poteſtatem habeo ponendi animam meam, & iterum ſumendi eam. Paſſus eſt poſtea, quia uoluit: martyres uerò, etiam ſi noluerunt. Petro namque ita prædixit paſſionem ſuam. Quũ ſenueris (inquit) alius te præcinget, & ducet, quò tu non uis. Hoc igitur quærebam, quoniam tu quoque fateris læta quædam obueniſſe, qualiter ſe in illis habuerit. EVS. Negari non poteſt, quin Chriſtus etiam in lætis uerſatus fuerit, ueluti quum turba credentium

eum

cũ ſequebatur, & celebris etiã ille dies in laudẽ eius illuxiſſet, quo paucis ante paſſionem diebus ſedens ſuper aſinam ingreſſus eſt Hieroſolymam, & alii ueſtimenta, alii palmarum ramos ſternebant, qua iter faciebat, & clamaretur. Oſanna filio Dauid. In his autem lætis, & proſperis quomodo ſe geſſerit Chriſtus, dicere nequeo aliter, quàm geſſiſſe ſe humanè, clementer, benignè, & eo tempore animarum ſalutem ſemper reſpexiſſe, & non ſuam, ſed patris gloriam quæſiuiſſe. MAR. Laudandus es in hac tua præclara reſponſione: ſed num, ut rectè dicere potuiſti, quomodo ſe in lætis Chriſtus habuerit, ita habes dicere, quomodo ante paſſionis huius tempus ſe geſſerit in aduerſis? EVS. Qui poſſum huiuſmodi quicquam dicere? Nam aduerſarios ei nullos conſtituimus, niſi peccatores in eo, quod peccarunt. MAR. Ante paſſionis huius tempus nunquid in corpus eius peccarunt? EVS. Minimè: nam eo die, quo capi uoluit, cœpit poteſtas tenebrarum. MAR. Mala igitur corporis eſſe cenſes. EVS. Et plurima quidem. MAR. Sunt autem corpori aduerſa, & non amica, ſiquidem mala ſunt. EVS. Quid ni? hoc ſine cunctatione reſpondere poſſum. MAR. In his igitur, quæ inimica ſunt corpori, & ei aduerſantur, ſi nihil illorum corpore Chriſtus tuliſſet, exemplum ne aliquod Chriſtus dediſſet, quod intuentes imitari poſſemus? Ante hoc paſſionis tempus nihil aduerſi tulit in corpore. Quid ſi nunc perpeti quicquam corpore noluiſſet, dicere ne poſſemus, quomodo in aduerſis Chriſtus ſe geſſerit, ut exemplum pateret ad imitandum, quod ad fideles magis, quàm ad alios pertineret? EVS. Iam intelligo: huc enim tua tendit oratio, ut oſtendas Chriſtum tot mala tuliſſe corpore, ut ceteris documentum daret indelebile patientiæ, ut oſtenderet quæuis corporis mala potius eſſe ſubeunda, quàm ut iuſtitiæ cauſa prodatur. MAR. Gaudeo, quòd intellexiſti: Illud tamen intelligere te uolo non ſolum mala corporis perpeſſum Chriſtum fuiſſe, ſed cetera omnia aduerſantia habuiſſe. Vidit accuſationem ſui turpiſsimam, auerſas à ſe hominũ uoluntates, deſertionem amicorum, iniquiſsimos iudices, inſultationem inimicorum, & cetera multa quæ enumerauimus, quum oſtendimus in hac ſua paſſione omnem miſericordiæ locum impleuiſſe, omnes tunc animi & corporis dolores in hominem, ueluti à Deo deſtitutum confluxiſſe. Noluit Chriſtus leuia pati: ne ſi aliquando quis ad graue traheretur certamen, cederet dicens facilia eſſe fortitudinis & patientiæ præcepta, rem tam difficilem uel potius intolerabilem Chriſtum authorem noſtræ ſalutis nunquam ſuſtinuiſſe. Hanc excuſationem, quamuis iniqua eſſet (non enim debet quis iuſtam cauſam deſerere ob ſuppliciorum magnitudinem, propterea quòd qui præcipit fortia, ipſe hoc non præſtitit) Chriſtus exemplo ſuo ut uanã & pernicioſam diſcuſſit, primus per aſperrima & difficillima greſſus ferens, ut ceteri ſequerentur. Extremum mortis genus delegit, ne quis diſcipulorum quodlibet aliud mortis genus ſubire cunctaretur. Quis præterea Chriſtus? Nonne caput martyrum? At quorum martyrum? quos ipſe facturus erat, cu

ius igitur magis exemplo debuit munire martyres quàm suo cuius causa supplicia laturi erant? Ne quandoque dicat membrum, Non eo, quò caput meum non iuit. Nunc nullum tanti est membrum quod ire recuset, quà caput uidet iuisse: Huc tendit præclara uox beati Gregorii: Non oportere sub spinoso capite membrũ esse delicatum. Hoc prospiciens Petrus Apostolus in priore epistola dicebat. Christus passus est pro nobis, uobis relinquens exemplum, ut sequamini uestigia eius, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, qui quum malediceretur, non maledicebat, quũ pateretur, non comminabatur? tradebat autem iudicanti se iniustè. Ecce patientiæ exempla. At quæ passus est? Et pro quibus? His occurrens quæstionibus beatissimus Petrus addit sequens superiora. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui iustitiæ uiuamus: eius enim liuore sanati sumus. Vides, quomodo Apostolus hortatur nos ad patientiam exemplo Christi, qui, quum esset gloria patris, & futurus iudex uiuorum & mortuorum, sustinuit patienter opprobria hominum, passus est se ab hominibus capi ut reus: argui, & iudicari, ut nocens: nec iudicari tantũ, sed etiam infami supplicio occidi: summos denique cruciatus summo silentio uoluit perferre. Hæc tantus ille tanta pertulit. Nos minores minora dedignabimur perferre? Et qua nam alia ratione Apostolus Paulus ad Hebræos scribens hortatur eos, ut durent in aduersis & perferant omnia, nisi exemplo Christi, qui proposito gaudio crucem sustinuit confusione contempta, & talem aduersantium iniquorum contradictionem sustinuit & audaciam. Nondum tamen usque ad sanguinem inquit restitisse aduersus peccatum: hoc dicit Apostolus, quia direptionem tantum bonorum fuerant perpessi: & tamen usque ad sanguinem resistendum esse non solum Christi, sed etiam fratrum causa docet Ioannes in prima epistola, qui similitudinem hanc altius ingressus, In hoc (inquit) cognouimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere. Fer me quoq; tu patienter, si tibi nunc aliquid audacius dicere uidebor, quàm mea habeat consuetudo. Dico equidem Christi uitã minus perfectam fuisse (si humana duntaxat in eo cogitemus) nisi ab iniquis & inuidis dura & acerba tolerasset. Constat namque non inter doctos solum, sed etiam inter indoctos uirorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana uincentiũ toleranter perpeti dolorem: nec putare asperum quicquã esse tanti, cui animus succumbere debeat. Nemo est, quin eum qui patiatur horribilia honestarum actionum causa summè laudandum putet, tales plerique fuere inter philosophos: Magna est in laude, & omnium celebratur litteris Anaxarchus, qui quũ a Nearcho Cypri Tyranno, cui fecerat insidias, pilis ferreis in mortario tunderetur clamabat. Tunde, tunde Anaxarchi uasculum: Nam Anaxarchum non tundis. Celebratur etiam Zeno Eleates, qui quum ab eius ciuitatis Tyranno acerrimis tormentis interrogaretur, ut delendæ tyrannidis cõscios indicaret,

dicaret, adeò id contempſit facere, ut linguam etiam præcideret dentibus, & in faciem Tyrranni expueret. Quid dicam de Theodoro Cyrenaico philoſopho: Cui, quum liberius loquuto Lyſimachus rex crucem minitaretur: Iſta horribilia (inquit) minitare purpuratis tuis, Theodori nihil intereſt, humi an ſublimè putreſcat: nec dixit modo, ſed illatum etiam illud ſupplicium conſtanter tulit. Non tam grauia paſſus eſt Socrates: Verum tamen iniuſtis iudicum ſententiis quum eſſet damnatus, venenum publicè datum tanquam ſitiens hauſit, quod etiam præſtans in Republica vir Theramenes præſtitit. Hæc inter gentes laudantur, & verè ſunt laudanda remoto infidelitatis crimine, de quo nunc non agitur. Chriſtus autem ſi nihil aſperum, nihil tuliſſet horribile, vbi eſſet eius patientia, quã præſertim diſcipulis commendaſſet? In patientia (inquit) ueſtra poſſidebitis animas ueſtras: nõ ſatis videbatur eã uerbis commendare, niſi etiam ipſe re præſtitiſſet. Nũc effectum eſt, ut quum præſtantiſsima de cauſa aſperrima quæque & duriſsima ſumma cum tolerantia pertulerit, nihil commendationis addi poſsit, ſitque ipſe Chriſtus omnium magnarum uerarũque uirtutũ viuum & efficax exemplar: quũ uitæ eius laudatiſsimæ mors etiam luculentiſsima reſpondeat. Crucem abominantur ſuperbi, glorioſi, ſenſibus dediti, & qui ſunt ex eorũ numero, qui dicũt. Edamus, & bibamns, cras enim moriemur. Omnia gerere ſapientem honeſti cauſa, & uerũ & probabile eſt: & Stoici inter philoſophos præcipui honeſto omnes uirtutes contineri putauerunt, ſed non nouerũt cœleſtes illas uirtutes, ſine quibus reliquæ uirtutes falſæ ſunt, & quibus nos maximè delectamur. Fidem dico, ſpem, charitatem: tria hæc, maior autem harũ charitas. Harum autem virtutum retinendarũ gratia, quæ uim influũt cæteris virtutibus, nullũ nec diſcrimen, nec ſuppliciũ recuſare debemus. Quòd ſi exemplo opus eſt, quia magis cõmouemur exemplis, quàm uerbis: nã horum eſt copia, illorũ inopia. Quãti hoc æſtimãdũ eſt. quòd unigenitus Dei filius, qui non rapinam arbitratus eſt ſe eſſe æqualem Deo, exemplo ſuo nos erudire uoluit, ne grauia pertimeſcamus? ſed patienter ſubeamus? Nulla enim relicta eſt excuſationis anſa, quin id fieri oporteat. Grauia nos premunt: at is, qui imago & figura erat diuinæ ſubſtantiæ, grauiora etiam pertulit, quantacũque patiamur. Quando unquam ad tot & tanta perueniemus tormenta? quæ ille placidè excepit in partibus humanis: unde poterat ſentire. Præclarè hoc Auguſtinus noſter, vt omnia, Si quiſpiam (inquit) medicus ægroto, quem cupiat morbo leuatum, tradat amarum poculum, ut bibat: ægrotus uerò dicat nõ poſſum, non capio, non bibo. Medicus hoc audiens reſpondeat, quòd quanuis ſit ſanus: tamen prior ipſe bibet, propterea poſſe illum bibere, & debere. Nonne hæc faciens medicus humaniſsimus omnium, & ægroti amantiſsimus habebitur? Et vehementer excitarit ægrotum, ut ſalutiferum illud poculũ ſecũ bibat. Hoc, quod admirabile uidetur, ſi aliquis faciat, quod haud ſcio, an umquam contigerit, Chriſtus impleuit: nam quanquam ſanus eſſet ab omni-

bus peccatis, ita ut calicem nullum amarum suscipere deberet, ipse tamen prior suscepit, ut nos pro assequenda salute bono animo & uultu hauriamus. Non potest amaris molestiis hæc uita uacare, imò abundat. Sed quid in hoc poculo tam amarum, quod ille prior non biberit? Si irrisiones, insultationes, ignominias cogitemus, nemo cōtumeliosius tractatus. Si falsæ mouent criminationes, nulli magis falsa crimina obiecta sunt. Si amara sunt tormēta, uinctus, flagellatus, uulneratus, crucifixus deniq; est. Si mors terrori est, quæ nos à præsentibus subtrahit, mortuus est. Si mortis genus perhorrescimus, nihil cruce contemptius, nihil horribilius, quam sibi etiam ipsi portauit. Non enim frustra Apostolus cōmendās Christi obedientiā addidit usque ad mortem crucis, quasi id extremum esset supplicium. Quæcunq; gessit Christus præclarissima fuerunt, seu sanctitatem uitæ, seu charitatem, seu doctrinā, seu miracula inspiciamus, negare non possumus: attamen, quæ hoc postremo passionis suæ tempore gessit, eminent omnibus. longè in hoc extremo actu se ipsum superauit: non enim solū durissima quæq; & acerbissima sensibus subire uoluit patienter, sed in agendis, dicendis, tacendisue prudentiam suam ostendere, quam in aduersis seruare, quàm arduum sit, nemo ignorat: magni enim operis est summa in tempestate, medios inter fluctus rectum cursum tenere, & nauigiū peritè moderari. Christus, dū cum hominibus uersari dignatus est, omnes uirtutis numeros absoluit. Nulla uirtus inuenietur, cuius præclarum exemplum non reliquerit: itaq; non aliò spectare oportet exemplorum gratia, quàm ad ipsum Christum. Vnde enim melius uirtutum omnium exempla sumentur, quā ab eo homine, qui unā personā faciebat cū Deo, quē Deus non ut reliquos sanctos regebat, sed gerebat. Quòd si præclarissimè antea, quid in ipso fine censes? An magis etiā talem fuisse? EVS. Censeo equidem: nam non tam initia, quàm extrema spectanda sunt: omnis enim laus (ut aiunt) in fine canitur. MAR. Rectè hoc à te, ut omnia. Christus namq; postremum hunc actū passionis suæ more boni poetæ ualdè expolitum & elaboratū reliquit. Turpè est enim præclarè incipientem, media laudabiliter prosequētem, in postremis deficere: ac non efficere, ut omnia appareant meliora. Nosti quid ordo uelit? eius nāque est non incipere à perfecto, sed crescere, & assiduè proficere. EVS. Quasi dicas hunc ordinem Christū in uita hac mortali quoq; seruasse. MAR. Sic dico nō diuinās, sed manu penè tangens. Tenes ne quæ nā sint illa capita septem uitiorū, è quibus cætera ducūtur? EVS. Teneo, Nempe dicis Superbiam, Inuidiam, Iram, Auaritiā, Luxuriam, Gulā, Accidiā. MAR. Hæc ipsa. EVS. Sed quid ita interrogas? MAR. Quoniā dominica passio cōtra hæc uitia militat: nam oppone mihi contra superbiā summam Christi humilitatem, qua de beatitudine sua descendes homo factus demisit se in illa tormenta, & quòd irrideri, contemnique sustinuit. Cōtra inuidiam, quòd cūctis hominibus cruce sua ianuā beatitudinis aperuit. Cōtra irā quòd nemini maledixit, quòd pro crucifixoribus orauit. Cōtra auaritiā, quòd homi

hominũ cauſa propriũ effudit cruorẽ. Contra Luxuriã, quòd flagellatus, ſpi nis coronatus, & denique crucifixus. Contra Gulã, quòd in graui ſitis ardore felle & aceto potatus. Contra Accidiã, quod miro ſtudio humanæ ſalutis negotiũ ſuſcepit. His omnibus uitiis cũ dominica paſſio repugnet, ſequitur, ut cõtrariarũ uirtutũ indelebile nobis præbeat documentũ. An nõ ſic? E V S. Recipio quod dicis, præſertim quũ eiuſdem ſententiæ authorem habeã eũ, qui tibi ualdè ſolet eſſe in ore, & quẽ præcipuè cõmendas, Auguſtinũ dico. Is enim ait ſummã perfectionem cõſiſtere in eius imitatione, quem colimus. Idẽ alibi inquit, quicquid Chriſtus geſſerit in terris, id doctrinam eſſe morum. M A R. Vis ne alium audire fructum, quem nobis attulit hæc paſſio? nam cogi tantes, quòd tãto effuſo ſanguine & tam pretioſo Deus à peccato nos liberauit. Nonne impelli debemus, ut obſeruemus, nos à peccatis, & ne iterũ recidamus in Diaboli poteſtatem? magno enim illi ſtetimus, ut nolit partem aliquã noſtri Diabolo relinquere. ſed totum ſe uelit regnare in nobis: hoc non latuit Apoſtolum Paulum, dum ad Corinthios ſcribens in priore inquit. Empti eſtis pretio magno: glorificate, & portate Deũ in corde ueſtro. Illud quoque adduci poteſt pro cauſa, quod publicè & per tormenta expirare uoluerit, ne quũ poſtmodũ reſurrecturus eſſet, poſſet fingi eum mortuũ non fuiſſe: ſed aliquo abdito loco ſe ipſum pauliſper occultauiſſe, & nũc, ut rediuiuum offerri, qui nũquã occubuiſſet, ſed ſemper uixiſſet. An nõ tibi uidetur iuſta cauſa fuiſſe, ſic mori uoluiſſe reſurrectionis ſuæ confirmãdæ gratia? nam ſi uel febribus, uel alio aliquo morbo corporis interiiſſet. Primo inconueniens uidebatur eũ, qui lãguores alienorũ corporũ curarat, ſibi ipſi defuiſſe, & à ſe peſtẽ illã auertere nõ potuiſſe. Deinde quemadmodum dixi, ſi in paucorũ conſpectu obiiſſet, calũnia conſurgeret eum nunquã extinctum, ſed in ſolitudines ſe recepiſſe: uel naturali morte interiiſſe, & aliũ quendã nõ diſsimili præditum forma pro eo nnuc uiuum oſtentari. At uulnerũ, quæ paſſus eſt, cicatrices, & nota hominis figura palam occiſi fidem firmam reſurrectionis facere potuerunt. Si enim congruentiam quandam, & ordinem diuinæ prouidentiæ ſectamur, non uereor dicere, quòd aut reſurrectionis ſuæ cura habenda non fuit, aut id agendũ, quo facillimè crederetur: & calumniantium ora obſtruerentur. Poſſem ſumpto ad meditandum ſpacio plures forſitan incidentes cauſas adducere, quibus Chriſtus hanc amplecti paſſionem decreuit, quale illud eſt, quod nunc occurrit: nã ſi crucem pateretur, uidebat tantã obedientiã, & charitatem, quæ ſibi ad maximum cederet meritum, nõ ſibi tantum profuturã, ſed cunctæ eccleſiæ, cui ipſe tanquam ſingularis homo capitis inſtar præeſſet. Eſt enim capitis uim ſuam in omne corpus diffundere, & auxilium reliquis membris ſalutemque impertiri, nihil tam arduum eſt, quod tantorum ratione meritorum non poſſit pro nobis à cœleſti parente impetrare. Aduocatum enim (inquit beatus Ioannes in epiſtola) habemus Ieſum Chriſtum, & ipſe eſt propitiatio noſtra pro peccatis noſtris.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PASSIONE DOMINI LIBER TERTIVS.

EVSEBIVS.

ENarra igitur paſsionis huius modum omni uirtute refertiſsimum, ſicuti pollicitus es. MAR. Quid igitur primum eloquar? Quid ſecundum? Vnde initium ſumā dicendi? A cœna paſchali arbitror incipiendum, quam manducare cum diſcipulis ſuis uoluit. Primum hoc prudenter, quod in agno comedēdo ueteris legis ſolemnia peregit, ſub qua natus fuit: nam morte eius lex nondum finem acceperat: Illud autem tempus paſsionis ſuæ delegit, quia oſtendere uoluit ſe uerum illum eſſe agnum, qui menſe Martio decima luna in domos inferri iuſſus, decimaquarta immolebatur ad ueſperam diei pro liberatione ab Aegyptiaca ſeruitute: dicebatur autem illa immolatio paſcha, id eſt tranſitus, propterea quòd exterminator trāſiens per terrā Aegypti Iudæos primogenitorum nece nō percuſsit, ſed Aegyptios tātum, qua plaga commotus Pharao Iudæis libertatem exeūdi conceſsit. Itaq; pro hoc duplici beneficio, quòd ea nocte Angelus percutiens primogenita Aegypti tranſiit domos Iudæorum conſpectis poſtibus ſanguine agni tinctis: deinde, quod eadem nocte à ſeruitute Aegyptiaca liberati tranſierunt poſtea mare Rubrum ſubmerſis hoſtibus, qui inſequebātur, feſtum illud paſcha celebrabant. Nunc autem paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus: Ipſe enim uerus eſt agnus, qui abſtulit peccata mundi: & mortem noſtram moriendo deſtruxit, & uitam æternam reſurgendo reparauit: ut inter miſſarum ſolemnia canitur. Ad immolationem paſchalis agni, quæ ad ueſperam fiebat, non minus quàm decem per ſingula conuiuia conuenire ſolebant, ſolum enim epulari non licebat, & plures etiam ſupra decem adhibebantur, ut uiſum fuerat, & uicini conuenerant: quemadmodum Ioſephus lib. vii. belli Iudaici ſcribit. Chriſtus autem duodecim adhibuit diſcipulos, eos ſcilicet, qui primi erant ordinis, & aſsidue ſequebantur. Paſſus eſt autem Chriſtus primò azymorum die, ſeptem enim azymorum dies, quorum primus & ultimus erat celeberrimus. Ideo autē iuſſi ſunt per eos dies panes azymos comedere, ut referrent memoriam illius temporis, quo coacti ab Aegyptiis feſtinanter exire, farinam tantum conſperſam ſine fermento tulerunt, quæ omnia in figura contingebant illis: nos enim, in quos fines ſeculorum deuenerunt, uerum

uerum agnum comedimus, nec non panes azymos in ſinceritate & ueritate: Voluit igitur Chriſtus poſtrema illa cœna ſolemnia ueteris legis implere. De inde vt inter cœnandum ſuſtinuit Iudam, quem ſciebat proditorem? Vt eum non manifeſtum fecit omnibus? Ne tamen ignorare putaretur, dixit vnum ex diſcumbentibus fore, qui eum traderet. Vis ne apertius audire, quàm rectè ſe habuerit Chriſtus hac in re, uel tu hoc iam perſpicis? E V S. Gratum fuerit audire. M A R. Audi ergo. Ego quòd proditionem præuiderit, diuinitatis fuiſſe puto: quòd non indicarit proditorem, quod occultum aſtantibus erat, & ſibi notũ, ut Deo, iuſtitiæ fuit: prudentiæ uerò quòd ne exiſtimaretur ignorare, dixit unum eorum proditionem moliri nemine nominatim appellato. Et cum inſtaret Ioannes innuente Petro ſupra pectus Domini recumbens, & diceret, quis eſſet ille? ne tum quidem nomine, aut digito notauit. At ne incerta ſuſpicione arguere uideretur, ſed certò ſcire. Ille eſt (inquit) cui intinctũ panem porrexero: & Iudæ porrexit. forſitam ueritus eſt, ſi Iudam apertè proditionis inſimulaſſet, ne quid turbæ oriretur in conuiuio: & ne reliqui Apoſtoli ira concitati in eum impetum facerent, & maximè Petrus, quem amoris igne æſtuantem difficilè fuiſſet continere: ſimul oſtendere uoluit cibum porrigendo ſe adhuc dilectionem ſeruare erga eum, cuius in ſe nouerat impietatem. Illud quoque animaduerſione dignum: nam (ut ex uerbis Matthæi euangeliſtæ colligere licet) quum Chriſtus dixiſſet diſcipulis, quòd unus ex eis eſſet ipſum traditurus, & contriſtati ſinguli cœpiſſent dicere. Nũquid ego ſum domine? Poſtremus omnium Iudas, qui uerè non contriſtabatur (nã uera triſtitia non ſuſtinet moram) aliquando & ipſe interrogauit. Nunquid ego ſum Rabbi? Poterat iure dicere, O nequiſsime hominum, pactus es argentum, ut me tradas, & audes me interrogare? Non dixit, ſed temperans ſermonem reſpondit. Tu dicis, medius & ambiguus eſt ſermo rem reiiciens in interrogantem: Tu dicis ſcilicet non ego. Alii interpretantur Chriſtũ hoc ſoli Iudæ dixiſſe, cæteros non animaduertiſſe. Hic percipere datur malos ſæpius uti uocibus bonorum, ut culpam ſuã contegant. Sed pergamus ad maiora. Poſtquàm autem Chriſtus impleuit ſolemnia ueteris legis agno comeſſo, inſtituit nouũ ſacrificium, ut ceſſarent adũbrata illa ſacrificia ſub præſentia ueritatis: & ita induxit nouum teſtamentum. Inſtituit ea in cœna admirabile ſacramentum corporis & ſanguinis ſui pretioſiſſimi in memoriam redemptionis noſtræ, & ob alia multa, quæ nunc prætereo. Satius eſt enim præterire, quàm pauca de tanto ſacramento dicere. E V S. Recte præteris, nã multa de hoc ſacramento quæri, & diſputari poſſunt, & decreui tecum in hoc ſermone aliquando otium tuum obſeruans diem conſumere. M A R C V S. Vt libet. Interim animaduertere potes primũ propoſitum fuiſſe Chriſti redemptionis noſtræ: ſacramentum hoc memoriam uoluit illius redemptionis extare: non enim ſacramentum cauſa redemptionis fuit, ſed redemptio ſacramenti. Omnia quidem Chriſti hac in paſſione huc tendunt, primò ut redimeret dein-

de

de ut in hoc ſuo ab humanis diſceſſu uerbo & opere erudiret, & exemplum patientiæ, manſuetudinis, charitatis, clementiæ, humilitatis præſtaret. Opportunè nunc dixi humilitatis. Quid enim poteſt eſſe humilius? quàm pedes abluere diſcipulorum? Qua in re miror diligentiam Ioannis Euangeliſtæ, qui non ita breuiter ſcripſit, quod pedes abluit diſcipulorum, ſed ſingula inſtar picturæ ante oculos poſuit, adeò tantæ humilitatis profunditas eum affecit. Surgit (inquit) à cœna, & ponit ueſtimenta ſua, & quum accepiſſet linteum, præcinxit ſe: deinde miſit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes diſcipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus. Quid adiici amplius poteſt? Pedum elegit lauationem, quoniam hæc eſt uiliſsima pars corporis, & in eorum lotione quis ſe poſternit. omnia præterea ad hanc lauationem ſpectantia per ſe impleuit nullo alio uſus miniſtro: hinc per ſingulos gradus facta illa deſcriptio. En humilitatem magnam, quæ etiam uideri maior poteſt ex duobus. Primum illud quòd Petrum aſſeuerantem ſe non permiſſurum ſibi lauari pedes corripuit, & minatus eſt ſe mulctaturum regno cœleſti, niſi pateretur: Alterum quòd proditoris etiam pedes lauit, furis, ſacrilegi, & ipſo proditionis tempore, quo uix ſperanda erat emendatio. Et quòd exempli cauſa id Chriſtus fecerit, hoc docet ipſe: nam proſequens deſcriptionem inchoatam Euangeliſta: Poſtquàm (inquit) lauit pedes eorum, accepit ueſtimenta ſua, & quum recubuiſſet. Scitis, quid fecerim uobis: uos uocatis me magiſter & domine: & benè dicitis: ſum etenim. Si ergo laui pedes ueſtros dominus & magiſter, & uos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi uobis, ut quemadmodum feci uobis, ita & uos faciatis. Et hæc quidem ille fecit, & dixit; nam prius incœpit Ieſus facere, deinde docere. Hic fortaſſe opponens ſe aliquis dicet. Quomodo potero unquam Chriſti exemplum imitari? Ille enim unus eſt cunctorum natura dominus & magiſter: nos autem homines, qui quo ad naturam attinet conſerui omnes ſumus æquali conditione generati: At ille dixit, ſicut ego feci, qui ſum dominus & magiſter: ita & uos: hoc fieri nequit, fruſtra ergo exemplum hoc propoſuit, Huic ſic cogitanti reſpondebimus Chriſtum omnino conſequentia non tenuiſſe. Conſequens enim erat, ſi ego hoc feci uobis dominus & magiſter: quanto magis uos conſeruis ueſtris præſtare hoc debetis: ſed uidetur ille intelligentiæ hoc noſtræ reliquiſſe: exemplum autem, quod ad imitandum proponitur, perfectiſsimũ omnium debet eſſe & abſolutiſsimum, nec requirens tamen ab omnibus, ut omni ex parte illud imitando æquent, ſed ſatisfacit is, qui quantum poteſt, & quantum in eo eſt, imitatur, etiam ſi deterius imitetur. Non poſſumus tantam præſtare humilitatem, quantam is, qui non homo tantum, ſed etiam Deus erat: at poſſumus tamen quãdam naturæ noſtræ aptam præſtare. Omnium quidem uirtutum normam tradidit nobis Chriſtus, ſed præcipuè humilitatis uoluit eſſe magiſter, quod congruenter fit, ut quos de cœlo expulit ſuperbia, eos illic reſtituat humilitas. Vide quàm difficile ſit cõtundere humanam

arrogantiam: nam tunc facta eſt etiam inter diſcipulos cõtentio, quis eorum uideretur eſſe maior. Chriſtus autem uerberans hanc arrogantiam uoluit, ut qui eorum eſſet maior, fieret ſicut minor, & qui præceſſor erat, ſicut miniſtrator. Adiicit Chriſtus ſuimet exemplum. Nam quis maior eſt, qui recumbit, an qui miniſtrat? Nõne qui recumbit? Ego autem in medio ueſtrum ſum, ſicut qui miniſtrat. Ex his uerbis coniicio Chriſtum tam humanum fuiſſe, ut in medio diſcipulorum ſedens ueluti diſpenſator apponeret cuiquam de menſa, quod illi opus eſſet ad cibum: Quo enim alio pertinere poſſunt hæc uerba? Ego autem in medio ueſtrum ſum, ſicut qui miniſtrat, hoc etiam indicat illud, quod Iudæ factum eſt in eodem conuiuio: nam quum de proditore ageretur, & quæreret Ioannes ſupra pectus domini recumbens, quis nam eſſet ille. Reſpondit Ieſus. ille eſt, cui intinctum panem porrexero, & quum intinxiſſet, dedit Iudæ: hoc oſtendere poteſt à conſuetudine ſua fuiſſe cibos diſcipulis porrigere. Mouet me etiam illud, quod geſtum eſt poſt reſurrectionem cum duobus diſcipulis in caſtellum Emmaus euntibus: nam cum docuiſſet Chriſtus eos in uia, quæ ad paſsionem ſuam ex ſcripturis pertinerent, & adueſperaſceret, & inclinata iam eſſet dies, coëgerunt ipſum ſecum manere, & cum intraſſet cum illis, & recumberet: accepit (ut apud Lucam legitur) panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis. Hoc facto (inquit) cognouerunt eum. Credo inter cætera argumenta cognoſcendi fuiſſe cõſuetudinem frangendi panem, & porrigendi, quemadmodum iidem regreſsi in Hieruſalem ad undecim & ceteros ibi congregatos retulerunt. Idem quum poſt reſurrectionem manifeſtaſſet ſe tertio diſcipulis ad mare Tiberiadis, & cum illis diſcubuiſſet in littore: Accepit (inquit Ioannes) panem, & dabat eis, & piſcem ſimiliter, ex quo etiam id, quod dixi, comprobatur. Nec hoc abhorret à reliqua Chriſti manſuetudine, & lenitate: nam (ut mittam cætera) legimus in euangelio hoc eodem cœnæ tempore unum ex diſcipulis quem diligebat, in ſinu eius recubuiſſe, Et ego quidem ſi quis de me quærat, ſuperioribus adductus ſic illa uerba interpretarer, ſed leuior uideatur forſitã interpretatio. Sacri autẽ euãgeliorũ interpretes altius ſpeculãtes alii referũt id quod de miniſterio ſuo dixit ad pedũ ablutionẽ, alii ad ſacramentũ corporis & sãguinis ſui, quod tũ primũ inſtituerat. Beda plenius ceteris intelligit: uult. n. filiũ Dei de cælo deſcẽdẽtẽ miniſtraſſe nobis omnia, quæ in carne geſsit: nec excludit effuſionẽ ſanguinis, quo redẽpti ſumus. E V S. Neſcio quomodo genus noſtrũ ſpõtè tollit criſtas, & ad imperãdũ magis quã parendũ paratum. M A R. Ita eſt: uerũtamẽ iſte qui de altiſsimis ad infima deſcẽdit, uult nos ſui ſimiles fieri, & humiles animo, opere ſublimes uidere cupit. Neq; tamen nũc primũ Chriſtũ exẽplũ ſui propoſuit ad humilitatẽ, ſed ãtea dixerat. Diſcite à me, quia mitis ſũ, & humilis corde. Iuuat nũc cõpellare humanã arrogãtiam O quiſquis es homo, qui præ ſuperbia erectus nõ noſti te inflectere: nihil ne hæc vidẽs te pudet? An nõ uides Chriſtũ præcinctũ cũ pelui et aqua circũire,

 procumbere ad

discipulorum pedes lauare, abstergere, omni uilis seruuli fungi officio? Ecquis tu ad illum? Hoc exemplum quem non mouerit, ut fastum deponat, nihil vnquã mouebit. Impudenter autem (ne dicam scelerate) se Iudas in illam ingesserat cœnam existimans se ignorari, & dominum fallere, in quo magis ipse fallebatur. Quid enim non noscet in tempore, qui ante tempus omne nouit omnia. His iam sic gestis & facta iam cœna: quum profecturus esset ad appropinquantem iam passionem, quæ mandata illis mutuæ charitatis dedit? Quanta sunt illa trinitatis mysteria, quæ aperuit? Quomodo præmonuit eos de uexationibus, & suppliciis, quæ pro eius nomine erant laturi? Et ut solatus est propinquitate resurrectionis suæ, spe remunerationis æternæ, missione spiritus sancti, qui eis fortitudinem donaret illabefactabilem, immensamque sapientiam? Denique non derelictum iri eos ostendit. Vsus est hac in re Christus more boni patrisfamilias, qui uidens excessum propinquum monet hæredes, quid fieri post se uelit, & ne quid ignorent patrimonii sui curat: & de singulis edocet. Hæredes autem doctrinæ suæ, & euangilicæ prædicationis discipulos relinquebat: ideò discedens ab eis plenius instruxit. longa est oratio apud Ioannem, quam tunc ille habuit: quũ se ad patrem, à quo exierat, rediturum diceret. hanc tibi inspiciendam & cognoscendam censeo. EVS. Non deero tum sponte mea, tum admonitu tuo. MAR. Antequam è triclinio exeo, illud non prætereo Mariam sanctissimam Dei genitricem nõ interfuisse huic ultimæ cœnæ, seu quòd cauerit Christus matrem dolore implere ob ea, quæ dicenda erant: seu quòd non deceret mulierem inter tot conuiuas discumbere. Cœna iam facta & habito sermone ad discipulos consolationis pleno fecit ea, quæ erant suæ consuetudinis: nam (ut Lucas scribit) erat diebus docens in templo, noctibus uero exiens morabatur in mõte Oliuarum. Ergo intempesta nocte iter illuc fecit, ut consueuerat. & contulit se in uillam, cui nomen Gethsemani. id est uallis pinguedinis, quæ uidebatur posita fuisse in radice montis: ut Matthæus & Marcus testantur. Ioãnes autem dicit egressum eum esse trãs torrentem Cedron. EVS. Quid est hoc, quod Ioãnes dicit torrentem Cedron. Num uis audire, quid de hoc ipse audiuerim? Audiui enim quendam dicere torrentem Cedron, id est cedrorũ: est enim genitiuus Græco more positus. In Syria nanque, ubi Iudæa sita est, cõstat hanc arborem esse peculiarem, & montes etiam amare: inde uerisimile sit magnam copiam cedrorum illic fuisse, & ex hoc torrentem cognomentum suscepisse. Et ita amicus quidã meus vir sane eruditus existimabat. Tu uero quid? MAR. Argutã arbitror interpretationem: nã uerã nõ possum dicere. Cedron nomen est vallis & torrentis etiam illic siti, locus inter Hierosolymã & montem Oliuarũ medius: testes sunt libri Regum, vbi Cedron nunc vallis, nũc torrentis nomine nũcupatur, & de hoc loco meminit etiã Iosephus sexto Iudaici belli libro: & Hebraica lingua Cedron den[...]ratũ significat: Credo vmbrosum fuisse locũ, uel de arborum copia, vel quia [...]nter duos mõtes sitũ,

montem

montem ſcilicet Sion, ubi Hieroſolyma extabat, & hunc ipſum Oliuarum montem. Tranſiuit ergo torrentem illum Ieſus, & ad uillam, quam ſuperius nominaui, peruenit: & in horto ſe & diſcipulos collocauit priſtinum ſuum morem ſequutus. Noluit locum Iudæ notum declinare, nec fruſtrari proditorem, aut longiorem ſui inquirendi moram facere, ne ſe celare uoluiſſe, & inuitus ad mortem tendere uideretur. Antea Chriſtus oſtendit ſe ſcire, quæ paſſurus erat, dum prædixit ſe illudendum, flagellandum, & crucifigendum eſſe: nunc oſtendit ſe uoluntariè ea ſubire, dum non ſibi cauit, ut poterat. Nihil in hac paſſione Chriſto contigit præter ſcientiam, nihil etiam præter uoluntatem, his, qui tali ſunt animo & prouidentia, mors non imperat, ſed ſeruit. Ecce uenit ad Olіueti montem, Illic quum diceret, quòd omnes illa nocte in eo ſcandalum paterentur, & ſolum relinquerent: & Petrus præ aliis ferocius clamaret nunquā id futurum, paratum ſecum in carcerem, & in mortem ire: tunc Petrum nimis ſibi virtutique ſuæ confidentem, nimis ſibi aſſumētem euentu futuri coarguit, aſſerens, quòd ante quàm gallus bis caneret, ter eum negaret: quod & ſecutum eſt. Vt autem ueniſſet in hortum, orauit ter, & prima oratione facta inuenit tres illos diſcipulos, quos à cæteris abduxerat, dormientes: & ait Simoni Petro. Simon dormis: non potuiſti vna hora uigilare mecū. Vigilate, & orate, ne intretis in tentationem: ſpiritus quidem promptus, caro autem infirma. Nominatim autem appellat Petrum, quoniā is, pluſquam cæteri pollicebatur ſe pro ipſo in carcerem, & in mortem ire: vnde illa uerba ita accipienda ſunt, ac ſi diceret. Quomodo potes pro me mori, qui ne potuiſti quidem una hora uigilare mecum? nam intempeſtiuus tunc erat ſomnus in tanto diſcrimine, quo fides eorum erat tentanda, ob capturā & crucem ſaluatoris: uult igitur eos orare, ne in tentatione ſuperētur: nam ut tali tempore unuſquiſque debet diffidere ſibi ipſi, ita debet diuinæ gratiæ confidere, quæ optimè elicitur orando. Iterum cum poſt ſecundā orationem ueniſſet ad eoſdem, reperit dormientes: erant enim oculi eorum grauati ſomno præ triſtitia, (ut Lucas inquit) feſſi enim mœrore uidebantur: nā noctu à Hieroſolymis mouerant triſtes uerſus Oliueti radices, & tunc vigilia ſecunda agebatur. Tertio, quum eòdem uenisset, permiſit eos dormire, & quieſcere: humanæ id acceptū ferens imbecillitati, & manſuetudinis ſuæ utēs iure. Apparuerūt mox milites miſſi ad capiendū in Oliueti iugo, quibus obuiā ſe fecit, & quū quærētibus eū dixiſſet. Ego ſū, abierūt retrorsū & ceciderūt in terrā. Magnū hoc verbū, quod armatorū proſtrauit agmina, nec mirū, quia uenit ab illo verbo, quo nihil maius in rebus. Quod nā hoc? quod in principio erat apud Deum, & per quod facta ſunt omnia: tanta poteſtas illos coercuit. Oſtenditque, quòd, ſi deinceps caperetur, id fieri ex eius uoluntate, nam in captione dixit. Hæc hora eſt ueſtra, & poteſtas tenebrarum. Non enim potuiſſent in illud ſacrum corpus manus iniicere, niſi permiſiſſet ipſe ut eo uterentur, quemadmodum uellent, ſicut etiam permiſit

Iudæ, quem inemendabilem cognouerat, ut proditionem exequeretur, illo sermone. Quod facis, fac citius: quandiu noluit, nemo contra ualuit. Conati sunt aliàs Iudæi Christum lapidare, interficere, semper ab eorum manibus elapsus est diuina uirtute: nunc arma commota sunt, duobus uerbis ea prostrauit. Hoc loco Augustinus, vna (inquit) uox dicentis, ego sum, tantam turbã odiis ferocem armisque terribilem sine ullo telo percussit, repulit, prostrauit. Quid iudicaturus faciet, qui iudicandus hoc fecit? Quid regnaturus poterit, qui moriturus hoc potuit? Impleta est deinceps comprehensio ex utrorunque uoluntate, diuerso tamen fine: Illi comprehendere uolebant, ut unum ipsum perderent: ipse comprehẽdi, ut omnes saluaret: Missi ad hoc utrique, illi ab hominibus sceleratis, ipse à Deo. Enimuero, si inuitus & nolẽs comprehensus fuisset, & supplicio affectus, uideretur scelestorum hominum potentia superatus is, quem totus mũdus cõtremit, qui cuncta cõmouet supercilio, cuius uultum inferna trepidant, superna uenerantur. Is denique, qui ueniet (ut dictum est) cunctos mortales iudicaturus, & in his, eos etiã, à quibus ipse est iudicatus. Existimant nonnulli, quòd ubi audiuissent, Ego sũ: ideò corruisse: quia illud proprium est nomen Dei, propterea à Deo tunc prolatum tantam uim habuisse: hoc acutius dictum arbitror, quàm uerius: nam ex uoluntate tantum proferentis illa uerba uim sumpserunt. Illud indicat, quòd eadem uerba repetita nullam aliam uim habuerunt, quàm ut caperetur. Et vt semel dicam. Ego is sum, qui nullã vim inesse verbis existimem, quatenus uerba sunt, ac ne in sacramentorum quidem uerbis: nam illic nihil agunt, nisi quod signum sunt rei sacratæ Ecce tibi alii quidam, qui & ipsi existimantes (ut par est) omne Christi uerbum plenum esse omnis sapientiæ, sermonem Christi altius trahunt, quasi illud significarit Ego sum. Quis ego? is scilicet, qui, & si non sim reus culpæ, sum tamen mea sponte pœnæ reus. Ego pro omnibus peccatoribus satisfaciã. Me uultis ad supplicia, & ego ad id libenter accedo. Si ergo me quæritis, finite hos abire (ostensis discipulis, & in eorũ persona designato omni humano genere) finite abeant illi incolumes: nemo sit eis molestus, me uerius est pro omnibus pœnas luere. Dixit, & factũ est: nam abierunt illi incolumes: neminem præter ipsum pœna tenuit. Sic ergo Apostoli fuerunt dimissi: ne si simul paterentur, quis putaret ipsius mortem solam non sufficere: solus igitur mori uoluit, ut solus agnoscatur esse saluator noster. Torcular (inquit) calcaui solus, & de gentibus nõ est uir mecum: ut est apud Esaiam. Ipse autem redemit nos, & non ipsi nos. Hoc loco propheta usus est figura, quã Græci Hyppallagen, nos summutationem uocare possumus, ubi uerba præpostere afferuntur: nam quod dicit. Torcular ego calcaui solus, ita accipiendum est: Torcular me calcauit solum quale illud Vergilianum. Dare classibus austros, quum classes austris dentur. Iã Christus corpore tenetur: nam in animum non est manus iniectio, qui in eo constans, & quietus apparuit. In hoc Oliuarum monte, unde captus est, uigilare,

&

& orare ſolebat: illinc etiam ad cœlos aſcendit. Forſitan ut oſtenderet nobis non niſi per multas uigilias & tribulationes, aſcenſum ad regna cœleſtia dari. Eundem Petrum arguit Chriſtus, quum in eius captura educto gladio percuſſit pontificis ſeruum, & abſcidit dextram auriculam. Ieſus autem apprehenſum eum ſanauit, & iuſſit Petrum cõuertere gladium ſuum in uaginam. Hic oſtenſum eſt, quod Chriſtus hoſtibus beneficia ſcit, & uult dare: arma pro ſe ferri recuſat aduerſus legitimas poteſtates, quod primis temporibus præſtitit eccleſia: nuſquam enim armis aduerſus reges & populos contendit, ſed pertulit omnia, quæ aduerſariis inferre libuiſſet. Poſt quàm autem imperatores & populos habuit fauentes: tunc defenſa armis cõtra impios religio eſt, nuſquam antea: omnis enim poteſtas (ait Apoſtolus) à Deo eſt: quicunq; poteſtati reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit. Imperat terrena poteſtas legitimũ aliquid, parendum eſt: ſin aliter, non armis, ſed patientia cõtendendum eſt, & ira eorum ferenda: & nihil quod durum & acerbum ſit, honeſti cauſa recuſandum. Vt autem oſtenderet non ſolum uerbo, ſed etiam re factum illud Petri ſibi nõ placuiſſe, eum, cui Petrus abſcidit auriculam ſanauit: qua in re etiam exemplum præbuit, quemadmodum dictum eſt, ut iniquos etiam homines, & quibus odio ſumus, beneficio iuuemus. Sed quid eſt, quòd Chriſtus tantopere corripuerit Petrũ, qui gladio percuſſerit, cum cõminatione, quòd qui gladio feriret, gladio periret. Hoc enim non uidetur cõuenire his, quæ paulo ante poſt cœnam ad paſſionem profecturus dixerat, nam quum interrogaſſet diſcipulos: num quando miſiſſet eos ſine ſacculo, & pera, & calciamentis, aliquid defuiſſet, & illi reſpondiſſent, nihil. Nunc (inquit) qui habet ſacculum, tollat ſimiliter & peram, & qui non habet, uendat tunicam ſuam, & emat gladium: deinde ſignificat eis paſſionem ſuam ſæpius prædictã. Qui ergo conuenit iubere parari gladios, quaſi mox ſibi cum Iudæis rixandũ, uel belligerandũ eſſet, & coarguere diſcipulum, qui armatum põtificis ſeruũ contra ſe ſtantem gladio percuſſerat: Quid opus eſt parare gladios adeò neceſſarios, ut etiam his qui non habent, pro his emendis tunica ſit uendenda, ſi his uti non licet? Multa à multis dicuntur, ut cõcilient hæc, quæ ſibi oppoſita uidentur: diuerſi diuerſa ſentiunt. Ego Chryſoſtomi accedo ſententiæ, qui illa putat à Chriſto dicta diſcipulis, ut oſtenderet, quòd in ſe Iudæi cum armis impetum facerent, quaſi ad bellum eſſent ituri, & aduerſus diſcipulos gladiis armatos ſibi eſſet contendendum. Chriſtum autem non eo animo illa dixiſſe, ut gladiis defenderetur, uel illud indicat, quod mox ſequutum eſt. Nam quum his auditis dixiſſent diſcipuli prolatis duobus gladiis. Ecce duo gladii hic. Reſpondit. Satis eſt, quod cum ironia dictum accipiendum eſt. Quid dicam de duobus gladiis? Fac vnumquenque diſcipulorum, qui tunc aderant, gladium tenuiſſe: num vndecim gladiis Chriſtus defendi potuit aduerſus militum cohortem, & pontificum miniſtros, ab his præſertim, qui in ſtagnis & fluminibus piſcari, & in telonio ſedere, non in prætoriis militare

con-

consueuerant. Merito autem Petrus correptus fuit: nam quũ audisset Christum dicentem ad eos, qui uenerant ad eum comprehendendum, Si me quæritis, sinite hos abire: non debuit Petrus adeò ira concitari, ut percuteret seruum pontificis, & eius auriculam abscinderet. Si enim uoluisset Christus armis & telis discipulorum defendi, non utique petiisset à militibus, ut incolumes abire permitterent. Illud uerò Christi in hac eius captura egregium, quòd antequam Petrus educeret gladium, ostendit se capi non posse, nisi uellet: nam ut hoc rursus repetam, quum processisset ad eos, qui uenerant armati, & quærentibus Iesum Nazarenum respondisset. Ego sum: abierunt ad hãc uocem retorsum, & ceciderunt in terram. Vocis nulla uidetur esse in re gerenda potentia, lacerti requiruntur militum & gladii: attamen sola vox Christi armatos prostrauit, & inermes quodammodo reddidit. Post quã captus est, ligauerunt eum scilicet, ne euaderet. Iam enim antea præmoniti fuerant à Iuda, ut ducerent eum cautè. Viderat enim multoties de manibus eorum elapsum, quum uellent occidere: verum non illum Iudæorum vincula tenuerunt: sed funes peccatorum nostrorum, quos disrumpere morte sua cupiebat. Ista autem Christi captura cum his, quæ deinceps secuta sunt, extremam attulit Iudæis perniciem: tum quum immissi Romani exercitus Hierosolymam deleuerunt, cuius rei figura iam præcesserat in Sansone, qui à Philistæis captus, & oculis mulctatus magnam eorum manum interfecit, & in arca Dei, quæ ab eisdem Philistæis capta, multipliciter eos afflixit. Deducitur ad sacerdotum principes, qui eũ sub specie iusti iudicii damnare cogitarãt, & damnatum tradere interficiendum Romanæ potestati, ne quando ipsi essent in crimine penes uulgus, quòd iustum virum occidissent. Hanc conspirationem inimicorum suorum iam Christus antea prædixerat ore Dauidis in psalmorũ opere multis in locis, inter quæ illud extat in decimo sexto psalmo. Inimici (inquit) mei circundederunt animam meam, & reliqua: & ut ostenderet auiditatem eum necandi, concludit hoc modo. Susceperunt me tã quam leo paratus ad prædã. Si vellem nunc persequi, quæ dicta & gesta sũt penes Annam, Caipham, Pilatum, ad quos Christus ductus est sigillatim, lõgius protraheretur sermo. Quædam tamen ueluti prætereundo attingenda uidentur, in quibus hæsitatur. Et primum ducitur ad Annam Caiphæ socerum, qui pontifex erat anni illius. Interrogauit ergò eum pontifex de discipulis suis, & de doctrina eius: de discipulis suis nihil respondet Iesus, quia sciebat ab vno eorum proditum, ab alio negatum iri, à cæteris autem destitutum: respondet autem de doctrina. Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, & in templo, quó omnes Iudæi conuenerant, & in occulto loquutus sum nihil: Quid me interrogas? Interroga eos, qui audierũt, quid loquutus sum ipsis. Ecce hi sciunt, quid dixerim ego. Ego (inquit) palã loquutus sum mundo, & in occulto loquutus sum nihil. At contrà apparet pleraque secretò discipulis reuelasse, maxime in ea oratione, quam ad eos

habuit

habuit poſt cœnam, & de diſceſſu eius cōſolatus eſt. Quomodo ergò in occulto loquutus ſum nihil? Huc tendit ſermo iſte, ut oſtendat ſe non furtiuã aut clanculariam exhibere doctrinam, ſicuti faciũt, qui malis diſcipulos inſtruũt diſciplinis: nam in angulis & ſecretis locis loquuntur. Ipſe autem loquutus eſt in ſynagoga, & in templo, in quo omnes Iudæi conueniunt. Quòd autem non omnibus eadem palam dixit, id fiebat, non quia occultum aliquid eſſe uellet, ſed quòd pro captu auditorum ſermonem ſibi temperãdum exiſtimabat. Nolebat ſanctum dare canibus, & margaritas ſpargere ante porcos: & amicis quidem & cupidis ueritatis, noſcere per illum licebat myſteria regni cœleſtis. cæteris ea occultabat, uel in parabolis oſtendebat, ut uidentes non uideant, & audientes non audiant. Sequitur in euangelio. Hæc autem quum dixiſſet, unus aſſiſtens miniſtrorum dedit alapam Ieſu dicens. Sic reſpondes pontifici? Reſpondit ei Ieſus. Si male loquutus ſum, teſtimoniũ perhibe de malo, ſi autem benè, cur me cædis? Biceps argumentum, quo aduerſarius utrinque conſtringitur. Manſuetiſsimè reſpondit. Huic ſoli miniſtro Chriſtus legitur duntaxat reſpondiſſe: Credo ob eam cauſam, quòd iniuſſu magiſtratus, & nondum cognita eius uoluntate percuſſerat: & hanc eius temeritatem Chriſtus notauit. Hoc loco exoritur quæſtio, cur non præbuerit percuſſori alteram maxillam, ſicut præceperat antea diſcipulis, ſed percuſſorem arguerit iniquitatis. An quia, quòd docere præclarum eſt, id facere ſit turpè? Huic quæſtioni ſic occurritur ex Auguſtini uerbis, quòd Chriſtus paratus fuit nõ maxillam modo, ſed totum corpus ad iniuriam, & contumeliam proiicere, quod & fecit: ex quo intelligi datur illud præceptum de maxilla altera ita accipiendũ, nõ quaſi opere oporteat illud implere. Ridiculum eſt enim, ſi quis percuſſori porrigat etiam alteram, quaſi ille malè prætermiſerit: deinde quæ ratio eſt præbendi potius maxillam alteram, quàm os, & dẽtes, aut aliud corporis membrũ? ſufficit ergò ita paratũ eſſe ad accipiendum alias percuſſiones, ſiue in eadem, ſiue in altera maxilla, ſiue aliundè in corpore repercutere uelit, Id, quod de altera maxilla Chriſtus uerbo docuit, hic facto, quomodo intelligendum eſſet, expoſuit, qui nõ maxillam alteram, ſed totum corpus percuſſoribus permiſit. Dimiſſus ab Anna ducitur ad domum Caiphæ pontificis, ubi phariſæi, ſcribæ, & ſeniores audita Chriſti captura cõuenerant. Illic accuſatus eſt falſis criminibus, & falſi in eum teſtes conquiſiti. Nouiſsimè ueniunt quidam dicentes. Hunc audiuimus dicentem. Poſſum deſtruere templum Dei, & triduò reædificare illud. Demum adiuratus, ut diceret, ſi eſſet filius Dei: & reſpondiſſet ſe eſſe, & ammodo uiderent filium hominis ſedentem à dextris uirtutis Dei, & uenientem in nubibus cœli, conclamatum eſt ab omni concilio. Reus eſt mortis. Hæc quàm indigna ſint, quis non uidet? Mendacium accuſat ueritatem: Cæcitas de luce fert teſtimonium, iniquitas iuſtitiam iudicat. Cæterum quis poteſt dicere, quæ reliquo noctis ſpacio pertulit: non iam uerba ſed facta: certè conſtat eum ſputis fœdatum,

&

& colaphis cæsum, & quum uelatis oculis in faciem palmis percuteretur, iussus diuinare quis ille, qui percussisset, qua de re nomen prophetæ in eo derisum. Sequitur Petri abnegatio. Vbi sunt animorum illa uerba Petri quibus pollicitus est se omnem casum carceris & mortis cũ domino subiturum? Illa etiam requiro, quòd dicenti ad eum domino: Quò ego uado, non potes me modo sequi: respondit: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. Hoccine est sequi magistrum, se negare discipulum? Animam pro domino ponere, negare etiam cum iuramento se hominem non nosse? Et ad quorum uocem? non pontificum, non præsidum, nõ ceterorum magistratuum, quos quis iure posset timere, sed ancillarum, & ministrorum, Ita ne firmissima ecclesiæ columna olim concussa est, contremuit, trepidauit? Ostensum est tunc non oportere hominem uiribus humanæ naturæ confidere, nisi Dei gratia adiuuerit. Et quoniam in euangelio illata est mentio de Anna & Caipha pontificibus, sciendum est, quemadmodum scribit Eusebius Iosephũ sequutus, quòd diuina lege pontificatus erat perpetuus, nec nisi cum persona extinguebatur. Postea ambitione Iudæorum effectum est, ut annuum esset munus, idque tunc à magistratu Romano pecunia impetrabatur. Intercesserunt autem ab Anna pontifice, usque ad Caiphæ pontificatum plures pontifices, quorum etiã nomina memorantur: nam Annæ quartus ipse successit, ita ut uideatur Christus sub Anna cœpisse prædicationem doctrinæ suæ, & discipulos habuisse, & in Caipha destitisse. Quod autem Ioannes in euangelio scribit Annam pontificem interrogasse Christum de doctrina sua, & discipulis eius: intelligendum est, quòd tribuit pontificis nomẽ Annæ, non quia põtifex tunc esset, sed quia fuisset. Credo hunc morem fuisse gentis, ut qui pontificatum gessissent, pontificis adhuc nomen retinerent: idque ex uerbis Iosephi, ubi eam rem tractat, colligo. Lego etiam in euangelio pontifices collegisse concilium aduersus Iesum & pontifices concitasse populum, ut Barrabam eis dimitteret, & põtifices dixisse Pilato. Noli scribere Rex Iudæorum. Quomodo pontifices, si tantum vnicus erat per annum pontifex? nisi dicatur eos, qui illud gesserant sacerdotium, pontificum nomine uocatos, & hi sunt (ut opinor) quos Marcus summos sacerdotes, alii euangelistæ principes sacerdotum nominant: seniores autem populi erant, quos nos uno collectos nomine senatum uocamus. Scribæ profitebantur legis peritiam. Pharisæi uitæ sanctitatem. hi omnes Christum premebãt. Quum damnatus esset Christus in cõcilio sacerdotum, scribarum, pharisæorum, & seniorum populi, non ausi sũt tamen eum interficere metuentes populum, qui eum, ut prophetam habebat, sed statuerunt id fieri oportere per potestatem Romanam. Itaque addu cunt ad Pilatum, qui ubi audiuit eum esse Galilæum, misit ad Herodem, quasi subesset eius imperio, & sibi non liceret de homine alienæ iurisdictionis statuere: Erat enim Herodes Galilææ tretrarch , qui uiso Iesu (ut ait euangelista) gauisus est ualdè iam multo ex tempore cupiens eum uidere,

euangeliſta) gauiſus eſt valdè iam multo ex tempore cupiens eum videre, quia de eo multa audierat, & ſperabat ab eo ſignum aliquod fieri. Interrogabat autem eum multis ſermonibus. At ipſe nihil illi reſpondebat. Ergò noluit ſignũ aliquod corã eo facere, ſicut ille cupiebat. Cur? an quia noluit impedire paſsionem ſuam redemptionis noſtræ cauſam, quod contigiſſet, ſi commotus ſignis eum liberaſſet? An illud quoq; in cauſa, quod videbat Ieſus eum curioſorum more ſigna quærere, non vt gloria Dei augeretur? Itaq; illi obtemperandum non putauit, quo exemplo monemur non obſequi poteſtatibus, vbi cupiditates ſuas potius implere, quàm Dei gloriam quærere noſcuntur. Gregorius optimè in moralibus. Hoc(inquit) quòd Chriſtus interroganti Herodi nihil reſpondit, admonet: quòd quoties auditores noſtri cupiunt laudabilia noſtra cognoſcere, ſua peruerſa non mutare, taceamus. Ne, ſi oſtentationis ſtudio verbum Dei loquamur, & illorum, quæ erat culpa, non deſinat, & noſtra, quæ non erat, fiat. Illud quoq; crediderim in cauſa fuiſſe, quòd non vſus fuerit poteſtate ſua, ne videretur fuga mortis non ex clementia, & miſericordia, & ex vſu egentium ſigna feciſſe, quæ turpis ſanè fuiſſet ſuſpicio. Comtempſit Herodes Chriſtum, quum veſte alba indutum, veluti fatuum quendam, & ſimplicem nulla infectum labe remiſit. Contempſit ne Herodes Chriſtum? imò multo magis Chriſtus Herodem contempſit, quum vanam eius & inutilem cupiditatem ſilentio refutauit. Remiſſus deinde ab Herode ad Pilatum accuſatus eſt variis criminibus à principibus ſacerdotum, & ſenioribus populi, quòd ſeduceret populos noua doctrina incipiens à Galilæa illuc uſque quòd prohiberet tributa dari Cæſari, quòd filium Dei ſe faceret, quæ crimina non videbantur commouiſſe admodum Pilatum: Illud maximè vrgebat, quòd Chriſtum id eſt regem ſe faceret, quoniam id Hebræis regum erat nomen: ſed regni crimen ex eo quoq; natum videtur, quòd ipſum turba multa ſequebatur ob vitæ ſanctitatem, ob ſignorum magnitudinem, ob doctrinæ veritatem, & quòd paucis ante diebus venienti Hieroſolymam magna hominum manus cum palmarum ramis obuiam proceſſerat, & deinceps clamarent. Oſanna filo Dauid, Benedictus qui venit in nomine domini. Rex Iſrael. Et quum quidam ex phariſæis dicerent, vt increparet clamantes, reſpondit, Dico vobis, quia, ſi hi tacebunt, lapides clamabunt: hæc illum inuidioſum faciebant, ideò regium nomen obiectabant. Hoc crimen ſibi Chriſtus diluendũ putauit, vt intelligeret Pilatus eum falſo crimine accuſari, ſi intelligeretur de terreno regno, quemadmodum accuſatores accipiebant: itaq; illud protulit. Regnum meum non eſt de hoc mundo, ſi de hoc mũdo eſſet regnum meum, miniſtri mei vtiq; decertarent, ne traderer Iudæis, nunc autem regnũ meum non eſt hinc. Hoc audito ſuſpicãs Pilatus eũ de quolibet alio regno loqui, & quale id eſſet cupiẽs cognoſcere: Rurſus interrogat, Ergo rex es tu? Cui Ieſus. Tu dicis, quia rex ſum ego: Deinde non eſt altius ingreſſus quomodo rex eſſet: eſt enim regnum eius in

animis credentium, quos regit, & quibus imperat. Hinc orare iubemur. Adueniat regnum tuum. Hoc omisit, quia oportebat de diuina eius generatione, & ad quid missus esset à patre, & venisset, dicere: alienum autem erat tempus docendi, quo maxime vrgebatur à Iudæis ad necem, nec erat spes etiam suadendi. Dixerat Christus in illa nobili oratione post cœnam ad Apostolos. Multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo. At qui erant Apostoli? hi scilicet, qui se tradiderant in eius disciplinam, qui filium Dei crediderant, qui viderant miracula facientem, qui vndiq; sequebantur Ergo talibus viris Christus noluit dicere, quæ non poterant tunc portare, Pilato diceret, quæ non portare modo poterat, sed ne audire quidem voluisset? Ideò vertit se aliò, & sermonem attulit, quem Pilatus, vt vnus è multis, & à fide seiunctus percipere poterat: dicit enim se ad hoc natum esse, & ad hoc venisse in mũdum, vt testimoniũ perhiberet veritati. Omnis (inquit) qui est ex veritate, audit vocẽ meã. Quòd si quæratur, quomodo Christus testimoniũ perhibuerit veritati, hoc facillimè expeditur. Errabat mũdus in amore temporalium, quæ enim data erant ad vsum tantum, in his mundus amorem & fiduciam ponebat. Christus autem hanc falsitatem arguens veritati testimonium perhibuit, docens tantum præsentibus vti, & amare cœlestia. Errabant Iudæi in falsa intelligentia legis, errabant gentes in impio idolorum cultu, qui pius putabatur. Christus autem legis aperiens mysteria, & idolorum cultum destruens testimonium perhibuit veritati. Audiens autem Pilatus de veritate Christum verba facientem, & dicentem se ad eius testimonium venisse, inductus est, vt quæreret ab eo, quid esset ueritas. Præclara quæstio: nec tamen audiuit, quod quærebat, sed exiit ad Iudæos. Alii dicunt Iesum more suo silentium tenuisse, quòd existimaret indignum esse, qui audiret, uel maius esse põdus quæstionis huius, quàm ille ferre posset. Euangelista quasi innuit non expectasse responsum, quia subito recordatus est consuetudinis eius, qua solebat vnũ ex reorũ numero solemnitati diei festi concedere, noluit moram facere credens se aptam inuenisse uiam hominem innocentem liberandi: hæ afferuntur causæ, cur non audiuerit diffinitionem hanc ueritatis, quã pulcherrimè postulabat. Vt autem ad regni crimen reuertar, nõ nunc primum, sed ab initio usque natiuitatis suæ timeri cœpit Christus, ne, ubi uenisset, terrenum hoc regnum inuaderet. Nam Herodes maior hac ratione tot millia infantium trucidauit, quòd Christus in lege promissus uenisse dicebatur, quod etiam ex historiis Philonis Hebræi demonstratur. Nihil tamen minus in cogitatione fuit Christi, quàm regnare hominum more circumfusum satellitibus & ministris. Quapropter in Herodem illa canuntur in hymno.

Hostis Herodes impiè Christum venire quid times:
Non eripit mortalia, Qui regna dat cœlestia.

Ipse Christus palam, dum in humanis ageret, & si Christum se nominaret,

tamen

tamen ut ostenderet se non humano more regnaturum, dicebat se venisse, non ut mundum iudicaret, sed ut mundus saluetur per ipsum. potuit hoc sermone homines regni terrore liberare, dum diceret se non uenisse ad iudicandum, quod est præcipuum potestatis regiæ munus: ad saluandum (inquit) innuas nondum uenisse tempus, ut iudicet, quod postmodum futurum est in mundi fine, tum quum expleta fuerit hominum generatio. At non modo uiuenti Christo, uerumetiam eo mortuo contra eius Apostolos hoc regni crimen uenit in medium: non enim commouebantur magistratus, qui erant è gentibus, quòd Christus Iudæorum legem euerteret. Quid enim hoc ad eos? ergo confugiebant ad hoc regni crimen. Argumento est illud, quòd quum (in actis Apostolorum legitur) Paulus cum sociis uenisset Thessalonicam Græcam urbem & more suo in synagogis per sabbata prædicaret, multosque non ex Iudæis solum, sed ex gentibus etiam conuertisset, Iudæi id ægre ferentes accusarunt Paulum & socios apud Principes ciuitatis & plebem, quòd concitata multitudine contra decreta Cæsaris facerent prædicantes regem alium Iesum. Quapropter alium in locum fugere illinc compulsi sunt. Duriora autem pro hoc regni crimine Christus excepit: nam flagellari iubetur dominus à Pilato, lugubre sanè spectaculum. Ecce uestibus spoliatur, uincitur ad columnam, cæditur caro repetitis ictibus scinditur, liuescit, cruorem effundit. Proh dolor, pectus illud Dei flagella secuerunt, flagellatur tanquam reus, in quo nullum uestigium peccati potuit inueniri. Cingitur posthac sacrum caput spinis: diuinum illum uerticem aculeata corona circundat: quum audio spinis caput terebrari, cogito, quòd peccata illum nostra pungebant: nam ut hæc aboleret, illa patiebatur: Sic pro aureo diademate spinæ illi impositæ: & ne ulla regis species illi desit, purpuream uestem induitur, & pro sceptro arundinem manu gestare compellitur, secuta est militaris irrisio, quum ut rex Iudæorum salutaretur: & nihilominus caput arundine percuteretur, & facies sputis fœdaretur: nec intra domesticos parietes tale stetit opprobrium, sed ea specie foras ad populum perductus est. Duplici autem emendatione uidetur Pilatus usus in Christo, quòd & flagellari iussit, & irrideri tanquam regem uoluit, ut iis suppliciis contentus populus esset, cogitans quòd & tunc satis pœnarum dedisset pro regii nominis usurpatione: & quòd deinceps Christus memoria flagellorum, & irrisionis regiæ non amplius Christum se id est regem prædicaret, & Pilatus quidem talia gerebat. At illi magis inualescebant clamantes. Tolle, tolle, crucifige, crucifige eum: repetitio horum sermonum indicat, quanta id deposcerent cupiditate: ex quo impletum est illud Hieremiæ prophetæ ex Dei persona loquentis. Facta est mihi hæreditas mea, sicut leo rugiens in sylua dedit contra me uocem. Ergò post tantũ clamorem multitudinis traditus est, ut crucifigeretur, & ut tam horribili, tamque detestabili supplicio afficeretur. Nec his finibus tenuit se sæuitia, sed tanquam parum

eſſet, quód ad crucem duceretur, ipſe ſuam crucem ducere iubetur: nam crux humeris eius impoſita, quam ad locum ſupplicii ferret: audierat ſe crucifigendum, ſit hoc ſatis, donec, ubi crucifigendus eſt, perueniatur. Non eſt ſatis hoc crudelitati, ſed ut doleat corpore, maiorem etiam animo dolorem ſentiat, crucem ſuam in itinere quoque tractet, & lignum ſupplicii ſui geſtet, alios crux portat: ipſe crucem ſuam prius portauit, quàm ab ea portaretur. Verumtamen, quòd Chriſtus humeris ſuis laturus eſſet, non videtur latuiſſe prophetam, licet paulò occultius ſignificarit: dixit enim loquēs de Chriſto. Et imperium ſuper humerum eius: nam hac cruce Chriſtus in cordibus fidelium imperauit: præceſſerat etiam huius rei nobilis figura in Iſaac, qui, quū duceretur à patre, vt ſacrificaretur, ligna holocauſti ſui ſuiſmet humeris portauit. Qua in re Iſaac ſacerdotis perſonam geſsit: nam portare ligna ad holocauſtum officium ſacerdotis eſt. Fit ergo (ut ait Origenes) Iſaac hoſtia pariter & ſacerdos: quantò magis id conuenit Chriſto, quòd ut uerus ſacerdos uoluerit ſuis portare humeris lignum illud ad proprii corporis holocauſtū: quamuis hæc alia mente à Iudæis agerentur. Illi nanq; furore perciti in Chriſtum, quem oderant, implebant neſcientes, quæ de illo præceſſerant in prophetarum uaticiniis & figuris. Accidit autem, ut in itinere magnus fieret concurſus multitudinis, & præſertim mulierū, quæ uidentes Chriſtum tam malè deformatum, & crucem ſibi baiulantem cœperunt flere, & lamentari, quaſi ſecuræ, quòd nihil ipſæ paterentur, quibus ille ait. Filiæ Hieruſalem nolite flere ſuper me, ſed ſuper uos ipſas flete, & ſuper filios ueſtros: Quoniam ecce uenient dies in quibus dicent. Beatæ ſteriles & uentres, qui non genuerunt, & ubera quæ non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus, cadite ſuper nos, & collibus operite nos. Subdit poſtea. Si in uiridi ligno hæc faciunt, quid in arido fiet? Senſus eſt. Si ego unigenitus Dei filius ab omni immunis peccato non ſine igne paſsionis tranſeo: quid expectandum eſt huic populo, qui antea & nunc in me & patrem tam multum deliquit? Eadem in ſententia manet Beatus Petrus in extremis uerbis epiſtolæ prioris. Tempus eſt (inquit) ut incipiat iudicium à domo Dei: ſi autem primum à nobis quis finis eorum, qui non credunt Dei euangelio? Et ſi iuſtus quidem uix ſaluabitur, impius & peccator ubi apparebunt? Sed ut ad Chriſti uerba ueniam: Superioribus ille uerbis uidetur magis miſericordia commotus ſuper illarum pœnis, quàm ſuis, & ſimul prophetæ functus eſt munere prænuncians uentura, quod ex eo, quod in ſe Iudæi delinquerent, Ciuitas illa funditus euerteretur. An non illud factum eſt quod prædixit? Quum quadrageſimo poſt anno ciuitas obſideri cœpta eſt, & euerſa. Quot mulieres fuiſſe putas, quæ filiorum quotidiana inſpicientes funera, & cogitantes, quod paulo poſt ipſis inedia eſſet pereundum, indignarentur, quòd nemo eas aut iratus, aut miſeratus interficeret? Inter cætera uero legitur mirabile exemplum de Maria quadam, quæ fame compulſa infantem occidit filium, & ex eius

carnibus

carnibus ſe ipſam aluit. Non tamen Chriſtus potuit per totum ſpacium cru cem ferre, ſed, quum deficeret uiribus, & impotens eſſet ferre, ita ut caderet, uel ſegnius iret, Simonem quendam Cyrenæum uenientem de uilla angariauerunt. Nolebant Iudæi(ut opinor) infauſtum illud & maledictum lignum crucis tangere, & attractare ipſi: ne contaminarentur, hominem peregrinum occurrentem ſibi & alterius religionis illud ferre uſque ad locum ſupplicii coëgerunt, ſeu ſuaſerunt: erat enim Libycus: nam Cyrene Libyæ ciuitas fuit multorum litteris nobilis, & celebrata: Non tamen huic uiro ad meritum ceſsit aliquod Chriſti crucem humeris ſuis tuliſſe, quia neſciens quis Chriſtus, & unde eſſet, lignum crucis portauit, ut ille citius pateretur, non ipſe crucem Chriſti amore patiebatur. Et hæc quidem & alia multa geſſit in ſolo, dum eſſet, & ut iuriſconſultorum more loquar de plano. Iam ad extremum uentum eſt. Crucifixerunt(inquit)eum. Vnico uerbo rem euangeliſta expreſsit, quæ non unico momento, ſed non niſi per multum tempus multiſque actionibus perficitur: hoc præuidens propheta ex perſona Chriſti uerba faciens latius explanauit. Foderunt(inquit) manus & pedes meos, & dinumerauerunt omnia oſſa mea: hic de manibus pedibuſque confixis aperta fit mentio, & illa dinumeratio oſsium ad extenſionem humani corporis in cruce pertinet. Quo me uertam? Quis dabit nunc oculis meis fontem lacrymarum? Qui gemitus idoneus tantæ indignitati? Quæ ſæuitia hæc? Quanta ſuppliciorum fœditas? O iuſtiſsime Domine, ſapientiſsime Lux mundi.

Siccine Te talem aſpicio? Quæ cauſa indigna ſerenos
Fœdauit vultus? aut cur hæc vulnera cerno? Cui tantum de te licuit?

Vbi nũc immenſum illud decus gloriæ tuæ, quam ante ſecula apud patrem habuiſti? Vbi potentia, qua cuncta creaſti, & Deo patri coæqualis es? Quid quærar? Quid defleam? opprobrium ne additur ei, qui decus eſt æternæ ſapientiæ? An manuum uulnera eius, qui cuncta fabricatus eſt? Pedes ne ſuffixos, qui ueloces erant ad effundendam ſalutem? Ita ne uerò non poteſt ſe commouere corpore, cuius nutu cætera mouentur? Hæc ne fiunt, ut cum doloribus extinguatur is, qui uita eſt omnium & iucunditas? O facinus, O ſceleſtam gentem? Et tanto ſcelere perpetrato iſtis hominibus ſydera fulſerunt, aer reſpirationẽ dedit, terra fruges attulit, fontes aquarum fluxerunt? Creatarum denique rerum beneficio gauiſi ſunt, qui creatorem ipſum penes ſe tam crudeliter habuerunt?

Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras.

(Te appello, ſi fas eſt, ſi permittitur, te inquam uoco) Vidiſti ne unquam tam horrendum, tam immane, tam crudele facinus ab una gente commiſſum? non enim quilibet homo, ſed creator tui & omnium in crucem ſublatus eſt. Sed quid te rogo, nunquid uideris? qui tunc, quum res agebatur, ne uideres, aut uideretur hæc impietas, tenebris circumfuſus delituiſti, non potuit te lucente mortalibus immenſum iſtud ſcelus confici, & quum tu uel

in te ipso potius Deus luctus signa ostendisset, quis erit hominum tam lapideus, qui quum auxiliari amplius nequeat, toto pectore non ingemiscat? Dolens non de recuperata salute, sed de pœnis eius, per qué recuperata est. Ille qui olim dixerat, Delitiæ meæ esse cum filiis hominum, non vicissim delitias, sed ignominiam & opprobrium & ultima supplicia a filiis hominum retulit. Ille qui nunquam peccauit, punitur vt nocentissimus, & qui rerum omnium erat Dominus, plectitur ut seruus nequissimus: Crux enim seruile supplicium. Si inimicus esset, non possem ob pœnarum magnitudinem non misericordia commoueri: At est amicus, nec est amicus modo, sed etiā (quod maximum est) saluator. Has ergo pœnas salutis meæ causa susceptas meas reputo, ut misereor ita afflictè & perditè amantis, ut extrema perpeti ipse voluerit, quo nos salui esse possemus. Sed iam fletum omittamus, reliqua uideamus. Nempè illud non omittendum cum Christo pariter crucifixos latrones duos, in quo illud propheticum impletum est. Et cum iniquis deputatus est: quod de se scriptum Christus antea in cœna docuerat. Ecce in omnium conspectu tres crucifixi odio habiti ab omnibus. At Christus horum medius odio habitus est gratis, latrones verò nō gratis, sed cum causa propter eorum nequitiam. Sed de latronibus postea. De Christo nūc dicamus. Enimuero sunt quidam (si nescis) qui negant Christum crucifixū fuisse. Nam Maumethes, & qui huius viri superstitionem sequuntur, inficiari non dubitant. Video te Eusebi commotum ob tantam eorum impudentiam: Aiunt enim quendam suppositum pro eo fuisse similem forma, ut crucifigeretur, atque ita crucifixum fuisse: Ipsum autem Iesum filium Mariæ magnum prophetam à Deo in cœlum sublatum fuisse: Improbant Iudæorū sermonem, qui asserunt Iesum Nazarenum crucifixisse: non enim crucifixerunt, Sed crucifixisse putarunt: hoc re vera non factum, sed ita uisum fuisse. Hoc ut cætera eiusdem vana, ridicula, inepta non refellere est opus. Nā præter euangeliorum fidem Græci omnes, Latini, Barbari Christum crucis supplicio affectum fuisse uno consensu testati sunt: hoc & crucis miraculis confirmatum fuit, & à martyribus proprio sanguine approbatum. Constat autem crucifixum fuisse octauo Calendis Aprilis decimo octauo anno Tiberii Rubellio & Fusio consulibus, ut alii Sergio Galba, & Lucio Sylla, quo die uidetur etiam de spiritu sancto conceptus fuisse: nam octauo pariter Calendas Aprilis salutationem Angelicam de huiusmodi conceptu uirgo accepit.

EVS. Quoniam Marce singula perscrutamur, de die minus dubitari uideo, sed de hora crucifixionis. Ingerit nodum, quòd tres euangelistæ hora sexta crucifixum fuisse testantur. Vnus Marcus hora tertia. Augustinus noster, ut tam diuersa loca conciliaret, ait Marcum sub commemoratione horæ tertiæ respexisse ad clamorem Iudæorum, quo illi urgebant crucifixionem. Vt ostenderet (inquit) Iudæorum magis linguis crucifixum, quàm militum manu: uult autem duas cucurrisse horas ad tempus usque crucis multa interposita

poſita mora, dum tumultuantur Iudæi, & conatur Pilatus eripere inſontem de clamantiũ faucibus, & cunctatur pronunciare. Hæc ille. Tu verò? MAR. Quid? Tu me Auguſtino, qui tantus fuit in ſacrarum litterarum interpretatione, contradicturum putas? Haud equidem tali me dignor honore, ut cum tam potente uiro in certamen ualeam deſcendere, ſed de me minus mirum, qui ut hoſpes hæc tracto. Etenim ſi tantorum myſteriorum doctrina ſanctitate uitæ quæritur, ſi labore, ſi aſsiduitate, ſi ingenii acumine, hæc omnia tam eximie in Auguſtino concurrerunt, ut non habeam inter eccleſiaſticos doctores alium, quem illi conferre poſsim: atque ita exiſtimant omnes eum inter cæteros eminere, ueluti inter ignes Luna minores. Ego uerò hac in re Auguſtini ſententiæ accedo, ſicuti in aliis pluribus. Et ne tibi, quod Auguſtinus dicit, mirandum uideatur, repete memoria ſcripturas ſacras, ut his etiam figuris dicendi gaudeant, quibus non ſolum uulgus quotidie, ſed etiã poetæ, & oratores utuntur. Exiſtimat Marcus euangelii ſcriptor Chriſtum ea hora crucifixum, qua apud Pilatum omni contentione Iudæi certabant, ut crucifigeretur, & rectè quidem: nam quantum in ipſis fuit, crucifixerunt. Linguæ enim eorum (ut eſt apud pſalmographum) gladius acutus, imò omni acutior gladio. Nota eſt locutio, qua uſus eſt etiam torrens ille dicendi Cicero, dum ait omnes bonos Cæſarem interfeciſſe, uoto ſcilicet & cupiditate. Et eiuſdem eloquentiæ Demoſthenes, ſi uerba ualerent, orationibus ſuis & ſententiis Philippum Macedonum regem Græcia pulſum eſſe dixit. Venit etiam in mentem Virgilianum illud. Et terruit auſter euntes: ubi Seruius exponit euntes hoc eſt ire cupientes, & addidit aliud eiuſdem poetæ. Quum canerem reges & prælia, ideſt quum canere uellem: uult autem eſſe figuram à Græcis ſumptam, qua ſtatuiſſe aliquid pro inchoatione habetur. Simili locutionis genere uſus eſt Matthæus in euangelio. Mater (inquit) filiorum Zebedei acceſsit ad Ieſum cum filiis adorans & petens aliquid ab eo, petens id eſt petere cupiens: nondum enim aliquid petierat, quod oſtendunt ſequentia uerba, dum Chriſtus interrogata eam, quid uellet. Huc etiã tendunt uerba Petri in euangelio paſsionis huius. Domine tu mihi lauas pedes, hoc eſt lauare uis? nam poſtea ſequitur. Non lauabis mihi pedes in æternum. Tres Chriſtum crucifixerunt, Iudæi uocibus: Pilatus iudicio: milites opera & manu. Facinus tamen iſtud magis aſcribitur Iudæis, quorum conſilio & lingua confixus fuit, ut indicat illud Petri ad ipſos concionantis. Vos (inquit) Chriſtum per manus iniquorum ſuſpendiſti in ligno: & paulo poſt; Ieſum, quem uos crucifixiſtis, Deus ſuſcitauit à mortuis. Sic etiam Paulus ad Corinthios dixit, quòd dominum gloriæ crucifixerunt. EVS. Poſt quam tempora inquirimus: ſuccedit illud, ut quæratur, quoto anno à mundi initio Chriſtus crucem tulerit: & quid à Chriſti cruce ſuperſit uſque ad mundi occaſum: hoc enim ut aperias, poſtulo. MAR. Rectius fuiſſet hoc referre ad temporũ ſupputatores, quales olim apud Græcos multi, apu Romanos Atticus, apud nos

Eusebius. Verumtamen ab origine mundi usque ad virginis partum fluxisse dicuntur quinque millia annorum ducentum & nonagintanouem, his adde triginta tres annos, & totidem menses, quibus Christus vixit, & habebis quod requiris: quot autem supersint à cruce Christi usque ad mundi deflagrationem, hominum arbitror scire neminem: ac ne ex cœlestibus quidem ordinibus aliquem, nisi si forsitan alicui cœlestis pater uoluit reuelare. Fertur quidem oraculum quoddam Hæliæ apud Hebræos, ut Ioãnes Picus vir undequaque doctissimus testatur, duo mille inane, duo mille lex, duo mille dies Messiæ. Hoc Helianum oraculum, si uerum esset, iam diu mundus deflagrasset. Origines autem noster asseruit, quoniã lex uetus habet, ut agnus ad uesperam immoletur, Christum passum esse in mundi uespera, quo scilicet imagini ueritas respondeat. Contraxisse uidetur adhuc magis rem Ioannes Apostolus in epistola priori, ubi spaciũ hoc, quod decurrit usque ad mũdi exitum, nouissimam horam uocat: sed de fine mundi, quando futurus esset, uarii uaria dixere: at ex coniectura omnia: Illud quidem inter omnes constat ultimam hanc esse mundi ætatem, non quo senectus ulla queat illum affligere, siue personam conditoris, siue rationem operis spectemus: firmissimo enim & indissolubili nexu compegit is, qui supremus est opifex: uerumtamen eadem uoluntate desinet, qua incœpit. At ubi in crucem sublatus est, & (ut ipse dicere solebat) exaltatus à terra, nihil dixit, aut fecit memorabile: imò omne pietatis, humanitatis, mansuetudinis officium expleuit. Notæ sunt septem illæ uoces, quas in ligno pendens effudit, tibi & Christicolis ferè omnibus: memoremus tamen, & ostendamus illum, ne magnitudine quidem pœnæ adductum ab officio destitisse. Et illud quidem sit primũ, quod quum matrem & discipulum, quem peramabat stantes animaduertisset sub cruce, non oblitus est maternæ necessitudinis: uni dixit. Mulier, ecce filius tuus: & alteri, ecce mater tua. Poterat hoc audiens mater in luctu mœstissima dicere. Me miseram non recuso equidem hunc alterum, sed uerè filius meus est filius Dei, non filius Zebedei: Verumtamen genus erat hoc quoddam consolationis ad matrem substituto pro se altero filio: ex hoc uidetur eam commendasse discipulo. Erat quidem Maria longè meritis superior Ioanne: uerumtamen propter infirmitatem sexus uidebatur in rerum humanarum usu auxilio egere: ideò scriptum est, quòd accepit ex illa hora eam discipulus in sua. Quæ? Non enim prædia, quæ nulla habebat: nam ex his erat, qui dimiserant omnia, & secuti erãt Iesum, sed officia & ministeria, quæ non dimiserat: sed exhibere adhuc poterat. Et quod solet quæri. Cur Christus mulieris potius nomine usus fuerit, quàm matris, hæc redditur ratio: quia si matrem appellasset, ueritas est, ne doloré augeret, uel forsitan (quod mihi uidetur) Christi hæc erat consuetudo matrem mulieris nomine nuncupare: nam & in nuptiis hoc eodem generis nomine usum uideo, sicut se etiã filium hominis appellare solebat, quòd sanè nomen de medio sumptum

commu-

commune est omnibus. Docuit exemplo suo Christus filios reuerentiã exhibere parentibus, quando ipse in supremo eius labore matris curam habuerit, ut consolaretur, quomodo potuit, & commendaret. Legimus etiam alibi, quòd erat subditus illis uidelicet parentibus. Nunc quam derelinquebat corpore matrem, cura non dereliquit: Etenim, si uerum quærimus, parentum amor caput est, & origo omnis charitatis, & beneuolentiæ. Quomodo enim quisquam amare poterit fratrem, cognatum, alium denique externum, si parentes, quibus id debet, quòd homo est, negligit? Vnigenitus Dei filius matrem condiderat, quod nemo alius. Res enim erat mirabilis, ut creator matris à matre crearetur, & tamen quamuis tantus esset dignitate personæ, & plus contulisset matri, quàm ab ea accepisset, quia mater erat, ei plurimum deferebat. Recordemur illud Apostoli ad Timotheum. Si quis (inquit) suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & infideli est deterior. Quid autem tam cuiquam domesticum, quàm parentes filiis, aut filii parentibus? Sed abeamus à matre. Quid ei latroni factum est, qui à dextris pendebat? Nonne confitentem peccata sua, & nomen illius implorantem, & dicentem. Memento mei domine, dum ueneris in regnum tuum, humanè respicit, & recipit in gratiam, & regnum tãtæ eius fidei pollicetur? Hodie mecũ eris in paradiso. Quæ hæc est potentia hominis iam penè suppliciis confecti? Etiam ne Christus in ligno pendens edit miracula? Quæ enim maiora possunt esse miracula, quàm facere extremis in pœnis credentes in se? nam sine eo non credidisset: deinde polliceri, quòd eum secũ ad regna cœlorum duceret. Inuentus est in suppliciis, qui antea non credens crederet, & consortem supplicii precaretur, ut sui meminisset: quũ alii, qui antea crediderant, liberi ab omni cruciatu corporis à fide desciuissent. Huius latronis fidem ualde extollit, & admiratur Ioannes Chrysostomus, collatione de eo facta cum patribus ueteris legis, sed melius fuerit uerba eius cognoscere. Credidit (inquit) Abraham Deo, sed credidit illi de cœlo loquenti: & per sanctos Angelos sermonem proferenti, & de propria auctoritate legem danti. Credidit & Esaias, sed in gloria consistenti. Vidi (inquit) dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum. Credidit & Ezechiel sed & ipse dominum super Cherubin contemplatus est. Crediderũt reliqui prophetæ diuerso modo dominum gloriæ intuentes, sicut uidere humanæ possibile erat naturæ. Credidit & Moises, sed de medio ignis loquenti, & in tubæ clangore, & tonitru, quæ & infidelem poterant prouocare. Hæc dico, non ut sanctis derogem, absit: sed propter eum, qui solum per uerbum meruit paradisum: Iste ergò uidit saluatorem non super solio regali, non adoratum in templo, non de cœlis loquentem, non per Angelos disponentem, sed in pœna sociatum latronibus, uidit in tormentis, & tanquam in gloria adorat. Vidit in cruce, & rogat quasi in cœlis sedentem, & ut regem inuocat. O admirandam latronis conuersionem. Nunquid ô latro iniqua asiduè ex-

ercens ſcripturas legebas? Nũ homicidia exercens prophetarũ uocibus te da bas? Num gladiũ acuens ad cædem diuinũ ſermonem percipiebas? Vnde eru ditus es de Chriſto? Iudæi crucifixerunt, qui nouerãt legem, & legerant pro phetas. Tu horũ omniũ ignarus Deũ uocas, quem uides damnatum: & reci- pi in regnum eius poſtulas, quem cernis crucifixũ. Hæc & pleraq; alia his ſi- milia diſſerens diuus Chryſoſtomus latronis huius fidem ualde admiratur. Mihi magis admiranda uidetur, ſi nõ cũ aliis eum, ſed cũ ipſis Apoſtolis, & di ſcipulis domini cõferres. Ipſi nãq; audiuerant Ieſum palã & ſecretò dicentẽ ſe filium eſſe Dei: nec audiuerãt tantũ, ſed etiã uiderant mirabilia facientem, uiderant ægrotos curãrem, mortuos ſuſcitantem, paucis panibus multa ho- minũ milia ſaturantem, pedibus maria ambulanté, dæmones de obſeſsis cor poribus pellentem, fluctibus & uentis imperantem, & alia multa mira patran tem, quæ nemo præter eũ alius patrarat. Poſtremò meminiſſe poterãt ipſum & antea, & pridiè, quàm pateretur, omnia, quæ ſuper eũ uentura erãt, prædi xiſſe, ne, quum fierẽt, mirarentur: & à fide priſtina deſciſcerent: attamen tan ta fuit uis illius tempeſtatis, ut deficerent, & in eo, quemadmodũ etiam ipſis prædixit, ſcandalum paterentur, & ſe purum hominem, nõ etiam filium Dei ſecutos arbitrarẽtur. At iſte latro, qui tanta illa non uiderat, qui ſecutus non fuerat, cui nihil fuerat prædictum, qui etiam paulo ante (ut quidam per- hibent) improperarat, & conuiciatus fuerat cum altero latrone, ſubito ſe uer tit, & faſſus ſe iuſtè pro facinoribus ſuis illa perpeti, eum, ut regem cœleſtem agnoſcit, nec pœna eum ſua, nec ſimile ſupplicium eius, cui ſupplicabat, de- terruit, quo minus ſalutem ab eo peteret. Hæc nõ alia ratione proceſſerũt, ni ſi quia Chriſtus in cruce pendens oſtendere uoluit ſe eſſe Deum, qui in extre mis illis pœnis alium eodem ſupplicii genere affectum efficere potuerit diui nitatis ſuæ diſcipulum, & fidem non humani eſſe meriti, ſed gratiæ cœleſtis. Sed quid hoc? Num Chriſtus opprobriis, flagellis, cruci ſe ipſum tradidit, ut latronem unum eueheret, extolleret, glorificaret? At nõ hoc uni illi præſtitũ Sed omnibus credentibus, & uigilantibus pollicetur Chriſtus in cruce pen dens regna cœlorum, etiã ſi antea per omnem uitã latrocinium exercuiſſent, dummodo in extremo uitæ, & uel inter ipſa ſupplicia conuertantur: tantum uoluit fidelem conuerſionem apud ſe ualere. Dixi antea Chryſoſtomũ huius latronis fidem admiratum nec immeritò: fuit enim maxima. Sed quid Grego rius in moralibus? Num inferiora de illo prædicat? qui etiã tribuit ei tres il- las cœleſtes uirtutes ſpem, fidem, charitatem. Operæ pretium fuerit uerba eius audire: ita cognoſces, quanto intonet ore eius laudes. In cruce (inquit) manus eius pedeſq; claui ligauerant, nihilq; in eo à pœnis liberum, niſi cor & lingua remanſerant. Inſpirante Deo totum id ei obtulit, quod in ſe libe- rum inuenit, ut iuxta hoc, quod ſcriptum eſt, corde crederet ad iuſtitiã, ore confiteretur ad ſalutem. Tres autem virtutes, quas Apoſtolus memorat, ſu- bito repletus gratia, & accepit moriens, & exercuit. Fidem namque habuit

qui

qui regnaturũ eum credidit, quem ſecũ pariter morientem uidit. Spem, qui regni eius aditum poſtulauit. Charitatem, qui collationem & ſceleris ſociũ iniquitatis ſuæ coarguit. Illud quoq; animaduerſione dignũ. Viliſsimã habuit Dei filius natiuitatem, turpiſsimã mortẽ, & ubiq; in medio poſitus, ibi uiliũ, hic ignominioſorũ: ut maioris author eſſet patientiæ & humilitatis. Natus eſt. n. in ſtabulo in medio duorũ animaliũ: ecce nũc [illegible]itur in cruce duorũ latronũ medius, ſed ut ad priora reuertar. Magna Ch[illegible]ti in cruce potẽtia, magna humanitas, qui ne tũ quidem animarum ſaluti defuit. EVS. Miris hũc latronem extuliſti laudibus ex ſanctorũ patrũ ſententia. Ego tamen alia rõne hunc laudauerim, quòd uidelicet uſus fuerit arte latrocinãdi non tantũ uſq; ad crucem, ut cæteri, ſed in ipſa etiã cruce, atq; ita nõ modo uixiſſe latronem ſed etiã periiſſe. MAR. Scitũ latronem. Siquidem hæc uera ſunt. EVS. Atqui uera hæc eſſe conſtat: nam tribus horis, quibus ſuffixus ſtetit, regnũ cœlorũ rapuit, uerum confeſsione peccatorũ, & fideli cõuerſione. A diebus Ioannis Baptiſtæ (inquit Saluator) regnũ cœlorum uim patitur, & uiolenti rapiunt illud: vis quodãmodo allata Chriſto uidetur, ut à ſe regnum cœlorum auferri pateretur, dũ ſe ipſum corrigit, & cæteris Chriſtũ deſerentibus ipſe corde amplexus eſt, cæteris blaſphemãtibus regem cœlorũ agnoſcit, cæteris accuſantibus defendit. MAR. Ne iſtã quidem tuã laudationem aſpernor: cõgruit enim cæteris, & peracutè inuenta uidetur. EVS. Nõ poſſum Marce nõ uehementer admirari, dum conſidero diſpares exitus horũ duorũ latronũ, quorũ unus pendebat à dextris, alius à ſiniſtris. Ieſus autem horũ medius diſcernens eorũ cauſam. Sed quid hoc? ambo erant latrones, ambo crucifixi, ambo Chriſto proximi, & tamen unus ſaluatur, alter dãnatur, hic trahitur ad fidem, ille relinquitur. Potes ne mihi cauſam huius rei afferre? MAR. Vocas me Euſebi hoc ſermone tuo ad altiſsimã prædeſtinationis diſputationem, in qua quæritur, an ulla ſit prædeſtinatio, & quæ ſit, & quid efficiat, & quomodo cũ libero humanæ mentis arbitrio cõiungatur, & cur hi electi, illi reprobi inueniantur. Verè tibi dicã, tu ſermonem meũ in meliorem partem accipias. Neminem audiui his de rebus prædicãtem, (& audiui plures) neminem legi ſcribentem (& multorũ legi ſcripta) quin in abſurda quædam & intoleranda incidere mihi uideretur. Itaq; hæc melioribus relinquenda ſunt ingeniis: à talibus autem, quales nos ſumus, rectè percipi non poſſe arbitror. Illud unũ interim tenebo nõ eſſe iniquitatem apud Deũ, ſi cui uult, miſeretur, & quem uult, obdurat. Ratiocinentur alii, diſputent, ut libet: ego tantum credã id, quod dixi, altitudinem & profunditatem iudiciorum diuinorum extimeſcã uel cum admiratione potius ſuſpiciam: non enim ſi occulta Dei ſunt iudicia ideò & iniuſta ſunt. Vis ne tibi per ſimilitudinem quandam enarrem, quod mihi hac in re accidere uideatur? EVS. Grata fuerit enarratio. MAR. Pone igitur ſeruum, aut aliquem alium eſſe in fuga, quem tu cupias comprehendere: Pone etiam te inſequentem, atque adeò à tergo inſtantem, ut manu

penè contingas, & sæpius calcem calce atteras. Illum autem variis gyris & circuitibns spem tuam eludere, te autem, dum hoc conaris nullum insequendi finem facere, quasi res iam tibi sit in manibus. EVS. Quam mihi enarras speciem? MAR. Eam scilicet, quam audis. EVS. Absurdum sanè & ridiculũ, si perpetuò id agerem. MAR. At spes tenet, quæ de proximo effulget, posse omnino te fugien[illegible] comprehendere. Quid si longissimo ille absit interuallo, ut nullo cursu credas te illum posse consequi, num id conaris? EVS. Stultitia ipsa essem stultior, si uel id cogitarem. MAR. Non igitur insequeris spe omni destitutus. EVS. Intellexisti. Sed quorsum pertinet hæc similitudo? MAR. Ad id, de quo agitur. Multa sunt religionis nòstræ mysteria, quæ nullis humani ingenii uiribus apprehendi queunt, qualia sunt indiuidua trinitas, diuini verbi incarnatio, sacramentum dominici corporis & sanguinis, resurrectio mortuorum, & si quæ sunt talia, hæc prudentiam excedere humanã omnes uident, sciunt se hæc scire non posse, ideò non explorant rationem sed simpliciter credunt. At ubi de diuina iustitia agitur, qua alij saluantur, alii damnantur, uidemur id posse cognoscere, vnde sit, ideò insequimur: res enim propè adesse uidetur, ut iam comprehendatur, illa autem fugiendo ingenia nostra eludit, nec magis apprehendi potest, quàm si longissimo distaret spacio: nos autem nullum inquirendi finem facimus, nec res succedit. Sed ad reliqua pergamus. EVS. Sanè censeo, postquàm ita tibi uidetur: Sed aliud inquisitione dignum nunc occurrit: nam latronem alterum blasphemantem Christus responso dignum non existimauit: Huic respondit sed non antè quàm sub attestatione ueritatis. Amen (inquit) dico tibi, quod perinde est, ac si diceret, Verè dico tibi. Quid ergo? non erat ille crediturus, nisi prius Christus fidem suam, uel se ipsum potius obstringeret? Ipse enim est veritas. Quæro etiam, Cur Græci & Latini interpretes Amen illud Hebraicum non mutarunt, sed ut inuenerant, reliquerunt. MAR. Rem requiris à me Eusebi non omnino ineptam, & facilè dissolubilem, cupiens (ut opinor) Mariani & Paulini instruere adolescentiam. Mos enim hic erat Christo, ut ex euangelio colligitur, ubi contentius aliquid asseuerare uolebat, uti his uerbis. Amen dico tibi. Est enim hoc amen apud Hebræos interiectio affirmãtis, interdum assentientis, & comprobantis, & rem se ita habere cupientis: hoc loco asseueratio est, qua usus est ad latronem, adeo fide eius delectatus est, ut eam augere uoluerit præmissa etiam asseueratione, & certissimum illum facere de præmio, nec mirum id videatur. Nam Deus etiam ipse ueteri in lege, ubi ostendere cupiebat aliquid futurum, & non mutaturum, per semetipsum iurabat: At non propter latronem tantum, sed & propter eos, qui tunc aderant, & propter eos, qui postmodum audituri erant, usus est tã efficaci affirmatione, ut ostenderet, quàm potens esset, qui latroni tanta promitteret, crucifixus crucifixo, nudus nudo, moriens morienti. Quod autem sacrarum literarum interpretes reliquerunt Amen, quæ est interiectio affirmantis

mantis, ut dicebas, non hoc ſolum Amen reliquerunt, uerumetiam in pluribus aliis idem fecerunt, ſicuti in Racca, quæ eſt interiectio conuiciantis, & hoc crucis tempore, Vah qui deſtruis templum Dei, illud etiã Vah, quod eſt irridentis, relictum uides: credo ob eam cauſam, quod huiuſmodi interiectiones, quæ per ſe aliquid non ſignificant, ſed tantum ſono ſuo quendam animi affectum exprimunt, in aliam linguam uerti commodè non poſſe arbitrabantur, non inuenientes ſimile, aut par verbũ, quod æquè ſonaret. Quid de Alleluia, & Oſanna dicis? quæ, & ſi aliquid ſignificent, ſunt tamen uoces gaudentium: qua ratione exiſtimare poſſumus relicta fuiſſe, niſi quòd proprietatem alterius linguæ non poſſe ſufficienter recipere uidebant? & hanc quidem habeo cauſam, cur hæc Hebraica nomina in codicibus Græcis & Latinis adhuc permanſerint: Si tu autem, aut quilibet alius meliorem attulerit cauſam, non inuidebo, ſed gratias potius, ſi me docuerit, habebo. EVS. Non habeo aliud, quod dicã. Sed tamen quid eſt, quòd Chriſtus paradiſum latroni pollicetur? Hoc enim nomine paradiſi nunc primum Chriſtus uſus eſt, & quæri non incongruè poteſt, quid eo nomine ſignificare uoluerit, non enim exiſtimo illum de paradiſo aliquo, qualem homines habent, ſenſiſſe. MAR. Recte exiſtimas Chriſtum non proprio, ſed translato uſum eſſe uocabulo. Eſt enim paradiſus locus muro circumſeptus, in quo & flores, & herbæ, & camporum gramina, & arbores, & nemora, & feræ, & ſtagna uiſuntur, locus prorſus delitiarum cauſa comparatus. Itaque quod in terris nihil paradiſis iucũdius, hoc corporeo ſigno Chriſtus ſpiritales illas delitias, quibus beati in regno cœleſti fruuntur, & ubi Deus eſt omnia in omnibus, uoluit indicare, ſicut e diuerſo contrarium locum inferorum, translato uocabulo Gehennæ nomine nuncupauit, ſiue quòd ille locus eſſet teter, horridus, peſtilens, fœtidus, formidoloſus: ſiue quòd in uallem illam (uallis enim erat) peccatores ad ſupplicia mittebantur, & plena erat oſsibus mortuorũ. Quapropter, ut ad latronem veniam, hoc nomine paradiſi ſupremam illam fœlicitatem cœleſtem Chriſtus illi pollicetur, & ita ſe habet patrum ſententia. Iſtum etiam paradiſum eſſe arbitror, ad quem ſcribit ſe raptum Paulus ſiue in corpore, ſiue extra corpus, & ibi audiuiſſe uerba arcana, quæ non licet homini loqui. Non omittendum etiam illud non oportere quempiam exemplo latronis huius differre peccatorum ſuorum pœnitentiam, uſque in ultimum vitæ diem: nam num id contingat incertum eſt propter fortuitos, & inopinatos caſus, quibus uita noſtra ſubito extinguitur: tum etiam quia timore pœnæ iamiam appropinquantis id magis fieri uidetur, quã ſtudio capeſcendæ uirtutis, & peccata illo tempore deſerere magis, quàm deſeri uidentur. Nolo plura: de hoc enim ſatis tetigi in libro de pœnitentia, quem neſcio, an legeris, legiſſe tamen arbitror. EVS. Legi equidem, & ſermonibus illis tuis ſum admodum delectatus. Itaque nihil neceſſe eſt, te iterum illa reponere: Sed perge porro ad alias uoces pendentis Chriſti: nam de hac ad latronem

facta satis superque est dictum. MAR. Dixi antea, ne tum quidem Christum in patibulo crucis positum animarum saluti defuisse. An defuisse dicemus, quum tunc etiam patrem pro crucifixoribus orauerit? Pater dimitte illis, quia nesciunt, quid faciunt. Ille dissimulata cruce, contemptis clauorũ doloribus, abiectis cæteris iniuriis orator pro suis malefactoribus est factus ad patrem, & iram eius deprecatur: opere impleuit, quod præcepit: nam præceperat antea. Diligite inimicos uestros: benefacite his, qui oderunt uos. Et orate pro persequentibus & calumniantibus uos. Exauditus est tunc ille: impossibile est enim orationem vnigeniti a patre non exaudiri: nã quòd in horto non fuit exauditus, illud in causa, quòd retulit orationem ad uoluntatem paternam. Existimatur autem propter hanc orationem Christi magnam Iudæorum multitudinem credidisse: Nam Petrus paulo post resurrectionem Christi una concione tria Iudæorum millia, altera quinq; millia ad fidem uertit. Sic Christi sanguis in remissionem omnium peccatorum fusus est, ut etiã peccatum illud, quo fusus fuerat, deleret. Nec uerò dici potest Christũ tam præclaræ uocis imitatores non habuisse: nam (ut mittã cæteros) qui primus pro Christi nomine ad martyrium uenit Stephanus, quum lapidaretur pro lapidantibus orauit in eandem sententiam genu posito dicens. Domine ne statuas illis hoc peccatum. Tanto autem affectu orauit, ut genu etiam poneret. Iacobus etiam Apostolus, qui dictus est frater domini, & quadraginta annis Hierosolymitanæ præfuit ecclesiæ, dum iussu Ananiæ summi pontificis pinna templi deiectus esset præceps in forum, inuentus est semiuiuus iacens extensis in cœlum manibus pro persequutoribus orare. Possum etiam in hãc rationem adducere Apostolum, qui à Iudæis ter cæsus, semel lapidatus pro Christi nomine, orabat tamen pro fratribus suis & cognatis secundum carnem, & optabat anathema fieri, si in Christum credentes ipsi saluarentur. Idem ad Timotheum, dum de quibusdam conqueritur, quorum nemo affuerit in sua prima defensione. Illis (inquit) non imputetur. Imprecationes autem, quæ fiunt in iniquos, quales sunt multæ in centesimo octauo psalmo, qui in Iudam prolatus existimatur, & aliæ, quæ in opere illo leguntur, sunt ex positæ non prophetæ optantis uoto, sed prædicentis spiritu. Simili loquutione usus est Apostolus in Alexandrum ærarium, à quo mala multa susceperat: Reddat illi dominus secundum opera eius. Et illa uerba eiusdem in Ananiã summum sacerdotem iaculata. Percutiet te Deus paries dealbate: nulla figura imprecationis dicta sunt, sed apertè, quid euenturum esset, significant. Non est nostrum inuocare Deum in ultionem, sed prouocare ad lenitatem: petendum, ut iniquos & sceleratos homines ad se conuertat, & misericordia sua dignos faciat. congruit hoc illi, à quo petimus, cuius proprium est benignitatem exercere: congruit hoc nobis qui petimus, qui eadem benignitate ob peccata indigemus. Quis enim audeat se à peccatis immunem profiteri? Et hæc quidem satis perspicua sunt. De hoc tamen contentio oritur, utrum

filium

ſilium Dei eſſe cognouerint ,& cognouiſſe eos indicat illa ſimilitudo, qua penes Matthæum uſus eſt, ubi agricolæ videntes filium dixerunt inter ſe: Hic eſt hæres, uenite, occidamus eum. Quem locum exponens Hieronymus inquit. Manifeſtiſsimè Dominus probat ex verbis Iudæorum principes nō per ignorantiam, ſed per inuidiam Dei filium crucifixiſſe: intellexerunt enim eſſe illum, cui pater per prophetam dicit. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Ex altera parte Chriſtus hic oſtēdit eos neſciſſe, quid facerent. Itaque pro eis patri ſupplicat, & Petrus in concione. Fratres ſcio, quia per ignorantiam feciſtis, ſicut & principes ueſtri; & Paulus. Si cognouiſſent, nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent. Sed alibi Chriſtus eos à peccato non excuſat: dum inquit. Si non veniſſem, & locutus eis non fuiſſem, peccatum non haberent: nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo, & propterea ſubdit. Si opera non feciſſem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem viderunt, & oderunt me, & patrem meum Dicendum autem, ſi diuum ſequimur Thomam, quòd multi ex plebe crediderunt in eum, ut oſtenditur ex Ioanne ſeptimo capite. Exiſtimantes filium eſſe Dei non natura, ſed gratia quadam excellenti & ſingulari: & ita Chriſtum eum eſſe putabant in lege promiſſum. Hi poſtea deducti ſunt à principibus, ne crederent, ut tempore paſsionis eius etiam mortē poſtularent. Principes uerò ſacerdotum, Scribæ, & Phariſei, qui ſcripturarum myſteria nouerant, odio & inuidia prohibiti ſunt, ne filium Dei cognoſcerent, nec eos huiuſmodi ignorantia ueluti affectata excuſat. Soli diſcipuli credebant filium eſſe Dei vnigenitum: nam quum in partibus eſſet Cæſareæ ſolus in uia, interrogauit, quem ſe eſſe dicerent homines. Reſponderunt. Alii Ioannem Baptiſtā, Alii Heliam, Alii Hieremiā. Vos autem quem me eſſe dicitis? Vnus eorum Petrus nomine omnium reſpondit. Tu es Chriſtus filius Dei uiui: quæ reſponſio adeò placuit, ut illi claues regni cœleſtis committeret. Et talis quidem de Chriſto erat opinio. Ego autem exiſtimo omnes cruci conſentientes oratione Chriſti eguiſſe: nam, (ut ipſe inquit) neſciebant, quid facerent, quia quicunque peccat, etiam ſi peccat dolo, ex ignorantia, ut id faciat, adducitur: dum ea ratione ſibi rebuſque ſuis rectè ſe putat conſulere: nemo enim niſi ſpecie boni oblata peccat: errat tamen, dum ſpeciem illam boni vanā & pernicioſam pro vero & vtili bono apprehendit: nam ſi uerum eſſet bonum, non noceret: Ergo (inquiet aliquis) Chriſtus pro Caipha, & Pilato, & ſacerdotum principibus in cruce orauit? equidem puto, ut aduerſus ſummā iniquitatem ſummam oſtenderet benignitatem. Iſtis tamen, qui ex odio & inuidia in Chriſtum peccarunt, exiſtimo difficilem fuiſſe regreſſum, & reditum ad ſalutem propter mentis omnimodam cæcitatem, nec tamen ſuccenſet iſtis Chriſtus, quòd nocuerunt, ſed quòd nocere uoluerunt. Quale enim nocumentum ex cruce? quum per eam tantam gloriā conſequutus ſit, quantam totus mundus capere non poſsit. Veruntamen inſpiciens eorum mentis

iniquitatem

iniquitatem Deus ſecundum hanc iudicat. Et de his quidem, qui uel ex inuidia, uel ex ignorantia in Chriſtum peccarunt, hæc dicta ſint. Quid de diſcipulis dicemus, qui nec ex inuidia, nec ex ignorãtia deliquerunt, ſed ex fidei modicitate? nam ex fide excuſsi ſunt ob atrocitatem illius tempeſtatis: nam amplius filium Dei naturalem non credebant, delectat me hac in re Auguſtini ſententia, qui in enarratione centeſimi octaui pſalmi Chriſtũ ait pro diſcipulis in cruce oraſſe, ut in fide priſtina manerent, ſicut & ante paſsionem orauerat. Primum hoc uerbum, (ut quidam memorant) à Chriſto in cruce prolatum fuit, oratio ſcilicet pro peccatoribus ad patrem, in qua uidetur pariter lacrymas effudiſſe, ſicut Apoſtolus ad Hebræos refert, addens exauditum eum fuiſſe pro ſua reuerentia. Hoc loco percutit me rurſus cogitatio quædam. Siccine ille, qui nullum unquam fecit peccatum, nec inuentus eſt dolus in ore eius, tam clemens fuit, ut ignoſceret cunctis in ſe peccantibus: Nos ſordidati peccatis, qui multa deliquimus, quibus iuſſum eſt quotidiana prece dicere: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris, idem facere cunctamur? Plerique autem vſque eo non dimittũt, ut peiora etiam ſuſceptis reddant: ne illud quidem ſeruant oculum pro oculo, dentem pro dente. O ferrea pectora. Sed de his hactenus. Alia uox extitit, quum iam mori decreuiſſet. Pater in manus tuas cõmendo ſpiritum meum. Moralis hic inſinuatur locus. Si enim innocentiſsimus ille & puriſsimus in exitu vitæ Deo patri ſpiritum commendauit, quanto magis nos peccatores, qui uenia egemus, id facere debemus? Inſtruit nos exemplo ſuo bonus præceptor, ut uideatur lignum illud crucis nõ patibulum fuiſſe patientis, ſed cathedra docentis. Ab ipſo id initium natum eſt, & cõſuetudo illa deducta, qua ſolent morientes animam ſuam commendare Deo, & rogare, ut eam inter manus ſuſcipiat: nam antea ſanctorum etiam uirorum animæ inferna habitacula petebant, omni aditu ad cœleſtem regiam obſtructo. Et hæ quidem piæ, ac ſacroſanctæ erant Chriſti in cruce pendentis uoces.

Talia perſtabat memorans, fixuſque tenebat.

Poſtremus ſermo fuit. Conſumatũ eſt: id ſcilicet, quod de uita & morte mea ſcriptum eſt in pſalmis & prophetis: nam dixerat quoque antea in cœna paſcali diſcipulis. Et filius quidem hominis uadit, ſicut ſcriptũ eſt: & quæ ſunt de me finem habent. Nunc autem impleta ſunt omnia. Et in oratione poſt cœnam ad patrem. Ego te clarificaui ſuper terram, opus conſumaui, quod dediſti mihi, ut faciam. Rurſus quinto ante paſsionem die aſcendens Hieroſolymam ad diſcipulos dixit, quòd conſumarentur omnia quæ ſcripta erant per prophetas de filio hominis: tradetur enim gentibus, illudetur, flagellabitur, & occidetur. Itaque non eſt aliud, quod expectetur. Reſtant adhuc tamen lateris apertio, ſepultura, inferni deſtructio, reſurrectio, aſcenſio, ſpiritusſancti miſsio, iudiciũ uiuorum & mortuorum, de quibus omnibus prophetæ etiam latè prælocuti ſunt: ſed hæc omnia mortuo Chriſto contigerũt:

præter

præter iudicium uniuerſorum quod in fine ſeculi continget. pars etiam eorum ſpectat ad uictoriam, non ad certamen paſſionum, de quibus nunc agebatur. Et ut oſtenderet ſe non mori, ſed mori uelle, inclinato capite emiſit ſpiritū: magna quidem infirmitas mori, ſed pro arbitrio mori uirtus immenſa. Quis enim tam facilè dormit, quando uult, quomodo ille eſt mortuus? Mortem enim (ut dictū eſt) in poteſtate habebat. Poteſt aliquis ueſanus ſceleratas ſibi manus inferre: ſed hoc eſt ui deturbare animam è corpore, non nutu ponere. Solus Chriſtus habuit poteſtatem ponendi, qui habuit poteſtatem reſumendi, habens imperium uitæ & mortis. Intelligendum eſt autem morte Chriſti omnia ueteris legis ſacramenta extincta fuiſſe, omnes ceremonias & ſolemnitates Iudaicas ſublatas nouis melioribus introductis: nec uerò uim tantum illorum omnium Chriſti mors ſuſtulit, ſed imaginem etiam omnem atque umbrā deleuit: non poſſum hoc uobis planius exponere, nec elegantius: quàm Origines faciat, qui exponens illud, quod habetur in libro Ioſue, Moſes famulus Dei defunctus eſt, & qualiter Ieſus Naue, qui huius noſtri figuram gerebat, ſucceſſit illi in imperio, ſic loquitur. Niſi moriatur Moiſes: non poterimus aduertere, quomodo regnat Ieſus. Si ergo conſideres Hieruſalem ſubuerſam, altare deſtitutum, nusquam ſacrificia, nec hoſtias, nec libamina, Nuſquam ſacerdotes, nuſquam pontifices, nuſquam myſteria leuitarum: Quum hæc omnia uides ceſſare, dicito, Quia Moſes famulus Dei defunctus eſt. Si uideris neminem ter in anno uenire ante conſpectū domini, nec offerre munera in templo, nec iugulare paſcha, nec azyma edere, nec offerre primitias, nec primogenita conſecrare. Quum hæc omnia non uides conſecrari, dicito, quia Moſes famulus Dei defunctus eſt. Quum uerò uideris introire gentes ad fidem eccleſiæ, extrui altaria, non cruore pecudum aſpergi, ſed pretioſo Chriſti ſanguine comparari. Quum uideris ſacerdotes & leuitas non ſanguinem hircorum, & taurorum, ſed uerbum Dei per ſpiritus ſancti gratiam miniſtrantes: tunc dicito, quia Ieſus poſt Moſen ſuſcepit, & obtinuit principatum. Non ille Ieſus filius Naue, ſed Ieſus filius Dei. Quum uideris, quia paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus, & azyma edimus ſinceritatis & ueritatis, Quum uideris fructus terræ bonæ in eccleſia triceſimos, ſexageſimos, & centeſimos id eſt uiduas, & uirgines, martyres, Quum uideris multiplicari ſemen Iſrael ex his, qui nō ex ſanguinibus, neque ex uoluntate uiri, neque ex uoluntate carnis, ſed ex Deo nati ſunt. Et quum uideris filios Dei qui diſperſi erant, cōgregari inunū, Quum uideris ſabbatizare populum Dei, non otium gerentem à conuerſatione communi, ſed otium gerentem ab operatione peccati: Quum hæc omnia uides, dicito, quia Moſes famulus Dei defunctus eſt. & Ieſus filius Dei obtinet principatum. Hæc Origines ſplendidè diſſeruit: nec minus uerè, nam uidemus omnes ſollemnitates, & ceromonias omnes Iudaicas unà cū templo illo magnificentiſsimo cōcidiſſe

non esse amplius Mosaicæ litteræ locum, sed spiritui, quem interius illa portabat, & quo nostra meliora significabat. Vespasianus Imperator, qui vnà cũ filio Iudæos deuicit, portauit in triumpho legem Iudæorum tanquam spoliũ quoddã, ut author est Iosephus, cuius quidem triumphi extare etiã nunc dicuntur Romæ monumenta in uia noua, candelabra insculpta, & duæ tabulæ veteris legis de templo sublatæ & in triumpho ductæ. Hæc arbitror diuinitus cõtigisse, quia uoluit ostendere Deus legem ueterem Iudæorum extinctam esse & mortuam, nec illo modo amplius se coli uelle. Rectè igitur templum illud uetus, quod nulli post mortem Christi futurum erat usui, radicitus corruit, nec lapis super lapidem relictus; nec sine templo Deus esse uoluit, sed aliud quoddã nouum ex lapidibus uiuis sibi extruxit, quod fide fundatur, spe erigitur: charitate perficitur, & Christi demum sanguine consecratur: huius templi maior est gloria, quàm prioris. E V S. Video, quod dicis, & lætor nos natos melioribus annis, id est tempore redditæ salutis. M A R. Atqui quàm Iudaicæ solennitates, & ritus ueterum sacrificiorum exosi sint Deo, postea quàm Christus uera hostia apparuit, illud, quòd Iuliano apostata imperante factũ est, ostendit, Erat Iulianus Christiano nomini infestus: itaq; quũ & idolorum cultum, & sacrificia paganorum iam penè extincta renouasset, interrogassetque Iudæos: cur non & ipsi Deo suo sacrificarent, audissetque ab eis id tantum Hierosolymæ fieri licere secundum patrias leges, restitutionem templi pristino in loco permisit, qui tanta arrogantia elati sunt, ut maiore impensa, quàm antea restituere conarentur: Sed ecce terræmotus subitò exortus omnia euertit, et multos Iudæorum simul oppresit: & postridie incendio diuinitus emisso absumpta sunt usque eo, ut etiã ipsa ferramenta uastarentur; ex quo cognitũ est, quòd sicut antea iubente Deo lapis super lapidem illo in temlpo non est relictus, ita illic lapidem super lapidem reponi nõ debere. E V S. Post quam de uocibus Christi, quas ille pendens in ligno habuit, loquimur. Quid de illa dicis, quam fortasse primam emisit? Deus Deus meus, ut quid dereliquisti me: nam & si de hac quædam dicta fuerũt, tamen rem accuratius euoluendam censeo. Impetunt nos Iudæi hac uoce Christum confessũ se Deum non esse. Nam vos (inquiũt, disputant enim sæpius nobiscũ contra nos) uos igitur dicere soletis, à uobis hoc accepimus, quod Deus apprehendit, nunquã dimisit. An non ita dicitis? Fateri necesse est: At dixit in cruce se à Deo derelictum, ne id quidem negari potest: & nullũ maius testimonium propria confessione, conceditur, ergo non fuisse Deum eum, quem uos adoratis, conuincitur. Præterea quare causam quærit. Cur eum Deus dereliquerit? sciebat ne causam, an nesciebat? Si nesciebat, Deus non erat, si sciebat, ineptè quærit, vnde sit, quoniam apud eum id erat. Sic enim illi aduersus nos ingrediuntur. sic lacessunt. M A R. Iudæum ne te dicam, an Iudæorum fautorem? E V S. Neutrum. M A R. Cur igitur illorum proponis argumenta? E V S. Vt diluantur scilicet, & ne nos

con-

conuincant ex noſtris literis. MAR. Arguti ſibi uidentur hæc dicentes. EVS. Fruſtra (ut opinor). MAR. Bono animo ſis: nam primum argumentum iam ſublatum habemus ex his, quæ ſuperius diximus: nam oſtendimus hoc uerbũ derelinquere in præſenté cadere, qui nõ auxilietur, ueluti, ſi inimicus impetum in te faciat cum gladio, ſocium habeas in rẹ præſenti propinquum aliquem tibi ſanguine cõiunctũ, ſed ſegniter manens tuũ ſpeculatur certamen. Nonne illi rectè dicas, ut quid me derelinquis? Quid? ſi ille reſpondeat, non te derelinquo: ecce adſum: ades tu quidem, ſed non auxiliaris: me ſanè derelinquit, qui auxilium derelinquit meum. Similiter diuinitas non dereliquerat Chriſtum, præſens aderat, ſed intus latebat nullum ferens auxilium, in tantis pœnis quieſcebat, & cõcedebat humanæ ſalutis ergò, ut pateretur, quæ paſſurum prophetarum ore fuerat pronunciatum. Si quæratur. Cur tanta eum pati conceſſerit, ab hominibus furentibus: hæc alia eſt quæſtio: ſufficit diuinitatem in eo extitiſſe: quantum tamen ad auxilium pertinet dereliquiſſe: nam derelinquit, qui opem, (quum poſsit) nullam præſens ſuppeditat periclitanti uel dura patienti. Quid ais? Nonne tibi uideor Iudæos hos recentiores repellere, & oſtendere nihil ex hoc loco eos concludere? & illos literas noſtras aut ignorare, aut iniquè interpretari? Et me tacente ueritas eos coarguit: qui enim credi poteſt Chriſtum, qui per omnem aſſeuerarat uitam ſe Dei filium, eaq; de cauſa tot miracula effecerat, ut id crederetur, & hoc tempore reum ob id facerent, quòd Dei filiũ ſe faceret, & ipſe hoc cõſtanter aſſereret, eum deinceps in extremo uitæ ſpiritu retexiſſe ſuperiora omnia, & negaſſe ſibi diuinitatem non ineſſe. Cur? ſupplicii ne metu? At illud ſupplicium iam ferebat, an ut oſtenderet ſe prius mentitũ eſſe: dum ſibi aſcriberet diuinnm nomen, & oſtenderet ſe illo dignum ſupplicio, & atrociora etiã promereri, quòd tantam rem ementitus eſſet, & credi tã fœdum mendacium laboraſſet? Quid enim fœdius, & ſuppliciis omnibus dignius, quã, ſi purus homo fuiſſet, diuinũ uſurpare nomen? Et Deum uerum & æternũ ſe profiteri? Dei filiũ ſe ita dicere, ut à patre nihil niſi origine diſtaret? Quid deinceps in eodem manens crucis patibulo, ſi Deum ſe negaſſet. Cur patrem appellat, & rogat, ut peccatũ condonet crucifixoribus? loquitur enim ad Deũ, qui ſolus peccata remittit. Et uocãs illum patrem oſtendit ſe filiũ. Quid? quòd oſtendit ſe in cœlo regnare, dũ latroni cœlorũ habitaculum pollicetur? An illud dicunt, illũ modo hoc, modo illud dixiſſe? Quid minus ueriſimile proferre poſſunt, quã eũdem hominem ſibi nõ cõſtare, quũ uerba omnia inſpecta loquentis mente ſanã interpretationem recipere valeant? Sũma autem hæc eſt, quòd dicitur Deus eũ dereliquiſſe: non aliud eſt, quàm quòd poteſtati eum inimicorũ dimiſit, ſubtraxit protectionem, non ſoluit vnionem. Habes nunc, vnde Iudæos coarguas: nã omnis ferè noſtra contentio cum illis eſt de Chriſti diuinitate, quã nos aſſerimus, negant illi. Coargue illos fortiter, ſi talia deinceps aduerſus nos cœperint garrire: quãquã, quid coarguẽdo proficiamus,

nescio: gens etenim duræ est ceruicis, ut eorum codices sonant. EVS. Conabor omnino facere, ut dicis, ubi fuerint congressi, quòd si, ut mihi credant, uel ueritati potius ipsi assentiantur, non commouero: Illud tamen præstabo, ne ualde putent se sapientes, & minus sibi arrogent. Sed veniamus ad aliud argumentum, quòd proponunt: quòd Christus desertionis illius quæsierit causam. Esto quòd desertum Christus à Deo in pœnis se dicat, quia nullum illi auxilium sua diuinitas ferebat: hoc nõ debuit ignorare, si quidem Deus erat: unde hoc esset: & tamen quærens causam ostendit se ignorare: ergo Deus non erat: Dicit enim, ut quid dereliquisti me. MAR. Video amaritudinem argumenti, quæ tamen facilè dilui potest. Interim tamen illud uideo Iudæos obiicere Christo, quod minus erat: nã uerba hæc, Deus Deus meus, ut quid dereliquisti me, hunc poterãt accipere sensum, quasi conquereretur de Deo, uel Deum coargueret, quòd in tãtis illum derelinqueret pœnis. An non tibi videtur hæc verba hunc posse sensum admittere? EVS. Possunt apud alios, sed non apud nos, ridiculum enim esset, si Christus cõquereretur de Deo, nam de se ipso conquereretur. Similiter, si redargueret Deum: nam se ipsum redargueret: Deus enim quem compellebat, in eo erat, uel potius ipsemet erat. Itaque nos nullo possumus modo ita interpretari. MAR. At Iudæi, qui à nobis dissentientes negant Christum Deum, & de Christo male existimant, potuissent illo modo interpretari, quod tamen (ut te audio) non faciunt, non conqueri de Deo Christum, non redarguere uolunt. Illud tantum impingunt ignarum fuisse rerum, qui causam quæsiuerit pœnarum suarum: non impingunt, ut iam dixi, quòd maius, sed quòd minus, quũ utrunque de verbis elici posit: maius enim crimen accusare Deũ, uel de eo conqueri, quàm ignorantia rerum teneri: id enim uel nullum, uel leue crimen est. EVS. Vide quid dicas: nam mihi maius uidetur crimen obiicere ignorantiam Deo, quàm de eo cõqueri, uel accusare: ignorantia enim in alio uel paruum, uel nullum est crimen. At obiicere Christo ignorantiam, maximũ est crimen, quia dicit eum Deum non fuisse, quum ignorantia in Deum cadere nequeat. Christum mendacem facit, qui omnibus uiribus & neruis, ut Deus crederetur, quemadmodum a te quoque dictum est, contendit. MAR. Correctus igitur sit sermo meus superior, & sit ita, ut dicis. Sed forsitan uterque nostrum ineptus est: Nã par uidetur crimen Deũ accusare iniquitatis & ignorãtiæ: vtrunq; horũ longe abest à diuina substãtia, nec in eo maius aliquid, aut minus inueniri potest. nõ.n. minus prouidens, quàm iustus, pari igitur reatu tenetur, qui iniustũ Deũ, & is, qui inscientem facit: Sed id omittentes Iudæorum uerba uideamus. Erubescunt dicere, quòd accusarit Christus Deum iniquitatis, quia eum in pœnis destituerit, illud obiiciunt de causa. Ignorantia igitur obiicitur Christo, qui nescierit, Cur eum Deus auxilio suo nudarit: non enim causam quæreret, si sciret: quòd si ignorauit, non est credendus Deus: Deus autem nouit omnia, & adeò nouit, ut non sit opus

memoria

memoria, quum præſens ſit omnibus. Iſti ex Iſraeletico genere, qui obiiciũt ignorantiam Chriſto, male conueniunt cum Apoſtolo Paulo, qui ad Coloſſenſes ſcribens ait, omnes in Chriſto ſapientiæ, & ſcientiæ reconditos eſſe theſauros. Sed nolent huic credere, quamuis ex eadem fuerit gente. Quid? ſi dicam Chriſtum non quæſiiſſe illo ſermone cauſam aliquam, ſed utens Hieronymo authore dicam Chriſtum in cruce dixiſſe orantem uigeſimum primum pſalmum, cuius initium eſt. Deus Deus meus reſpice in me, ut quid me dereliquiſti, & perueniſſe continuato ſermone uſque ad trigeſimum pſalmum, donec ſibi occurrerit uerſus ille. In manus tuas domine cõmendo ſpiritum meum. Illic quum ventum eſſet quieuiſſe: Congruere namque videtur initium ductum à deſtitutione diuina in cõmendationem ſpiritus in manus patris deſinere: nec ea longè abſunt, ut à Chriſto orante nõ potuerint me morari, nam à ſexta hora uſque ad nonam in crucis patibulo uixiſſe conſtat, & apparet hæc duo de deſertione & commendatione de pſalmis ſumpſiſſe. Et hæc quidem à Hieronymo, cui tu quantum credas neſcio: In ſacrarum litterarum interpretatione certè magnus eſt doctor. Auguſtinus etiam, cuius doctrinam laudauimus nuper & ſanctitatem, cenſet Chriſtum in crucis patibulo hunc eundem pſalmum orantem tamquam de ſe ſcriptum protuliſſe. Certè conſtat (ſi Paulum ad Hebræos audiamus) Chriſtum ad Deum oraſſe, & cum ualido quidem clamore, & lacrymis, ut eum ſaluum faceret à morte, & exauditus eſt pro ſua reuerentia. EVS. Et ſi Hieronymi authoritas magna ſit, non tamen neceſſaria, ut compellat credere, & (quantum ego exiſtimo) vulgo hanc interpretationem ignotam arbitror. Ego quidem fateor ex te nunc primum audiſſe. Et mirum forſitan videri poſsit (ſemota diuina poteſtate cui, quod libet, licet) hominem in tantis pœnis conſtitutum potuiſſe tot ſecum pſalmos euoluere orando, nec defuturos arbitror, qui hoc magis pulchrè coniectatum, quàm uerum uideri tradant. Attamen, ut nos multum Hieronymo tribuamus propter hominis ſanctitatem & doctrinam, cuius ſententiæ Auguſtinus quadam ex parte accedit, non idem Iudæi, cum quibus eſt colluctatio, tribuerent, præſertim quum videant id dici, de quo in euangelio ſermo nullus: alia igitur interpretatione opus eſt, magis apta, ſi eos reuincere cogitamus. MAR. Si aliam queris interpretationem, meliorẽ ſcilicet, ego, quod mihi videretur, iam aperui: nam mihi videntur hæc verba eſſe hominis in nimiis preſſuris poſiti, non ut exquirat cauſam tamquã ignorans, ſed ut oſtendat nimium ſuum cruciatum: nam & ſi ignoraret cauſam, & deinceps doceatur, nihilominus ea patiatur, ita ut ſit alienum tempus cauſam quærendi. Illud præterea te cogitare uelim, quòd ſæpius interrogat ſe ipſum aliquis de re quapiam, & ſibi ipſi idem reſpondet, tamquã inter duos res agatur: res autem ita ſe habet, ut ſint in nobis duo quædam, ſenſus ſcilicet & ratio, quorum utroque anima utitur, fit igitur, ut ſenſu ſuggerente anima aliud interroget, cui ratio ibidem manens reſpõdeat: intelligis ne? EVS. Puto

Puto me intelligere. Vis enim dicere, quòd & si Christus sensu impellente, qui detractabat illas ferre pœnas, dixerit, ut quid me Deus Deus meus dereliquisti, tamen nihil impedire, quin postea ratione ducente sibi ipsi, & intra se responderit se illa tanta perpeti redimendi humani generis causa, ideò æquanimiter ferri oportere: huc tua (ut opinor) tendebat oratio. MAR. Rem tenes: sed & illud quoque non piget dicere, Christum ut hominem ostendere se uoluisse, quòd non sapiat altius, quàm quilibet alius, ueluti quum miratus est fidem Centurionis. Admiratio enim nascitur ex ignoratione causarũ, quam & si ut Deus nõ habebat, ostendit tamen tunc ut hominem se habere. Similiter interrogantibus discipulis de die iudicii, dixit, ne filium quidẽ scire, quòd intelligendum est, ut hominem: nam in forma Dei scientiam habet patri æqualem. In cruce autem credo vt hominem sciisse causam; cur ea pateretur, nihilominus dixisse, ut quid à Deo derelictus esset, non quia ipse causam ignoraret. Sed circunstantes acuit, ut quærerent: quemadmodum quũ pater cumulandis diuitiis intentus loquitur corã adolescente filio. Cur me excrucio, cur tantum in re augenda laboro? hæc loquitur, non quia ipse causam ignoret, sed ut filius inuestiget, vel intelligat sui causa elaborari, ut deinceps patrem magis diligat, & reuereatur. Similis nunc habeatur de Christo ratio, dum quærit causam passionis suæ, cur in illis pœnis fuerit Dei auxilio destitutus, ut id dixerit, non quia causam ignoraret ipse, sed quia causam præbere uoluit nobis inuestigationis: & quum inuenerimus nostri causa tanta perfunctum molestia, eum validius diligamus, & promptius mandata eius custodiamus. Denique quid uis potius dicamus, quàm ut Christum nescisse dicamus, cur ea pertulerit. Nouerant illum prophetæ uenturum, & ubi uenisset, quid faceret, quid pateretur, prædixerunt: facturum enim diuina passurũ humana, sed non ita aceruatim prædixerunt, sed per singula penè eius gesta profecti sunt. Ergo prophetæ nouerãt ipsum, & ipse, ut uenit, nouerat prophetas: & eum dicemus tũc nescire, vnde illa tanta pateretur? Quotiens discipulos affatus dixit, quòd traderent eum Iudæi gentibus illudendum, flagellandum, crucifigendum? Quotiens exaltationem suam à terra prædicauit significans qua morte esset periturus. Vbi uidit crucem Christus, ubi clauos non aliquod cogitationi suæ nouum uidit, sed iam præcognitum, & animo præconceptum. At ignorabat eorum causam: credo, nisi dixisset se uenisse, ut saluaret mundum, & peccatores saluos faceret. Sed hæc missa facio, propiora uideamus. Appropinquãte passionis suæ tempore in cœna illa paschali, quid dixit? impleri tunc oportere, quæ de eo scripta essent, ea nunc finem habere. Lege (ut taceam alios) apud Lucam, his enim utitur verbis ad discipulos. Dico uobis, quoniam, quòd scriptũ est de me, oportet impleri in me, Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea, quæ sunt de me, finem habent. Si legit illud Esaiæ, quo ostenditur eũ crucifigendum esse medium inter duos latrones, vtique & antecedentem legit sermonem, quo indicatur ipsum conterendum

terendum eſſe à Domino propter iniquitates & ſcelera noſtra. Impoſuit dominus ſuper eum iniquitates omnium noſtrum. Ecce cauſam crucifixionis, quam utique cognitam habere potuit luculentiſsimè de prophetæ ſermonibus, ſi aliud non ſuppeditaret. Sed quid his longius immoror? quum ipſe eadem in cœna ore ſuo illo beatiſsimo protulerit apertiſsimè cauſam paſsionis ſuæ: nam cum inſtitueret ſacramentum corporis & ſanguinis ſui pretioſiſsimi, inter cætera dixit. Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti, qui pro multis effundetur in remiſsionem peccatorum. Potuit ne apertius? Sileant igitur Iudæi obtrectatores noſtri, qui ſi credunt euangelio, & credunt à Chriſto dictum. Deus Deus meus, ut quid dereliquiſti me, credant pariter euangelio ſciſſe Chriſtum cauſam ſuæ paſſionis, nec obiiciant hanc, nec ullam Chriſto ignorationem. Si autem reiiciunt euangelium, quæ diſputatio cum illis ex noſtris codicibus efficere poteſt? ut ad lucem ueritatis perueniant: dignus quidem erat Chriſtus, ſi innocentiam, ſi uitæ ſanctitatem, ſi doctrinã, ſi (quod caput eſt) dignitatem perſonæ ſpectemus, ut à pœnis illis eriperetur: ſed ſi humanæ ſalutis cauſam ab eo ſuſceptam, ſi diuinum decretum cogitamus, oportuit ea fieri, quæ fiebant. Ipſe poſt reſurrectionem duobus illis diſcipulis in caſtellum Emmaus euntibus dixit increpans eorum tarditatem. O ſtulti & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti ſunt prophetæ. Non ne hæc oportuit pati Chriſtum, & ita intrare in gloriam ſuam? Et hæc quidẽ mihi uidẽtur. Quid tibi? E V S. Ego quoq; accedo ſentẽtiæ tuæ. M A R. Heu me miſerũ, quid nã uideo? E V S. Quid eſt? M A R. Vereor. E V S. Quid uereris? M A R. Vereor inquã, ne ineptè fecerimus tã lõgã ingreſſi diſputationẽ aduerſus hoſtes eccleſiæ. E V S. Nũ quædã ex ſuperioribus minus forſitã poſita rectè fuerũt, & ea cogitas retexere? M A R. Nõ hoc dico. E V S. Quid ergò affers? M A R. Dico nos ineptos fuiſſe. An nõ tibi inepti eſſe uidebimur, ſi quod paucis uerbis cõfici potuit, in eo diutius immorati ſumus? E V S. Quo modo hoc dicis? nondũ.n. intelligo. M A R. Vides ne omnẽ quæſtionẽ poſitã in duobus uerbis? E V S. Quibus? M A R. Vt quid Iudæi autem uolunt, ut habeant ſe per modum quærentis cauſam. Ego breuiter poteram dicere, ut eos refellerem, hæc duo uerba. ut quid, nõ ſemper eſſe hæſitãtis hominis, & cauſam quærentis, & de ea doceri cupientis, ſed ſæpius affirmantis. Veluti, ſi uideam adoloſcentem peruersè agere & eum corripiens dicã. Vt quid hoc facis indignum te & maioribus tuis? certè non hæſitans hoc dico, & cupiens de cauſa doceri, ſed aſſeuerans. Similiter ſi aduerſus ingratum quẽpiam dicam. ut quid mihi profuit pro te olim laboraſſe? nemo negabit hæc ob iurgandi animo dici, non aliquid exquirendi. Simile illud ex euangelio. Vt quid perditio hæc: potuit enim unguentum iſtud uenundari tercentis denariis, & dari pauperibus: putas ne Iudam percunctari cauſam, ac ne potius affirmare perditionem factã cæteris diſcipulis, quibus cum loquebatur? Sic dixerim Chriſtum in cruce non percunctatum cauſam, quum dixit, ut quid

dereliquisti me, sed sine cunctatione asseuerasse se derelictum illis pœnis sine Dei auxilio, & ostendere uoluisse: quantum nostri causa pateretur: uerba sũt enim hæc (ut initio dixi) hominis durissima quæque experientis. Quæres forsitan, quare addita sunt illa duo uerba, ut quid, si his remotis sensus stare potest, quia addita illa ò amice habent emphasim, ut Græci dicunt, ut nos intentionem, & uehementiam, qua carent, si ita sermo simpliciter enunciatus fuisset. & hoc tibi in rhetoricis exercitato planum esse scio. Fac Christum ita loquutum Deus Deus meus dereliquisti me, res intellecta fuisset: at ubi additum fuit, ut quid me dereliquisti, intenditur res uehementius, & significantius exprimitur: nec uerò sacræ litteræ effugiunt has figuras dicendi, quibus ualidius animus cõcitatur, ut apparet illo euangelico sermone. Adolescens, tibi dico, surge: illud tibi dico nulla alia ratione positum, nisi gratia maioris expressionis, & demonstrationis. Hoc ego modo paucis quæstionem hãc dissflare uerè potui, ita ut uideamur ineptè alia quærendo longiorem fecisse sermonem, nisi tibi aliud uideatur. EVS. A te in hoc dissentio: nam & si paucioribus uerbis quæstionem soluere potuisses: tamen disputatio ista prius habita non omnino fuit inutilis ad refellendos eos, qui pertinaciter assererent Christum quæsisse pœnarum suarum causam, dum illa uerba duo, ut quid, caperent à quærente dicta fuisse. Sed de his hactenus: ne excusando longitudinem sermonis antea habiti, in nouam incidamus longitudinem. Absurdum enim, qui defendit culpam non admissam, eum in ipsam incidere culpam, à qua se eximere conatur. MAR. Sit ita, ut dicis. Nunc te intelligere uolo tãtum abesse Christũ desertum fuisse à sua diuinitate, ut anima eius, ex qua parte mẽs est, & intellectus, superiora respiciens, beata fuerit etiam in illis pœnis iuncta in unitate personæ Dei uerbo, quo assiduè à sua creatione fruebatur. Sic enim dicunt nostri Theologi: in primisque Thomas Aquinas, quo non præstantior alter inter Theologos recentiores. Itaque dicere possumus Christũ beatum supernè, miserabilem (malo dicere, quam miserum) infernè fuisse. EVS. Scis modo, quid te uelim? MAR. Si dixeris. EVS. Vellẽ te aliquid dicere de illa uoce, quæ una est reliqua. Sitio. hanc enim Christus in cruce etiam protulit. MAR. Non habeo quid dicam aliud, nisi quod prius dictum, Christum aridis iam intestinis & faucibus ob immodicam sanguinis effusionem siti fuisse captum. Illi autem fel et acetum ori eius obtulerunt, & impletum est hoc unum, quod de scripturis restabat, nam iam propheta prædixerat. Et in siti mea potauerunt me aceto. Sic autem intelligi uolo id eos fecisse, non quia prædixerit propheta, sed prophetam predixisse, quia facturos uidebat. En dies ille quo retrocedunt omnia, namque (ut mittam reliqua) ipsi fontes sitire uisi sunt. Iam quid excogitari potest indignus? Ita ne uerò ei, qui sitienti populo in heremo è petra aquas effudit, & in epulis aquam in uinum uertit, ipsi in sua siti fel & actum in potum offerunt? Nemo unquam tam obnoxius fuit damnationi, cui non saltem particula impediretur miserationis

maxi

maximè poſt datam & acceptam ſententiam mortis. Creatori autem omniũ qui tam largè flumina ad humanum uſum conceſsit, ne dulcis quidem aquæ gutta ad imminuendam ſitim oblata fuit, ſed ad emarulentum poculum recurritur. At amaritudinem etiam illam guſtauit, qua in re putant uulnus illud ſanatum, quod inflixerant primi parentes, dum transgreſsi præceptum delectati ſunt pomi uetiti ſuauitate. De reliquis tormentis nihil dicit, ſed de ſiti. An quia reliqua tormenta poterant uideri, nec egebant lingua interprete. Sitis autem intimis uiſceribus concepta non ita cuilibet ad aſpectum patebat: ergo eam uerbis expreſsit. Nec mirum uideatur, ſi Chriſtus ut homo ſitim, imminui aut extingui oblato extrinſecus humore cupiebat. Quidã autem ſubtilius intuentes dicunt eũ non de ſiti tantũ corporis, ſed de ſiti quoq; noſtræ ſalutis locutũ, de quo nulla manet contentio: nã longè maximæ functũ eſſe charitatis officio, uel crux ipſa, in qua pẽdebat, oſtẽdit, quã iuſtus pro iniuſtis, filius pro ſeruis, Deus pro hominibus ferebat. E V S. Dura uidetur interpretatio. M A R. Nequaquam duram exiſtimare debes. Nam poëtas quoque & magnos oratores ſcimus hoc ſitis uocabulo uſos pro mimia rei alicuius auiditate: nam apud illos ſitim honorum, pecuniæ, cruoris, & ſimilium inuenies, nec in ſacris litteris ſecus, quæ gaudent, ut dictum eſt, his figuris, quibus communis uita utitur, & eo magis id dicendum, quia ſecundum ſermonem Apoſtoli homo eſt exterior, & alius interior, ideò de interioris hominis ſiti loquitur penes Ioannem. Si quis (inquit) ſitit, ueniat ad me, & bibat. Qui credit in me, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ: hæc enim ita dicta ſunt, quaſi Chriſtus audierit populum conquerentem de ſiti & aquarum inopia. Veruntamen intelligenda ſunt non ſecundum literam, ſed ſecundum ſpiritum, uel (ut dictum eſt) ſecundum hominem interiorem, non exteriorem: quod ipſe Ioannes ibidem indicat, dum Chriſtum dixit loquutum fuiſſe de ſpiritus ſancti miſsione, quem poſt Ieſu glorificationem accepturi erant credentes, Simili loquutione uſus eſt ad mulierem Samaritanam. Mulier da mihi bibere: non enim tam cupiebat ſitim faucium aquæ potu extinguere, quàm eam ſitim, quæ de mulieris fide & ſalute intus in animo inerat. Tranſlatis hæc dicuntur uocabulis, ſicut in eodem euangelio mulieris Samaritanæ dicitur. Meus cibus eſt, ut faciam uoluntatem eius, qui miſit me. Idem de utroque loquens. Beati, qui eſuriunt, & ſitiunt iuſtitiam, quoniam ſaturabuntur. Hæc ſequens dico unà cum ſanctis patribus Chriſtum in cruce de ſiti ſalutis noſtræ pariter loquutum fuiſſe. Nonnulli interpretantur largius, ea ſcilicet de cauſa id uerbũ protuliſſe, quia ſitiebat maiora adhuc ſupplicia, quàm ferebat, ut oſtenderet uberius quanti noſtram penderet ſalutem. E V S. Explicauimus ſeptem uoces, quas in cruce Chriſtus dicitur emiſiſſe: quid deinceps ſecutum eſt? mortem dices. MAR. Ita eſt, nil iam reſtabat: de pœnis abundè ſatisfecerat obediẽtiæ, quã ſuſceperat, Emiſit ſpiritũ editò ualido clamore id eſt animã ſeparauit

à corpore. Anima in inferno mox, ut illinc sanctos patres erueret, corpus in sepulcro ut quiesceret, diuinitas neutrum deseruit, quāuis inter se disiuncta essent. Verum mors occidit Christum, an ipse mortem? utrunque fuit: nam & seiunctio animæ à corpore obuenit, & rursus coniunctio, sed illa breuis fuit, hæc perpetua est. Itaque non colimus Christiani mortuum, sed uerè uiuē tem, nec uiuentem modo, sed etiam latè regnantem. Iudæos mortuos possumus dicere, quos iniquitas sua interfecit, nec ab ea unquam resurrexerunt. Extinctum putabant Iudæi Christi nomen, frustra: nam post triduanam resurrectionem maius effectum est, quàm antea: tunc cœpit surgere, quum extinctum putabatur, nec paruo creuit incremento, sed usque eò peruenit, ut omnes terras, omnia maria occuparet. Hanc resurrectionem si quis consideret, dicat Christum in cruce & post in sepulcro somnum cepisse, deinde uigilasse, sicut per prophetam dictum est ex eius persona. Ego dormiui & somnū cepi, dominus autem suscitauit me. Si quæris ubi nūc est Christus? scis ipse, sciunt omnes fideles, sedet ad dexteram Dei patris id est omnem à patre consequutus est potentiam: non enim in Deo dextrum est aut sinistrum, nec sedet pater unà cum filio, quum locus & sessio sint corporis passiones, quibus caret diuinitas: nec obscura hæc esse possunt alicui, ipse enim post resurrectionem dixit datam sibi omnem potestatem in cœlo & in terra. Itaque regnat nunc fœliciter cum patre, & regni eius non erit finis. Nunc (ut ueniam ad ea, quorum gratia sermo fuit institutus) habes causas passionis huius tam tristis tamque horribilis: & principalis quidem causa illa fuit redimendæ nostræ salutis, & à peccatis laqueisque Diaboli expediendi, & ad cœlestia regna aditū pandendi. Accessoriæ autem causæ multæ, uoluit autem in hac eius passione humilitatis, patientiæ, obedientiæ, prudentiæ mortalibus documentum præbere. Virtus enim in aduersis magis examinatur, & perspicitur. Aliæ etiam causæ allatæ sunt, cur ita pati, & mori uoluerit, quas superius expressi, & meminisse te arbitror: deinde qualia & quanta passus fuerit ille, persequuti sumus. Nunc uidemur passionem Christi omnem cum eius causis percurrisse, nec sanè mihi suppetit aliud, quod dicere ualeam, quòd si in aliquo defeci, ut certe defeci; (imperfecta sunt enim omnia humana opera) peto à te, ut me adiuues, & aliqua proferas in medium, quæ speculemur. EVSEB. Te uerò feci ducem sermonis huius: ego tantum interrogare, & respondere, quid mihi uideatur possum. Et de passione quidem Christi, & eius causis hactenus mihi sapienter uideris loquutus, & memoriter, sed supersunt tamen aliqua, quæ non de his, quæ passus est Christus: ea enim omnia ferè sunt enunciata, sed quæ circa ea contigerunt, & dubitationem mouere possunt, inuestiganda uidentur. Itaque nisi iam defessus es, ea requirere à te uolo, ut de his sermone inter nos habito magis instruamur, & uehementius in amorem Saluatoris feramur. MARCVS. Tu uerò interro-

Tu uerò interroges quiduis licet, te tamen ita quærere uelim, ut cõmunem intelligas eſſe quæſtionem: & iudicium tuum proferas, & ne (ut dixi) adiuues: nã quod dicis me memoria ſumma explicuiſſe, quæ pertulit Chriſtus, nihil eſt, quod mirere: dedi enim aliquando operam, ut ea intelligerem, & de his ſæpius (ut Chriſtianum decet) audirem, ſcilicet curem potius ſcire geſta Cæſaris, Alexandri Magni, & aliorum imperioſorum, regum, aut populorũ, quàm Chriſti geſta, quibus nos redemit, & ianuam ſalutis aperuit? Tum fateor me nullum habuiſſe antea iudicium, ſi defeciſſem, aut etiam nunc negligerem. Gratias me agere magnas Deo addecet, quòd omnia ad animæ pertinentia ſalutem ſemper mihi curæ fuit diſcere, & ea præſertim, quibus redempti ſumus. Ergo quæramus, quæ dicis circa crucem Chriſti contigiſſe, & inueſtiganda arbitraris: nam de paſsione ſatis fuiſſe dictum exiſtimas.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PASSIONE DOMINI LIBER QVARTVS.

EVSEBIVS.

EGo, ſi me rogas, uellem, liberet nunc diſſerere de conuitiis, quæ in cruce pendentem põtifices, phariſæi, ſcribæ, & ceteri nequam homines ieciſſe dicũtur. Nam de his etiam propheta in illo memorabili pſalmo vigeſsimo primo, ubi paſſio Chriſti quodammodo depingitur, prælocutus eſt. Omnes (inquit) uidentes me, deriſerunt me, locuti ſunt labiis, & mouerunt caput. Etenim & Matthæus quoque in euangelio teſtatur eos in irriſoriis ſuis uerbis capita mouiſſe. MAR. Quid dicam de illis, niſi non conuitia fuiſſe, ſed ſtultiloquia, quamuis fatear conuiciandi animo iaculata fuiſſe. Horum primum eſt. Vah, qui deſtruis templum Dei, & in triduo reædificas illud. Vah, interiectio eſt Latinis uſitatiſsima, & hoc loco inſultãtis eſt, ſeu irridentis. Irrident eum, quòd dixerit, ſoluite templum hoc & in tribus diebus ſuſcitabo illud, quanquam hoc nõ irridendi, ſed criminandi cauſa apud Caiphã obiecerint: Sed addiderũt illud, templũ hoc manu factum (ut eſt author Marcus) ne poſsit accipi eum figuratè loquutũ de tẽplo corporis ſui, ſicut sẽtiebat, quod efficit, ne uanè fuerit dictum: nam huius dicti fidem triduana eius reſurrectione impleuit. Quid igitur obiiciunt id, quod mox implendum erat, ſi ſenſum loquentis ſequi uellent? Si autem non bene perceperunt,

quid improperant, & in crimen uocant? Nouerant profecto Christum dixisse se triduo post mortem resurrecturum. Hoc mortuo iam Christo dicunt ipsi apud Pilatum: à quo etiam custodiam sepulcri impetrarunt, ne discipuli mortuum furentur. Sed non credebant futurum, ut resurgeret. Hinc illa irrisio nata est. Alterum obiiciunt grauius illudentes. Si filius Dei es, descende nūc de cruce, & credimus tibi. Nonne isti uidentur tibi esse à patre Diabolo: nam Diabulus tentans saluatorem, quum tulisset eum super pinnaculū templi, similiter dicebat. Si filius Dei es, mitte te deorsum. Vos autem dicitis. Si filius Dei es, descende nunc de cruce. Et ut Iuuencus inquit in carmine.

Sed nunc descendat soboles ueneranda Tonantis.

Imò, quia filius Dei sum, & soboles ueneranda Tonantis non descendo: nam pro peccatoribus huc conscendi, ut eos cruci huic confixus soluerem à peccatis, & morte mea uitam æternam darem, non descendam igitur, sed deponar. his ille uerbis non respondit, sicut poterat, sed facto ostendit, quid sentiret, nam si descendisset, sicut illi postulabant, dolore cōuitiorum commotus id fecisse uideretur, & salutem humani generis deseruisset: insuper maioris esse uidit roboris, si mortuus de sepulcro resurgeret, quàm si uiuens de cruce descenderet, quod ostendit uanos fore eorum sermones, dum diceret se credituros illum esse Dei filium, si de cruce descendisset. Quomodo enim, qui non crediderunt de sepulcro resurgenti, crederent de cruce descendenti? Insultabant ergo illi, & uerbis deridebant eum, quem crucifixerant, patiebatur, exagitabatur ut imbecillius, qui potentissimus erat, his non mouebatur sermonibus: uires suas prodebat ad tempus, seu potius ocultabat maiores in resurrectione ostensurus, Pilatus tentatus à Iudæis, ut mutaret tituli inscriptionem, recusauit: & illud retulit. Quod scripsi, scripsi: & hæc constantia nota erat Christo, qui eam dederat, ipse non perficeret, quod incipit: locū desereret hoc in prælio, nec poneret, ut pollicitus fuerat tanquam pastor bonus animam pro ouibus suis, uanis commotus Iudæorum uocibus? Omnia neglexit Christus præ humanæ salutis studio: & ut de Fabio scripsit Ennius (si diuina licet humanis conferre id est maxima paruulis, sublimia infimis.)

Non hic ponebat rumores ante salutem.

Ergo uiri magis, atque magis nunc gloria claret.

Et perseuerantes adhuc illi in conuitiis (nam, ne crux extremum esset supplicium, addunt illusoria uerba) Alios (inquiunt) saluos fecit, se ipsum saluare non potest. Iam gratum est, quòd uel ab inuitis ueritas expressit, quòd fatentur alios saluasse: nam quod subdunt, se ipsum saluare non potest, non est, quòd non saluet se ipsum, impotentiæ adscribendum, sed uoluntati: quanto enim minus est eripere se de crucis supplicio, quàm quatriduanum suscitare? quàm ei, qui in cæcitate natus est, uisum præstare? Ergo qui illa potuit, id non poterit? In aliorum salutem potens est, non in sui ipsius? Quid potestis minus uerisimile proferre? Mutēt sermonem, & dicant. Alios saluos fe-

cit,ſe ipſum ſaluare non uult:uerum dicent,nulla erit controuerſia.Nunc ua niloqui ſunt,dum dicunt ſaluare non poteſt.Stulti etiam,qui non intelligũt, quòd ut alios olim ſaluos fecit,ita nunc illa patientia alios innumeros ſaluos ſacturus eſt.Nam ſi (ut petunt) nunc deſcenderet, & ſe ipſum ſaluaret , nemo hominum ſaluus eſſe poſſet.Expedit enim(ut in conſilio eorum dictum eſt.) ut unus homo moriatur pro populo. Ipſe uerò ,quid ſalute indigeat, qui ipſa ſalus eſt,tulit ut homo ad tempus mortem, ſed mox glorioſior in re ſurrectione apparebit,& pro hac obedientia,quòd tulit mortem mortẽ autẽ crucis,immenſa feret præmia. Confidit in Deo,liberet, ſi uult eũ: dixit enim quia filius Dei ſum. Fallax argumentum,multi iuſti uiri & prophetæ, quos illi variis mortibus interfecerunt,confidebant in Deo:nec tamen ab illis ſup pliciis eos eripuit Deus : expedit enim ſæpius illo modo interfici,quàm in le ctulo iacentem morbo abſumi:uel naturali caloris defectu extingui.Chriſto quidem magna ex cruce eius acceſsit gloria,& maior quàm cæteris omnibus erat enim filius Dei.Huic poſt crucem data eſt omnis poteſtas in cœlo & in terra, & conſtitutus eſt iudex uiuorum & mortuorum,& in nomine eius om ne genu flectitur cœleſtiũ,terreſtrium,& infernorum.Has irriſiones & cogita tiones Iudæorum de Chriſto occidendo optimè expreſsit propheta in libro Sapiẽtiæ, & adeò dilucidè,ut nõ prædixiſſe uentura,ſed ſpectaſſe præſentia, interfuiſſe rebus geſtis uideatur, cuius hæc ſunt uerba : nam ea libuit memoriæ mandare.Circumueniamus ergo iuſtum, quoniam inutilis eſt nobis, & contrarius eſt operibus noſtris,& improperat nobis peccata legis,& diffamat in nos peccata diſciplinæ noſtræ.Promittit ſe ſcientiam Dei habere, & filium Dei ſe nominat,Factus eſt nobis in traductionem cogitationum noſtra rum,grauis eſt etiam nobis ad uidendum,quoniam diſſimilis eſt aliis uita illius,et immutatæ ſunt viæ eius. Tanquam nugaces æſtimati ſumus ab illo, & abſtinet ſe à viis noſtris tamquam ab immunditiis, & præfert nouiſsima iu ſtorum,& gloriatur patrem ſe habere Deum. Videamus ergo,ſi ſermones illius veri ſint,& tentemus,quæ uentura ſunt illi:& ſciemus,quæ erunt nouiſſima illius.Si enim eſt uerus filius Dei,ſuſcipiet illum, & liberabit illum de manu contrariorum.Cõtumelia & tormento interrogemus eum,ut ſciamus reuerentiã eius, & probemus patientiã illius.Morte turpiſsima condẽnemus eũ,erit.n.ei reſpectus ex ſermonibus illius.Hæc cogitauerunt & errauerunt: excæcauit enim illos malitia eorum.Nonne tibi uidetur Euſebi ſanctiſsimus propheta conſilia iſtorum penitus præuidiſſe de Chriſto occidendo : nam ut mittam cætera.Grauis (inquit)nobis eſt ad uidendum,propterea,quòd improperat nobis peccata,& uias noſtras tanquam immunditias abominatur, & ſcientiam Dei promittit ſe habere,& filium Dei ſe nominat.Hi ſermones, hæ ſententiæ non in alium hominem cadere poſſunt,quàm in Chriſtum qui ſe Dei filium prædicabat , & ſacerdotum,ſcribarum , phariſæorum peccata acriter inſectabatur,ut ex euangelio colligere licet.Inde odium natum, & ex

odio

odio cõsiliũ necis. Põdera insuper uerba illa, propter quæ hunc locum addu xi, Videamns ergò, si sermones illius ueri sint, & tentemus, quæ uentura sint illi. Si enim est filius Dei, suscipiet illum, & liberabit eum de manu aduersantium. Contumeliis & tormentis interrogemus. Hæc uerba, quantulum differunt ab his, quæ sub cruce dixerunt? Si filius Dei est, descendat nunc de cruce, & credimus ei. Confidit in Deo, liberet, si uult, eum: dixit enim quia filius Dei sum. EVS. Hæc dum audio, uenit in mentem Lycaonis illius Ouidiani, qui simile quiddam facere molitus est: nam illic Iupiter in cõsilio Deorum asserit se de cœlo decendisse.

Et Deus humana terras sub imagine lustro,

Ita enim locutus est: Paulò post subdit.

Signa dedi venisse Deum, vulgusq; precari
Cœperat: irridet primò pia vota Lycaon:
Mox ait experiar: Deus sic discrimine aperto
An sit mortalis, nec erit dubitabile uerum.
Nocte grauem somno, nec opina perdere morte.
Me parat: hæc illi placet experientia ueri.

MAR. Similis hæc omnino Lycaonis cogitatio Iudæorum cõsiliis: nam utriq; Deũ uisum in terris sub humana specie, & signa dantem uenisse Deum interficere uoluerunt: ut experirentur, utrum Deus esset, quia Dei putabatur præscire malum sibi imminens, & ab eo cauere. At Lycaon cogitata efficere non potuit: Iudæi effecerunt, in hoc dispares: at in exitu sinistro rursus similes inueniuntur: nam pro hac impiissima experientia Lycaon pœnas dedit, ut fabulas sequamur. Iudæi in re non ficta sed uera ueras etiam pœnas luerunt. Sed ad rem iam redeamus. Multa his alia cõsimilia in Christum in cruce pendulũ iactata sunt contumeliosè, ueluti ut superbum, & gloriosum, qui se filiũ Dei & regem faceret. Quid? quòd & accedentes milites illudebant ei, ut est apud Lucam. Si tu es rex Iudæorum saluum te fac: non obiiciunt ei diuinitatem, sed ut milites & Ethnici regnum. Non etiam tam mirum, quòd principes sacerdotum, scribæ, & pharisæi, qui odio Christum insequebantur, has iacerent contumelias, quàm quòd latrones, qui pariter cum eo crucifixi erant, eadem improperabant, eadem eructabant, non contenti isti sceleribus suis, pro quibus pœnas pendebant. ausi sunt supplicii socio conuiciari. Credo, quum audissent alios de inferiore loco conuiciantes, imitatione ductos eadem dixisse, nõ enim mihi fit verisimile eos prius cœpisse. Loquor autem nũc quemadmodum Matthæus & Marcus in euangeliis suis loquuntur. Lucas autem rem aliter narrat. Vnus (inquit) de his qui pendebant, latronibus, blasphemabat eum dicens. Si tu es Christus, saluum fac temetipsum & nos. Respondens autem alter increpabat eum dicens, Neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es, & nos quidem iuste: nam digna factis recipimus. hic autem nihil mali gessit. Deinde ponit uerba latronis ad Christum, & Christi ad

la-

latronem. Non aperit tamen Lucas uter latronum fuerit, qui improbarit alterum, & fuerit ad fidem conuersus. Ex euangelio tamen Nicodemi colligitur eum fuisse, qui à dextris pendebat, illud tamen euangelium ecclesia non recipit propter quædam falsa illic admixta. Videtur ergo Lucas contrariari Mathæo & Marco, qui scribunt latrones, qui crucifixi cũ eo erãt, in Iesum cõuitiatos. EVS. Hoc uerè me semper mouit, quòd apparet euangelistas repugnãtia sibi hac in re loquutos. Itaque expecto audire, quomodo hæc, quæ uidetur, repugnantia soluatur. MAR. Omnino standum est ei, quod asserit Lucas, qui explicitè rem gestam exponit: Matthæus & Marcus breuiter & generaliter hunc locum perstrinxerunt, dum asserunt latrones improperasse, & cõuitiatos ei fuisse. Augustinus in pulcherrimo libro, quem scripsit de cõsensu euangelistarum, hanc euoluens quæstionem asserit, quòd ita demum Matthæus & Marcus contraria posuissent, si dicerent ambos latrones in Christum blasphemasse: nunc dixisse illos simpliciter latrones: quæ locutio uera uideri potest, si uel unus tantum blasphemasset, quasi sit positus pluralis numerus pro singulari, sicut in epistola ad Hebræos, obturauerunt ora leonum, quum solus Daniel significetur: & secti sunt, quum de Esaia solo id tradatur. Adducit pariter illud de psalmo. Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus dominum, & aduersus Christum eius: nã illic quoque illud reges & principes accipiuntur pro singularibus hominibus, Herode scilicet & Pilato: & ita psalmum intellexerunt Apostoli, & qui cum eis erant, ut in actibus legitur Apostolorum. In eandem quoque interpretationem transit Ambrosius afferens quoque illud de epistola ad Hebræos. EVS. Dura sanè uidetur interpretatio. MAR. Noli quæso duram existimare: nã usitata est hæc loquutio apud eos, quorum elegantiam sermonis miramur. Quis nostrum non didicit à pueritia Virgilianum illud. Inscripti nomina regum Nascuntur flores: regum id est regis, ut Seruius exponit. Similiter dictũ est apud Terrentium, Non possum perpeti meretricum contumelias, quum de una tãtum meretrice loqueretur. Cicero epistola penultima ad Cœlium: exemplo potentissimorum duorum. Qui omnes (inquit) Cassios Antoniosque complexi sunt. Is ita loquitur, quum de uno Cassio & Antonio sentiret: sed ita loquitur rem exaggerans & faciens ampliorem, tanquam de pluribus loqueretur. Quid popularis sermo? Nonne idem habet? dicam aliquem habere filios, & si unicum habeat: dico me Sempronio negotia mea mandasse, & si unum tantummodo mandauerim. Multa sunt huiusmodi: Sacræ autem scripturæ, quæ ab hominibus confectæ sunt & ad homines loquuntur, eo utũtur sermone, quo homines inter se uti consueuerunt. Quamobrem non est mirandum, si Matthæus & Marcus dixerint latrones blasphemasse, quum alter tantum eorum id fecerit. Hieronymus putat utrunque ab initio maledicta in Christum congessisse, deinde destitisse alterum adductum miraculis, quæ tunc circa Christi crucem fiebant, nec destitisse tantum, sed etiam sociũ

cor-

corripuisse, ipsum postremo credidisse, & pro se Christo supplicasse, hoc quoque Ambrosio uideo placuisse. Mihi tamen prior sententia probabilior uidetur. E V S. Mihi sæpe mirum uidetur, quòd euangeliorum scriptores sibi ipsis contraria ponere uidentur. Itaque quid hac de re sentias, audire sanè uelim M A R. Nulla sunt in euangeliis loca, quæ sibi ipsis contraria sint, ac nequeāt conciliari, qua in re Augustinus egregiam operam nauauit libro edito, quem de consensu euangelistarum inscripsit, & in ipsis locis, quæ contraria uideri possunt, alii sacri interpretes prosequuntur. Attamen uel hoc ipsum confirmare potest euangelii ueritatem, quòd illi quatuor uiri, qui euangelium scripserunt, quum in summa rei consentiant, in quibusdam circunstantibus negotium discrepare uideantur: non enim iam illa suspicio relinquitur eos inter se euangelium contulisse: & ita ex composito & quasi præparatos uenisse, ut inania suaderent: hoc enim testimoniorum ueritatem eleuat, quum testes per eundem præmeditatumque sermonem deponere uidētur. Hic animaduertere licet spiritus sancti prouidentiam, quo dictante illi uiri scripserunt: uoluit .n. Deus in quibusdā, quæ ad fidei & religionis caput non pertinerent, dissentire verbis, ut idem tamen esset sensus. Ita factum est, ne, si iidem per omnia essent, res ex collocutione ficta ueluti de scena prodire uideretur: & nihilominus eadem stante sententia ueritas historiæ constaret, sed ea res prudentem & uigilantem lectorem requirit. Excusari etiam possunt euangeliorum scriptores ut homines, si in quibusdam minutulis, in quibus religio nostra non periclitatur, dissentirent. nam ne diligentissimi quidē historici effugere potuerunt, ne inciderent in hominum opiniones, qualiter, quidque esset gestum, quum tamen, quid gestum esset, omnibus pateret. Et hæc quidem dicta sint in uniuersum de locis sacræ scripturæ contrariis, postquàm sententiam meam sciscitari uoluisti. Accedere autem ad singula, & ostendere quemadmodum uarietas illa uerborum nihil officiat, quominus eadem sit scribentium sententia, non est præsentis operis, nec speculationis. E V S. Nunc quærendum illud puto, quod proximum est iam dictis. Cur Christus salutem nostram cruce magis redimere uoluerit, quàm alio supplicii genere. Notum est ex euangelio, quòd Pharisæi uoluerunt eum de monte præcipitem dare. Ipse autem transiens per medium illorum ibat. Notum est etiam, quòd tulerunt lapides, ut iacerent in eum. Ipse autem abscondit se, & exiuit de templo. Quare noluit præcipitari, uel lapidari, uel etiam gladio obtruncari, sed magis crucifigi? M A R. Rem rogas à multis sæpius tractatā, atq; agitatam, qui uarias & multiplices afferunt causas & unam quāq; earū idoneam. Credo te arbitrari Christum in lectulo mori non debuisse, quanquam in lectulo etiam morientes præueniunt febrium plerūque & aliorum morborum cruciatus, non multum aliquando distantes à tormentis manu illatis, opus uidebatur supplicio, ut redimeremur à peccato, quo captiui à Diabolo tenebamur, & supplicio quidem sanguinolento, quod ve-

luti

luti sacrificii instar obtineret, sacrificium autem sine sanguine nō perficitur, atque ita Sanguinem fundi debere, & prophetarum antea oracula, & ueterum sacrificiorum imagines demonstrabant. At potuit Christus gutta emissi sanguinis nos liberare, potuit: sed noluit, crucem ex omnibus delegit. Cur? quia horribilius omnibus erat supplicium & truculentius. nullum etiam magis infame, seruorum tantum & latronum criminibus deputatum. Quātum autem horrent Romani crucem, verba indicant Ciceronis in oratione, quam dixit. C. Rabirio. Misera (inquit) est ignominia iudiciorum publicorum, misera mulctatio bonorum, miserum exilium, sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod uestigium libertatis. Mors denique si proponitur, in libertate moriamur. Carnifex uerò & obductio capitis, & nomen ipsum crucis absit nō modo à corpore ciuiū Romanorum, sed etiam à cogitatione, oculis, auribus. Harum enim omnium rerum non solum euentus atque perpessio, sed etiam conditio, expectatio, mentio ipsa denique indigna ciue Romano, atq; homine libero est. Sed quid diserti oratoris uerba profero? quum crux Latinis uel ipso nomine sit horribilis: nam crucem à cruciatu dictam ferunt. Illud etiam frequentatum in comœdiis, quum aliquem homines execrātur ire in malam crucem iubentes, ostendit, quàm crucis suppliciū sit detestabile. Nec apud Iudæos aliud erat, apud quos illud legebatur. Maledictus omnis, qui pendet in ligno. Hoc igitur ligni supplicium, quod etiam lex uetus damnabat, & maledicti loco habebat, suscepit Christus: quod satis ex Apostoli uerbis intelligitur, Qui ad Romanos scribens inquit. Christus redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: scriptum est enim. Maledictus omnis qui pendet in ligno. Non ille gutta, sed torrente sanguinis & per multum cruciatum uoluit humanum genus à peccato redimere, ut charitatis ignem de pectoribus nostris uehementiorem eliceret, quum uideremus eum nostri causa se se in tam dirum, tamque acerbum sacrificium in ara crucis demisisse. Ipse enim erat sacerdos immolans, & hostia, & is, cui sacrificabatur: omnia erāt in ipso, merito ab Hebræis ueteribus dictum est, quòd Messias erit omnia. Nouum inquies altare crucis lignum: nouum omnino, quoniam & noua hostia, & admirabilis pro scelerū expiatione adducebatur: quo modo nec adducta fuit in templum, ut sacrificaretur, sed extra ciuitatē sub libero & aperto cœlo sacrificium peractum est, ut intelligeretur sacrificium non pro unis Iudæis tantū oblatum, sed commune esse cunctis gentibus. Hoc igitur tam durum, tamq; horrendum sacrificiū super crucis patibulo, quod illi uicem altaris præbuit, subiit Christus, ut maiorem erga nos ostenderet charitatem pro quibus illa sponte perpessus est. Simul & quia uoluit non humilis sed supereminentis patientiæ immodico cruciatu ferendo exemplum præstare, sicuti dictum est antea. Quomodo enim sectatores disciplinæ sequerētur in suppliciis, nisi tale exemplum illis præluceret. Hinc Petrus & Andreas ueluti persequentes domini uestigia in crucem sublati sunt: hi duo erant

germani fratres, ambo etiam Christi Apostoli, hoc quoque germanum in illis fuit, quòd uterque pro Christo martyrium subiit, & cum crucem prædicarent, similiter crucis supplicio affecti fuerunt: lege memoriam passionis eorum, inuenies eos cupidè crucem appetiuisse tanquam membris Domini prius consecratam, & ueluti gemmis ornatam. Dixit quandoque Christus ad discipulos. Si quis uult post me uenire, abneget semet ipsum, & tollat crucē suam, & sequatur me. Quomodo potuisset hoc ille dicere, nisi crucem, quā cæteris proponebat, primus ipse portaret? Quanquam non me latet Christū illo loco afflictionem quamcunque crucis nomine posuisse: non tamen uidetur congruentius potuisse afflictionem quamcunque à Deo oblatam nuncupare, quàm eius supplicii nomine, quo ipse erat decorandus. Iubet ergo unumquemque crucem suam tollere, & sequi. (nemo enim sine aliqua afflictione relinquitur) Hunc uxor parum morigera torquet, illum non obsequentes liberi, alium paupertas, alium tyrannicæ exactiones.

Et quis non causas mille doloris habet?

Vt nescio quis poeta inquit: Nemo sine cruce uitam hanc præterit: huic uult Christus nos inseruire, & ut philosophi loquuntur, quicquid sine culpa acciderit, id patienter ferre: Sed (ut dixi) libentius usus uidetur Christus crucis nomine iam tunc alludens ad supplicium, quod laturus erat. Nec mirandum est Christum crucis nomine pro quolibet cruciatu usum, quia etiā ueteres quodcunque affligeret, crucem uocabant. Vnde Terentius in Eunucho de meretricibus loquens: Crucibus istis, quæ nos nostramque adolescentiā habent despicatam. Alii interpretantur crucem suam tollere, hoc est concupiscentias nostras crucifigere unà cum mundo. Hinc Apostolus ad Galatas. Christo affixus sum cruci: uiuo iam non ego, uiuit uero in me Christus. Rursus in eadem epistola quasi ad extremum, Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. & apertius etiam supra dixerat, quicunque autem sunt Iesu Christi, carnem crucifixerunt cum uitiis & concupiscentiis suis. Idem ad Romanos eandem euoluens sententiam. Scientes (inquit) quia uetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati. Petrus quoque ut Apostolatus, ita & eiusdem sententiæ socius, Christo (inquit) passo in carne, & uos eadem cogitatione armamini, quia qui passus est in carne desiit à peccatis: ut iam non desideriis hominum, sed uoluntate Dei, quod reliquum est temporis, in carne uiuat. Hi sermones, hæ hortationes non tam aptè alia in re cadere potuissent, quàm in cruce, ut uideatur Christus ob hoc etiam eam decentius in suum supplicium delegisse. Quam ob rem, ubi quis uidet se à cupiditatibus relicto recto tramite in deuiū ferri, potest iuxta superioris sermonis consequentiam illud de psalmo decimooctauo orare. Confige timore carnes meas, à iudiciis enim tuis timui. Quid est enim timore diuini iudicii carnes suas habere confixas, nisi corporis sensus præsentium uoluptatum illecebris delinitos

linitos

linitos continere, & clauis configere ne commoueantur, & quicquam contra rectam rationem moliantur? Hac cruce ostendit nobis Christus carnis suæ sensus confixos habuisse, & ut idem nos faciamus, hortatur, ideò grata illi ad delectum fuit. Accedat, quòd crux sustollitur à terra, & in altum tendit, ita ut Christi militibus sit gloriosum signum, quod sequantur. Hoc innuit Christus illo sermone. Sicut Moises exaltauit serpentem in deserto, sic exaltari oportet filium hominis, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam æternam. Voluit Christus peccatores in se tanquam in signum inspicere, ut sanentur, & uiuant, ænei serpentis similitudine: quem quum Moises ligno impositum extulisset pro signo in deserto, quicunque de serpentis morsu uulnerati, si in id inspexerant, sanabantur: nam nos quoque ad necem serpens momorderat: tum quum primos humani generis parentes ad peccandum induxit. Habet etiam crux imaginem hominis stantis & extensi: quapropter ueteres in trophæum eam erigebant, affixis illic hostium armis, quod ex Vergilii carminibus in undecimo positis liquet. Conficiebatur autem ex arboribus ramis amputatis, & ponebatur eo loco, ubi hostes fugam incœperant, & fusi debellatique fuerant. Crucem igitur delegit Christus ueluti monumentum salutis nostræ & uictoriæ suæ. Concinnè autem hoc, quòd id, in quo hostium potentiam fregit, idem uictoriæ signum esse potuit. Erigi etiam in signum Christum oportuisse Simeon senex indicauit, qui in ulnas suscipiens Iesum paruulum, & agnoscens maximum, quo die mater eius induxerat in templum, ut sisteret eum domino, & facerent solemnia secundum legis consuetudinem. Ecce (inquit) positus est hic in ruinam & resurrectionem multorum, & in signum, cui contradicetur. Quomodo autem signum esse potuisset, si aliud quàm crucis supplicium delegisset? Hoc etiam indicauit Esaias propheta, dum inquit. Erit in die illa radix Iesse quæ erit in signum populorum: ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulcrum eius gloriosum. Audisti superioribus diebus canentes sacerdotes in hymno. Vexilla regis prodeunt. Quæ? nonne illa, ubi iste est affixus? Et ne pudeat nos hæc signa præferre sequentibus Christi militibus: memento quòd supremo mundi die, quo Christus in gloria maiestatis suæ ueniet uniuersum genus nostrum iudicaturus, præferet id crucis signum, tanquam monumentum (ut dixi) uictoriæ. Nam ita scriptum est apud Matthæum. Et apparebit signum filii hominis in cœlo. Hæc nulla essent, si Christus quodlibet aliud humi supplicium sumpsisset. Nonne etiam Constantino in expeditionem contra hostes eunti dictum est de cœlo ostensa cruce: In hoc signo Constantine uinces? quasi illi diceretur. Arripe Constantine hoc uictoriæ signum: nam in eo saluator mundi uicit hostes: & tu in eo quoque uinces. Constantinus igitur hanc uocem sequutus, primus Romanorum Imperatorum crucem uexillis suis

impreſsit.& uictoriam de hoſtibus referens religionem noſtram antea ſuperiorũ uitio Imperatorum demerſam extulit,& ad ſummos dignitatum & honorum gradus euexit,& maxima ſequuta eſt multitudinis ad fidem conuerſio. E V S E B. Placet, quod de ſigno nunc dicis: nam ſigna attolluntur, ut eminus conſpiciantur. Et aſpicient (Eſaias inquit) in quem confixerunt. Si igitur Chriſtus in ſe conſpici uoluit,(ut æquum eſt) & ſupplicio redimendum erat humanum genus, id ſupplicii erat eligendum,quod altè ſublatũ glorioſam uictoriam oſtenderet,& à fidelibus procul conſpiceretur. Supplicium namque ſuum,quod pro uniuerſitatis bono patiebatur, antea infame, potuit efficere glorioſum, glorioſum dico? quinetiam deſiderabile. Multi nã que eadem cruce cõmori Chriſto cõcupiuerunt,quidam etiã in hac extenti perierunt,uel magnificentiſsimam potius ſalutem ſuſceperunt,quemadmodum de Petro & Andrea Apoſtolis nuper eſt dictum. Inſpicimus etiam in hoc ſigno (ut tu quoque ſignificaſti) ſpecioſam pulchritudinem propter eius longitudinem,latitudinem,altitudinem,& profũditatem: ſupera petit & infera,& ad utrunque latus tendit brachia,& in terra iacens quatuor mundi partes reſpicit,facili etiam manus motu effingitur. Itaque non ſolum in ſacramentis & ſacrorum ordinum collationibus hoc ſignum adhibemus, ſed etiam frontem,& pectus quotidie munimus aduerſus antiqui hoſtis inſidias. Itaque his,quæ de hoc ſigno glorioſo dixti,ualde aſſentior. M A R. Quinetiam dicimus conſtitutionibus Chriſtianorum principum ſancitum fuiſſe,ne quis amplius crucifigeretur ob reuerentiam huius ſigni: & quia reus honorari putabatur,ſi eo genere mortis periiſſet,quod ſibi ipſi Chriſtus ſumpſiſſet. Cautum eſt etiam lege, ne quis ſignum Saluatoris in ſolo,uel ſilice,uel marmore humi poſitis inſculperet,uel pingeret. His namque uerbis utuntur religioſiſſimi Imperatores Theodoſius & Valentinus,qui hãc legem tulerunt noluerunt enim hoc ſacrum ſignum ſalutis noſtræ monumentum pedibus calcari: diem etiam feſtum celebramus,quo hoc venerabile ſignum inuentum eſt:& in multis Italiæ urbibus etiã templa cruci dicata uidemus. E V S. Et hæc quoque dicenda fuerunt. M A R. De hoc ſigno quanta ſit eius uirtus, quantaque in ueneratione ſit apud omnes poſt Chriſti paſſionem Deo ita diſponente,qui uoluit contra naturam rebus inditã & omnem conſuetudinem pœnam in honorem adducere,latius diſſeruit Ioannes Chryſoſtomus aureo illo ſuo ore in ſermone quodam populari, quo oſtendit Chriſtum eſſe Deũ. Sed tu fortaſſe putabis hoc eſſe extra curriculum diſputationis propoſitæ. E V S. Minime uero. Imo nullo magis die id dici conuenit, quàm hodierno, quo crux ob tractum ſacri illius corporis cœpit eſſe in pretio. Et (ſi ita loqui licet) hoc poteſt dici eius natale, quo ad honorem & reuerentiam dico. Itaque libenter audiuerim,quæ ille tantus doctor hac in re diſſeruit magnificentiſsimè. Sed melius eſt ea legere,quandoquidem liber ad manum,nunc nobis leget hic Marianus. Accipe librum,& lege,quæ hoc loco profert. Le-

ctio. Siste parumper. Vides, ut dicat crucem, quod olim maledictum & abominabile erat supplicium, cuius mentionem omnes horrebant, huius nunc figurã cũctos summo studio & quærere, & ea se signare in fronte, quasi in columna quadam nobilissima, inueniri penes principes, subditos: uiros, mulieres: uirgines, nuptas: liberos, seruos: describi, effingi, depingi, & celebrari undique uoce, litteris, manu, in domibus, in foro, in solitudine, in uiis, in montibus, in campis, in nauigiis, in insulis, in lectis, in uestibus, in armis, in numismatis, in thalamis, in uasis argenteis, & aureis, in corporibus brutis male affectis, in corporibus humanis à Dæmone obsessis, Magna denique huius signi gratia: nemo confunditur, nemo erubescit cogitans hoc maledictæ mortis esse signaculum: imò eo magis omnes se putant decorari, quàm si gemmis, magaritisque ornentur. Perge porrò Mariane. Mitto reliqua, quæ lecta nunc sunt: Sed nonne perspicis Eusebi, quæ Chrysostomus hic loquitur, fieri etiam hodie? Quis enim vel particulam quandam ligni eius, in quo Christus fixus fuit, possidens auro non includat? Quis uidens non ueneratur? Quis non maximum donum, si habeat, non existimat consequutum? Denique in crucis laudibus exardescit Chrysostomus, maximum illud, quod plagam uocat Demonum, chamum contrariarum virtutum, humani generis munimem, & quod omnibus ueteris legis signis & miraculis anteponit E V S. Audiui equidem hæc omnia. Quid quæris? Visus est mihi magnum feruorem erga crucem ostendere. M A R. Ille etiam cathenam, qua Paulus pro Christo vinctus est, regiis omnibus opibus alibi anteponit. Quid de cruce faciendum fuit, quo vsus est Christus instrumento ad uniuersam nostram salutem? Summa autem conclusionis Chrysostomi hæc est, Christum pro Deo habendum, & ex multis aliis tum quòd potuit efficere, ut eius crux, quæ olim horrori erat omnibus, nunc conuersa ratione post quàm ipse eam corpore suo excepisset, honori esset, & venerationi. Summæ enim potestatis indicium pœnæ suæ simulacrũ in tantũ honorem euehere, nec euehere modo in honorem, sed etiam in terrorem, hoc enim signũ uel ipsis Dæmonibus tremendũ, ut etiã Chrysostomus indicat: Quoties sancti patres nequã has potestates & principatus, qui variis susceptis formis, variis artibus illudere eis nitebantur, dum uel ab aliquo sancto opere reuocare, uel ad illicitum aliquod protrahere vellent, edito sanctissimæ crucis signo auerterunt, fugarunt, pepulerunt? Quoties de humanis corporibus per eiusdem signi impresionem exterminarunt? Seu (ut credi par est) Christus huic signo uim quandam indiderit, quæ nequitiam eorum prosternit, nec longius ire patitur: seu quia illi huius signi cõspectum ferre nequeant, in quo extentus Christus pristino eos imperio denudauit. Hæc perspicua sunt his, qui sanctorum patrum uitam, & gesta perlegere curarunt, & Christianorum litteris intendere uoluerunt. Non enim sermo hæc uanus docuit, sed efficax experientia demõstrauit. Illud quidem ridiculum est, quod magus quidam Iuliano Imperatori respondit. Is enim quum à

Christi

Christi fide desciuisset, & idolorum cultui se totum dicasset, magicis etiam artibus uteretur, sequutus est aliquando Magum in speluncam quandam, ubi quum Iulianus Dæmonum aspectum & fremitum perhorresceret, & cruce se signasset, illi repente in fugam se dederunt, & quum Iulianus diceret uideri magnam esse in cruce potentiam: respondisse Iuliano fertur id supplicii genus tam atrox esse & horribile, quòd Dæmones etiam perterrefaceret. Sic Iulianus elusus est, non tam uera, quàm festiua responsione: nec tamen ille post tale experimentum destitit Christianos odisse, edictis uexare, minitari, si à bello Persico reuertisset. Simile est, quod scribit beatus Gregorius de Iudæo quodam, qui quum in desertis locis somnum capere uellet, crucis signo se muniuit: quo effectum est, ut superuenientes postmodum Dæmones uexare ipsum cupientes signo crucis repellerentur: audiuit enim eos dicere se in uas incidisse uacuum signatum. Prodest ergo signum crucis etiam infidelibus aduersus tetram Dæmonum potestatem, non his tantum, qui Christiana sacramenta uenerantur. Est etiam in crucis laudibus, quod (ut dictum est) facile manu pingitur. Itaque ueteres olim patres nihil aggrediebantur, siue paruum esset illud, siue magnum, nisi hoc uenerabili signo crucis præmisso: magnæ etiam erat eis oblectationi, quòd multa imaginem crucis redderent, quæ illis reducerent memoriam, dominicæ crucis, & tam magni beneficii accepti. Quæ nam hæc? multa sunt, quorum nunc suggeram quædam. Aues quando uolatum carpunt, extensis alis crucem imitantur, homo natans per aquas eandem nobis exhibet figuram: nauigiorum mala, cum antemnis eandem præ se ferunt imaginem. Quid gladii nostri, quibus succincti ambulamus, nonne hoc eodem signo in capuli calce armantur? In Græca lingua, quæ præeminet omnibus, littera thau cruce effingitur. Et de crucis quidem laudibus hæc dicta sint, post quàm, ut tu dicis, & mihi uidetur, non alius huic rei dies magis accommodus. Vnde hodiè in templis illud canitur. Dulce lignum dulces clauos dulcia ferens pondera. Multa ulterius facta sunt in ueteri lege per lignum: nam per arcam Noe, quæ ex lignis proculdubio contexta fuit, saluatur è diluuio humanum genus. Moises uirgam in serpentem uertit, quæ alios magorum serpentes deuorauit, uirga mare rubrum diuisit, ut esset populo iter ad ulteriora littora: aquas in eremo è petra hac eadem uirga eduxit. Illic etiam aquas amaras ligno intus proiecto dulces reddidit: serpens æneus in ligno erectus percussos serpentis morsu conspectus leuauit. Virga Aaron, quæ prius fuerat arida, repentè flores protulit, & fructum. Arca uerò fœderis qua dignitate fuit, qua ueneratione? Quot per eam Deus mira edidit? Hac in Iordane stante fluminis aquæ superiores se ipsas à cursu cohibuerunt, & Israelitico po-

populo ſiccum iter in terram Cananæorum præbuerunt: Hac ſepties circun ducta Hierocuntis mœnia conciderunt. Hæc à Philiſtæis capta Dagon idolũ eorũ, cui proxima ſtabat, proſtrauit, eoſque uariis cladibus afflixit, donec Iſraëli reſtitueretur: huius interiora, quum perſpicere auſi eſſent Bethamitæ, magna plaga percuſſi ſunt, hanc plauſtro impoſitam, ut Hieroſolymã reduceretur, quum Oza manu tenuiſſet, ueritus ne laberetur, temeritatis ſuæ ſubita morte pœnas dedit. Et de arca quidem illa lignea hæc dicta ſint. Nec prætereò lignum illud, quod Eliſeus, quum poſuiſſet in Iordanis fluento, ferrum ſecuris, quod fuerat demerſum, ad illud enatauit. Hæc & alia miranda, quæ temporibus antiquæ legis Deus in ligno operatus eſt. Crux dignitate, gratia, fructu, potentia ſuperauit, ſiue quia illa omnia huius tam pretioſi ligni imago fuerunt, & imaginem ueritati concedere oportet, ſeu quia hæc extrema abſolutiora uoluit eſſe Deus, quæ per eius unigenitũ gerebãtur. Hoc eſt illud lignum per prophetam pronunciatum, quod plantatum ſecus decurſus aquarum fructum dabit in tempore ſuo, & folium eius nũquam effluet, ideò plantatum ſecus decurſus aquarum, quia cruci ſalutare baptiſmi flumen iungitur. Hoc in ligno, ut idem ait propheta, regnum ſuum Deus collocauit: hoc charitatis ſuæ erga nos: hoc ſummæ patientiæ & humilitatis puriſſimum uoluit eſſe ſpeculum: hoc iubet nos amplexari, ut perpetuum uniuerſæ ſalutis humanæ monumentum. Hoc crucis lignũ ſuſpicit, admiratur, ueneratur eccleſia. Audire potuiſti ſuperioribus diebus canentem ſacerdotum chorum,

Crux fidelis inter omnes, Arbor vna nobilis,
Nulla ſylua talem profert, Fronde, flore, germine.

Et rurſus de eadem cruce in alio hymno.

Beata cuius brachijs Secli pependit pretium,
Electa digno ſtipite, Tam ſancta membra tangere.

Plerique adeò progreſsi ſunt, ut dicerent crucem eo cultu adorandam, qui uni ſummo Deo debetur, quoniam conuerſo ad crucem carmine in eiſdem hymnis canitur:

O crux aue ſpes vnica Hoc paſsionis tempore,
Auge pijs iuſtitiam: Reiſq; dona veniam.

Hoc qualiter ſe habeat, uideamus Theologos, qui edoceant. Alta eſt enim quæſtio: Nos humiles ſumus, nec à nobiſmet ipſis tam ſublimia aggredi, aut etiam intelligere ualemus. Memini Picum Mirandulanum de hoc latè diſputare in apologetico dum concluſionem eius publicè ſuper hac re editam nõnulli patres ut minus catholicam adnotaſſent. Illic licet cernere, quæ pro ſe afferat, & quæ in aduerſarios torqueat. Hæc quæ memorata ſunt hactenus, aperta ſunt: habeo autem aliam cauſam magis reconditam, propter quã unigenitus Dei filius deliberans (ut ſic dicam) de ſupplicio ad crucem potiſſimum reſpexit, & ea perfrui uoluit. E V S. An illam dicis cauſam, quam in præfa-

præfationibus Christiani sacrificii canit ecclesia? quod in crucis ligno humani generis constituerit salutem: ut unde mors oriebatur, inde uita resurgeret & qui in ligno uincebat, in ligno quoque uinceretur. MAR. Istam ipsam dico. Iam dictum est unigenitum Dei filium carne hominis assumpta huc descendisse, ut originis peccatū penitus aboleret. Detinebamur homines à Diabolo captiui peccato primi parentis, ueluti prælio superati: nemo nostrum ad cœlum aspirare poterat, quoscunque etiam iustos & pios Diabolus ad inferos deducebat finita uitæ huius militia. Noluit Deus superare potentia, sicut æquissimè poterat, sed iustitia: supplicio opus erat ad abolendum peccatum illud, sed eius hominis supplicio, qui tantum placeret Deo ex obedientia, quantum displicuerat primus homo ex superbia: Id autem supplicium delectum est, per quod conuenienter peccatum tolli uideretur: adeò placuit Deo quoque in re decens quoddam & aptum seruari. Itaque decretum emanauit, ut cruce peccatum deleretur. Quid ita? ut qui in ligno uincebat in ligno quoque uinceretur. Hanc supplicii conuenientiam, quæ seruata est in delendo peccato, optimè (ut mihi uidetur) expresit Andreas Apostolus, qui productus coram Egea Achaiæ proconsule, & iussus idolis sacrificare, id non modo recusaret, sed crucis etiam mysterium prædicaret, dixissetq; Egeas non esse illud mysterium, sed supplicium. Tunc Apostolus sic instituit dicere: Primus homo per lignum præuaricationis mortem induxit, & necessarium hoc erat generi humano, vt per lignum passionis mors, quæ ingressa fuerat, pelleretur. Et quoniam de immaculata terra factus fuerat homo primus, qui per lignum præuaricationis mundo mortem intulerat, necessariò de immaculata uirgine natus est perfectus homo, in quo Dei filius, qui primum fecerat hominem, uitam æternam, quam perdiderant per Adam, hominibus repararet, ac per lignum crucis lignum concupiscentiæ excluderet, expanderet in cruce immaculatas manus pro manibus incontinenter extensis, pro sua ui cibo arboris uetitæ escam fellis acciperet, & in se suscipiens mortalitatem nostram suam nobis immortalitatem offerret. Hæc ab Andrea habemus. Illud etiam animaduersum à patribus, quòd qua hora Adam uetitum sumpsit cibum (ea fuit sexta) eadem Christus crucem conscendit, ex qua hora Adam de paradiso eiectus est (ea fuit nona) eadem Christus morte sua paradisum aperuit. Hoc quoq; quadrat, quòd sexta feria homo ab initio mundi à Deo factus est: hac eadem sexta feria, quū concidisset, ab eodem Deo refectus est, & sicut nudus Adam homines perdidit, sic nudus Christus seruauit. Hoc quoque obseruatum fuit, quòd ordine Christus in hortu captus fuit, si respexerimus ad Adam, qui similiter in horto, quem Græci paradisum uocant, peccauit, ut inde inciperet satisfactio, vnde incepit rebellio: hoc est contra illud, quod Adam tūc gessit. Ille libertate sua captiuos nos effecit, Christus captiuitate sua liberos reddidit. Sicut etiam Adam tradidit nos Diabolo in captiuitatem gratis non accepto diuinitatis præmio, quod spectabat: sic Chri-

stus

ſtus gratis nos redemit nullo beneficio à nobis accepto: in quod conuenit illud Eſaiæ. Gratis uenundati eſtis, ſine argento redimemini. Sine argento inquit, noluit dicere propheta gratis redimemini, ſed ſine argento: nam, (ut ait beatus Petrus) Non corruptibilibus auro & argento redempti ſumus, ſed ſanguine agni immaculati: quanquam, ſi dixiſſet ſine pretio, intelligitur noſtro. Ipſe enim Deus pretium erat pro nobis perſoluturus. Auguſtinus in libris de doctrina Chriſtiana curationem huius morbi factam eſſe per contraria & ſimilia cenſet more cæterorum, qui utroque modo curare ſolent. Per contraria, quia ſuperbia (ut dictum eſt) humilitate ſublata eſt: & quoniam corrupto animo fœminæ ingreſſus eſt morbus, factum eſſe è contrario, ut integro corpore fœminæ procederet ſalus. Iam uerò illa ſimilia, quod per fœminam deceptos ex fœmina natus, homo homines, mortalis mortales, morte mortuos liberauit. Nec mirandum eſt diſſimilia Adam & Chriſtum geſſiſſe, & tam longè diſtantia, quàm diſtant inter ſe exitium & ſalus, quoniam (ut utar hac in re Apoſtoli ſententia) primus homo de terra terrenus: ſecundus de cœlo cœleſtis. Vterque in euangelio filius Dei nũcupatur: De Chriſto nõ dubitatur: de Adam legitur penes Lucam in genealogia. Adam, ideò filius Dei quia factus à Deo de limo in animam uiuentem: Chriſtus, quia uera eſt imago & figura diuinæ ſubſtantiæ, ex qua parte Deus eſt: ſed per terrenum Dei filium inducta pernicies, per cœleſtem liberatio. Sequutus eſt igitur in redemptione humani generis hanc pulchritudinem quoque Deus, ut paria eſſent pleraque & contraria: nec exiſtimo tibi aliud uideri. EVS. Recte: Nã in memoriam redeo tale etiam quid inter gentes actum fuiſſe, ſequens Seruium grãmaticum, quo tu plurimum uteris. Victimæ (inquit) numinibus, aut per ſimilitudinem, aut per contrarietatem immolabantur. Per ſimilitudinem: ut nigrum pecus Plutoni: equus Soli propter celeritatem. Per contrarietatem: ut porca, quia obeſt frugibus, Cereri: & caper, quia obeſt uitibus, Libero: Capra Aeſculapio ſalutis Deo, quum ea nunquam febre careat: & ut eſt penes Ouidium.

Nocte Deæ noctis criſtatus cæditur ales,
Quòd tepidum uigili prouocat ore diem.

Et apud Virgilium legimus Aeneam illum ſuum immolare

Nigram Hiemi pecudem, zephyris fœlicibus albam.

Ergo ſi hi, qui erant è gentibus, ſimilitudinem & cõtrarietatem in ſacrificiis, quæ inſtituebantur ad eorum placanda numina, ſequebantur: Quid mirum eſt in uero humanæ ſalutis negotio ſimilia & contraria ad decorem quæſita fuiſſe? MAR. Quid? ſi dixero per contemptiſsimam, & ignobiliſsimam crucem uoluiſſe Deum tumidam ſeculi arrogantiam cõtundere, & inanem perdere ſapientiam: num tibi aliquid dicere uidebor? Cruce nihil contemptius: nihil ignominioſus: Aſpicis tamen cruci huic omnia ceſſiſſe, nihil reſtitiſſe: non doctrinã acutorũ hominum, non eloquentiam diſertorũ, non potentiam

imperioſorum. Equidem habeo ſententiæ huius authorem, & quidem ualdè idoneũ Apoſtolum Paulũ: is ad Corinthios ſcribens: ſed melius fuerit uerba eius audire, quæ & ſi ruditer compoſita uideantur, ſenſuum tamen præſtant altitudine. Quid ergo is ait? Verbum crucis pereuntibus ſtultitia eſt: iis autem, qui ſalui fiunt id eſt nobis Dei uirtus eſt: Scriptum eſt enim, Perdam ſapientiam ſapientum, & prudentiam prudentum. Nonne ſtultam fecit Deus ſapientiam huius mundi? Nam, quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes. Quoniam & Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapientiam quærunt. Nos quidem prædicamus Chriſtum crucifixum: Iudæis quidem ſcandalum, Græcis autem ſtultitiam? Ipſis autem uocatis Iudæis & Græcis Chriſtum Dei uirtutem, & Dei ſapientiam: quia quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus: & quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus. Rurſus paulo poſt idem repetens: Quæ ſtulta ſunt mundi, elegit Deus: ut confundat ſapientes: & infima mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & ea, quæ non ſunt, ut quæ ſunt deſtruat: ut non glorietur omnis caro in conſpectu eius: ſed qui gloriatur, in domino glorietur. Vides: quæ loquitur Apoſtolus ſummus ille gentium doctor. Quærimus, cur crucem elegerit Deus? Reſpondet infima, ignobilia, infirma, ſtulta elegiſſe Deum, ut confundat contraria, quod etiam exitus oſtendit: nã crux prædicata per paucos indoctos, ignobiles, egenos homines, diuitias, doctrinam, nobilitatem, potentiam, copias ſuperauit: crux ipſa, quæ antea fuerat pœnæ loco, nunc ſummo in precio habetur: non eſt nunc horror ſed honor Magnum non eſt diuitias honorari, potentiam coli, doctrinam amari: ſed magnum fuit, ac diuinum planè opus hæc omnia pœnæ, ſupplicioque tribuiſſe. dicebant olim, qui erant è gentibus Chriſti fidelibus. Quale cor habetis, qui Deum colitis crucifixum? Reſpondebant illi ex Apoſtoli ſententia Vos ſcilicet ſapientes, nos ſtulti, ſed malumus nos eſſe ſtulti cũ Deo, quàm uobiſcum ſapientes. Verè autem non eſt ſtultitia ſequi crucem, atque etiam ubi expedit ſuſcipere: ſed his, uidetur, qui ſuperbè ſapiunt, ſenſuũ iudicium ſequuntur, Sed quid ait Apoſtolus? Prudentia carnis inimica eſt Deo: caro prudens eſſe uult, cuius opus erat ſubiicere ſe rationi. Eius enim proprium eſt prudentia. Chriſtus in cruce pendens ſtultitiæ fert imaginem. Quid enim tam ſtultum, quàm quum poſſet una uoce aduerſarios omnes proſternere, ut nos dicimus, uoluerit ſe teneri, flagellari, conſpui, colaphizari, ſpinis coronari, ligno crucis affigi? ſtultum uidetur: ſed hoc ſtultum Dei omnem ſuperat humanam ſapientiam: nam perindè accidit, ac ſi imperiti quidam agricolationis uideant agricolam frumentũ in terram proiicientem ſationis cauſa, & ſtultum putent, quòd frumentum eo loci condat, ubi corrumpatur. At agricola ſapienter ſe facere exiſtimat reſpiciens ad tempus meſſis, quo manipulos colligens multiplicatum recipiet frumentum: non enim fugienda eſt corru-

tio, quæ multiplicium exiſtit cauſa bonorum. Pari ratione imperiti quidam ex gentibus aſpicientes Chriſtum crucifixum, exiſtimant ſe neſcio quid ſtultum uidere, quod illic corruptus appareat. Sed fideles exiſtimant ſummam eſſe ſapientiam, quæ ſtultitia aliis uidetur: propterea quòd corruptio illa in lætiorem reſurgens ſtatum peperit multiplicem populorum credentiũ fructum ſummamque ſalutem, Quæ eſt (dicebant) potentia eius, qui fuit crucifixus? oſtendit Chriſtus potentiam ſuam, & antea, dum miracula faceret, & tempore huius paſſionis, dum ſolo uerbo proſtrauit armatos, qui ad eum comprehendendum uenerant: & abſciſſæ auriculæ uulnus ſanauit. Sed in cruce, in qua ipſe quæſiuit patientiæ exemplum. quærere potentiæ documentum nimis ridiculum uidetur, & ſimul illud conſiderandum erat maioris eſſe potentiæ mortuum de ſepulcro reſurgere, quàm omnino mortem crucis non excepiſſe: non igitur in cruce pendens potentiam depoſuit, ſed maioris potentiæ indicio ſe ipſum reſeruauit. Quum Turcæ non multum ſuper hanc ætatem Conſtãtinopolim armis cepiſſent, & illud alterum Chriſtiani imperii lumen effodiſſent, arreptas à templis crucifixi imagines, quas nos in memoriam redemptionis noſtræ illic habere, & uenerari ſolemus, circum ferebant, & multis ſequentibus clamabant cum ſumma irriſione. Hic eſt Deus Chriſtianorum, ſic abſurdum illis uiſum eſt, quòd Deum coleremus crucifixum ignorantes Dei ſapientiam, quæ per mundi ſtultitiam ſaluos facere uoluit credentes.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PASSIONE DOMINI LIBER QVINTVS.

EVSEBIVS.

SATIS dictum exiſtimo, quare Deus crucem magis delegerit, quàm aliud ſupplicii genus, quatenus tamen humana progredi coniectura poteſt ſine præiudicio meliorum forſitan cauſarum, quæ in diuino latent pectore, uel melioribus & ſanctioribus uiris panduntur. Nunc ſi tibi uidetur, dicenda quædam de Iuda cenſeo & Pilato: quibus Dominica adſcribi poteſt paſſio: nam unus Chriſtum prodidit, alter damnauit. MAR. Quid me de his duobus dicire uis? Nota ſunt ex euangelio omnia. Veruntamen, ut de his etiam dicamus, & inter nos commentemur, incipiemus à Iuda qui Chriſto aſſidens non fuit miniſter, ſed fur: non imitator, ſed inſidiator: non Apoſtolus, ſed Diabolus? Sic enim eum Chriſtus uocat illo ſermone. Nũ uos duodecim elegi, & unus ex uobis Diabolus eſt? Ab hoc orta eſt proditio,

& initium passioni factum. Is itaque Iudas in Apostolum receptus loculos ha bebat, & ea, quæ mittebantur, portabat, ut inquit in euangelio Ioannes: nec malè quòd portabat, sed quòd intus missa in suos usus exportabat. Indignatio autem eius in Christum cœpit in domo Simonis leprosi unguento pretioso in caput Christi recumbentis effuso: clamare rem indignam factam fuisse, potuisse unguentum illud uenundari trecentis denariis, & dari pauperibus. Et tantum ualuit illius uox, ut cæteros traheret discipulos in eandem in dignationem: & molesti essent mulieri, quæ effudisset, donec uoce Christi cor repti quieuerunt. Nota sunt deinceps reliqua, ut accesserit ad principes sacer dotum, & pacti sunt dare triginta argenteos, ut illis Iesum proderet. Aspicis ex hoc facto illud primum iniustam fuisse discipulorum iram aduersus mulierem, quæ fracto alabastro vnguētum effuderat: Christo enim subuenit, qui afflictus uidebatur, siue memoria imminentis passionis, siue de itinerum fatigatione, siue de utroque id pateretur: Certè corripiens discipulos boni ei operis præbet testimonium, neque id obscurè. Bonum enim (inquit) opus operata est in me. Mira hìc primum apparet Christi benignitas, qui non respondet Iudæ murmuris authori, poterat enim dicere. Noui te: nempe ista propter tua furta dicis. Nihil huiusmodi fecit, ac ne latenter quidem hominem tetigit: sed misso illo conuersus ad discipulos eos compresit boni etiam operis testimonio reddito mulieri, quæ sibi afflicto illa unguenti effusione opem tulerat, qua de re intelligi etiam datur omnia pretiosa hominum causa condita esse, & parata, & frui his oportere, vbi necessitas, uel utilitas exegerit. Et hæc quidem interpretatio mihi iusta uidetur. Quid alii? Chrysostomus existimat, si Christus prius fuisset interrogatus, num unguentum effundi uellet, prohibiturum fuisse, sed post effusum unguentum illa ad excusationem mulieris protulisse, quæ sine fraude illud fecerat. Augustinus putat effusionem illam unguenti mysticum quid continere, quod elici potest ex verbis Christi, dum dicit mulierem præuenisse, ut faceret tunc, quod faciendum fuerat in sepultura. Quod enim in aliis personis flagitium est, in diuina uel prophetica persona magnum cuiusdam rei signum esse. Illud etiam animaduersione dignum, quòd, dum Christus subintulit, quòd ubicunque prædicatum fuerit hoc euangelium in toto mundo, dicetur, quòd hæc fecit in memoriam eius: hoc loco personam suscipit prophetæ præuidens euangelium toto orbe disseminatum iri. Fracto inquit alabastro: est enim alabastrum genus marmoris candidi, quod in uasa excauatum conseruādis unguentis est aptissimum. Marcus autem unguenti nomen ponit uocans nardum spicatum. Est nardus frutex, ex cuius radice & spicis conficitur unguentum: sed pretiosius, quod ex spicis fit: ideò spicatum uocat. Nascitur id fruticis genus uariis in locis, palma datur Syriaco. Nardus (inquit Plinius) principatum obtinet in uirgultis, laudatur Syriacum, mox Gallicum, tertio loco Creticum. De eius uirtutibus in compositionibus medicamentorum, audies plura à medicis. Illud

quod

quod ad hunc locum pertinet, non omitto conſueuiſſe tunc homines nardũ in delitiarum uſum habere: nam ea perfundebant capillos & caput, maximè in conuiuiis. Indicat illud Horatianum in lyricis. *Et roſa Canos coronati capillos Dum licet, Aſſyriaq́ nardo Potamus vncti.* Et Tibullus elegiarum ſcriptor, *Illius pura distillent tempora nardo.* Chriſtus autem ſuſcepit à muliere non ob uoluptatem, ſed auxilii gratia, & (ut ipſe inquit) ad boni operis conſumationem. Nihil enim reficere æquè uires affirmat medicina, quàm odorem, qua in re uino etiam præfertur. Poterat hæc euãgelica mulier illud ſponſæ de Canticis dicere. Nardus mea dedit odorem ſuauitatis: Etenim (ut ſcriptum eſt) tota domus completa eſt odore unguenti. Et hæc quidem non difficilem admodum habent intelligentiam. Illud ſubobſcurum: Cur Chriſtus tulerit Iudam ſciens furem loculorum: hinc enim proditionis cepit conſilium, quod non potuit unguenti pretium, quod tercentorum denariorum eſſe uidebatur, in loculos dimittere, & inde furari. Argutè autem coniectantur quidam ſolitum eum decimam auertere eorum, quæ eleemoſynarũ gratia in loculos mittebantur, hãc enim habuiſſe illum, & ſubduxiſſe rationem: Si ex unguenti uenditione tercentos recepiſſet denarios, decimam eum tuliſſe, quæ de tercentis dempta triginta fit denariorum, quum ergo indignaretur, hos triginta denarios ſibi Chriſtum abſtuliſſe ex unguenti in eius caput effuſione, ipſum Chriſtum triginta denariis uoluit uendere, ne quid ſibi deperiret, uel amitteret. EVS. Ridiculam mihi narras computationem, quoniam unguentum in Chriſtum effuſum non potui uendere, ipſum Chriſtum uendam, & totidem denariis, quot lucratus ex unguenti uenditione fuiſſem: non eſt enim æquum me aliquid deperdere, hanc ſanè computationem ſine tabulis facere potuit, quæ tam ridicula eſt. MAR. Ridicula omnino computatio, ſed non eſt mirum ob auaritiam illum in huiuſmodi cõputationem incidiſſe. Ridiculæ enim, ne dicam turpes, auaritiæ cogitationes ſũt. Sunt, qui exiſtiment Iudam cogitaſſe Chriſtum deſerere, quem tum corpore non animo ſequebatur, ſed non antea, quàm de loculorum rapinis peculium quoddam ſibi conflaſſet: unguenti deinde effuſione indignatũ pro unguento, quod uendere non poterat, ipſum Chriſtum uendidiſſe, ut ſe ulciſceretur, quòd ei prædandi occaſionem ſuſtuliſſet, non ſecus ac ſi de eius manibus pecuniam ſibi abſtuliſſet: quæ ſententia ferè in idem cum ſuperiore recidit. Graue quidem exiſtimari debet hoc furtum Iudæ: malum enim eſt furtum, ſed peius redditur ex his, quæ circunſtant: nam homo iſte (ſi tamen homo) pecunias ſancto uiro in uſum pauperum oblatas expilabat: hoc furti finem excedens euaſit in ſacrilegium. Addit ſceleri pondus, quòd nõ in iniquorum ſed ſanctorum uirorũ ſocietatem receptus, non ſub latronum principe, ſed ſub optimo magiſtro conſtitutus non abſtinuerit à furtis, nec ad meliora ſe conuerterit, hæc difficiliorem Iudæ cauſam reddũt, vt grauius peccaſſe uideatur, & hoc quidem facilem, & expeditam habet rationem. Illud magis mirũ, uel ſub-

ſubobſcurũ potius(ut dixi) quare Chriſtus ſciens Iudam furem loculorun
hunc tolerauerit. Forſitan quia Chriſtus nunquam ab eo accepti & expen
rationem exegit, quod nonnulli procuratoribus ſuis concedunt, ut à ration
bus ſint immunes. Si quid autem de homine ſciebat, diſsimulauit ſe ſcire mo
re ſuo diuino uſus, non ſtatim arguens & ad pœnam uocans, ſed expectans &
pœnitentiæ relinquens locum: quòd ſi remota diuinitate nihil ſibi ut homin
compertum erat, in hoc delinqueret, indecens putauit eum palam corripe
re, & infamé reddere: tacuit igitur, nec aperuit, qualis eſſet, ſed homini pepe
cit. Venit tempus, quo proditionem cogitabat: multis tunc Iudam Chriſtu
modis à ſcelere reuocare, & retinere ſibi ipſi conatus eſt, timore ſcilicet, mi
nis, beneficio, honore. Timore dixi, quia oſtendit ſe ſcire, qui eum traditu
rus eſſet. Timere autem iuſtè poterat Iudas, ne fieret manifeſtus. Minas eti
adhibuit: dixit enim. Bonum erat, ſi natus non fuiſſet homo ille. Forſitan be-
neficio & honore flecti poterit, ut nequitiam deponat, & fiat melior, ne hoc
quidem prætermiſſum: nam & pedes eius lauit: & ſacræ menſæ communione
dignatus eſt. ſed nihil profuit: obdurauit cor diabolo introrſus recepto. Illuc
nunc quæſo mecum euolue: nam ex his, quæ nuper dixi, huc uenio. Mirum ui
detur, quòd dominus permiſerit loculos Iudæ quem furem ſciebat. Quid?
Nonne hæc quotidie facit? Hodie(inquam) facere illum uidebimus, ſi aſpe
xerimus nonnullos, quibus eccleſiarum bona commiſſa ſunt, hæc Chriſto &
pauperibus oblata in ſuos vſus imò & delitias vertere, & tamen ſilet, nec ta-
men ſemper ſilebit. At non eccleſiaſticorum modo, ſed etiam in populis to-
lerat magnam impiorum multitudinem inter pios degentium. Quid ita?
vt oſtendat diuitias longanimitatis ſuæ: expectat, ſuſtinet ſe, moratur,
ſi forſitan illorum quiſpiam qualibet occaſione conuertatur, in ſinum
confugiat paternum, præterita ignoſci petat, & meliora in poſterum
polliceatur: non ſtatim ſimulac offenſus eſt irruit, percutit peccatorem:
ſed vix eo progreditur, & cunctatur muſſitanti ſimilis: & tam diu diſsi
mulat, quàm exiſtimat immenſæ bonitati ſuæ & ſapientiæ conuenire, &
res ipſa depoſcere videtur. Ego hac in re nihil habeo, quod afferam me
lius: ſi quid autem tu habes aliud, affer. EVSEB. Perge porro ad
reliqua de Iuda, ſi quæ reſtant. MARC. Vendidit ergo Chriſtum, ſicu
ti pactus fuerat accepto argento: tantum penes illum triginta denar
potuerunt: pactus grande nephas parua mercede, vt neſcio quis poet
cecinit. Et augetur ſcelus, quòd non tentatus à Iudæis antea, aut perſua
ſus ſceleratum cepit conſilium, ſed ſponte ad eos profectus eſt, & pretiun
in ementium poſuit poteſtate, tanquam vile quid venderet. Quid vultis(in
quit) mihi dare, & ego eum vobis tradam? & quum conſtituiſſent illi trigint.
argenteos, exinde quærebat oportunitatem, vt traderet eũ ſine turbis, id eſt
quando populus circa eũ non eſſet, ſed eſſet ipſe ſecreto in loco cũ diſcipu
lis tantum: nã & illi metuebant populũ: dixerant enim in concilio: Nõ in di

feſto

festo,ne forte tumultus fiat in populo.Ergo hoc obseruabat Iudas, & visum est opportunum tempus id agendi,quo post cœnam egressus ciuitatem Iesus cõtenderet ad montem Olíueti,& esset in prædio Geth Semani, ubi frequenter cum discipulis conuenire consueuerat. At uide,quàm scelerate, non satis habuit indicare locũ,ubi Iesus cum discipulis cõuenerat,sed ducem se quodammodo præbuit militibus,qui fuerant cum gladiis & fustibus missi à principibus sacerdotum,& senioribus populi,deinde sub osculo pacis illum tradidit comprehendendum,& ligandum:parum ei uisum est prodere dominum & magistrum, nisi etiam osculo simulans amicitiam proderet, & quam ualde capturam eius affectaret, ostendit: quód timens, ne alius caperetur, ipse euaderet, osculo, quis ille esset, demonstraturum dixit, & osculatus demonstrauit, quod Christum non latuit, qui eo tempore id ei patefecit. ò impudentiam singularem. ò nequitiam non ferendam. Quis enim nisi improbissimus signo pacis usus est ad bellum? Quibus autem oculis potuit illum intueri, dum osculum fere cogitaret? Quo ore etiam osculari? Hoc est illud fraudulentum amici osculum, quod Salomon in prouerbiis dixit esse peius, quàm inimici vulnus, Quanto autem detestabilius Iudæ scelus, tanto præstantior Christi benignitas: qui non refugit proditoris osculum, sed excepit cum mansuetissimis etiam uerbis, Iuda (inquit) osculo filium hominis tradis. & Amice ad quid uenisti? Alius dixisset. ò sceleste ò perdite osculo magistrum & dominum tuum tradis? quæ, si dicerentur, iure dicerentur: Ille nihil tale, sed se ipsum & illum nominatim appellat: amicum etiam uocat, ut appareant hæc uerba magis esse miserantis, quam indignantis. Hoc loco dignoscitur, quantum in se mali contineat auaritia, cui nõ satis est simpliciter peccare nisi etiam peccatis pondus & grauitatem adiiciat. Venditionem autem illam nephariam iam antea pronũciauit Zacharias, dum loquens ex persona Dei inquit. Appretiauerunt mercedem meam triginta argenteos: proiice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Rursus Amos propheta inquit. Super tribus sceleribus Israel, & super quarto non conuertam eum pro eo, quod vendiderunt argento iustum & pauperem pro calciamentis. E V S. Obscurum valdè id vaticinium. Itaque gratum feceris, si explicaris, quæ sint illa tria scelera, quibus ignotum vult Deus negans super quarto idem tributurum. Quæri etiam potest, quomodo id quartum scelus attribuatur Israel, quum Christi venditio sit per Iudam facta Iudæis incolentibus Hierusalem, qui de tribu Iuda esse dicuntur. M A R. Commoues dubitationes non iniquas, & ut exordiar ab hac ultima, utrũ uenditio Christi sit de sceleribus Israel, quũ facta fuerit Iudæis Hierosolymã incolentibus, qui de tribu Iuda fuerunt. Scito hanc uenditionẽ sceleribus Israel rectè ascribi, si tempus, quo id admissum est cogites. Nã ante mortuo Salomone tempore regis Roboam Iuda & Israel disiũcta fuere, & diuersos reges habuere, & hoc permãsit vsq; ad Babylonicã captiuitatem.

Post-

Poſtquam autem à Babylonica captiuitate ingreſſi ſunt, & inſtaurari alterũ templum cœpit: tunc Iudæi omnes ſociati ſunt, & vno nomine Iſrael vocari cœperunt, quod Eſdras oſtendit primo libro in calce ſecundi capitis, & rurſus initio libri tertii. Cyrus namque Perſarum rex, qui captiuitatem illam ſoluit, omnibus Iudæis redeundi poteſtatem fecit. Itaque quoties obiicietur hanc iuſti venditionem non eſſe inter ſcelera Iſrael; memento temporis, ne capiare. At quæ tria illa fuerunt, quæ remiſsa ſunt? rectè requiris. Dicam quod à maioribus noſtris hac de re traditum comperio. Primũ ponitur ſcelus, quum fratres triginta argenteis Ioſeph mercatoribus Aegyptiis uendiderũt, quæ fuit imago uenditionis huius, quæ de Chriſto facta eſt. Omnia enim (ut noſti) ueterum patrum geſta imaginem quandam præferebant eorum quæ aut facturus erat Chriſtus, aut paſſurus. Hoc pro ſcelere ducentum & decem annos Aegyptiis ſeruierunt: ſoluta eſt hæc ſeruitus, quum Moyſe & Ioſue ducibus tranſeuntes mare Rubrum in ſolitudinem cõceſſerunt, & poſt quadraginta annos in terram eorum pulſis incolis translati fuere. Alterum ſcelus, quum, quos ſibi effinxerant, uitulos aureos duos coluerunt cum illa uerborum impietate: Hi ſunt Dii tui Iſrael, qui de terra Aegypti eduxerunt: ob quod ſcelus tradidit illos Deus in manus regis Aſſyriorum. Tertium ſcelus eſt, quum idolis non pecudes ſolum, & armenta, ſed proprios quoque filios immolarent: ob quod ſcelus Babylonicã captiuitatem annis ſeptuaginta experti ſunt. Ab utraque deinceps captiuitate primo per Cyrum deinde per Darium liberati ſunt, & in ſuas ſedes reſtituti facta templi ad prioris formã reædificatione. Omnia hæc ſcelera tria ingentia remiſſa fuerunt. Quartum nõ remittitur, quod in uenditione iuſti conſiſtit. Vide iam, quò res nos deducat, ut hæc prophetæ uerba neceſſariò de Chriſto intelligi debeant, quem iuſtum & pauperem appellat: utroque enim Chriſtus præſtitit iuſtitia & paupertate: hoc autem dicere volo: Si tria illa ſcelera dimiſſa ſunt, quæ ingentia fuerunt, & quibus nihil maius videtur excogitari poſſe, prophetarum ſcilicet cædes, & idolorum cultus: quartum autem hoc non dimittitur: neceſſe eſt hoc illis grauius fore: quam ergo maiorem mihi grauitatem dabis, niſi in perſonam eius, qui non ſolum homo, ſed etiam Deus eſſet, peccaſſe? Certè conſequentia rerum huc nos deducit, vt id dicamus. Audis ne? E V S. Audio. Sed quid eſt, quod propheta dicit pauperem pro calciamentis? Quid ſibi vult illud pro calciamentis? MA R. Dixit id propheta, quia ſuperius dixerat iuſti venditionem argento factam, & vt oſtenderet modico argento fuiſse factam, ſubiecit pro calciamentis, veluti ſi diceret tanto argento, quanto vendi calciamenta ſolent: nihil enim vilius calciamentis: ideò pro re uili ea poſuit. E V S. Accipio hoc de calciamento, quod dicis. Sed aliud conturbat ſpiritũ meum, quòd prophetæ verba de venditione iuſti loquuntur: Iudæi autem nõ iuſtum vendiderunt, ſed emerunt. M A R. Et id te commouet? E V S. Ac valdè quidem, M A R. Fateris tamen, & ſi Iudæi non uendiderint, alio uenden-

te,

te emisse. EVS. Quid ni fatear, quod necesse est? MAR. Quid ergo te commouet? EVS. Hoc ipsum, quod dixi, quòd propheta loquitur de uendente, & non de emente. MAR. Caue ne post hac hoc, quod tam friuolum est, coram Iurisconsulto quolibet adducas. EVS. Quid ita? MAR. Ne te irrideat, sicut ego nunc te irridere possem. Constat enim inter Iurisperitos, & ita in libris nostris scriptum habemus, pœnam impositam lege uendenti comprehendere pariter ementem: tametsi emptor in lege nõ sit nominatus: hoc namq; dicimus naturam correlatiuorum præstare: nõ enim potest uenditio constare sine emptore, nec potest aliquis iniustè uẽdere, & alius iustè ad emptionem accedere: quamobrem si diuino eloquio peccatum uendentium iustum irremissibile est, nec ementium poterit remitti. Possum etiam aliter auctoritate ueterum hominum diluere obiectum: Nam (ut nõ discedam ab eodem nostro iure ciuili) scriptum est in tractatu de actionibus empti & uenditi apud Caium antiquissimum Iurisconsultũ his uerbis. Veteres emptionum uenditionumq. appellationibus promiscuè utebantur, idem est in locatione & conductione, quòd si hoc tenemus fuisse apud ueteros promiscuã uenditionis & emptionis appellationem, nihil interest, utro horum uerborũ usus fuerit propheta. Quod si fortasse hæc parum commouent, ut fas esset, aliud specta: nam illud (ut opinor) concedes non omnes Iudæos pro uenditione Christi argentum dedisse, & uenditioni accessisse: hoc crimen tãtum pertinet ad principes sacerdotum, & populi seniores: cum his acta res est: illi pacti sunt, illi dederunt. Quomodo ergo hoc crimen ad uniuersum populum translatum est? nisi quòd uenditionem illam Christi à discipulo factam approbarunt, ac ratam habuerunt? Neminem autem tam rudem esse arbitror, quin intelligat eum, qui crimen ab alio admissum approbat, adiuuat, & huic se admiscet, in eadem esse causa, qua eum, qui principẽ operam in eo præstitit: dicamus igitur uendidisse iustũ Iudæos, propterea quòd uenditionem de illo factam approbarũt, & multa etiam de suo addiderunt: præsertim dum clamarent, ut crucifigeretur. Atqui oraculum prophetæ uerè impletum uidemus: nõn enim dici potest euentum uocibus prophetæ non respondere: imò si qua esset dubitatio, euentus rei declararet id sensisse prophetam, quod dicimus: nunquam enim peccatum illud remissum fuit, nec remittetur. et ut de Iuda primũ dicam, qui uendidit. Is, quum uidisset damnatum sacerdotum ore Christum, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, & senioribus populi dicens se peccasse in sanguine iusti traditione, & nõ accipientibus illis proiecit in templo, & abiens laqueo se suspendit, & crepuit medius, & diffusa sunt omnia uiscera eius. Nec hodie immunis est à pœnis apud inferos: nam dictum est Saluatoris ore. Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Sic Iudas è discipulo proditor factus propria se condemnãs sententia, propria manu de se sumpsit ultionem, & cum pecunia pariter proiecit & uitam. An hoc illi uisum consentaneum uitam sibi adimere,

quia peccauerat in uitæ authorem? Sed quis nō uidet hoc suspendio in Christum plus peccasse, quàm proditione? nam tunc prodidit eum, ut hominem hostibus ad supplicia: nunc diuinitatem eius arctauit, si credidit non habuisse indulgentiam sceleri suo parem. Et hic quidem bonis initiis malos exitus habuit. Quid Iudæos uniuersos? Nonne peccatum idem afflixit, perpetuā illis, & irreuocabilem contulit captiuitatem? Nam quadragesimo post anno à morte Saluatoris Iudæa omnis expugnata Romanorum exercitu. Hierosolyma magnificentissimum Regum olim domicilium, clarissima vrbiū Orientis excisa & solo æquata. Scribit Iosephus, qui eius belli historiam diligenter Græcis literis complexus est, & rebus gestis interfuit, decies centena hominū millia interiisse, & nonaginta septem millia in captiuitatem abducta fuisse. Scribit autem plerosque eorum indigenas non fuisse, sed è gentibus uenisse. Ab omnibus enim regionibus ad diem azymorum congregati subito bello circunfusi sunt, ex quo factum est, ut pestifera lues ex loci angustia nasceretur, & citius obreperet fames, quæ res præbet argumentū ob nefandissimam Christi necem tantam calamitatem irruisse: nam ciuitas iisdem azymorum diebus obsideri cœpta, quibus Christum in crucem egerunt. Ipse autem Iosèphus refert publicè creditum ob necem Iacobi, qui uulgo iustus appellabatur, & frater erat Christi, Hierosolymam euersam fuisse, tanta sanctitatis eius fuit opinio. Nos autem iustius tantam calamitatem ob Christi crucem dicimus obtigisse. Manifestum adeò fuit ob ingentia scelera irato Deo Iudæos tam uehementer affligi, ut hæc hostibus etiam paterent. Titum namq. filiū qui expugnationi Hierosolymæ præfuerat, ferunt dicere solitum propter multa portenta, quæ uidebat, ita Deum Iudæis esse iratum, ut timeret, ne sibi irasceretur, si Iudæis ignosceret, eundemq. aiunt aliquando circumeuntem, quum uidisset ingentem cadauerum multitudinem humi iacere, eorumq. tabo terram irrigari, gemitum edidisse, & sublatis in cœlum manibus dixisse nō esse illud suum opus, sed maioris alicuius potestatis. Hæc à Iosepho sunt. Philostratus in uita Apollonii Tyanei his utitur uerbis. Titus captis Hierosolymis omnia circū loca cadaueribus cōpleuerat: finitimæ aūt gentes ob uictoriā eum coronare uoluerūt: ille uero tali honore se indignū esse respondit. Non enim se fuisse talium operum authorem, sed Deorum iracundiam contra Iudæos demonstranti manus suas præbuisse. Quid ergo dicemus? Nam si de omnium consensu ob ingentia eorum scelera iracundiā Dei prouocauerunt, & ea de causa tam acriter afflicti fuerunt; Quod maius scelus, quàm Christi occisio? Quæ iustior iræ Deo causa, quam unigeniti mors? Præstiterunt Iudæi hoc uno crimine, ut quæcunque maiores eorum peccarunt, & in futurum posteri essent peccaturi, parua uideantur. Hoc nos dicimus, nec aliter ipsi dicere possunt, coluerant antea idola, prophetas occiderant, nec tamen tantam unquam internitionem perpessi sunt, necesse igitur ob id scelus id cōtigisse, quod superius esset idolorum cultu, & prophetarū cæde,

id

id quale ſit, conſiderari nõ poteſt, niſi Deo ſub humana ſpecie in terris agenti uim intuliſſe, & ut latronem interfeciſſe. Nec uerò de iſtis pœnis iuſtè conqueri poſſunt. Ipſi enim quum Pilatus eripere Chriſtum conaretur de eorũ faucibus, clamauerunt: Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros: hæc uox perinde ualet, ac ſi dicerent: Si iniuſtè Chriſti ſanguinem effundimus, pati parati ſumus, quæ hoc ſcelere digna ſunt. Factum eſt, habent, quod petiuerunt: niſi quòd tametſi duriſsima paſsi ſunt, cum eis mitius eſt actum, quàm quantum eorum cauſa poſtulabat. Viſi ſunt ſibi uiciſſe, quoniam eum interfecerũt, qui mortuos ſuſcitarat, ſed hæc uictoria magno illis ſtetit. Quũ uidiſſent Chriſtum magna ſigna & prodigia facientem, dixerunt in concilio. Si dimiſerimus eum ſic, omnes credent in eum: uenient Romani, & tollent nobis locum, & gentem: imò uerò, quia non dimiſerunt eum, & interfecerũt, uenerunt Romani, & locum eorum & gentem abſtulerunt: Veſpaſianus Imperator, qui eos proſtrauit, mãdauit procuratoribus ſuis, ut Iudæam omnem uenderent, & Iudæis ubique exiſtentibus per ſingula capita impoſuit tributum. Et hæc quidem olim contigerunt. Quid nunc? qualiter ſe habent? Regionem omnem aduenæ poſſederunt, & modo etiam poſsident: Ipſi diſperſi per gentes uagi, & inopes aliena miſericordia uiuũt, & ſpiritum ducunt precarium: non ſupereſt aliquid de priſtino decore & dignitate: & nomen tantum Iudæorum ad ignominiam & opprobrium relictum: nullus dux, ac ne propheta quidem, qui meliora polliceatur, ſicut in Babylonica captiuitate contigit. Quid plura? Nihil contemptius: quum hæc illis obiicimus: fatentur ſe nunc in ira eſſe Dei, Sed quando finietur hæc ira? Meſsiam (inquiunt) expectamus. Nunquid poteſt expectare aliquis uenturum eum, qui iam uenit? Veruntamen licet per me expectent, & ſpe inani torqueantur. Et hæc dicta ſint, ut oſtendatur ex euentu rerum prophetam uera dixiſſe: dum aſſerit peccatum Iudæorum, quod in iuſtum & pauperem admiſerunt, fore perpetuũ. Nec eius uerba aliter quàm de Chriſto intelligi poſſe. Hanc tantam uaſtationem prædixerat illis Ieſus paucis ante mortem ſuam diebus conſpecta e regione Hieroſolyma, & fletu ſuper eam emiſſo. Prædixit enim, quòd circundarent eam uallo inimici, & undique coanguſtarent, & ad terram ipſam proſternerent eiuſque filios, nec relinquerent lapidem ſuper lapidem. Cauſa quæ? quia non cognouerit tempus uiſitationis ſuæ. Quid enim maius tribui potuit? Quid magnificentius? quàm uiſitari ab unigenito Dei filio? Quid flagitioſius: quàm tantum uiſitatorem non agnoſcere, uel reiicere potius? Reiicere dico? Imo capere, uincire, flagellare, occidere? Hæc fuit tantæ uiſitationis merces. Dixerat antea Chriſtus ad Iudæos palam, quòd mitteret eis prophetas, & ſapientes, & ſcribas, & ex illis occiderent, & crucifigerent, & flagellarent, & perſequentur de ciuitate in ciuitatem: & ob hæc (inquit) relinquetur domus ueſtra deſerta: de ſe nihil dixit, ſed de eorũ, quos mitteret, queſtus eſt iniuriis: & calamitates, quæ pro his paterentur, propoſuit: nam de his

etiam propheta antea prædixerat. Fiet domus eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit, qui inhabitet. Primus Aelius Adrianus Imperator, qui Hierosolymam instaurauit, & à suo nomine Aeliam nuncupauit, uetuit edicto, ne quispiam Iudæorum illuc accederet. Deinde propter frequentes eorum rebelliones pulsi & fugati regionem illam omnem amiserunt: plena nũc est incolentium terra Iudæa, sed externorum, diruta sunt omnia illa Iudæis, quæ aliis nationibus manserunt, & manent. Iactabant magnificentiam templi, & in eo maximam fiduciam habebant: Veruntamen, quum egredientem de templo Christum adduxissent discipuli, ut inspiceret ædificationes templi, & admirantes dicerent, quales structuræ, qui lapides: tunc ad eos Christus: Videtis hæc omnia, non relinquetur lapis super lapidem, quòd non destruatur. Intelligunt etiam nũc Iudæi magnitudinem calamitatis suæ, uel hoc ipso tempore, quo memoriam agimus huius passionis: nam in ædibus suis abditi latent, nec aspiciunt publicum: plerisque etiam in locis sumunt à magistratibus præsidia militum metuentes impetum popularem, ita ut nullus eorum prætendere possit ignorantiam passionis Christi à maioribus ipsorũ illatæ, sed eius memoria mentibus eorum hæreat. Et hæc quidem in terris Christianorum geruntur. At apud Saracenos audio maiori esse odio, quàm nobis sint. Prauæ omnino reliquæ gentium nationes, quibus propter eorum superstitionem & idololatriam, superbiamq. & cæteros perditos mores horribile iudicium imminet: peiores omnibus Iudæi. Tolerabilius erit Sodomis in die iudicii, quàm uobis: Sic enim olim Christus illis minatus est: & eisdem etiam iam antea propheta dixerat. Iustificastis Sodomam, id est, comparatione uestri penè est iusta. Magnum uidetur, quòd Iudæi Sodomitas scelere antecedunt, quia ipsi peiores: Sed ita est: Illi naturalem tãtum legem transgressi sunt, Iudæi etiam scriptam. Illi prædicatores nõ habuerunt: Iudæi etiã ipsum Christum: nulla apud illos miracula facta sunt, plurima apud Iudæos. Denique isti in datorem legis, bonorum omnium fontem, & largitorem manus iniecerunt, irriserunt, flagellarunt, crucique affixerunt, quod nec Sodomitis nec ullis aliis populis imputari potest. EVS. Video te Iudæis infestum, qui in eos tam ualdè inueharis. MAR. Ego Christum unicè diligere debeo: Itaque facere nequeo, quin istos detester, qui odio illum habuerunt gratis, conseruandos tamen censeo, quia nobis codices suos portant, per quos de Christo edocemur: necnon & ipsos, & cæteros edocere possumus, eorumq. necessitatibus è conditione humanæ naturæ subuenire debemus: demum si sententiam exquiris meam, ita tractandos censeo, ut ne quid eis fiat iniuriæ: seruos tamen se esse Christianorum intelligant. EVS. Rectè mihi dicere uideris. Nos tamen ad institutum sermonem redeamus. Enimuero, dum de Iuda quæreremus, incidimus in illum sermonem de Iudæis, in quo mihi uideris ostendisse uenditionem iusti, cuius crimen dominus prophetæ ore dixit non remitti, id non ad Iudam tantũ, sed ad uniuersos Iudæos pertinere. Et

quoniam

quoniam de Iuda, cuius cauſa ſermo fuerat inſtitutus, ſatis dictum arbitror: reſtat, vt de Pilato dicas, qui damnauit. MAR. Pontius Pilatus Lugdunenſis fuiſſe fertur, ſed quo genere, qua ſanguinis claritate, quibus opibus fuerit, quos parentes habuerit, nihil pro comperto afferre poſſumus. Miſſus autem à Tiberio Cæſare cum imperio & exercitu in Iudæam decennio eam rexit nullis emergentibus illic bellis. Poſtea iuſſu Vitellii, cui Syria prouincia à Cæſare fuerat delegata, compulſus fuit Romam petere: vt ſe de his, in quibus à Iudæis accuſabatur, coram Cæſare expurgaret: quemadmodum Ioſephus libro duodeuigeſimo antiquitatis Iudaicæ tradit. Is autem Ioſephus vir dicendi facultate inſignis, & Græcorum artibus, id eſt, ingenuis eruditus præclariſsimum Ieſu Chriſto domino noſtro perhibet teſtimonium, vt admirabile ſit à Iudæo prolatum, niſi quòd veritas, vbi ab inuidia non impeditur, omnia ſuperat: Huius viri teſtimonio alias forſitan vtemur, vbi me locus aliquis admonuerit. Nunc illud tantum dicam, quòd aſſerit IESVM fuiſſe Chriſtum in lege promiſſum: & de mirabilibus, quæ geſſerit tam in vita quàm in reſurrectione, prophetas diuinitus inſpiratos fuiſſe prælocutos. Erant antea oracula prophetarum obſcuriora: Verum, vbi Chriſtus, de quo loquebantur, apparuit, ex his, quæ ille geſsit, & paſſus eſt, intelligi melius, & magis illuceſcere cœperunt. Hinc fit, vt à mediocris etiam doctrinæ viris facilè percipiantur. Sed redeamus ad Pilatum, quem Matthæus in Euangelio præſidem nominat: ego Lucæ aſſentior magis, qui procuratorem vocat: nam præſides deſtinabantur his prouinciis, quas Senatus aut populus Romanus decernebat: has autem prouincias, quæ erant in finibus imperii, & exercitu tenebantur, Cæſar ſibi ſumpſerat, & ad has regendas procuratores mittebat non ſolum Senatores, ſed etiam inferiorum ordinum viros. Itaque cum Iudæa eſſet in finibus imperii ad hoſtes propè, & ad eam tuendam opus eſſet exercitu, Pilatum Cæſar, qui prouinciam procuraret, miſit: eadem tamen poteſtate procuratores, qua præſides, fungebantur: differebant tamen, quòd præſides à Senatu populoq; Romano miſsi rationem geſtorum in Senatu reddebant, & ibidem etiam accuſantibus reſpondebant: Procuratores Cæſaris hæc coram Cæſare. Lactantius Firmianus in diuinarum inſtitutionum libris diſputãs de paſsione Chriſti Pilatum legatum fuiſſe dicit: ego tamen, quod nuper dixi, verius exiſtimo, adiutus præcipue à Cornelio Tacito, qui Romani moris periti ſsimus & proximus illis temporibus, & de hac ipſa paſſione agens ſcribit in Neronis geſtis Chriſtum Tiberio imperante per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio affectum. Sed de officii nomine hactenus: non enim quale id fuerit ad rem, de qua agitur, quicquam pertinet: quæ tamen non dixiſſem, niſi te antiquitatis ſtudioſum eſſe intelligerem. Quum ergo IESVS adductus eſſet ad Pilatum, accuſare eum cœperunt ſummi Sacerdotes, ſeniores populi, Scribæ, & Phariſei: At quàm abſurdè ingreſsi ſunt: nam quærente Pilato, in quo eum arguerent; Si non eſſet (inquiunt)

quiunt) hic malefactor: non tibi tradidissemus eum. Iudicium uolunt esse suum, supplicium Pilati, quasi quisquam de reo sumere debeat supplicium prius, quàm causam ipse cognouerit. Veruntamen, quum cognouisset innocentem, & ex inuidia adductum, dupliciter se exonerare conatus est, ne quid in eum statueret. Primum illud, quòd, ut Galilæum audiuit: statim ad Herodem Galilææ tetrarchã remisit tanquam ad suum Iudicem, ut de eo iudicaret. Deinde existimatus ab Herode fatuus esse: propterea quòd accusantibus non responderet: & ob eam causam remissus ad eum esset, iterum elabi uoluit: nam quum audisset à Iudæis, quòd secundum legem eorum deberet mori, quia filium Dei se fecit. Accipite (inquit) eum uos, & secundum legem uestram iudicate. Hoc illi declinarunt illo sermone. Nobis non licet interficere quemquam: hoc dixerunt, quoniam cupiebant facinus suum in Romanos principes uel milites transferre: nam, quód illis non liceret quenquam interficere falsum esse Stephanus ostendit, quem extra ciuitatem proiectum lapidarunt. Iacobus Domini frater, quem de pinna templi præcipitem dederunt: uel forsitan (ut Augustinus dicit) dederunt id sanctitati diei festi, quod celebrare cœperant, ut nollent tunc hominem occidere: uel (ut Chrysostomus existimat) quia uolebant eum occidi non tanquam transgressorem legis, sed tanquam publicum hostem, quia regem se fecerat, de quo non erat eorum iudicare. Hoc igitur responso accepto Pilatus conatus est eum rursus multis rationibus liberare. Et primò adduxit consuetudinem, qua per illud tempus unum ex reis capitali iudicio damnatum dimittere solebat, & proposuit, utrum Christum dimitti uellent, an Barrabam scelestissimum homicidam & latronem in carcere tunc agentem, quasi Christum insigni homicidæ & latroni essent in liberatione antelaturi. At populus Pontificum suasione Barrabam dimitti maluit, qua in re nequitia Iudæorum deprehendi liquidò potuit: quum dimitti potius postularent eum, qui è viuis mortuos, quàm alterum, qui è mortuis viuos redderet, quod crimen Petrus Christo iam mortuo eis in concione obiecit. Petistis (inquit) verum homicidam donari vobis, authorem autem vitæ interfecistis. Vertit se Pilatus, quũ illud non profecisset, ad aliud: nam, quum regni Christus argueretur, iussit deinceps eum spinis coronari, & flagellari: & eo modo exceptum produxit ad populum, vt illo supplicio satur, vel misericordia cõmotus vltra id, quod videbat, non quæreret, nec in mortem immerentis iret. Improbum sanè facinus, ne scelus admittas, aliud sceleratum moliri. Mihi quidem uidetur ea de causa flagellasse IESVM, de qua dictum est nuper, & hoc uoluisse indicat ille eius sermo. Corripiam ergo illum, & emendatum dimittam. Attamen existimo facilius adductum esse, vt flagellaret ob consuetudinem Romanorum magistratuum, qui reos capitalis criminis damnatos uirgis prius à lictoribus cædi iubebant, ante quàm securi ferirentur, vt spacio interposito se ipsos colligendi esset pœnitentiæ locus, si forsitan per iram durius damnassent:

sed id

ſed id fiebat: ubi ſontes morti addicti erant: In Chriſtum autem Pilatus nondum ſententiam dixerat, ſed à pœna mortis cupiebat eum illis flagellis liberare, tanquam ſatis eſſet ſupplicii ſumptum pro nudo regis nomine, & ita videri poſſet vel iniquiſsimis accuſatoribus. Adiecit illis Pilatus, quòd accuſatoribus dicebat IESVM eſſe innocentem, non inuenire in eo mortis cauſam: & ad extremum uidens. quod nihil proficeret, ſed magis tumultus fieret, lauit manus coram populo dicens. Innocens ego ſum à ſanguine iuſti huius, vos uidebitis: & reſpondens uniuerſus populus dixit. Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros: & tunc, vt ſatisfaceret populo, tradidit IESVM uoluntati eorum. Abſonum quid ſanè uidetur illa manuum lauatio, quaſi ea ratione crimen abluatur, & recedat, quod ingenioſiſsimus poëta Ouidius improbat illo carmine.

O nimium faciles, qui triſtia crimina cædis
Fluminea tolli poſſe putatis aqua.

Vbi autem quis uere careret crimine, illa manuum lauatio prodeſſet ad oſtendendum ſe purum eſſe ab illo crimine, nec cæteris id admittentibus cõſentire: vnde in Pſalmo uigeſimo quinto legitur. Lauabo inter innocentes manus meas. Ipſum autem Pilatum peccaſſe, ſermo ille Saluatoris oſtendit, dum reſpondens Pilato illud protulit. Maius peccatum habet, qui me tibi tradidit: nam, qui dicit alterum eſſe in maiore crimine, huic oſtenditur, ne ipſum quidem immunem eſſe criminis: nam etſi illud maius crimen, non propterea hoc nullum eſt. Non enim iuſta cauſa eſt, vt ſedetur tumultus, uel vt multitudini mos geratur, innocentem perimere, quod grauius uideri debet in Pilato, qui exercitum habebat, quo Iudæos poterat coërcere. At timuit, niſi obſequutus eſſet populo, ne quid deterius ſuccederet. Nulla eſt omnino excuſatio magiſtratui, ſi dicat ſe metu adductum iracundiæ populi caput innocentis condonaſſe. At quomodo Pilatus timere potuit circumfuſus Romano milite? Quid idem Pilatus: quum bis Iudæi ſeditionem feciſſent, & pertinacius reſiſterent: nonne eos edomuit magna cæde facta equitatu & militibus immiſsis? vt ſcriptum à Ioſepho habemus. Cur non idem in Chriſti cauſa factum? Cur uocibus ceſsit Iudæorum, qui arma etiam eorum potuit contemnere: Ille etiam (vt author eſt Lucas in Euangelio) Galilæos quoſdam obtrectantes Romanis imperatoribus, & ſeditioſis utentes uocibus vnà cum aliis eorum uictimis ſacrificauit, ita vt mixtus utrorumque flueret cruor, quos ob eorum delicta rectè interfectos Chriſtus iudicauit. Nõ poteſt autem excuſari Pilatus, quòd accuſationi Chriſtus non reſponderit: nam illi crimini, quòd prohiberet cenſum dari Cæſari, non uidetur fidem habuiſſe, falſum erat prohibuiſſe, ſed potius dixiſſe ſoluendũ. Alterum crimen, quod filium Dei ſe faceret, quid hoc ad Pilatũ, qui alterius erat religionis? Quamobrem tacuit meritò Chriſtus nõ defendens, quod obiiciebatur: quum eius rei iudicium ad eum non pertineret: & tanta erat res, vt ſuaderi tunc non

poſſet

poſſet: & licet ab initio pertimuerit, ubi filium Dei audiuit, tamen hoc crimen uidetur poſtea contempſiſſe: non enim ſi filium Dei credidiſſet, illum contumeliis, flagellis, cruce denique afflixiſſet. Reſtat regni crimen, quo poterat Pilatus commoueri, qui prouinciam Cæſaris nomine obtineret. Hoc crimen, & ſi apertè falſum erat, tamen Chriſtus etiam uerbo diluit, dum dixit. Regnum meum non eſt de hoc mundo: & oſtendit ſe non habere miniſtros, quibus non modo contra Cæſarem, ſed nec contra Iudæos decertare poſſet. Non tacuit etiam Chriſtus, quum Pilatum uidiſſet intumeſcentem: nam quum dixiſſet ille. Mihi non loqueris? Neſcis, quia poteſtatem habeo crucifigere te, & poteſtatem habeo dimittere te: hunc tumorem vt deiiceret Chriſtus, reſpondit. Non haberes poteſtatem aduerſum me ullã, niſi datum tibi eſſet deſuper: hoc rectè obiectum eſt: omnis poteſtas eſt à Deo etiam in mala hominis uolũtate: cupiditas iniquorum eſt à ſeipſis, ſed efficere, quod cupiunt, pendet deſuper à diuina uoluntate, quæ permittit iniquos male agere, uel ad aliorum iniquorum pœnam, uel ad iuſtorum probationem & ſplendidiorem coronam. Demum quid agit Pilatus poſt tot colluctationes? hominem innocentem pronunciauit: & nihilominus ſupplicio traditur. Nec tamen id impune tulit. Dixi antea Iudam & Iudæos magnis malis afflictos fuiſſe ob Chriſti necem. Idem contigit Pilato: nam poſt hanc iniquam damnationem accuſantibus Iudæis coactus eſt apud Tiberium Cæſarem cauſam dicere, & ab eo damnatus in exilium miſſus fuit: vt Ioſephus ſcriptum reliquit. Euſebius quoque ſecundo eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſcribit Caii Caligulæ temporibus tot malis oppreſſum fuiſſe, vt ſibi manus intulerit uiolentas, nec mitior in ſeipſum, quàm Iudas fuerit. EVS. Dixiſti de Pilato. De Herode uerò, qui cum irriſione dimiſit dominum, tenes ne, quid actum de eo fuerit? MAR. Nihilo meliorem habuit exitum. Is Herodis regis filius, ſub quo Chriſtus natus eſt, tetrarchiam Galilææ obtinebat Tiberio Cæſare imperante, in cuius honorem ciuitatem Tiberiadem propè ſtagnum Geneſar condidit, quam iniquis hominibus & fugitiuis referſit: iniuſtus enim erat, ferus, & crudelis: ita ut ſicarius in ciues, latro in nobiles, populator in ſocios haberetur, nota eſt etiam eius ex Euangelio crudelitas, qui inter epulas, ut puellæ Herodiadis, quæ ſaltãdo placuerat, obſequeretur, iuſsit caput à Ioanne Baptiſta auferri, & in diſco puellæ offerri. Accidit poſtea, ut quũ in Perſis ſtirps regii generis defeciſſe putaretur, fortiſsimi quique & delectiſsimi Perſarum Herodem per legatos uocarent, ut regnaret: quo, quum ueniens ſuſcepiſſet imperium, habitus ob crudelitatem ſuſpectus à multitudine interficitur. Sic iſti duo, quorum poteſtati traditus fuit Chriſtus, miſerè interierunt, nec tam miſerum, quòd interierũt, quàm quòd illo interitu & omnibus pœnis digni habiti ſunt. Poterat Chriſtus ſe à iudicio, & ab hoſtium manibus eripere diuina uirtute: ſed ſi illo modo ſalutem ſuam tueri uoluiſſet: uniuerſorum hominum ſaluti parum conſuluiſſet: ſuam ergo prodidit ſalutem, ut omnium lucraretur.

lucraretur. Ipſe vinci maluit, vt in eo cuncti uictores eſſemus. Nam, quòd populus reiiciens à Pilato crimen & transferens in ſe reſpondens dixit. Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros, hoc, quod clamauerunt Iudæi, conuenit etiam nobis, ſed illis conuenit ad pœnam, nobis ad gloriam. Nos per CHRISTI ſanguinem maxima bona conſecuti ſumus, illi maxima mala: neque tamen in cunctis Iudæis ſententia hoc diuina confirmauit. Sed multos recepit, qui pœnitentiam egerunt, & ad fidem tranſierunt: nam ex illis Paulus fuit, & multa millia, quæ poſtmodum crediderunt. Prima enim eccleſia CHRISTI Hieroſolymis apparuit, quæ multas paſſa inſectationes Iudæorum ſummam laudem promeruit. EVS. Omnino non meretur excuſari Pilatus à peccato. Sed quid illud ſibi vult, quòd ſedente Pilato pro tribunali miſit ad eum uxor dicens. Nihil tibi & iuſto illi: multa enim hodie paſſa ſum per uiſum propter illum. Scire enim cupio: Cur illa inſomnia mulier uidit, ac non potius Pilatus? Cur non potius uigilans illa uidit, & quæ ſunt illa, quæ perpeſſam ſe dicit? MAR. Nihil equidem tibi certi de his afferre ualeo, præter id, quod nudè in Euangelio narratur. Ioannes autem Chryſoſtomus ad cætera argumenta, quæ de Chriſti innocentia erant perſpicua, hoc non paruum additum putat, quòd ſomnium acceſſerit. Nec mirum eſt dormientis animum curis omnibus & motibus externis in ſomno ſolutum melius admoneri, quàm uigilantis: Itaque mulier ſomnio admonita iuſtum illum appellat. Idem Chryſoſtomus affert rationem eius, quod tu quærebas. Cur (inquit) ipſe Pilatus ſomnium non uidit? Aut quia mulier dignior erat, Aut ſi uidiſſet, & dixiſſet, non æquè ſibi creditum fuiſſet: aut fortaſſe, ne dixiſſet quidem, ſed intra ſe ipſum tenuiſſet: ideò diſpenſatione diuina mulier uidit, vt omnibus palam faceret, nec uidit tantum, ſed multa etiam per ſomnium patitur, vt uir miſericordia commotus ad cædem ſegnis redderetur. Temporis quoque opportunitas non parum conferebat: eadem enim ipſa nocte ſomnio illo fuit exagitata. Habes ferè ad uerbum, quæ hac in re Chryſoſtomus tradidit. Verum tamen, quòd ille ait diſpenſatione diuina factum, id diabolo quidam adſcribunt, qui, quod euenit, metuebat, & ne fieret cupiebat. Vt igitur initio per mulierem mundo mortem intulerat, ita per mulierem conatus eſt ſalutem auertere, metuens, ne per Chriſti mortem, mortis amitteret imperium. Sed nodum ingerit, quod in Euangeliis legitur Satanam in Iudam Iſcariotem intraſſe, & in cor eius miſiſſe, vt traderet Chriſtum. Quomodo ergo ſe medium interpoſuit, ne fieret, quod fieri cupiebat? An id tantum malum fieri uoluit, & prohibere bonum, quod ſequebatur? At non facile eſt, ubi quid turbaris, rurſus ſiſtere. Illud uero indicat diabolũ neſcio quam habuiſſe opinionem Chriſtum filium eſſe Dei, quòd Petrum ab hac fide deducere conatus eſt: nam dixit Chriſtus Petro, quòd expeteret eum Sathanas cribrare ſicut triticum, ſe autem oraſſe pro illo, ne eius fides deficeret. Et Petrus quidem ceci-

dit, sed in casu non perstitit: uerba uerò mulieris nihil profuerunt, nisi, quòd una è gentibus mulier iusti nomen Christo tribuit, bono præsagio futurorũ, quòd qui de gentibus uenirent plus, quàm Iudæi sequerentur: & remoto diuino decreto illa morte indignum iudicarent. E V S. Quomodo hoc dicis remoto diuino decreto illa morte indignũ iudicarent? Est ne aliquis dignus simul & indignus mori. M A R. Ita est, si ad diuersa feratur aspectus. Si enim mortem simpliciter spectamus, indignè qualemcunq. mortem oppetiit is, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Sin autem diuinũ inspicimus decretum, cui obtemperare debuit, è dignitate eius fuit acerbissimam etiam mortem subire: si enim aliquid indignè tunc egisset, non dedisset illi Deus pro hac obedientia nomen, quod est supra omne nomen: vt in nomine I E S V omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum. At enim mors Christi non solum dignitatem indignitatemue secum affert diuersis rationibus, vt iam expositum est, sed etiam eius causa quibusdam affert laudem, aliis pœnam. Etenim sic considera, Christus traditus est in mortem à patre, seu à tota trinitate, à seipso: a Iuda etiã traditus fuit, & à Iudæis. De Patre scriptum est ab Apostolo ad Romanos. Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Et penes Matthæum ipse. Sic Deus dilexit mundum: ut unigenitum suum daret. De filio testatur idem Apostolus ad Ephesios. Sicut Christus dilexit ecclesiam, & se ipsum pro ea tradidit. Et Esaias. Oblatus est, quia ipse uoluit. Iudam autem & Iudæos tradidisse Christum euangelia undique testantur. Ex hoc traditionis opere laudari & benedici meretur pater, seu Trinitas Deus, quia fecit ex charitate, & qui ex eadem motus est filius assumpta carne. Iudam uerò & Iudæos detestamur, quia ex auaritia Iudas, Iudæi ex inuidia tradiderunt: una actio, sed agentiũ diuersa uoluntas: hinc charitas, illinc pecuniæ cupiditas, & inuidiæ æstus. Multiplex fructus passionis Christi, quorum primus redemptio fuit totius humanæ gentis, sequitur exemplum tolerandæ patienter mortis, nec ueritatis deserendæ ob tormentorum ictum aut metum, hic tantus fructus, nec Iudæ, nec Iudæis adscribi potest? non enim hoc uoluerunt, aut etiam cogitauerunt, sed cupiditatibus suis præcipites acti omnia egerunt. Sed nec in passione ullus fructus, sed in uoluntate patiendi, quæ in Christo fuit excellentissima ob honestissimas causas. Non Iudæ Iudæorumque improbitas salutem uniuersis, sed Christi diuina uirtus, qui aliorum improbitate ad utilitatem nostram usus est. Fac Christi sanguinem, quem effudit, in altera libræ lance impositum appendi posse, idem de doloribus cũctis, & cruciatibus dicamus fieri posse: Num etiam immensam illam charitatem Christi, quæ ad hæc subeunda impulit, humanis dicemus ponderibus posse examinari? Nonne hæc lanx cœlum, terras, maria altera ex parte imposita deprimet? Atqui Iudam argenti cupiditate motum tradidisse manifestum est; Iudæos etiam inuidia commotos tradidisse Pilato euangelista testatur. Non enim poterant ferre

primores

primores honorificum de Chriſto uulgi iudicium, quòd eum, ut prophetam habebat: non poterant ferre tot ſigna facientem, ueriti ſunt, ne illis contemptis atque reiectis multitudo eum ſequeretur. Pro eodem igitur facto ſupplicium meruerunt. Vnde Chriſtus laudem & ſempiternam gloriam, & ad inuictam patris dexteram ſedem eſt conſequutus. Dices ex Chriſti ſermone, quem habuit de Iuda. Bonum eis fuiſſet, ſi nati non eſſent. Ita eſt, ſed non, quia nati ſunt, ſed quia ſe ipſos corruperunt, puniuntur. Vt enim, qui mortem patienter ſuſtinent honeſtatis ſtudio laudantur, uituperantur autem, qui mortem inferunt. Sic Deus, qui Chriſtum uoluit patienter mortem ſubire ex charitate, & Chriſtus qui eadem de cauſa ſubiit, meritò commendari merentur. Iudas autem & Iudæi, quibus procurantibus Chriſtus occiſus eſt, hærent in crimine, & uituperantur. Abiiciendus autem ſermo ille, quòd maximæ crudelitatis uidetur fuiſſe hominem iuſtiſsimum & innocentiſsimum morti tradere, præſertim, quum id ageretur, ut eius ſupplicio nocens abſoluatur. Non enim Deus iuſsit, aut ſuaſit alicui, ut Chriſtum occideret, quod ſine maximo ſcelere fieri non poterat, ſed Iudæorum malitiæ, quam ipſe non fecerat, ſed ſibi illi crearant, permiſit, ut occiderent: ut more ſuo utens ex alieno malo eliceret non bona ſolum, ſed etiam optima. Non igitur Deus crudelis dicendus eſt. (quod etiam dictu eſt nepharium) non enim ſanguinem Chriſti appetiuit, ſed eius uoluntate optima delectatus eſt, qua ſponte ſeſe pro uniuerſi generis ſalute ut hoſtiam obtulit: hoc enim ſingularis charitatis eſt ſeipſum nihil tale meritum offerre ſupplicio, ut nocens alius liberetur. Non etiam accipio, quòd plerique alii obiiciunt magnam abſurditatem conſequi, ſi ut purgetur unum peccatum, aliud committatur, præſertim ſi id, quod additur peccatum, primo ſit grauius: ſicut hic contingit: propterea quòd occiſio Chriſti grauioris eſt culpæ, quàm Adæ peccatum, quod redimebatur. Hæc non ſubſiſtunt: nam luere ſcelus alio ſcelere, ſi id fiat ab eo, qui purgare primum ſcelus debuit, tam abſurdum eſt, quàm ſi quis uellet lutum luto abſtergere. Sed quod nam admiſit ſcelus Chriſtus, ſi profuſione ſanguinis ſui precioſiſsimi abſtergere uoluit omniũ peccata? Tantum abeſt, ut id fuerit ſcelus, ut hoc imputatum fuerit ei ad maximum meritum, maximamque miſericordiam. At peccarunt Iudæi. Quid tum? hoc enim permiſit Deus eorum liberæ uoluntati: nec permiſiſſet, niſi uidiſſet Chriſti occiſionem redemptionem fore noſtram. EVS. Tu fortiter diluiſti obiecta, quæ forſitan commouere unum de multis potuiſſent. Nunc quoniam hunc campum ingreſſus es, ut refellas ea, quæ hæſitantem facere, & in aduerſum impellere poſſent, dicam tibi aliud, quod perturbare etiã quemuis poſſet. MAR. Cauendum eſt omnino, ne quis tanta in re, in qua cardo ſalutis noſtræ uerſatur, titubet. Itaque expecto, quid afferas, quamquam ſcio pro te minus laborare, ſed uis erudire iſtos adoleſcentes, quos erudiendos ſuſcepimus, & explicari, quicquid in re eſt. EVS. Ergo dicam, quod nunc occurrit, non quod

in eo residendum sit, sed ut ostendas, quomodo refellatur. Christus uidetur summopere affectasse, ut filius Dei crederetur; id docuit uerbo, docuit etiã operibus, dum miracula illa ingentia efficeret: quapropter ad Iudæos quærentes, ut diceret palam, num esset Christus: Loquor (inquit) uobis, & non creditis: opera, quæ ego facio in nomine patris mei, ipsa perhibent testimonium de me: Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, & si mihi non uultis credere, operibus credite, ut credatis. Idem hoc passionis tempore ad discipulos de illis. Si opera non fecissem, quæ nemo in eis, peccatum non haberent. Et eodem sermone, quum diceret, quòd pater in ipso, & ipse in patre esset, ut hoc, quod tam magnum erat, crederetur, eadem opera adduxit. Non creditis (inquit) quòd ego in patre, & pater in me est? Alioquin propter ipsa opera credite. Et, quum Ioannes misisset discipulos, ut interrogarent: Tu es, qui uenturus es, an alium expectamus? Reiecit illum ad opera. Cæci uident, claudi ambulant, & cætera. Legere me memini penes Augustinum Christum tot edidisse miracula, quot uniuersus sanctorum cœtus in unum collatus non ediderit: quod ex euangeliis comprobatur, maximè his locis, ubi legitur uulgo ad eum deferri solitos ægrotos, quibus manus imponens sanabat omnes. Ioannes autem Euangelista, qui omnibus gestis interfuit, adeò ut ne, quum crucifigeretur, defuerit, hic in fine euangelii sui adeo elatus est dicendo, ut testetur multa alia fecisse IESVM, quæ, si scriberentur per singula, nec ipsum mundum libros capere posse. Si igitur his commoti homines, ut decuit, credidissent: neutiquam, ut ait Apostolus, gloriæ dominum crucifixissent, ex quo salutis humanæ redemptio impedita fuisset. Quid ad hæc? MAR. Rem exquiris Eusebi nõ nouam, nec à te nunc primum auditam, sed à quibusdam aliis, & à me quoque aliquando excogitatam. Verum in mea cogitatione illud statim occurrebat. Si Christum Iudæi non crucifixissent, si nemo illi molestus fuisset: Imò (ut par erat) omnes ut benefactorem amauissent, & ut magistrum coluissent, & ut Deum adorauissent, nõ defuisset Deo alius modus recuperandæ humanæ salutis. Sed quũ præuideret Deus, quód Iudæi non solum seruos cæderent, & contumeliis afficerent, sed neque, si mitteret filium, uererentur: quin potius extra uineam erectum occiderent, modum hunc credidit aptisimum liberandi humanum genus à calamitate, in quam inciderat. Sic enim futurum, ut Diabolus, qui hominem uicerat, ab homine uinceretur: & qui debitam mortem subierat, alterius indebita morte liberaretur. Itaque si diuinum hoc decretum inspicimus, imposibile erat aliter humanum genus à peccati sorde liberari: sed si ad infinitam Dei solummodo potentiam libet aspicere, infinitæ quoque patebant uiæ, quibus salus nostra constaret. At hic occurrit: si non fuit alius congruentior isto modus ex sententia Augustini, & cæterorum patrum, hoc fieri fuit necesse: quia optimi est optima adducere, quæ sanè argumentatio contra Deum non concludit: qui ita potest optima facere, ut meliora etiam posit:

potuisset

potuisset (placuisset modo) uel solo nutu, uel si quid nutu est leuius, omnem humanam culpam delere: nec, quum misericordia utitur, præiudicium facit iustitiæ: quicquid enim uult, statuit, decernit, non aliundè quàm à iustitiæ fontibus proficiscitur: hunc tamen modum, quem in manibus habemus, probauit, qui tametsi commodissimus uideatur, alium commodiorem adduxisset, si hoc immensæ eius prouidentiæ sedisset. Et (ut breuiter dicam, quod mihi uidetur) hæc quæstio clauditur melius admiratione diuinæ potentiæ, quàm pertinaci disputatione, nullis circunscripta est illa limitibus, nullum nec initium nouit, nec finem. Quamobrem ò Mariane & Pauline (nam hæc Eusebio notissima sunt) temerarium est, quum de diuina potentia agitur, terminum præfigere, & dicere hoc potest, illud non potest: uel sic potest: non sic: uel commodius aliud facere non potest: absit hæc à fidelium ore oratio: plus enim ille potest, quàm nos cogitando capere ualeamus. Dissolui etiam argumentatio aliter potest: nam Christus uenerat eo animo; ut quodlibet pateretur redimendæ salutis nostræ causa. Itaque si credidissent, iam humanæ salutis redemptio profecta fuisset: quia uoluntas illa patiendi munus illud implesset: at non crediderunt, quinetiam crucifixerunt: ideo non uoluntatem nudam tantum patiendi, sed etiam rem ipsam Christus attulit, ex quo plenior facta est illa redemptio & copiosior, & ad maiorem dilectionis demonstrationem, & ad exemplum patientiæ & humilitatis singulare.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PASSIONE DOMINI LIBER SEXTVS.

EVSEBIVS.

POSTQVAM de Christi passione multa percurrimus, ut de his, quæ in morte contigerunt, nonnulla diceres. MAR. De miraculis dicis? EVS. De his inquam ipsis: libentius enim ea, quæ Deus gessit tractare conuenit, quàm ea, quæ ut homo à sceleratis, & cum sceleratis passus est. Ex his namque mirabilibus Centurio, & qui cum eo erant, adducti sunt, ut dicerent. Verè filius Dei erat iste: & omnis turba eorum, qui simul aderant uidentes, quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur. MAR. Atqui ea ex euangeliis apertè colliguntur: non enim his adiicere aliquid possumus: & illud in primis occurrit, quòd à sexta hora, qua Christus in crucem sublatus est, usq. ad nonam, qua expirauit: tenebræ factæ sunt super uniuersam terram: & ita Matthæus & Marcus narrant. Lucas autem iisdem utens

verbis

verbis adiicere uidetur causam. Et obscuratus est (inquit) Sol. Et quum tres Euangelistæ, sicut supra expositum est, loquantur: ausus est tamen Origenes antiquissimus, idemque facundissimus Ecclesiæ doctor, de cuius fontibus reliqui hauserunt, dicere non in omnes terræ partes tenebras fuisse factas. Opponunt se (inquit) istis filii huius seculi quærentes, quomodo hoc actum tam mirabile nemo Græcorum, nemo Barbarorum conscripserit: maxime hi, qui chronica conscripserunt, & notauerunt: si quidem tale unquam nouum accidisset. Et Phlegon quidem in chronicis suis imperante Tiberio Cæsare scribit factum, sed non significauit luna plena. Ipse autem arbitratur tenebras tantum factas super Hierusalem, uel si quis latius extendere uoluerit, super omnem Iudæam, nec eas factas esse, propterea quòd Luna Soli se opposuerit, & aspectus nostros abstulerit, sed quòd uel aer densior effectus fuerit, uel quod multæ & magnæ tenebrosæ nubes illuc conuenerint. Addit similitudinem tenebrarum, quæ factæ sunt Aegyptiis non Lunæ interiectu, sed densiore aere reddito. Et sicut (inquit) sub Moise extendente manus in cœlum obortæ sunt tenebræ tribus diebus, sic vt alter alterum non uideret, nec decederet de loco, in quo erat: Iudæis autem fulgebat lumen, ubicunque commorabantur: Sic sub Christo manus in crucem extendente ad cœlum tribus horis tenebræ incubuerunt super populum, qui crucifixerat, vt uerum lumen non agnosceret: lumen autem effulsit super reliquis orbis partibus, ubi gentes commorabantur, quia agnouerunt hæ Christum, & receperunt uero lumine perfusæ: sed quòd post hora nona lumen Iudæis redditum, manifestum est, quòd reliquus Istaël saluus fiet, quum plenitudo gentium intrauerit. Hoc acutè, vt reliqua, Origenes, qui vult Aegyptias tenebras harum imaginem extitisse. Verumtamen Origenis sententiæ repugnãt plurimi, qui hoc non facerent (tantum pollet Origenis authoritas) nisi repugnaret hoc enangeliorum uerbis, quæ luculenter asserunt tenebras super uniuersam terram factas fuisse. Nam, quod obiiciunt plerique, vt euangeliorum ueritatem cõturbent, neminem neque Græcorum, neque Barbarorum de tam mirabili facto mentionem ullam habuisse, hoc dici non cõueniebat, nisi his, qui omnia illorum temporum scripta penes se habuerint, & lectitarint: quod haud scio, an cuiquam cõtingere posit. Certè Phlego, quem Origenes adducit, de his meminit. Fuit autem is Phlego Olympiadum præstantissimus descriptor. Verba autem eius hac in re sunt hæc in decimo tertio libro, quemadmodum ab Eusebio relatum est. Quarto anno ducentesimæ secundæ Olympiadis magna & excellens inter omnes, quæ unquam antea acciderunt defectio solis facta, dies hora sexta, ita in tenebrosam noctem uersus, vt stellæ in cœlo uisæ sint, terræque motus in Bythinia Nicenæ urbis multas ædes subuertit. Quid Dionysius Areopagita philosophus insignis, quum esset Heliopoli, & cum eo Apollophanes Sophista celeberrimus, naturaliumque rerum scientissimus: nonne uterque uidit Lunam Soli oppositam

ab Oriente venientem, ſe repente ei coniungere, & poſt nonam horam, uſque ad veſperam paulatim regredientem ſe in priſtinum ſtatum reſtituere? quæ, quum ſuperarent naturæ ordinem, non enim conueniens erat tempus coniunctioni, & vbi coniungitur, progredi, non regredi ſolet, obſtupuiſſetq. Dionyſius. Tum Apollophanes. O formoſæ (inquit) Dionyſi, diuinarum rerum conuerſiones. Scribit hæc ipſe Dionyſius ad ſapientem Polycarpum, petitque ab eo, vt horum memoriam Apollophani ſuggerat, vt oſtendat contigiſſe tempore, quo Chriſtus in crucem actus eſt, velitque Chriſto cedere, & Chriſtianam veritatem amplecti: quidam referunt dixiſſe eum viſo tam miro oſtento. Aut Deus naturæ patitur, aut vniuerſa mundi machina deſtruetur: quæ ego verba non accipio vt plerique, voluit enim (vt opinor) ille dicere, quod aut Deus, qui omnem regit naturam, occupatus aliquo animi affectu non animaduertit ad ea, quæ extra ordinem tunc fiebant, aut mundi machina in rudem illam indigeſtamque molem, quam Græci chaos vocant, rediret: credidit perturbato vno mundi ordine reliquum ordinem periturum. Scribit Euſebius ſe legiſſe in commentariis Ethnicorum anno Tiberii decimo octauo Solis ingentem defectionem factam, & grauem ſimul terræ motum extitiſſe. Conſtat autem decimo octauo Tiberii anno Chriſtum paſſum: nam ex Euangeliis colligitur quinto decimo Tiberii anno IESVM baptizatum à Ioanne fuiſſe, & prædicationem cœpiſſe, & diſciplinæ ſectatores habuiſſe, ab eo autem vſque ad eius mortem tres annos effluxiſſe. Quapropter non eſt, quod de Euangeliorum fide dubitetur, quia ab externis non ſit id literis mandatum: illi namque ſcripſerunt. Ego fidem haberem, etiam ſi nulla aliorum de his litera extaret, tum propter ſimplicitatem ſcribentium, tum etiam, quia illo tempore ſcripſerunt, quo ſunt geſta: & facilè, ſi falſo ſcripſiſſent, mendacii coargui poſsint ab his, qui Chriſti nomen oderant, & ſupplicio dignum in his, qui ſequerentur, ducebant. EVS. Rectam iniſti rationem, qua oſtendis diſcipulis Chriſti eſſe credendum in his, quæ de eo ſcripſerunt: & vndique etiam non inter Iudæos modo, ſed etiam in gentibus prædicabant: falſitas enim ab illius ſeculi viris conuicta fuiſſet: Omnia namque falſa & ſimulata ſunt inania, & tanquam floſculi decidunt: nec radicem altius agere queunt, ſed multo libentius Euangelii literis creditur, quando hi, qui à fide noſtra alieni ſunt, eadem in commentariis ſuis docent, veluti, vt exempli cauſa aliquid inſeram, de cenſu capitũ Iudææ, quæ ſub Cyrino præſide Syriæ facta eſt, meminit Ioſephus, & de occiſione infantium à bimatu infra meminit Macrobius cum lepido Augusti dicto. Quum audiſſet (inquit) Auguſtus Herodem regem Iudæorum inter pueros, quos in Syria intra bimatum iuſsiſſet interfici, filium quoque eius occiſum: Præſtat (inquit) Herodis magis eſſe porcum quàm filium. Philo quoque, quem Hieronymus Iudæorum ait eſſe diſertiſsimum, in temporũ breuiario ſcribit Herodem proprium filium, quem ex vxore de tribu Iuda ſuſceperat, interfeciſſe, & addit

causam concurrentem cum Euangelii sermonibus, quoniam diceretur Christus in lege promissus esse iam natus. Apparet igitur in his, quæ ad historiam rerum gestarum pertinent, non fallax esse euangelium, si quidem alienorum etiam à religione nostra testimonio confirmantur. MAR. Nihil euangelio fidelibus certius esse debet, quia si imminuatur fides, aut dubium quis uideri tradat, labefactaret fundamentum salutis nostræ, quod debet esse firmissimum, Sed, vt ad ea, de quibus modo loquebamur, redeam, idest, tenebras & defectionem Solis, nolo te ignorare alios quosdam Hieronymo & Ambrosio authoribus dicere tenebras inductas fuisse non Lunæ interiectu ad Solem, sed Solem radios retraxisse, & intra se tenuisse: ex quo obscuritas profundæ nocti similis consequuta est. At quo fine, quoue proposito hæ tenebræ effusæ? non minus uariant sententiæ: hi argumento eas fuisse dicunt supra Iudæorũ pectora tenebras mansuras, & summis tunc tenebris mentes eorum oppletas fuisse: illi, vt ostenderetur creatarum rerum esse Dominum, qui tunc mortem sustineret, quando & terram concuteret, & Solem obscuraret. Alii uoluisse Deum luctus signa dare, & in lugentis habitu mundum ostendere eorum more, qui in morte charissimorum lumine omni sublato diem sibi adimunt, & tenebras persequũtur etiam in indumentis: nam nigris induuntur, Thomas autem credit tenebras magis factas coniunctione duorum luminarium contra solitum cursum, quàm alia ratione, quia Dionysius oculata fide in Aegypto existens inspexerit; & asserit cæteros astrologos hunc Solis defectum minimè obseruasse, quia alienum erat tempus, quo Sol defectum pati deberet, potuisse autem opinari obscuritatem illam tantam aliqua aëris ratione, aut quadam alia occultiore causa cõtigisse. Dionysium autem cum sociis in Aegypto existentem, vbi raro nebulosum est cœlum, id, quod factũ fuit, diligenter animaduertisse; vult deinceps Christum per cœlestia corpora signum dedisse, tunc quum imbecillitatem humanam ostenderet, vt Deus pariter esse cognosceretur: hoc autem uiuens ipse pharisæis signum de cœlo petentibus facturum se negauit. Duobus autem id fecit temporibus, ne quis humilitatem eius despiceret: primum, quum natus uilibus pannis obuolutus in præsepio iacuit: nam tunc fulgidam stellam nunquam antea uisam insolitum carpentem iter eduxit: quamobrem Maximus in sermone natiuitatis illud protulit. Si præsepe despicis, erige paulisper oculos & nouam in cœlo stellam protestantem mundo natiuitatem dominicam contuere. Deinde, quum in cruce passus est, uoluit signum de cœlo ostendere, quo deitatem suam indicaret, & quia maximam tunc induit infirmitatem, maiori etiam miraculo circa duo præcipua mundi luminaria, & quæ principatũ obtinent inter cœlestia corpora, se Deum ostendere dignatus est. Et hæc quidem Christo in ligno pendente, & adhuc spiritum ducente, sic habuerunt. Post mortem autem eius uelum templi scissum est in duas partes à summo usque deorsum. Hoc signum gestæ rei congruit: nam ideò uelum scinditur, vt

oſtendatur morte Chriſti patefacta eſſe diuinitatis myſteria, quæ antea ſumma cum ratione fuerant occultata: nullum eſt iam uelum, quod populum ſegreget à ſanctis ſanctorum, cuilibet licet intrare, & ea mentis oculis contemplari, hoc beneficium debemus morti Chriſti, quòd per eam ueteris legis conſciſſum eſt uelum, quod antea ſub uariis figuris & imaginibus & uerborum ambagibus magna cœli myſteria contegebat. Hieronymus itidem laudandus, dum inquit, velum ſcinditur, ideſt cœlum aperitur: nam morte Chriſti remoto obſtaculo aditus eſt nobis ad ſancta ſanctorum, hoc eſt, ad regna cœleſtia apertus. Sequitur aliud, & terra mota eſt, & petræ ſciſſæ. Hæc ſigna ſunt permagna, quum oſtenditur ea, quæ ſunt immobilia commoueri, & quæ duriſsima ſunt frangi: dici etiam poteſt ad demonſtrationem luctus contigiſſe. Tellus enim ueluti imitaretur eos, qui in luctu crines, & ueſtes lacerant, & præ dolore pectus, & lacertos plangunt, & unguibus genas inuadunt, & undique ſe commouent non ferentes acrimoniam doloris: ſic ipſa more, quo poterat, luctum oſtendens petras ſcidit, & ab imis uſque fundamentis contremiſcit, non ſuſtinens (vt ſic dicatur) tanti ſceleris crucem: dicendum eſt etiam id factum fuiſſe ad demonſtrationem quandam, quòd ſcilicet Chriſtus omnem potentiam & firmitatem humanam concuteret, frangeret, ſuperaret: & de terræ motu quidem dictum eſt antea, quum de tenebris loqueremur, ubi demonſtratum eſt (ſi meminiſti) idem gentium literis contineri, his iam dictis nihil adiicerem, niſi quidam opinarentur, qui tunc contingit terræ motus, eſſe eundem, de quo ſcribit Plinius naturalis hiſtoriæ author ſecundo libro: Maximus (inquit) terræ memoria mortalium extitit motus Tiberii Cæſaris principatu, duodecim Aſiæ urbibus una nocte proſtratis: his autem argumentis utuntur, quod maximus ille fuit terræ motus, quòd in Aſia factus, quòd Tiberio imperante: nam quòd dicit una nocte, nihil refert, quia potuit illis in locis diutius morari. Hoc tamen, vt quiſque volet, accipiat. Nullum ne aliud admirabile factum in morte Chriſti dicemus? Aliud, nam vt eſt apud Matthæum: Et monumenta aperta ſunt, & multa corpora Sanctorum, qui dormierant, ſurrexerunt, & exeuntes de monumentis poſt reſurrectionem eius uenerunt in ſanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. Hæc uerba conſideranda ſunt diligentiſsimè. Surrexerunt (inquit) apertis monumentis, hoc dictum eſt, ne quis exiſtimaret idola quædam illa fuiſſe mortuorum, & ſimulacra inania corpore uacantia, non quòd uerè aliqui cum corpore reſurrexerint. Intelligendum eſt autem eos reſurrexiſſe poſt Chriſti reſurrectionem, quoniam ille eſt primogenitus reſurrectionis ex mortuis. Nemo ante Chriſtum reſurrexit cum immortali & glorioſo corpore. Itaque quærentibus, quid factum ſit de his, qui ſurgente Domino reſurrexerunt, reſpondetur ſurrexiſſe eos in æternam uitam. & aſcendente ad cœlos Domino eos pariter aſcendiſſe: non enim ſurrexerunt, ut iterum caderent, ſed vt dominum comitarentur, & de illo prædicarent, quæ uериſsi-

ma erant & optatiſsima, vt mox dicetur. Additur, uenerunt in ſanctam ciuitatem, ideſt, Hieroſolymam, quæ ſancta uocabatur, quia illic inerant ſancta ſanctorum, & magnificentiſsimum illud templum ſacrificiis unicè aptum, & ſancta etiam ideò uocabatur, non quòd non multa illic fierent ſceleratè, vt tunc etiam accidit, ſed quòd hoc nomine diſtinguebatur à cæteris ciuitatibus gentium, quæ idola colentes impietatis morbo corruptæ erant. Apparuerunt multis, quid vt facerent? Nonne vt Chriſtum docerent, & glorioſam eius reſurrectionem? Hic incœpit Deus ſanctorum hominum penes ſe beatorum præſidio res humanas gubernare, quum antea Angelorum tantum vteretur miniſterio, nunc hominum vti voluit, ſiquidem naturam noſtram ablutam Chriſti ſanguine receperat in gratiam; & congruum videtur hominibus etiam per eos, qui eiuſdem participes fuerunt naturæ, auxiliari: hæc prius non erant: nam & illi inuiſum erat genus noſtrum delicto primi parentis, & nemo de inferorum lacu, vbi fuerat demerſus, erumpebat: eos vectes ferrei, quos illuc deſcendens perfregit Chriſtus, retinebant, nec exire patiebantur. Patere nunc (et ſi alienum ab inſtituto ſit) vt errorem quorundam damnem, qui negant nos orationibus ſanctorum in cœlo reſidentium iuuari. Omnino longiori opus eſſet diſputatione. Veruntamen vides mortuos reſurgentes cũ Chriſto veniſſe in ſanctam ciuitatem, & in conſpectum uenientes multorum eos (ut par erat) de Chriſto docuiſſe: non enim uana fuit illa apparitio, ſicuti fuiſſet, ſi ob id tantum ueniſſent, & cernerentur. Quod ſi docere poſſunt. Cur nõ etiam orare dominum? Et preces fundere, ut adiuuet nos multis undique miſeriis & calamitatibus circunuentos? An quia docere minus difficilè ſit, quàm rogare? aut magis laborioſum ſit rogare? Non eſt hoc, quid ergo aliud? Num uel quia difficiles & importuni ſint additus ad dominum? uel quia cum fero & immitti tyranno res futura ſit, qui ſupplices non audiat? uel cum auaro, vel inuido qui uix quicquã concedere ſoleat? Si nihil eſt horum, cur nolint pro nobis rogare: non enim ſtudium noſtri & charitatem, quam uiuentes habuerant, poſuiſſe unà cum corpore credibile ſit, idque in cœlis iam exiſtentes, ubi maximè uiget charitas, & maxima charitatis ſunt præmia. At obſcura ſunt hæc, obſcura quidem ei, qui aſpidis in morem obturat aures, nec intelligere uult canentem. Sed tamen, ſi teſtimonium quæritur manifeſtius ſcripturarum, legant capitulum Apocalypſis ſextum: vbi dicitur. Vidi animas ſub altari interfectorum propter uerbum Dei, & clamabant uoce magna dicentes. Vſque quo Dominus ſanctus & uerus nõ iudicas, & uendicas ſanguinem noſtrum de his, qui habitant in terra. Ergo animæ ille ſanctæ, atque benedictæ petent maleficia in Deum, & ſe admiſſa plecti? Beneficia autem & auxilia nulla humano generi, & ſingulis effundi non optabunt? & optantes non rogabunt? Imò tanto ſtudioſius hæc rogabunt, quãto rectius eſt bonos tueri, quàm malos ulciſci. Quod ſi hunc de Apocalypſi locum interpretari uolemus, quemadmodum Auguſtinus interpretatur, animas Sanctorum

ctorum petere, non ultionem peccantium, ſed peccati, quia uelint id tolli, quo regnante talia perpeſsi ſunt, manifeſtum eſt illos de ſalute noſtra ſollicitos, & adeò ſollicitos, vt eam non ſolum petant, ſed etiam cum magno & ualido clamore petant. Scio me aberrare à propoſito. Verumtamen, quia locus Euangelii, qui tractabatur, admonuit: prætereundum non putaui, quin contra iſtos aliquid dicerem. E V S. Grata mihi fuit hæc tua digreſsio, non quod dubitarem de his, quæ tradita ſunt à maioribus, & eccleſiæ uniuerſæ amplectitur auctoritas, ſed quòd gaudeo firmis ſcripturarum teſtimoniis eandem ſententiam confirmari. Reſtat tibi nunc illud miraculum (vt omnia ſint abſoluta) de latere Chriſti mortui percuſſo. M A R. Mane modo, dubius ſum. E V S. Quid eſt? M A R. Neſcio an rectè fecero, ſi his tam ſacris ſermonibus, & tam uenerabili die poëtas miſcuero: & poëtica carmina intulero. E V S. Poſſe id fieri rectè & ordine arbitror: modò id fiat ſobriè: & ne poëtis plus, quàm oporteat, tribuatur. Memini namque Apoſtolum Paulum Græcorum poëtarum uerſiculos epiſtolis ſuis intexuiſſe. M A R. Putas ne me oblitum licere poëtis mendacia fingere? Itaque eorum poëmata non vt hiſtoriam lego, ſed vt picturam quandam percurro oculis imitatricem ueri, numeris cantuq. aures mulcentem: non tamen negauerim, graues ſuaueſq. ſententias penes eos inueniri: ueritatem etiam rerum geſtarum uideo ſæpius eos efferre. Tu autem conſiderabis, vt ſoles, diligenter: num, quæ deſumam ex ſummo poëta noſtro, uera ſint aut ficta poëtarum more ueri inanem tantum quandam referentia imaginem. E V S. Conabor pro uiribus id facere, præſertim quum à ſummo poëta noſtro ea afferre te dicas. Nam ſummi poëtæ nomine Virgilium intelligo, cuius vt inter poëtas excellit auctoritas. M A R. Rectè de Virgilio opinaris, qui neſcio quomodo paria ferè prodigia facta ponit in morte Cæſaris, quæ Euangelium memorat facta in morte Chriſti. E V S. Magnum dicis. M A R. Non ſunt omnino paria, ſed ad ſimilitudinem quandam uidentur accedere: Sic enim inſpice. Primum prodigium, quod memoratur in Chriſti morte contigiſſe, Solis eſt defectio: hæc etiam obtigit in Cæſaris morte, quod oſtendit poëta, dum prius de Sole loquens ſubintulit.

Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam
Quum caput obſcura nitidum ferrugine texit,
Impiaq; æternam timuerunt ſecula noctem.

Alterum eſt conſciſſum ueli templum: huic reſpondet illud Vergilianum.

Et mæſtum illacrymat templis ebur, æraq; ſudant.

Tertium, quò terra mota eſt, ne hoc quidem tum defuit, vt illud indicat.

Et inſolitis tremuerunt motibus Alpes.

Quartum, reſurgentium apparitio mortuorum multorum, & ad multos. Iſtinc quoque dicitur. *Et ſimulacra modis pallentia miris*
Viſa ſub obſcurum noctis,

Quid tibi nunc uidetur? non intendo nunc comparare prodigia, & ueluti æqua in lance appendere, quin negauerit nemo, quin altiora sint, & grauiora, quæ ob mortem Christi obtigerunt: attamen eiusdem generis esse uidentur. E V S. Miror, quòd non de multis aliis prodigiis mentionem feceris, vt de luporum ululatibus per urbes, de puteorum cruore, de fluminum inundatione, & cæteris quàm multis, quæ illic enumerantur à poëta. Sunt enim vnum & uiginti prodigia, si numerum rectè recolo. M A R. Ego tantum ea delegi, quæ similitudinis partem uidentur attingere cum his, quæ in Euangelio memorantur. E V S. Et tu omnia illa credis? ac non potius à poëta ficta: & undique decerpta, vt magis legentium animos multitudine prodigiorum teneret. Illa enim mora in tot prodigiorum enumeratione perfundit animos ea uoluptate, qua noua & insolita audiuntur: nec omnino mirum in hoc genere luctus, qui defunctis deberi existimatur, multa effingere poëtas tum antecedentia mortem, tum subsequentia, quo miserabiliorem facerent lamentationem, quum rebus non ratione tantum, sed anima etiam carentibus tribuant fletum. Vt illud eiusdem poëtæ in Daphnide.

Daphni tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesq; feri, syluæq; loquuntur. Et Alibi.
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda,
Te liquidi fleuere lacus. Et in funere Palantis.
Post bellator equus positis insignibus Aethon
It lachrymans, guttisq; humectat grandibus ora.

M A R. Ergo tu finxisse illa Virgilium existimas, vt flebiliorem Cæsaris mortem redderet, aut ornatiorem? E V S. Maximè. M A R. Atqui Plutarchus in vita Cæsaris prodigia referens, quæ mortem eius antecesserunt, fulgores cœli narrat, & nocturnos strepitus, & solitarias aues in forum delapsas, quæ suis carminibus poëta non intexuit; & quoniam de equorum fletu mentionem intulisti ex poëtæ carminibus, addi potest de abstinentia quadrupedum à cibo atque potu, de quo idem poëta meminit in Daphnide: nam hoc quoque inter prodigia refert Suetonius, quòd paucis ante Cæsaris mortem diebus compertum est equorum greges, quos in traiiciendo Rubicone consecrarat, ac uagos sine custode dimiserat, pertinacissimè pabulo abstinuisse, ubertimque fleuisse, quod dicere uolui non omnino hoc impossibile esse, quòd poëtæ ueluti ludentes dixisse existimantur: raro quidem accidere fateor: nam si frequenter, non prodigiosum id esset, sed aut naturale, aut artificiosum: & vt alia omittam. Quid dicis de Solis defectione? num de ea quoque Virgilium existimas mentitum? At Seruius grauissimus eius interpres ipsam asseuerat: Ait namque pridie iduum Martiarum (nam idibus Cæsar occisus fuit) Solis fuisse defectum ab hora sexta usque ad noctem, quod quia multis protractum fuit horis subiecisse Virgilium.

Impiaq; æternam sperant sibi secula noctem.

Summa

Summa autem concluſionis meæ hæc eſt, propter quod hic ſermo omnis inſtitutus fuit, quòd ſi prodigia illa cõtigerunt in morte Cæſaris, ſi non omnia, at certè quædam, quæ hiſtoria refert: ſi hoc idem contingit in morte ſæpius clarorum & illuſtrium uirorum, Quid fieri oportuit in morte unigeniti Dei? qui aliquid plus homine habuit, atque adeò plus, vt Deus eſſet. Nonne grauiſsima & altiſsima extare prodigia debuerunt? quod etiam uerè factum eſt. Quid enim maius, & quod magis excedat uſitatũ naturæ curſum, quam deficere Solem in plenilunio, uniuerſam tremere terrã, reſurgere mortuos ad immortalitatem, & mortalibus ſe oſtendere? & de percuſſu corporis mortui exire ſanguinem & aquam? de quo antea nihil eſt dictum, ſed de eo mox dicetur. Cui autem hominum hæc unquam cõtigerunt? ſiue ad mortem eius luctu honeſtandam, ſeu gloriam decorandam. Leuiora ſunt, quæ cæteris contigerunt, ſi tamen contigerunt: pleraque enim facta ſunt, vt tu rectè opinaris: plura etiam naturali ratione fiunt, quæ portenti loco habentur: quod non ſæpius fiant defectu concurrentium cauſarum, & ea in mortem clari alicuius & potentis, uiri, ubi tempus conuenit, ſuperſtitio hominum confert, ſicut defectionem Solis, quæ facta perhibetur pridie iduum Martiarum, trahunt homines ad Cæſaris mortem, quæ poſtridiè fuit, quam futuram arbitror, ſi tunc uiuere licuiſſet: non enim aduerſa naturæ ratione fertur Lunam in Solem incidiſſe, niſi quod occultatio Solis longior fuit, quod accidere potuit regulari horum ſyderũ curſu. Quapropter nec Plutarchus, nec Suetonius, qui perſequuntur prodigia Cæſarianæ mortis, & Liuium uiderant eadem tractantem, huius defectus meminerunt putantes non eſſe habendum pro prodigio, quod ſingulis fere annis fieri conſueuit. Forſitan hæc prodigioſa oſtendunt futuri temporis calamitatem: nam illa multa, quæ collecta ſunt à Virgilio, non tam in Cæſaris mortem, quàm in bella ciuilia, quæ poſtmodum inſurrexere, & quibus afflicta eſt illa reſpublica, dicuntur: nam concludens ſermonem intulit.

Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi.

Et vt hæc habeant nõnullam dubitationem, quia non uidentur prodigiis denunciandæ calamitates, à quibus nullum ferè tempus immune extitit: ita vt natæ cum hominibus uideantur. Illud certum, quòd ultimum mundi diem ſigna præcurrent, & quidem egregia & manifeſta, de quibus Saluator in Euangelio. Erunt ſigna in Sole & Luna, & ſtellis & in terris preſſura gentium & reliqua, quæ ſequuntur. Sed neſcio quomodo in hæc prodigia delapſa eſt oratio, vt forſitan prodigii loco tibi ſit me extra rem protuliſſe. EVS. Nequaquam. Imò te commodiſsimè loquutum fuiſſe arbitror. MAR. Mihi tamen non ita commodè loquutus uideor, quantum ad uocabula attinet duntaxat: nam prodigia ueteres nuncupabant ea, quæ fierent præter conſuetum naturæ modum aliquid prædicendi gratia: unde etiam nomen prodigii

fuit

fuit dictum, eadem etiam portenta vocabant, quasi aliquid portenderent. Similiter ostenta vocabantur, quasi ostenderent, & monstra quasi monstrarent in posterum aliquid vel triste vel iucundum. Hinc augurum, aruspicum & cæterorum diuinorum, qui talia interpretarentur, & expiarent, magna apud omnes gentes nomen in gloria. At ea, quæ moriente Christo, & eo iam mortuo acciderunt, quia facta sunt in rem præsentem, nõ vt futurum aliquid denunciarent, verius miracula dicentur, nisi aliter sentias, & melius quid afferas. EVS. Ego verò non aliter, sed vltimum tibi iam restat miraculum, si hoc iam verbo vtendum est. MAR. Nempè illud dicis, quòd mortuo iam Christo non fregerunt eius crura, ut duorum fecerant latronum, quos uiuere adhuc compererant: sed unus militum lancea latus eius aperuit: & continuò exiuit sanguis & aqua. Vide pertinaciam in odio Iudæorum: uoluerunt corpori etiam exanimi inferre contumeliam, sed ex illo uulnere non contumelia, sed miraculũ exiit insigne: nam de corpore extincto sanguinem exire miraculum est, & multo magis aquam. Non possum hunc locum acutius & elegãtius interpretari, quàm Augustinus, cuius hæc sunt uerba. Vigilãti uerbo Euangelista usus est, ut non diceret, latus eius percussit, aut uulnerauit, sed aperuit, ut illic quodammodo uitæ ostium panderetur: unde sacramenta ecclesiæ manauerunt, sine quibus ad uitam, quæ uerè uita est, non intratur. Vnde sequitur, & continuò exiuit sanguis & aqua. Ille sanguis in remissionem peccatorum fusus est: aqua illa salutare temperat poculum, hoc & lauacrum præstat & potum. Hoc prænunciabat quod Noe in latere arcæ ostiũ facere iussus est, quo intrarent animalia, quæ nõ erant diluuio peritura, quibus præfigurabatur ecclesia. Propter hoc prima mulier facta est de uiri latere dormientis, & hic secundus Adam inclinato capite in cruce dormiuit, ut ei formaretur coniux per id, quod ab latere dormientis effluxit. O mors, unde mortui reuiuiscunt. Quid isto sanguine mundius? Quid isto uulnere salubrius? Aspicis ne, quam breuiter & dilucidè diuus Augustinus explicarit quibus imaginibus ueteris legis uulnus Christi fuerit adumbratum, & quòd non uulnus illud fuerit, sed ostium magis, de quo sacramenta salutis nostræ exierunt, uel si uulnus illud fuit, quale id uulnus, quod sanat cæteros, & remedium effundit iam uulneratis? Nam & redemptionem nostram effundit in sanguine, & in aqua: salutare lauacrum regenerationis. Quicunque autem ægre ferunt in sacris uino aquam misceri, hi (ut ait Theophilus) non credunt de Christi latere sanguinem aquamque fluxisse. EVS. Postquam properantem te uideo ad exitum, & adhuc in sermone crucis sumus, nõ alienum puto te de titulo crucis aliquid tractare: ea enim, quæ in summis uiris sunt minima, habentur ut maxima, quanto magis id in Christo dicendum, qui nec temere quicquam fecit, nec ei contingit, sed omnia plena sunt mysteriorum. MAR. Titulus, quem requiris, supra caput IESV in cruce positus fuit iste. IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM,

scriptus

ſcriptus Græcis, Latinis, Hebraicis literis, ut harum linguarum compotes, qui illic uerſabantur, Græci, Romani, Hebræi (nullum enim aliud hominum genus frequens erat Hieroſolymis) intelligerent cauſam crucifixionis. Accuſauerant Iudæorum primores Chriſtum, quòd regem ſe faceret, hoc vno crimine maximè urgebāt, quam criminationem ſecutus Pilatus hanc inſcripſit cruci. Hunc titulum, quum multi legiſſent Iudæorum, uidentur ægrè tuliſſe, quod nomen regiū Chriſto fuiſſet tributum, ſeu quòd turpe uidebatur regem ſuum crucifixiſſe. Dixerunt ergo Pontifices: Noli ſcribere Rex Iudæorum, ſed quia ipſe dixit, Rex ſum Iudæorum. At Pilatus negauit ſe corrumpere tituli inſcriptionem. Quod ſcripſi, (inquit) ſcripſi. Nunquam Chriſtus ſe regem inficiatus eſt, imò ſe regem profitebatur, ſed regnum eius non erat de hoc mundo, erat Rex uerus eorū, qui ſequerentur ueritatem. Ipſe autem erat Veritas, erat rex poteſtate, ſed non uſu poteſtatis: arguitur affectati regni is, qui ne ſpeciem quidem ullam regis habebat. Vbi enim miniſtri? ubi longus comitantium ordo? Vbi cohors prætoria? ubi uis auri & argenti? ubi copiæ militares? Quæ oppida & caſtella pugnando cœpit? Quas artes munitiſsimas poſſidet? Quam manum ad uim faciendam comparauit? Quæ omnia ſunt apud eos, qui regna uel habent, uel affectant. Contra uerò ipſe pauper & humilis, & omnium rerum egenus circuibat ciuitates cum paucis, & tenuibus diſciplinæ ſectatoribus, prædicans pœnitentiam peccatorum, & aduentum ſuum ad mundi ſalutem: uenerat enim (vt dicebat) non vt mundum iudicaret, ſed ſaluaret: non vt ſibi miniſtraretur, ſed vt aliis ipſe miniſtraret. Quum autem nota eſſet Pilato hominis paupertas & tenuitas: non credidit ille crimini tentatæ tyrannidis: attamen quum non inueniret in eo aliud crimine dignum, hanc accepit cauſam regni ſibi à Iudæis ſuggeſtum, quam cruci inſcriberet. Clamauerunt enim, Omnis, qui ſe regem facit, contradixit Cæſari. Sed quod inſcripſit Pilatus iniquè agens, id ille fixus in ligno agnouit: Verum enim erat, quod ſcripſerat: ideò ſpiritu ſuo ſacro commouit Pilatum, ne mutaret: Poteſtatem habebat regis (vt dixi) ſed ueluti uagina incluſam: tempus autem ueniet, quum gladium diſtringet, & rex regum à cunctis agnoſcetur gentibus: tunc ſcilicet, quum ſacris Angelis comitantibus, & ſanctorum choris obuiam euntibus ſedens in throno maieſtatis ſuæ orbem terrarum iudicabit, & bonos quidem ad præmia deducet, malos ad ſupplicia dimittet. Nunc apparet in cruce diſtentus non tantum ut ſacerdos immolans ſe ipſum hoſtiam immaculatam Deo Patri, ſed ut clemens etiam, & pius rex cupiens extenſis ulnis amplecti, uocans ad pœnitentiam, & oſtendens de uulneribus, quanti noſtra charitate teneatur, poſtulanſque ſibi pro amore amorem rependi. Nunc tantum rex eſt Iudæorum, ſed eorum, qui Iudæi ſunt circūciſione cordis non carnis, ſpiritu non litera. Dictum eſt enim ab Apoſtolo, dum loqueretur gentibus. Si autem uos Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis ſecundum promiſsionem hæredes. Credendum eſt autem diui-

nitus

nitus factam esse mentionem regni crucis tempore. Titulus hoc crucis indicat, & illud latronis. Memento mei domine, quum ueneris in regnum tuum. Et principes Sacerdotum regnum ei improperabant. Si rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credimus ei. Denique crebra ibi regni mentio, quod Christus nunquam deposuit, nec deponet: donec (vt dicam cum Apostolo) tradiderit in ipso fine regnum Deo, & Patri, & euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & uirtutem. Oportet autem (inquit) eum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissima autem destruetur mors. Non parua dispensatione putat Chrysostomus factum, vt titulus hic cruci inderetur. Quum enim defossum esset crucis lignum, & primis illis temporibus fideles de eo nullam curam haberent, ut pote, qui timerent, & aliis uacarent, contigit, vt postmodum Constantino imperante melioribus Ecclesiæ temporibus diligenter perquireretur: & quum tres cruces inuentæ fuissent, titulus crucis ad hoc ualuit, vt facilè, quæ Christi fuisset, agnosceretur: nam duæ latronum cruces titulum non habebant: uel si habuissent, quia alia causa Christi erat, alia latronum, diuerso titulo annotatæ fuissent. Sed iam tempus est abire, & sacris interesse: reliqua, si qua erunt, post meridiem prosequemur.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PASSIONE DOMINI LIBER SEPTIMVS.

EVSEBIVS.

QVONIAM iam meridies effluxit, uolui ad te properare, vt reliquo sermoni, quem de Passione Domini instituimus, operam demus: nam ita te obtulisti post meridiem facturum: & simul nihil mihi est optatius, quàm vt hic dies, à quo incœpit, in eo desinat, idest, ut tam sacris sermonibus, à quibus inchoauit, claudatur. MAR. Video te ex conuento mecum agere: itaque non subtraho operam. Sed qua de re colloquemur? De Passione Domini inquis, scio te id dicere. Ego autem illud quæro, quam eius particulam attingemus? Multa quidem decursa sunt ante meridiano sermone, non tamen negauerim multa adiici posse: Quod si nihil occurrat noui, possumus id, quod maximè pertinet ad inflammandam pietatem animorum nostrorum: mirari illud immensum pelagus diuinæ charitatis, cui nihil æquiparabile est. Enimuero, quoniam impossibile est diuinæ naturæ dolorem aliquem perpeti. Videns id Deus & cupiens redimi humanum genus à

peccato,

peccato, quod origini fuerat impreſſum, & ueluti hæreditarium in poſteros profluxerat, nec id ſine pœna congruenter effici poſſe. Quid fecit? Inuenit rationem, qua ipſe quodammodo pateretur: ſicut poterat: nam diuinæ ſuæ naturæ humanam noſtram adiunxit, atque ita uno aſtrinxit nodo, ut inſeparabilis eſſet unio. Ita ut perſpiciens quis I E S V M in ligno pendentem dicere iure queat Deum in cruce pendere, & paſſum, qua uidemus: hocque ideò factum, ut immenſitatem amoris ſui erga nos demonſtraret, cum ex coniunctione utriuſque naturæ, tum quòd in homine aſſumpto, qui unus erat cum eo, pœnam alieni ſceleris luit, & quæ non rapuit exoluit. Non alteri demandare, ſed ipſe ſuum hoc munus facere uoluit, ipſe ad rem gerendam acceſsit, ſeu filium eius miſit, qui Deus eſt. Non enim tres dii, ſed unus Deus. Quod ſi alteri huiuſmodi negotium delegaſſet, primò amoris minus erga genus noſtrum oſtendiſſet, deinde etſi redemptionis gratia multum Deo deberemus, non tamen omne. Nam ſiue Angelus, ſiue homo eſſet ille, qui redemiſſet, ei nonnihil deberemus, qui titulum Redemptoris ferret, & noſtri cauſa laboraſſet, & gemitus ſuos atque dolores redemptionem noſtram feciſſet. Nunc uero uoluit Deus hoc redemptionis munus ſibi ſoli deberi nemine in partem uocato, ſicut ſolus fecerat hominem, ita ſolus reficere uoluit, idem uoluit eſſe Redemptor, qui conditor fuerat, præſertim quum non ſit minor gloria reficientis, quàm facientis, imò plus eſt hominem bonum & beatum efficere, quàm hominem tantum creare, qua in re prælati Angelis ſumus: non enim angelicam naturam (ut Paulus inquit) apprehendit, ſed noſtram; nec angelicum peccatum, ſed noſtrum redemit. Etenim illorum cœleſtium ſpirituum maior fuit ſuperbia & contumacia, quo validius intelligebant, & minorem habebant peccandi anſam: quapropter tanto eorum culpa grauior, quanto natura ſublimior: & tanto grauior eorum caſus, quanto dignitas excelſior. Figmentum autem hominis fragile è terra limoque effictum: ideo facilè mulieris impulſu cecidit, & confractum fuit, & miſeratione aliqua lapſus ille dignus eſt habitus, præſertim quum ad poſteritatem tranſiret, quæ alieni peccati rea tenebatur. Angelus autem non alieno ſed proprio crimine ceciderat. Præterea non habuit angelus tentatorem, ſicut ſerpentem homo: itaque qui per alium cecidit, iuſtius per alium potuit ſubleuari. Ille ſceleris ſui inuentor fuit, homo alterius fraude deceptus, & deceptis facilius ſubuenitur, quàm his, qui à ſeipſis ſceleratè mouentur. Adde, quòd angelica natura non ex toto perierat, ſed pars maior ſalua remanſerat: humana autem natura tota perierat, niſi ſubuentum fuiſſet: vnde ſubuenit creator, vt etiam ex humano genere angelicam ruinàm repararet: nam promiſsionem habemus, quòd Angelis æquales erimus: quod oſtendit nos eſſe ſuffectos pro his, qui ceciderant: ne ſuprema illa ciuitas debito ciuium ſuorum numero fraudaretur. Hinc Apoſtolus inquit ad Epheſios ſcribens inſtaurari in Chriſto omnia, & quæ in cælis & quæ in terra ſunt, innuens angelicam ruinam in cœ-

lestibus esse ex humano genere, quod Christus redemit, instaurandam. Sed & illa potissima fuit causa nõ restituendæ angelicæ naturæ, quòd angeli præuaricatores obstinatius in crimine manserunt, non sic primi parentes, quos post admissum facinus, ubi cognouissent se nudos, pœnitentia cœpit admissi, & puduit nuditatis: nam foliis fici consutis fecerunt sibi perizomata, & absconderunt se à facie venientis Dei, & excusatione qualicunque se tegere voluerunt. Non enim negarunt peccatum, sed excusarunt. Negantis enim durior est conditio, quia nec venia debetur sicut nec ignotum est Chaim eius filio, qui post necem illatam fratri interrogante Deo, vbi Abel esset frater eius, non modo parricidium voluit confiteri, sed nimis petulanter etiam respondit. Nescio: Nunquid custos fratris mei sum ego? angelis verò non magis ignosci potuit, quàm Chaim: nam nec pœnitentia eos cœpit de crimine: Si enim cœpisset, non vtique princeps eorum diabolus inuidia commotus tentasset in serpentis specie alios ab ea beatitudine auertere, quam ipse perdidisset Hæc à Theologis nostris tradũtur, & superioribus in sermonibus nostris quadam ex parte memorata sunt, quæ nunc iuuit proferre atque adeò repetere, ne desit copia his de rebus colloquendi, quæ & salutis & pietatis nostræ sunt robur & firmamentum: horum recordari cũ omni tempore debemus, tum vt etiam atque etiam nunc faciamus: dies hic sacer huic rei addictus admonet. EVS. O quàm grauiter, & quàm veraciter mi Marce dixisti. MAR. Ita est. Nihil horum queo diffingere, imo ne refingere quidem. Illud adiici potuit, quàm suauiter deceperit diabolum Deus, ut non intelligeret redemptionis negotium agi: addubitabat tamen metuens tyrannidi. Deus enim hominem induerat occultata multis in partibus diuinitate: humanus uestitus eum fallebat, non poterat perspicere illic latentem Deum. Nunquam diabolus (ut sacri perhibent doctores) passus esset Christum occidi, si Deum pariter esse cognouisset. Sed Christus celans formam Dei formam serui obiecit, ut occideretur pro redemptione totius gentis. Simile factum Codri, nescio, si meministi. Is Codrus rex Athenarũ, quum orto bello inter Laconas & Athenienses respondisset oraculũ utrius ciuitatis rex in prælio cecidisset eum populum uictorem fore. Ipse famulari ueste assumpta, ne agnosceretur, hostium se telis obiecit, à quibus interfectus uincentes suos reliquit, & fecit locum oraculo: nouum certè & inauditum facinus: nam reges multorum interitu solent uincere, at tunc regis interitu multitudo uicit. Similiter unigenitum Dei Verbum forma serui arrepta, qua diuinitatem occultabat, in teterrimum acerbissimumq. cruciatum se dedit, quo facto dæmones ignaros, quid ageretur, impio de regno excussit, & qui nos cœperant, cœpit: ut inde ad patriã cœlestem, unde egressi, uictores remigrare possimus. EVS. Quid ergo? Tu dæmones ignorasse putas IESVM fuisse unigenitum Dei filium non adoptione ut multi, sed natura ut nemo. MAR. Dixi antea dubitasse: quicunque adhuc dubitat, uersatur in inquisitione: tegitur igitur adhuc

ignorantiæ

ignorantiæ tenebris, quum nondum plena ueritatis luce fruatur. Videbat Diabolus in eo hominis eſſe formam, & in cibo & potu: uigilia & ſomno: motu & quiete à cæteris hominibus non differre, affectus etiam humanos ſuſcipere, fletum, miſericordiam, lenitatem, admirationem, mœrorem, timorem, dolorem, & iuſtam ſæpè iracundiam, corpus gerere non planè inuiolabile, ſed quòd frigori & æſtui obnoxium eſſet, & quod uulnerari, percutique manu poſsit: maximè autem, ut inſtante paſsione uidit eum terrore mortis perterritum, potuit confidere tamquam in eo nihil plus uulgari homine eſſet. Rurſus ex altera parte audierat Chriſtum natum eſſe Angelis prædicãtibus, paſtoribus referentibus, Magis quærentibus, & Ioanne oſtendente. Necnon ſuſpicioſum eum reddebant crebra & ingentia miracula propria ab eo uirtute patrata, ſublimitas doctrinæ, uitæ ſanctitas, & quod ſe filium Dei prædicabat: his adductus nutantem fluctuantemque habebat ſententiam: hinc illa uox tentationis. Si filius Dei es, dic ut lapides iſti fiant panes, & rurſus. Si filius Dei es, mitte te deorſum: & in hac ipſa paſsione conatus eſt per uxorem Pilati eum à morte eripere. Credo, quo ingenii eſt captu, Sciſſe redimendũ eſſe humanum genus, ſed modum & tempus ignoraſſe: occulta erant prophetarum dicta hinc & illinc diſperſa, imagines etiam obſcuræ, quæ omnia poſt Chriſti aduentum & rem geſtam clarius perſpici cognoſciq. cœperunt: non enim Chriſtus uenerat, ut legem ſolueret, ſed impleret. Itaque mihi rectè dixiſſe uideor unigenitum Dei verbum ſimile quid Codro feciſſe, qui ſeruilem induit ueſtem, vt non agnitus ab hoſtibus necaretur, atque ita morte ſua uictoriam ſuis ciuibus pararet. Sic ipſe Dei filius, ſi parua licet componere magnis, forma Dei occultata ſeruilem obiecit diabolo, quam ille cunctanter quidem, ſed tamen per Iudam & Iudæos diripiendam putauit, ex quo factum eſt, ut nobis immenſa gloria, & æternus triumphus in patria pararetur. ipſe autem diabolus caderet à regno ſuo, ideſt, idololatria, quã in omnibus ferè gentibus obtinebat. Non inficior tamen, quin aliquando dæmones eum eſſe Dei filium clamarent, ueluti quum demoniacos illos duos liberare uellet in finibus Geraſenorum ab his dæmonibus, quorum nomen erat legio propter multitudinem dæmonum, quæ illic inſederat, clamabunt illi dicentes. Quid nobis & tibi fili Dei: ueniſti huc ante tempus torquere nos, ſed intelligendum eſt id dixiſſe ex ſuſpicione potius, quàm cognitione: præſentia autem Saluatoris miracula facientis eos acriter torquebat, à qua cupiebant ſe liberari, nec poterant ferre, quòd eos de humanis corporibus excuteret. alibi apud Lucam legitur, quod exibant dæmonia à multis clamantia & dicentia. Quia tu es filius Dei, & increpans non ſinebat ea loqui, quia ſciebant eum eſſe CHRISTVM. Idem teſtatur Marcus. Hoc, quod dæmones dicuntur ſciſſe, non ita accipiendum eſt, quòd plenam habuerint ſcientiam, ſed imperfectam tantum, quæ eos adduceret ad ſuſpicionem, qui eſt primus fidei gradus non amouens dubitationem: ſuſpicabantur autem dæmones ex

magnitudine & potentia ſignorum ipſum eſſe CHRISTVM Dei filium hominibus id negantibus: nam Iudæi hanc cauſam ad eum interficiendum habuerunt: Mortuo autem Chriſto quis poſsit ſufficienter exponere quàm ualdè dæmonum potentia cõfracta ſit? Porphyrius hoſtis religionis noſtræ acerrimus fatetur à morte IESV Chriſti nulla amplius potuiſſe fundi à dæmonibus oracula, quod etiam accidiſſe teſtatur Plutarchus, qui cõqueritur ſuo ſeculo uix duo oracula ſupereſſe, quum antea undique obſtreperent, & multiuoca (vt inquit idem) eſſent. Tantum autem poterat Chriſti religio ad frangendam dæmonum uim, ut ſi fortè Chriſtiani quidam in templis eorum adeſſent, uel ibi propè ſepulcra martyrum erecta fuiſſent, negarent reſponſa petentibus, quòd dicerent ſe Chriſtianorum ſuperſtitione impediri, & ea impedimenta tolli iuberent. Nec id latuit Apoſtolum Paulum (Quid enim altitudo illa ſapientiæ non uideret?) qui Chriſtum aſſerit de dæmonibus triumphum egiſſe: nam loquens de Chriſto ad Coloſſenſes his utitur uerbis. Donans uobis omnia delicta, delens, quod aduerſus nos erat, chirographum decreti, quod contrarium erat nobis, & ipſum tulit de medio, affigens cruci ſuæ: & expolians principatus & poteſtates traduxit confidenter palam triumphans illos in ſemetipſo. EVS. Elegantem ſimilitudinem propoſuiſti hanc de Codro. MAR. Elegantem quidem ad id, quod propoſui, ſi ita iudicas, ſed non per omnia conuenit ſimilitudo. Codrus rex, duo Decii Imperatores, multique alii ſummi duces pro ciuibus ſuis, pro patria occubuerunt. Sed tamen conſidera, ut ſoles, quid poteſt eſſe tam magnũ, ſi ciuium ſuorum cauſa regem, ſi militũ Imperatorem: Quid ſi etiã in ſeruorũ gratiam dominum cecidiſſe dicamus? Illi quidem, & ſi differunt ab aliis auctoritate & poteſtate, tamen rationis & corporis habitu eiuſdem ſunt generis: nõ enim alia hominis diffinitio conuenit hominibus ſuperioribus, alia inferioribus. Sed eadem diffinitio utroſque complectitur. Nunc autem non eum, qui purus eſſet homo conditionis noſtræ, ſed eum, qui pariter erat Deus, uidemus pro nobis uitam prodegiſſe. Itaque claudicant hæc exempla, nec æquali gradu ingrediuntur. An non etiam ita tu iudicas? EVS. Iudico equidem, ſed uide tamen, ſi ſimilitudinem aliam uel exemplum inuenire potes, quod propius accedat. MAR. Quid reperiam? uideor ad extremum ueniſſe, nam hominem quamuis ſummæ dignitatis occumbere pro infimorum hominum ſalute non poteſt eſſe tam magnum, quàm immortalem Deum mortalium cauſa mortalem fieri, & morti ſuccumbere uoluiſſe, & eum, qui inuulnerabilis fuerat, vt uulneratos ſanaret, uulnerabilem ſe feciſſe, & ſummis cruciatibus ſuppliciiſq. ſe ipſum obtuliſſe, quæ etiam tulit, & laturum ſciebat. Hæc tanta ſunt, vt non uideantur, niſi Dei charitati conuenire, quæ immenſitati ſuæ par eſt. Itaque inferius omne exemplum, inferior omnis ſimilitudo: nec tamen aliud habeo, quod magis rem exprimat. EVS. At nec ego peto, ſi non habes. MAR. Lucraris operam: nam ſuperfluus eſt, qui inanem excutit lagænam.

gænam. Sed quid eſt hoc? EVS. Quid? MAR. Mane, noli properare, ſublucet mihi, neſcio quid. EVS. Vtinam. MAR. Ex Euangelii ſermonibus. EVS. Qui nam hi? MAR. Quibus quis ueriores expectabit? EVS. Nemo. MAR. Meminiſti illud Chriſti? EVS. Si dixeris. MAR. Ego ſum bonus paſtor: Bonus autem paſtor dat animã pro ouibus ſuis. Mercenarius autem, qui non eſt paſtor, cuius non ſunt oues propriæ: uidet lupum uenientem, & dimittit oues, & fugit, & lupus rapit, & diſpergit oues: mercenarius autem fugit, quia mercenarius eſt, & ad eum non pertinet de ouibus. Ex his ſermonibus fingo mihi illud ſimulacrum paſtoris cuiuſdam boni, qui animã ſuam pro tutela & ſalute ouium ſuarum ponit, non qui mercenarii more uiſo lupo fugiens derelinquit. Pono igitur Chriſtum paſtorem illum eſſe bonum, qui, ne iugulet oues lupus, ipſe potius decumbit. Nam homines, ſi ſummo illi rerum conditori & præſidi Deo comparemur, non ſubſiſtimus, ac ne participes quidem rationis uidemur, ſed ueluti quædam pecuaria oberrantia, quæ uirga ille immenſæ prouidentiæ ſuæ dirigat, atque depellat. Vt enim flammula ante candentiſsimum Solis fulgorem non micat igne ſuo, ſed tenebras potius iacit, & tigridi currenti, & cœlo incredibili celeritate ſeſe uoluenti teſtudo gradiens collata immobilis diceretur. Sic ſi quis tali ordine librare ſe uelit ad diuinam ſapientiam, ſupremumque illud Dei uerbum, per quod facta ſunt omnia, qualiſcunque ſit eruditionis homo & quantæuis facundiæ, multo amplius, quàm apud nos pecudes, ipſe apud Deum mutum & inſipiens & irrationabile animal agnoſcetur. EVS. Vis (vt opinor) dicere, quòd unigenitus Dei filius perſonam gerit illius egregii paſtoris (ſi ſimulacrum hoc placet) qui, vt oues ſaluæ ſint, & læta nanciſcantur pabula, defendit pro uiribus, & ſi id accidat, uitam profundit: haud ſcio tamen, an ullo unquam in tempore talis fuerit paſtor inuentus: nam homines, quæ poſsident, omnia ſalute ſua poſteriora ducunt, neque pro illis uitam, ſed pro uita illa abiiciunt. MAR. Ego uerò exiſtimo inueniri paſtores, vt ſermo Saluatoris ſonat, qui pro ouibus aduerſus lupos & latrones dimicarunt, & uitam profuderunt, ne abducerent, uel interimerent. Poſſemque tibi commemorare colonos quoſdam uicinos meos id feciſſe, graue eſt enim rebus propriis & ad ſe pertinentibus expoliari. Veruntamen id, quod tu negas ullo in tempore factum fuiſſe, fecit unigenitus Dei filius, qui, vt uilem ſuam creaturam redimeret, (uile eſt enim quicquid confertur Deo) nec nos aliud ad illam ſapientiam comparati, quàm ouiculæ, aut etiam minus ſumus, multis ante toleratis uitam proiecit: quamquam nondum ſimulacrum illud paſtoris omnibus ſuis lineamentis deductis ſit formatum, quale oportuit formari, vt Chriſto aptius conuenire poſsit. EVS. Quin igitur formas? MAR. Finge igitur animo, (nihil eſt enim, quòd animus cogitatione ſua non poſsit effingere) eſſe paſtorem quendam multarum ouium dominum, & oraculũ redditum oues illas ita demum ſaluas & pingues, ſi paſtor mente hominis retenta faciem

ta faciem ouis aſſumpſerit, & animam ſuam proiecerit, & effuderit, ipſum autem paſtorem amore ouium captum ex oraculo faciem ſibi ouis adiunxiſſe (nam id quoque fingamus fieri potuiſſe) atque ita ſe luporum morſibus lacerandum diſtrahendumque præbuiſſe pro uita & pinguedine ouium: quantum hunc ouium amore concitatum dices? an leui ſcilicet? E V S. Monſtroſum quippiam mihi narras. M A R. Rurſus tibi idem repono: quod id, quod tibi monſtroſum, ideſt, admirabile uidetur, filius Dei impleuit. Is enim eſt, qui quum in forma Dei eſſet, nec rapinā arbitraretur æqualem ſe eſſe Deo: exinaniuit ſemetipſum formam ſerui accipiens, & habitu inuentus vt homo: & poſtquam hominum habitum ſuſcepit, vt eos ab hoſtibus captos & poſſeſſos redimeret, & ſeruaret, & ad cœleſtia pabula deduceret, conculcādum ſe & lacerandum incurſibus Iudæorum tamquam luporum ultro dedit, atque ita locum fecit prophetarum oraculis, quæ de eo ſcripta erant, vt ſi paſtor ueluti agnus ad occiſionem duceretur, totus grex ſaluus fieret, & abundaret. Vt cætera mittam. Nonne Eſaias prædixit notiſsimo ſuo oraculo? Sicut ouis ad occiſionem ducetur, & tamquam agnus coram ſe tondente obmuteſcet, & non aperiet os ſuum: intulerat paulo ſuperius cauſam. Omnes (inquit) nos quaſi oues errauimus, unuſquiſque in uiam ſuam declinauit, & poſuit dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum. Ille igitur vt ouis oues ſuas liberauit. Non recuſauit filius Dei facere, quod tibi in homine paſtorè monſtrum uidebatur, vt unus e grege noſtro factus affligeretur, atque ita affligeretur, vt nulla in eo eſſet ſpecies, neque decor, ne totus grex periret, ſed uitam haberent, & abundantius haberent. O inimitabilem diuinæ charitatis flāmam, ad quam ubi ſancti uiri talibus meditationibus inſiſtentes animum applicuerunt, illorum corda inſtar niuium Sole ictarum liqueſcunt: miſeratio illos afficit multiplicium pœnarum tam humiliter ſuſceptarum, tam indignè illatarum: iuuat pio indulgere dolori, totam uitam effluere in lacrymas cupiunt, quinetiam (ſi qua facultas detur) eadem cruce commori Chriſto uellent, qua tamen in re eſt, quòd gaudeamus, quoniam plurimi eccleſiæ alumni ſpecioſiſsima Chriſti membra pro illius nomine acerbiſsima ſupplicia ſtudioſè deuotèque tolerarunt; tametſi hi duo pulcherrimi humilitatis & patientiæ uniones in capite ipſo clarius atque gratius refulgent. E V S. Vera dicis infinitos extitiſſe martyres, qui duriſsima quæque ſupplicia non ſtudioſè modo, vt dicebas, ſed cupidè potius & ardenter appetiuerunt, & illata gratanter pertulerunt: quo magis miror Chriſtum, quum ſe iturum ad ſupplicia nouiſſet, adeò expauiſſe, vt ſanguineum etiam ſudorem emiſerit, & ſæpius orauerit, vt ab eo tranſiret, ſi poſsibile eſt calix iſte. Enimuero ſi tali tempore quæritur fortitudo, turpe eſt milites audacter in prælium ruere, ipſum Imperatorem formidare: ſinautem ſapientia, incongruum eſt diſcipulos ſapere, magiſtrum titubare. Denique quid minus audiri poteſt, quàm ſeruulos plus virtutis, quàm dominum habuiſſe? At quem dominum? qui nutu

cœlum

cœlum & mare temperat, qui legem elementis ſyderibusque imponit, cui ſuperna infernaque omnia famulantur. Quod ſi dicimus Chriſtum non extimuiſſe ſupplicia ſed mortem, nihil deformius. Paulus dicit, Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto. Et ipſe Chriſtus timore mortis percutitur? At non in horto modo hanc ille trepidationem paſſus, ſed palmarum quoque die, qui antea fuit à paſsione quintus, quum in mortis mentionem incidiſſet, eò erupit, vt diceret. Nunc anima mea turbata eſt, quo loco Auguſtinus (ſi rectè recolo) Quale (inquit) fundamentum quæro, Si petra ſuccumbit? Dixerat iam diſcipulis cum eo recumbentibus. Deſiderio deſideraui mãducare hoc Paſcha uobiſcum, antequàm patiar. Quomodo ergo, qui ſic deſiderat uidens iam urgere paſsionis diem, & aduenisse tempus redimendæ humanæ ſalutis, poſtea hanc paſsionem deprecatur, &, ne fiat, quod deſiderabatur, detrectat? Hæc uerba exponens diuus Bernardus. Deſiderio deſideraui & cætera, neminem ait mortalium tam concupiſſe perpetuò uiuere, quàm Chriſtum uitam pro nobis effundere: & tamen, ubi ad rem uentum eſt trepidare uiſus eſt, & ne id fieret, optaſſe. Multo antea tempore, quum eſſet in partibus Cæſareæ Philippi, & cœpiſſet diſcipulis oſtendere, quòd oporteret ire Hieroſolymam, & multa à ſenioribus, & Scribis, & principibus Sacerdotum pati, & occidi, & tertia die reſurgere, Petrum abominantem, & deprecantem, ne id fieret, adeò reiecit, ut etiam Sathanam uocaret, qui ſcandalum eſſet ſibi, & neſciret, quæ Dei ſunt, ſed ea, quæ ſunt hominum. Ergo qui cõuenit Petrum detrectantem, ne iret in paſsionem, tam acriter reieciſſe. Ipſum eadem in horto facere, ubi mox in aciem progredi oportebat? non enim dices ipſum coram diſcipulis inanem fortitudinis gloriam quæſiuiſſe iactantem ea, quæ impleturus non eſſet. Quid? Nonne idem dixerat. Maiorem hac charitatem nemo habet, quàm vt animam quis ponat pro amicis ſuis. Rurſus, quòd diligit eum Pater, quia non eſt mercenarius, ſed vt bonus paſtor ponit animam pro ouibus ſuis, vt tu nunc etiam memoraſti. Hæc uerba magnanimi ſunt uiri nihil timentis, oſtendentis ſe paratiſsimum ad omnia: iam non opus eſt uerbis ſed facto: quid ergo extimeſcit? quid contriſtatur? tamquam nouum aliquid & inopinatum contigiſſet, ſolent enim, quæ minus præuiſa ſunt, terrere uehementius. At ille is erat, qui ſciebat omnia, quæ ſuper eum uentura erant: ſciebat autem non ex coniectura aut opinione, ſed ipſo ueritatis intuitu. Cur rogat Patrem, vt effugiat inſtantia, ſi ideò diligit eum Pater, quòd ea pro ouibus ſuis paſſurus eſſet? Hoccine hortari eſt cæteros, vt imperterrito animo ſubeant, quæcunque homini contingere poſſunt, quum expectatione corporalium malorum tam ualdè afflictus ſit animo omnium ſalutis author, & in tantas uenit anguſtias, qui omnem magnitudinem adinuenit? Memento quæſo ſuperiorum ſermonum. Dixiſti enim uitam Chriſti minoris fuiſſe, niſi in aduerſis conſtantiam ſermonis & ſilentii tenuiſſet, niſi illata ſupplicia æquanimiter & patienter toleraſſet. Nunc quòd ea ſic tulerit ſum-

mis Christum laudibus extollendum putabas. Ego tunc audiens ducebar sermonibus tuis non tam elegantiam spectans quàm ueritatem, quod si illa uerissimè dicta sunt, existimandum est, quantum tunc extulisti Christum, quòd illata supplicia sic contempserit, tantum te nunc deiicere, quòd aduentantium speciem tantopere extimuerit. Hæc commoui, (& plerosq. eadem hæc commouent) vt inuestigemus super his diligentius, & habeam, quid quæstionem hanc excitantibus, & mussitantibus, & afferentibus, qualia audisti, respondere ualeamus. MAR. O Eusebi, quæ hæc tanta facundia? quantus hic dicendi torrens? Enimuero ita dixisti, vt quamuis scirem contrariam ueriorem esse causam, impuleris tamen, vt te audiens responderi aliquando tuis posse diffiderem. Nosti illud e Lucano.

Adijcit inualidæ robur facundia causæ.

Hoc nuper usu uenit. Enitar tamen ad ea, quæ me interrogas, & uidebo, quid efficere possim. Tu me ita interrogas, quasi de his nihil isto mane dixerim. Veruntamen meminisse potes, dum dissererem passionem Christi quarumlibet aliarum etiam simul collectarum superiorem esse: huc uenisse, vt ostenderem Christi animam summo illo terrore & mœrore tentatam fuisse, vt magis atque magis pateretur, & clarius & magnificentius duceretur dominicæ passionis triumphus, si propassio etiam accessisset. Nam dum formidinem illam, & tristitiam discutere uoluit Christus, ingens excitatum est prælium appetitum inter & rationem, seu, vt mere sacrarum scripturarum loquar, inter carnem & spiritum. Caro faciebat, quod suum erat, vt omni sensuum militia commota supplicia detrectaret. Contra spiritus sibi nō deerat, & inductis iustis causis ad tormenta crucis ire compellebat. Itaque congredientibus illis inter se acerrimè & compugnantibus tota hominis natura intestino prælio laborante, & ueluti corporea mole ad tam ualidum graueque certamen dehiscente, sanguineus sudor profluxit, uis ingens cruoris erupit, quo maius homines Christo beneficium debemus, quem constat nostri causa in partibus etiam animæ interioribus uehementissimè uexatum, quæ molestia solet esse non minor, quàm quæ interdum supplicia foris corporibus intenduntur, duplex continet Christi oratio membrum, ita vt satis appareat duplici affectu pronunciatum. Pater, si possibile est, transeat à me calix iste: hactenus sensus loquitur, qui deinceps locum relinquit rationi, vt diceret. Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu. Videbat enim rationi congruere diuinam uoluntatem impleri, & non solum uehementem, sed etiam frequentem illum fuisse congressum illud indicat, quòd ter orauit: nam quod dicitur in oratione. Pater, si possibile est, non derogatur his uerbis diuinæ potestati, sed perinde est, ac si dictum fuisset, si vis: nam quicquid uult potest, & hoc sensisse Christum sequentia indicant uerba. Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu. Lucas autem expressit, Si vis, ex quo facile intelligitur in sensu eos conuenire, licet diuersis utantur uerbis: non enim potentia & uo-

luntas

luntas in Deo diſcreta ſunt. Et acceſsit (inquit Euángeliſta) Angelus de cœlo confortans eum, ſicut vt homo triſtitiam ſuſcepit, ita vt homo ab Angelo recipit conſolationem: uenit hic vt famulus ad imperata exequenda. Credo iuſſum, vt inferiores humanos ſenſus nimis trepidantes deliniret, & rationi ueluti dominæ acquieſcere hortaretur: præuiſio illa, quanta mox paſſurus eſſet, illum incutiebat terrorem, quem deinceps ratio ſuperauit: ſed non abſque duro certamine, & ſuperaſſe illud oſtendit, quòd mox armatis obuiam ſe fecit, & quòd Petrum corripuit, qui defendere gladio, ne caperetur, deſtinarat, patientia deinde & taciturnitas, qua uſus eſt in paſsione omni, oſtendit cauſam patiendi fuiſſe non neceſsitatem, ſed uoluntatem: nam quàm facilè non moreretur uiuens, qui mortuis uitam reddebat? Vbi ſunt hi, qui negant Chriſtum non uerè hominem fuiſſe, ſed ſpeciem tantum quandam & ſimulacrum hominis geſsiſſe? quæ hæreſis in eccleſia Dei diu inualuit: nemo enim inficiari poteſt hominem non uere extitiſſe eum, qui humanis perturbationibus tentaretur. Accidentia enim (vt ait Philoſophus) magnā partem conferunt ad demonſtrandum quicquid eſt. Sed dicant forſitan illum ſimulaſſe triſtitiam, quod vt poſsit, etiam ne ſanguineus ſudor ſimulari poteſt? Quapropter diuino iudicio ſic perturbatum fuiſſe putandum eſt, vt oſtenderet ueritatem humanæ naturæ, quod in his martyribus non inuenitur: quos dicis tali formidine neutiquam præuentos fuiſſe, & ipſa ſupplicia fortiter toleraſſe: non enim diuinitatem ſibi arrogabant, & conſtabat eos à communi conditione non differre, niſi quòd uirtute cæteris præſtabant. Conſiderandū eſt præterea Chriſtum caput eſſe Eccleſiæ ſuæ, in qua & fortes adſunt, & nihil metuentes uiri parati omnia pro fide & religione intrepidè ſubire: erant etiam quidam futuri infirmiore & teneriore animo, fortibus nihil aliud præmonſtrandum erat: non enim dubitandum, quin fortes fortiter agerent, ſubueniendum fuerat debilioribus & infirmioribus in illo præſertim populorū impetu, quo Chriſti fideles igni & ferro inſequebantur: & oſtendendum capitis exemplo, vt intelligerent ſe non peccare, ſi pauore uenientium ſuppliciorum exanimarentur, modo ei non cederent, ſed reſiſterent: & ipſa ſupplicia conſtanter tolerarent, & eorum cruciatu à fide, religione, cæteriſque iuſtitiæ partibus non deficerent. Ergo hoc illis exemplum Chriſtus præbuit, nō enim aliundè membra, quàm ab ipſo capite ſumere, quid liceret, & quid non liceret, oportebat. Miramur in Chriſtum triſtitiam, mœrorem, & pauorem incubuiſſe, quem ſcimus alios defectus humanæ naturæ ſuſcepiſſe præter culpam & ignorantiam: nam frigus & æſtus, famem & ſitim, & huiuſmodi moleſtias ſentiebat. Miramur pauore ſuppliciorum tentatum eum, qui uoluit etiam tentari à Sathana de maximis peccatis, vt oſtenderet talibus tentationibus eſſe reſiſtendum, & uiriliter dimicandum. Magni omnino eſt animi aduenientibus ſuppliciis nihil pertimeſcere, nihil eorum ſpecie terreri, ſed eum tamen, qui præcurrentem pauorem belligerando fregerit, fugarit,

auerterit, ita vt deinceps intrepidus ſtet aduerſus ſupplicia, maiore uirtute rem gerere exiſtimandum eſt, quàm eum, qui nunquam pertimuit: quoniam hic plus uicit, quàm is, qui nunquam pauore fuit tentatus, maiorem etiam dilectionem oſtendit erga eos, quorũ cauſa patitur, ſi metum etiam tormentorum præcurrentem ſuperauit, ſenſusq. rebellantes parère rationi coëgit, hoc enim eſt ſe ipſum uincere, quæ difficilis eſt & rara uictoria: ideò, qui ſic uicerit, ſplendidiorem coronam promeretur, non quòd nihil metuerit, ſed quòd metuenda contempſerit, metumque ipſum fregerit, debellarit: plerique autem eum, qui nihil metuat, fortem non exiſtimant, quoniam id fieri duritie ſenſuum uel ſtupore quodam mentis arbitrantur, & uerè natura corporis multum affert ad dolorem ferendum & contemnendum, quo autem perſpicacior eſt ſenſus, & acutior, & nobilior, eo magis perturbatur. Dico igitur illo terrore Chriſtum percuti uoluiſſe, vt plus patiendo ſplendidior eſſet in dolorum toleratu uictoria: item vt ex humanarum perturbationum incurſu oſtenderet ueritatem hominis in eo fuiſſe. Item vt eſſet exemplo infirmioribus, ne deſperarent de ſalute, ſi huiuſmodi terroribus præoccuparentur. Quid ad hæc? Addo, ſi uis, aliud: uoluit his uerbis oſtendere Chriſtus, duas in eo uoluntates fuiſſe diuinam ſcilicet & humanam: ſicut perfectus Deus erat, ita & perfectus homo. Nonnulli autem hæreſi ſuæ conſentanea facientes, dum in Chriſto unicam duntaxat ponerent naturam, unicam etiam uoluntatem ponebant Apollinaris, Eutychetes, Neſtorius, & eorum ſectatores. At Macarius Antiochenus patriarcha, & Appius Alexandrinus, & Sergius Conſtantinopolitanus, & qui ipſorũ ueſtigia tenuerunt, & ſi duas in Chriſto ponerent naturas, unica tamen uoluntate moueri Chriſtum, ideſt, diuina opinabantur. Hi omnes hoc Chriſti ſermone refelluntur, quo dixit, non ſicut ego uolo, ſed ſicut tu: duplicem igitur Chriſtus habuit uoluntatem diuinam unam, alteram humanam. Sed humana uoluntas ita parebat rationi, ſicut probus patri filius, Imperatori miles, domino ſeruus, mouebatur autem principaliter à Deo, ſicut cæteræ Sanctorum uirorum uoluntates ad pietatem ſpectantes eodem authore mouentur. Mirum non eſt, ſi aliud quis appetitum ſenſuum reſpiciens uelit, aliud ſequens rationem, ueluti ægrotus recuſat potionem, & ſectiones tamquam ſenſibus inimicas, rurſus optat ex ratione, vt ſalutem aſſequatur. Sic Chriſtus refugit ſenſuum dolores, quos natura humana aſpernatur, mox requirit ratione imperante: at non ob ſuam, ſed (quæ immenſa in eo fuit charitas) ob aliorum ſalutem. EVS. Omnes has cauſas accipio, nec quicquam habeo, quo eas ualeam refellere. MAR. Sunt autem, qui putent, quòd Chriſtus corpore ſuo ſanguinem ſudauerit, indicaſſe martyres uenturos: nam & de corpore Chriſti fuerunt, & largo cruore fluxerunt. EVS. Nec id improbare poſſum. Omnis enim Chriſti actio extra id, quod geritur, aliquid etiam aliud (ſi quis rectè aduertat) ſubindicare uidetur. Sed de his alias. Nunc perge ad reliqua: quæ ſunt huius

temporis.

temporis. MAR. Magnæ considerationis res offertur, magnæque pietatis: nam naturæ iura uidentur retrocedere, absurdaque multa consequi, dum excellentissima persona Christi, quæ ex Deo & homine constat, fertur præuidisse supplicia, eaque extimuisse: trepidauit enim tunc constantia, & titubauit fiducia, salus patitur, & si nunc esset poëtis locus, uterer illo tragico Senecæ uersu. *Et Dominus mortis pertimuit mori.*

Imo & mortuus est: Ah quantum est hoc, quod uita moritur, fortitudo superatur. Occurrit nunc imago crucis stillantis undique cruore. At qui unquam homines Dei filium cruci appendere potuerunt? quanta hæc audacia, imò impietas preciosissimum illum sanguinem per uulnera effundere? Quis nunc tanta dicendi facultate instructus, tamquàm fluens uerborum copia, vt tantam sceleris indignitatem dignè deplorare queat? Non respicio nunc crucis fructum, sciò, quòd non permitteret Deus mala, nisi ex his fructum uberem eliceret; sed illud respicio, quantum illud fuerit scelus, quod nulla unquam diligentia posit explorare: nulla unquam eloquentia explicare. Ita ne uerò creatorem suum, regem seculorum omnium, cuncta supercilio regentem & moderantem ausi sunt crucifigere? & Sol tunc istis illuxit, & terra sustinuit? Illa uerò & tota contremuit, & Sol tenebris caput operuit. O atroces clauos, qui diuina membra perforare, & suffigere potuistis. At in uobis ferrum, in humanis cordibus rigidius etiam quiddam fuit: & tamen inter supplicia Christus uocem illam emisit, Pater ignosce illis & cætera. Abel iusti sanguis, qui fraterno mucrone profusus, tum primum terram polluit antea ignaram cruoris, ultionem clamitabat: ex diuerso Christi cruor immaniore scelere profusus misericordiam efflagitat: nec nunc in cœlo alium fundit sonum uox huius cruoris, quàm tunc de cruce fuderat: tantam dignitatem, tantam gratiam ultima hæc tempora Christo duce tulerunt, sed tu fortasse de huius sanguinis laudibus aliàs non audisti. EVS. Fortasse. Itaque expecto: nam id non posset huic tempori magis congruere. MAR. Omnia Christi sanguini debemus. Sacratissimus sanè sanguis, dignissimus, gloriosissimus, quem in mundi pretiū, fructus uentris generosi, rex effudit gentium. Hic est ille sanguis, qui lapsum restituit primi parentis, humani generis culpam abluit, & cœlesti nos patri conciliauit: quod nec luctus, nec lacrymæ Sanctorum antea multorum, nec ulla uota & sacrificia, & obsequia impetrare potuerunt. Quid potest esse tantum, quantum is sanguis tanto charitatis igne profusus ab eo, qui non homo tantum, sed pariter erat Deus? Huc spectans Paulus dicebat. Empti estis pretio magno ualde: & ad Corinthios de ipso Christo. Pacificans (inquit) sanguine crucis suæ, siue quæ in terris, siue quæ in cœlis sunt. Et eiusdem Apostolatus consors Petrus in epist. 1. Non corruptibilibus auro & argento redempti estis, sed pretioso sanguine agni immaculati. Ioannes quoque in reuelatione. Qui nos (inquit) dilexit, & lauit à peccatis in sanguine suo, & fecit nos regnum & sacerdotes Deo, & Patri suo.

Et Bernardus. Sublime est animæ pretium, quæ non nisi sanguine Christi redimi potuit. Zacharias quoque in spiritu prophetico ad ipsum conuersus Christum: Tu quoque (inquit) in sanguine testamenti tui emisisti uinctos tuos de lacu, in quo non est aqua: quid sit autem lacus ille inaquosus, de quo meminit Propheta, Augustinus exponit decimo septimo libro de Ciuitate Dei: & uult intelligi humanæ miseriæ siccam quodammodo & sterilem profunditatem, ubi non sunt fluenta iustitiæ, sed iniquitatis lutum: sicut & alibi in Psalmo dicitur. Eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fecis. Ab hoc tam misero lacu sanguine eruti Christi sumus. Hic sanguis adeò placuit Deo, vt antequàm fuerit effusus, uoluerit huius intuitu omnem alium sanguinem in sacrificiis sibi fundi, & omnia ueteris legis sacramenta sanguine aspergi: multaque mirifica in sanguine fieri. Aspice sacrificia duorum primorū fratrum Abel & Cain. Obtulit in sacrificium Cain terræ fruges. Abel pecudes, Inter causas quibus existimatur Abel sacrificium Deo probatum fuisse, hæc quoq; connumeratur, quòd ille sanguinem obtulerit, qui huius sacratissimi imaginem præferebat. Quum Dominus peruicacia motus Pharaonis nō dimittentis populum Israëliticum extincturus esset omne primogenitū Aegypti, admoniti Hebræi sunt, vt vtrunque postem domus & superliminare immolati agni sanguine tingerent, si perniciem illam effugere vellent, idque re comprobatum est. Saloa enim Hebræorū primogenita fuerunt cæteris Aegyptiorum extinctis; iudicatum fuisse tunc videtur sanguine opus esse agni cœlestis, ut salus animæ humano generi constaret. Omnia namque (inquit Apostolus) in figura illis contingebant. Tanti autem tunc fecisse videtur sanguinem Deus, vt eum sibi in sacrificiis animalium voluerit offerri: esum autem eius populo interdixerit. Scriptum est enim: Non comedetis carnem cum sanguine. Et rursus. Sanguinem ouis, bouis, & capræ fundes super altare meum, carnes uero in usum tuum cedent: Sed & circuncisio in masculos imperata, vt ostenderetur sanguine opus esse aduersus peccatum quod ab origine contractum fuit. Sacerdotes quoque in eorum conseruatione sanguine aspergebantur, & uasa pariter templi sanguine mundabantur. Denique omnis peccatorum expiatio sanguinem poscebat, aut uituli, aut hirci, aut arietis, aut capræ. Ipse Pontifex, qui semel in anno ingrediebatur, solus sancta sanctorum pontificiis ornatus indumentis, vt pro suis & populi peccatis dominum exoraret, non antea id agebat, nisi fuso hircorum & uitulorū sanguine. Demum ne primum quidem testamentum, (vt Paulus ad Hebræos memorās scribit) sine sanguine dedicatum est. Lecto (inquit) omni mandato legis à Moyse uniuerso populo accipiens sanguinem uitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo, ipsum quoque librum & omnem populum aspersit dicens. Hic sanguis testamenti, quod ad uos mandauit Deus: etiam tabernaculum, & omnia uasa ministerii sanguine similiter aspersit: Hæc subinde Paulus uocat exemplaria uerorum, scilicet, quæ in secundo testamento contigerunt.

runt. Dictum fuit à Moyse: hic est sanguis testamenti, quod ad uos mandauit Deus: Huic imagini respondet illud uerum à Christo prolatum. Hic est sanguis noui Testamenti, qui pro multis effundetur in remißionem peccatorum. Veteribus sacrificiis, quæ fiebant in sanguine, respondet hoc uerum sacrificium, quòd illa imaginis instar referebant: non enim uitulorum & hircorum & similium animalium sanguine opus erat, sed isto, quem Christus effudit, per quem peccatum abluit humani generis, & mortalibus aditum ad immortalem uitam reserauit. Nec mirum uideatur illa tam multa sacrificia huius unius imaginem fuisse, sicuti nec mirum est eandem rem multis nominibus significari, & eandem sententiam uariis argumentis euolui, vt sine fastidio libentius audiatur. Vis uidere illa omnia fuisse simulacra huius sanguinis, quem Deus unicè peramabat. Cogita, quòd illa uetera Hebræorum sacrificia non apparent, post quàm Christus seipsum vt ueram ostiam obtulit: potes ne mihi dicere, ubi sint, quibus in terris exerceantur, nusquam apparent. Cur? quia vt simulacra tantum fabricata fuerunt cessatura in rei ueræ aduentum, quem signabant. Quapropter non solum hoc Christi sanguini debemus, quòd per eum redempti sumus pretio magno à diaboli falsorumque deorum tyrannide; Sed quòd præterea omnem sanguinem sustulit, non est nobis nunc necesse, quod olim antiquis patribus sub ueteri lege degentibus, vt sanguinem fundamus. Quærebam antea, ubi uetera sunt Hebræorum sacrificia: nunc etiam quæro ubi apud gentes & nationes, in quibus olim non pecudes modo & animalia irrationalia, sed homines quandoque immolabantur, cessarunt illa omnia, nusquam uisuntur. Non conuenire uisum est, post tam nobilis sanguinis effusionem sacrificii more oblatam, aliam meditari: omnis alia huic comparata sordescit. Christus omnem sanguinis effusionem quæ in altaribus sacerdotum manu fiebat, sanguine suo terminauit, præsertim quum largè copiosèque fluxerit. At poterat parua sanguinis effusio opus hoc redemptionis explere: poterat quidem ob infinitam dignitatem personæ, quæ illum effundebat. Veruntamen maioris amoris ostendendi gratia maior effusio facta est, & simul vt exemplo admoneret non esse ob suppliciorum grauitatem de uera & iusta sententia discedendũ, sed fortitudinem assumendam, & subeunda omnia potius, prius quàm ueritas deseratur. Et hæc quidem de Christi sanguine habeo dicere, quæ tibi probata fore confido. E V S. Nosti Catherinam Senensem, quæ paululum supra hanc ætatem fuit, & uiuens sanctitate & miraculis floruit, & post mortem in diuorum ordinem per Pium Secundum Pontificem ciuem suum relata. M A R. Noui equidem, & ualdè quidem: nam epistolas eius legens, quas infinitas scripsit ad cuiuscunque ordinis uiros, dialogumque eius pulcherrimum euoluens, in quo se cum Deo Patre colloquentem facit, quem extra se positam confecisse dicitur, admiratus sum sæpius in fœmina illiterata & indocta tantam scientiam cœlestium mysteriorum insedisse: sed spiritus, ubi uult, spirat, &

infantium

infantium linguas eruditas facit & disertas, sed quid de ea rogas? EVS. Quia si scripta legisti huius virginis, sicut dicis, animaduertere potuisti, quantopere Christi sanguine moueretur. Omnibus illa locis Christi sanguinem prædicat, hunc miratur, de hoc exclamat, hunc amplectitur, cum hoc consistit, & sine eo esse non uult, & demum usque eò affectu amoris peruenit, vt quamuis supplicium omne, quod pro CHRISTO toleratur, approbet: tamen sanguinolentum præferat omnibus: ita ipsam & in Christo, & Christi causa profusus sanguis delectat. Quapropter hæc, quæ de Christi sanguine dixisti, ualdè amplector: nam & scripturis congruunt, & testimoniis sanctorum uirorum, qui scripturas interpretati sunt, eo, quo sunt editæ spiritu, iuuat etiam, quòd auctoritate huius Virginis sunt comprobata. Nullum equidem Sanctorum legi, aut uidi, qui tanto amoris affectu Christi sanguinem persequatur, siue id tribuendum fœmineo sexui, qui affectibus uehementius quatitur in his præsertim, quæ sunt miserationis: siue spiritui sacro, qui in hac homine morabatur, & loquebatur. MAR. Hæc, quæ de uirgine hac sancta dixisti, uera sunt omnia, repetens etiã memoria, quàm ardenter, & quàm efficaciter Dei spiritus in ea uerba funderet: uellem adesset, vt nobis de Christi tormentis dissereret: nam illam quoque stigmata Christi inusserunt. Illa etiam (vt nosti) dum uiueret, & Pontificibus maximis, & Cardinalibus, & collegiis monachorum non illa quidem publicè suggestum cõscendens, sed priuatim & de plano Christum prædicabat non sine magno animarum profectu: non enim in persuasibilibus sermonibus, nec in doctis humanæ sapientiæ uerbis ueniebat, sed in Dei spiritu, cui obsisti non facilè potest: utinam inquam adesset. EVS. Postquam adesse non potest, vt quæ in cœlesti patria Christo iam suo fruatur beata, & inter nos sermo de tantis rebus habendus, ita vt tuæ partes sint dicendi, meæ interrogandi, & audiendi: restat, vt adiiciantur, si quæ prætermissa sunt. MAR. Multa iam dixisse uideor, omnia autem attingere nemo potest, & si aliquis possit, ego me posse diffido, qui magnam ætatis partem in iuris scientia consumpsi: At non solum mihi, sed omnibus, qui fatentur se amplitudine materiæ victos non posse cuncta persequi, multam ueniam dandam puto: tanta enim de Passione Christi scripta sunt à sanctissimis uiris, vt si quis ea omnia euoluere uelit, vix uita eius suffecerit. EVS. Et multa dicta sunt, & alia fortasse non suppetunt, quæ tractentur, & parcendum sit etiam labori tuo. Quamobrem censeo, si ita tibi quoque videatur, vt finem sermoni huic imponas. MAR. Sit finis igitur. EVS. Non est is finis, quem peto, qui silendo peragitur, sed qui efficitur concludendo. MAR. Epilogum (vt uideo) requiris. EVS. Hunc ipsum, Latini perorationem uocant, vbi strictim repetuntur argumenta causæ, sed ea, quæ sunt meliora & potentiora ad animos commouendos. MAR. Faciam, quod te uelle uideo, quamuis rhetoricæ artis studium, quo pridem calebam, nunc cum ætate pariter frigescit, & deponendum iam censeo. EVS. Vt uidebitur

tur

tur aliàs. Nunc redde nobis hunc epilogum imò omnibus, ſi forſitan dialogus iſte noſter, vt alii multi tui, in lucem exierit. MAR. Quantum igitur beneficium, quantam gratiam, quantamq; gloriam Chriſti paſsio humano generi attulerit, dictum eſt antea. & à cunctis ferè cognoſcitur: & nunc in fine ſermonis huius, quemadmodum poſſumus, perſtringemus. Quid homine antea miſerius, qui ita viuendi ſenſum acceperat, vt periret? Notus in Iudæa Deus, & in Iſraël magnum nomen eius: at hi, quibus notus erat, apud quos magnum nomen eius, poſt uitæ huius exitum ad inferos detrudebantur. At nunc cœlum petimus, reddidit nobis patriam illam cœleſtem cum ingenti beatitudine Chriſti ſanguis, nec vno tantum loco notus Deus, ſed omnibus: nec unus populus ſed omnes gentes eiuſdem participes ſalutis ſunt, & nomini eius inſeruiunt. *Vox diuerſa ſonat populorum, vox eſt tamen vna.*
Quum Chriſtus omnium ore prædicatur Redemptor, hoc omnes faſſæ ſunt gentes. *Quam variæ linguis, habitu tam veſtis, & armis*
Et hæc fuit potentia. At charitas quanta? Non ſatis illi fuit effudiſſe ſanguinem, ſed mori etiam uoluit, vt morte ſua mortem noſtram deſtrueret, & nos ueluti carne mortuos ſpiritu uiuos Deo Patri offerret. Admiranda profectò Dei charitas: proprio Filio non pepercit, vt hoſtes ſeruaret. Maiorem (inquit ipſe) nemo charitatem habet, quàm vt ponat animam pro amicis ſuis. At pro inimicis mori hoc tantum eſt, vt uideatur excedere terminos humanæ facultatis. Verumtamen Deus (vt uerbis utar Apoſtoli) ſic nobis commendat charitatem ſuam, quòd quum adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Omnes in Adam peccatores tenebamur. Maxima pars humani generis Deo uero contempto aut ignorato idolis ſeruiebat: non hominum tantum, ſed auium quoque, & quadrupedum, & ſerpentium effigies colebantur. Magna undique ſcelerum copia affluebat: & tales tamen homines Deus oblato Vnigeniti ſanguine redemit: hoc quantum pendendum ſit, illud indicat, quòd antea etiam commemoraui, & nunc repetere iuuat, quòd cum Abrahæ iuſsiſſet Deus, vt ſibi filium immolaret, quem habebat unicum, isq. diſtricto gladio immolationi incumberet, tantam hanc eius uoluntatem non parcendi proprio filio adeò magnificauit Deus, vt diceret ſe cognoſcere, quòd timeret ipſum, & ulterius pro hoc facto benedicitur, & multiplicatio ſeminis eidem promittitur ſupra ſtellas cœli & arenam maris. Si quod proprium filium uoluit immolare Abraham, id ualuit ad demonſtrationem eximiæ erga Deum charitatis. Cur non pariter dicatur Deus eximiæ erga homines charitatis uim oſtendiſſe? Qui proprio Filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum. Et ſi illud Abrahæ factum ſequuta eſt diuina cõmendatio, in ſimili Dei facto nulla erit gratiarum actio? Et plus erit immolare uoluiſſe, quàm immolaſſe? Et plus mortalis hominis mortalem Filium, quàm æterni Patris æternum Filium morti obieciſſe? Ipſe Saluator in Euangelio. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum unigenitum daret. At

ret. At quomodo dedit? Dedit, vt finem ueteris legis Iudæis, lucem gentibus, vt cognatum & contubernalem hominibus uniuersis, dedit in supplicia, in patibulum, in mortem. Dedit & ut uictimam ad placandum, & ut Sacerdotem ad offerendum, dedit ut charitatis magistrum, patientiæ & humilitatis exemplar, uiaticum peregrinationis, pretium redemptionis, uitam resurrectionis: dedit non semel aut iterum sed in perpetuum: nam nostri causa conceptus, & natus est, uersatusque in terris, mortuus est, resurrexit, ascendit, & ne nunc quidem in cœlo sedens ad dexteram Dei Patris deest nostræ causæ, sed sanguineam indutus tunicam exorat pro peccatoribus Patrem, & iram eius indignationemq. deprecatur. Sic Deus (inquit) dilexit mundum. Istud, sic, significat tam ualdè: dilexit mundum. Quid mundo cum Deo? Nihil. Imo contraria omnia: homines enim, quos hic mundi nomine significat, impii erant, sacrilegi, scelerati, dæmones fœdissimos tamquam deos & simulacra sua manu fabricata uenerãtes. Pauci uerum Deum cognouerant quicunque autem cognouerant, non sicut Deum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis: & tamen mundum hunc immundum mundare uoluit Deus sanguine Vnigeniti, tanta uis fuit amoris: Deus enim totus est amor. Non quia ergo prius dilexeramus eum, sed quia ipse prior dilexit nos, tantam in nos salutem effudit. Nos promeriti fueramus mortem, non salutem: tamen eius, qui salus est, morte saluati & liberati sumus. Nos peccaueramus, & Deus peccata nostra suis luit suppliciis, & quod nobis debebatur, ipse uelut intermedius excepit. Si inspicimus, quid sit Deus, totus est uita, totus beatitudo, totus robur, totus inuicta potentia. Manens in suis gloriosus esset. Sed ille non tantum suus esse uoluit, sed & noster. Itaque homine assumpto ad humana descendit. In inuidiam & odium incidit Sacerdotum, & magistratuum ob magnitudinem signorum: & exprobrationem peccatorum habitus ut seductor, qui erat charitas: ut impius, qui erat pietas: vt latro, qui Dei erat Filius: demum irrisiones, conuitia, flagella, sputa, alapas, spinas, uulnera, crucem vt nocentissimus tulit. Nostra illa debebant esse supplicia, non sua, quia nostra erant peccata, non sua: sed noster ille esse uoluit, non suus, quia inter illas pœnas nostram agebat causam, non suam. Illis namque suppliciis, illis tormentis, illa cruce chirographum peccati deleuit, quod aduersus nos inscriptum diabolus tenebat: Et antea dixerat Caiphas, nesciens quid diceret. Expedit unum hominem mori pro populo, ne tota gens pereat. Suscepit ille ignominiam, vt ignominiosos glorificaret: suscepit miseriam, vt miseros beatificaret: suscepit mortem, ut mortuos uiuificaret: pro his non nostra petit, sed redamari appetit: & hoc ipsum, quod appetit, propterea appetit, quòd nobis profuerit non sibi: & ratio quidem deposcere uidetur, vt postquam se ille totum nobis dedit, nosmet ipsos uicissim totos illi demus. Vocat ad se nos Christus in ligno pendens, & uocat quidem inclinato capite, vt benignitatem ostendat, uocat suffixis manibus,

ne vt peccatores accedentes uerberari metuamus: ſuffixis quoque pedibus, vt uocatos expectet, nec diſcedere oſtendat, quam autem ad rem uocat? vt uideat. Non. (Quid enim ille non uidet?) ſed vt uideatur: cupit uultum oculosque noſtros ad ſua ſuſtolli uulnera, vt colligamus quanto amore noſtri ipſe flagret, & ſub tali exemplo duriſsima quæq. & aſperima feramus, quod olim præſtiterunt infiniti religionis noſtræ alumni, qui, ne à fide deficerent, uncos, gladios, laminas, ſarcagines, lapides, ſagittas, & multas alias cruces tolerauerunt. Aſpiciebant illi Dominum, cuius præcipuo amore tenebantur: meminerant, quòd pro illis antea tulerat duriora, & hac cogitatione ueluti amentes in ſupplicia ferebantur. Non faciebat hoc ſtupor ſed amor, qui, ſi uehemens eſt, tranſit per omnia. Aderat doloris ſenſus, ſed ſubiiciebatur rationi, uincebatq. illum cupiditas imitandi per pœnarum ueſtigia Chriſtum, quem toto animo, totis medullis, uiſceribusque imbiberant. Et hæc quidem illi geſſerunt. Nos autem quid agemus? Nonne omni ſtudio & conatu id agendum, ne ingrati tanto beneficio inueniamur, ne tantam beneuolentiæ ſignificationem contemnamus? abſit hæc ab hominum fidelium cordibus tanta feritas, tamque magna impietas. Damnamus Iudæos, qui tantum facinus admiſerunt: & uix (ſi liceat dicere) pœnitentibus dimittendum: ſed quàm terribilis illa Auguſtini ſententia, minus peccaſſe Iudæos, qui crucifixerunt Chriſtum in terra ambulantem, quàm qui contemnunt in cœlo ſedentem. Cui conſonat illud Apoſtoli ad Hebræos, qui loquens de quibuſdam à fide prolapſis, crucifigentes (inquit) Chriſtum in ſemetipſis, & oſtentui habentes. Satis ſuperque hodierno die de Paſsione Chriſti fuimus commentati, quamquam non unus tantum dies, ſed tota uita in hac meditatione eſſet collocanda. Attamen hic dies commemoratione eccleſiæ ad hanc Chriſti paſsionem uocauit, & præcipuam operam poſtulauit, cui rei tu minimè defuiſti: qui etiam uoluiſti epilogum me addere, & ueluti apicem ſuperioribus imponere. Iuuat nunc aliud addere, quod non tam epilogi, ſed corollarii magis erit uice, non ad neceſsitatem, ſed ad ornatum & ſplendorem quendam rei, de qua agitur, ſeu mauis ſermonum noſtrorum: & in primis ueniat in medium præclarum teſtimonium, quod attulit Chriſto Ioſephus in duodeuigeſimo libro antiquitatis Iudaicæ. Is enim ſcribens res geſtas in Iudæa Tiberio Cæſare imperante extitiſſe, aſſerit eiſdem temporibus I E S V M uirum ſapientem (ſi tamen inquit uirum appellare fas eſt) mirabilium operum effectorem, & doctorem eorum, qui libenter uera audiunt: multos Iudæorum, multos etiam ex gentibus ſibi adiunxiſſe. Chriſtus (inquit) hic erat. Hunc accuſatione primorum noſtræ gentis uirorum, quum Pilatus in crucem agẽdum eſſe decreuiſſet, non deſeruit eos, qui ab initio eum dilexerant. Apparuit enim eis tertio die iterum uiuus, ſecundum quod diuinitus inſpirati Prophetæ uel hæc uel alia de eo innumera miracula futura eſſe prædixerant. Non audet iſte quidem dominum I E S V M appellare Deum, ſed ne

ſimpliciter quidem uirum uocare ob miraculorum magnitudinem, fatetur etiam Chriſtum eum fuiſſe in lege promiſſum & prophetarum ore prædicatum, & in cruce à Pilato actum tertio die reſurrexiſſe, & diſcipulis apparuiſſe. Non hiſtoriis ſuis hæc mandaſſet iſte Hebræorum doctiſsimus, & ſuæ legis peritiſsimus, niſi ſincera doctrina Chriſti & mirabilium operum effectio, & triduana poſt crucem reſurrectio clara omnibus & aperta fuiſſent. Quid enim minus conuenit hiſtoriæ, quàm minus comperta dicere? Dubitaſſe uidetur, num Deus eſſet, qui talia gereret, dum ueritus eſt Deum nuncupare? Non diſcrepat etiam ab iſtis Moiſes Aegyptius, vt alterum adducam ex Hebræis teſtimonium, quemadmodum à Marſilio Ficino relatum eſt. Is in libro Iudicum ordinariorum his utitur uerbis. IESVS Nazarenus uiſus eſt eſſe Meſsias, qui ſententia Iudicum interfectus cauſa fuit, vt deſtrueretur Iſraël in gladio. Audis, quæ hic loquitur? Vt damnat Iudæos Hieroſolymæ agentes de geſtis in Chriſtum, & dicit per illa Iſraël gladio concidiſſe? Non eadem, quæ illos inuidia, ita iſtum uirum excæcauit. Sed & Romæ de diuinitate Chriſti actum eſt. Nam quum ex Syria & Palæſtina (quemadmodum apud Tertullianum in illo ſuo inſigni apologetico aduerſus gentes ſcriptum eſt) Tiberius Cæſar multorum literis ipſa denique fama certior factus eſſet de mirabilibus Chriſti operibus, tam quæ uiuus effecerat, quàm quæ poſt mortem eius conſecuta ſunt, ita vt magna multitudine Deus eſſe crederetur, commotus eſt, & quoniam lex uetus erat, ne quis pro Deo conſecraretur, niſi à Senatu prius probaretur: commemorauit in Senatu Tiberius, quæ compererat de Chriſto, & retulit de eius Deificatione cum prærogatiua ſuffragii ſui. Senatus ægreferens, quod prouinciarum rectores ad eum prius non ſcripſiſſent, noluit approbare. Verumtamen Cæſar in ſententia manſit, & extrema comminatus eſt, ſi quis offendiſſet, aut accuſaſſet quempiam eo nomine, quod Chriſtianus eſſet. Extat Pilati epiſtola ad eundem Tiberium Cæſarem commemorata ab Egeſippo Iuſtinoque martyre: in qua omnia, quæ mirabiliter Chriſtus egit, dum in humanis eſſet, & de cruce, de ſepulchro eius cuſtodito à milite, & de reſurrectione ea refert, quæ in Euangeliis continentur. Itaque nemo poteſt ſaluo pudore hæc ficta dicere, quæ ab hominibus à religione noſtra auerſis prodita fuere, non omnino ueritatem incorruptam tenuerunt: Verumtamen, quum de doctrina Chriſti, uita, & de miraculis ſupra humanæ facultatis uires editis honorificè loquantur, nec crucem horreant, quum uideant reſurrectionis gloriam, quanto magis crux & tota Domini paſsio nobis uenerabilis eſſe debet, ex qua beneficium infinitum ſuſcepiſſe intelligimus: quod illi non intellexerunt. Habes non epilogum tantum, vt poſtulabas: uerumetiam corollarium, ſeu ut Græci uocant πάρεργον, ideſt rem adiectitiam ad principalem formam ornatus gratia, ne quid aliud deſideres. EVS. Tu te finem feciſſe ſermonum tuorum arbitraris? MAR. Quid ni arbitrer? Num me forſitan alium iubes epilogum dicere? EVS.

Audi.

Audi. Ego dum de Chriſto domino diceres, non ſum auſus te interturbare: locus tamen ſeruabatur Mariæ, vt de eius quoque paſsione uel in fine locutionis tuæ aliquid attingeres: non enim uidetur mater ſeparari poſſe à filio, ſicut nec acerbiſsimo illo tempore ſeparata eſt. Scio quanto cultu, qua ueneratione ſanctiſsimam Dei genitricem Mariam proſequaris. Indicat oratio, quam in eius aſſumptione elaboraſti: ſed illa, quæ tunc dicta ſunt, fuerunt gaudii, & exultationis: hæc triſtitiæ & paſsionis, de qua, & ſi habeo ipſe, quid dicerem, tamen te malo audire, parces autem mihi, ſi re iam perorata tibi nouum hunc laborem impono. MAR. Non mihi labor eſt de Maria Domini matre dicere, ſed lucrum; dicerem gaudium, niſi tali in re matri de filio compati oporteret: id enim humanitas poſtulat, ut cum gaudentibus gaudeamus, cum flentibus fleamus. Non habet humanum genus perſonas inſigniores his duobus Maria matre, & IESV filio. In utroque titulus admirabilis, in filio homo Deus, in matre Virgo genitrix, & quòd genitrix etiam Dei, quam unico verbo (vt Græcos imitemur) Deiparam uocare poſſumus. Quis æſtimare poſsit, quantum huic fœminæ conceſſum ſit? Itaque non de aliis libentius loquendum, quàm de iſtis duobus, qui naturam noſtram tantopere decorarunt. Sed de IESV ſatis eſt dictũ. Nunc Mariam uideamus. Maxima tunc & acerrima fuit Mariæ paſsio: paſsio inquam, quæ quanto cedit paſsioni Filii, tanto cæterorum ſuperauit. Vide quanta & quantum ad meritum Mariæ ſanctiſsimæ cedat hæc paſsio, ut prophetæ etiam ore meruerit notari: nam quum impletis purgationis diebus Maria puerum IESVM tuliſſet in templum, ut ſecundum legem eum ſiſterent Domino. dictum eſt ei à Simeone illo ſene, qui impletus erat Spiritu ſancto, & reſponſum acceperat ſe non uiſurum mortem, donec uideret Chriſtum domini. Quid ergo Simeon ad eam? Et tuam ipſius animam pertranſibit gladius. Non potuit dolor maximæ paſsionis efficacioribus uerbis ſignificari. Amabat eum, quem genuerat, ſed hoc acrius, quòd in filio & ſuum & omnium Creatorem amabat, ita ut non neceſſe eſſet in uarias perſonas amorem diſpergere. Addebat amori calcar, quòd Filius unicus, quòd proprius nulla communione alterius parentis, quòd eximia illi forma, quòd ſuauis & mitis moribus, quòd immenſa præditus ſapientia, quòd opere & ſermone potens, quòd eximiè is, qui pariter erat Deus, terrenæ matri obſequebatur. Ergo animam eius quantus doloris gladius infixit, quum gnatum, quem effuſiſsimè diligebat, toto corpore fœdatum & laceratum, & cruore undique fluentem, non miſera quidem audiſſet, ſed præſens ſpectaret: ac ne illud quidem relinquebatur, vt auxilium aliquod, & leuamen tam acerba patienti filio mater ferre poſſet. Audiebat ipſum ſitire, potum porrigere non poterat; uidebat triſtem & afflictum, & gementem, non poterat ſolari: uidebat uulneribus fluentem, uulnera ſiccare non poterat: irriſiones & contumelias de illo audiebat, quas refellere nec tempus illud, nec mulieris pudor patiebatur. Si Mariæ paſsio cæ-

terorum martyrum paſsionibus comparetur, omnes alias reperietur (vt dixi) ſuperare. Martyres namque afflicti ſunt propter CHRISTVM, vt fideles ſerui, Maria vt amans etiam mater. Itaque neceſſe eſt acrius doluiſſe matris pectus, quàm eorum, qui fidei tantum ſeruandæ gratia interibant: percuſsi martyres in corpore, ipſa in anima, grauiora autem eſſe uulnera, quæ animis, quàm quæ corporibus percipiuntur, manifeſtum. Multi imperterrito animo uulnera & dolores corporis neglexerunt, quidam etiam in tormentis ridentis ſpeciem præbuerunt, tantum autem roboris humanis ineſt animis, ut dolores corporis ſubleuet, & leuiores uideri faciat, & ne diſcedatur ab officio, contemnendos. At ubi percutitur dolore animus, & æger eſt totus, non habet homo intra ſe aliud, quod eum ſubleuet, quinetiam animus in mœrore poſitus dolores corporis intendit, & grauiores uideri facit. Ergo MARIA gladio tranſuerberata doloris longè uehementius paſſa eſt, quàm cæteri, qui tantum corpus adhibent ad dolorem. Quis porrò cæterorũ martyrum audeat ſe paſsionis magnitudine domino æquare? At immenſi illi & infiniti dolores, quos CHRISTVS excipiebat, in MARIAM redundarunt: non ipſa ut cæteri martyres poſterius pro CHRISTO, ſed unà cum CHRISTO, & in ipſo CHRISTO torquebatur: iiſdem (penè dicam) ictibus transfixa fuit. Recordare, quæ ante meridiano ſermone diximus: nam (et ſi in Euangeliis non contineatur) memoriæ proditum diximus MARIAM, quum Filio ſibi crucem baiulanti occurriſſet, vt primum uidit eum tam fœdè laceratum & diſcerptum, in ſpaſmum incidiſſe, & eius rei monumentum Chriſtianos, quum rerum illarum potiebantur, eo loci ueſtigio, ubi illa ceciderat, ſacellum ædificaſſe. Si ex aſpectu deformitatis ſolo tanta ſecuta eſt paſsio, quid ubi deinceps uidit in Caluariæ nudum, in cruce diſtentum, clauis ſuffixum, uulneratum, ſtillantem cruore, extrema uerba fundentem, & expirantem? Nonne matris animam fractam, conſciſſam, contritam, diſcerptam dolore dicemus? Nouo ſanè exemplo MARIA palmam martyrii tulit: nam Iudæi Filium affligebant, afflictio filii materna uiſcera torquebat. Credo autem diuinitus factum fuiſſe, ut in paſsione Filii MARIA tantopere in anima pateretur, ut hæc paſsio animæ acerbiſsima martyris illi coronam ferret: non enim decebat pro martyrii conſecutione ſanctiſsimam Dei genitricem tyrannorum ſubiici poteſtati, & ſacratiſsimum illud corpus, quod Deum in carne tulerat, impuris hominum manibus uiolari. Quod ſi obiiciatur CHRISTVM ipſum uiolatum fuiſſe: cogitandum eſt aliam cauſam filii eſſe, aliam matris. CHRISTVS enim (ut ante dictũ eſt) publicam cauſam agebat redemptionis, & ut copioſa eſſet redemptio, permiſſum eſt, vt multitudo tormentorũ illuc conflueret: Maria autem, ſi in confeſsione fidei aduerſus tormenta duraſſet, priuatã cauſam & ſuam egiſſet, nihil in commune præter exẽplum cõtuliſſet. Verũtamen propter puritatẽ dignitatemq.

perſonæ ab omni vi tyrannica immunis ſeruata eſt: ſatis eſt uiſum tempore paſsionis pro Chriſto tormentorum tuliſſe. Solent plerunque matres in funere filiorum exclamare, pugnis pectus tundere, capillum ſcindere, concutere ſe ipſas, & alia doloris indicia proferre: maximè autem deteſtari eos, à quibus filii patiuntur, quæ ſunt leuamenta doloris foras erumpentis, horum nihil Maria faciebat, ſed tacitam dolor intus urebat, anima eius per ſingula penè momenta doloris ſtimulis fodicabatur. Stabat (inquit Ioannes) iuxta crucem Mater IESV: ſtans MARIA iuxta crucis lignum exhibet memoriæ noſtræ Euam ſtantem iuxta lignum ſcientiæ boni & mali. Video duarum mulierum ſimilem ſtatum, ſed diſsimile factum. Res penes lignum geritur per ſibi oppoſitas mulieres: nam una attulit initium perditionis, altera ſalutis: uſus eſt diabolus muliere ad perdendum humanum genus, uſus eſt & muliere Deus ad ſaluandum. Sic enim decreto cœleſti comparatum erat, ut diceretur, mulier damnauit, mulier ſaluauit. Eua uirus, MARIA antidotum tulit, Eua fructum arboris ad ſe nihil pertinentem, uetita decerpſit: MARIA nihil de ligno decerpſit, ſed fructum uentris ſui in eo poſuit. Eua ex eſu fructus comparem ſe Deo facere curauit. MARIA Filium DEO pro uictima libentiſsimè obtulit. Num dubitamus, quin MARIA libentiſsimè obtulerit cœleſtis Patris obſequens uoluntati? At dubitationem hanc auferre nobis Abraham poteſt, qui iuſſus à Deo proprium filium, & quem habebat unicum, ſacrificare, non cunctatus ille poſthabito paterno affectu in ſacrificium adduxit, quem etiam ſuapte manu iugulare fuerat paratus, ſi per iubentis Dei auctoritatem licuiſſet. Inferior certè uirtute non fuit ſanctiſsima Dei genitrix, quæ diuinæ obſequens uoluntati cauſam mactandi filii probauit, & eum quidem ipſa non ſua manu ſed conſecratione ſuæ mentis peremit, quamuis de filii interitu uehementer mœreret. Exemplo filii mirè torquebatur in inferioribus animæ partibus, ubi præcipua uis ineſt ſenſuum: Ita ut cuperet ante omnia humani generis ſalutem, & eam doloribus ſuis præferret. Audi, quid Origenes dicat exponens illud. Et tuam ipſius animam pertranſiuit gladius. Nulla (inquit) docet hiſtoria beatam MARIAM ex hac uita gladii occiſione migraſſe, præſertim quum non anima ſed corpus ferro ſoleat interfici: unde reſtat intelligi gladium illum, de quo dicitur. Et gladius in labiis eorum, hoc eſt dolorem dominicæ paſsionis animam eius pertranſiſſe, quæ, et ſi CHRISTVM ut pote Dei Filium ſponte propria mori, mortemque ipſam non dubitaret eſſe deuicturum, ex ſua tamen carne procreatum non ſine doloris affectu potuit uidere crucifixum. Hæc ille ſummus Eccleſiarum magiſter, quibus aſſentior. Illud præterea animaduerſum eſt à ſanctiſsimis uiris neminem eorum, qui ſub cruce ſteterint, & uehementer morte CHRISTI doluerint, vi & hominum manu obiiſſe, quaſi dolor ille

martyrii vice ſucceſſerit. De cunctis, qui tunc aderant hoc affirmare difficile eſt, multorum enim vita obſcurior, in notis tamen perſonis id contigiſſe ſcimus: nam nec Mariam Domini matrem, nec Ioannem Apoſtolum, nec Mariam Magdalenam tortores non perpeſſos fuiſſe, ſed naturali morte obiiſſe perſpicuum. Supereſt nunc, vt ſanctiſsimam hanc Dei genitricem rogemus ſupplicibus precibus ac votis per dolores illos acerbiſsimos, quos in paſsione Filii ſuſtulit, per viſcera eius tremefacta tunc & conquaſſata, vt nos ſalutemque noſtram Filio commendet, roget, oret, obſecret, vt parcat peccatis noſtris, & poſt vitæ huius exitum ad regnum deducat beatorum. Audiet nos illa ſuppliciter precantes, nec omittet agere cauſam noſtram miſericors ipſa apud miſericordem Filium. Aduocatam ſe ſpontè humani generis cõſtituit, nec nos potentius ac tutius patrocinium nanciſci poſſumus: benè igitur ſperare licet. E V S. Et tu alia non cenſes petenda, niſi dimiſsionem peccatorum & ſummi regni adeptionem. M A R. Non alia, nam his duobus incluſa ſunt omnia. E V S. Rectè loquutum arbitror. M A R. Sunt quidam, qui idem ſignificant aliis duobus verbis poſtulantes ſuppliciter gratiam ſibi indulgeri & gloriam, quorum primum hac in vita eſt habendum, alterum in altera eſt expectandum. An non idem tibi uidetur? Nihil eſſe debet gratius gratia, nihil glorioſius gloria, utrumque in Deo ſunt, vel ipſe potius eſt Deus, quum hæc tradit, ſe ipſum tradit, ex quo quid ſequatur vides. E V S. Video nihil maius aut melius eſſe, quàm Deum adipiſci, nec adipiſcimur, niſi ſe ipſum ſpontè tradat. M A R. Rem diligenter tenes. Sed num vis, vt conuerſi ad Dominum noſtrum I E S V M Chriſtum breuem orationem fundamus. E V S. Sanè quidem uolo, nam ſi rogandam cenſuimus matrem, vt pro nobis roget Filium, quanto magis rogandus ipſe Filius bonorum omnium largitor, de cuius liberalitatis fonte & ipſa bibit. M A R. Surgamus igitur, & reuerenter genu flectamus. Quæ lingua, quæ mens dignè tibi gratias agere ualeat domine I E S V pro tua ineffabili in nos charitate, qui, vt hominem redimeres perditum, homo fieri dignatus es, omneſque conditionis noſtræ iniurias in te recipere. Idemque in ara crucis agnus omnis expers maculæ hoſtia fieri pro nobis ſuſtinuiſti, pœnas peccatis noſtris debitas exoluens, vt nos cœleſti Patri reconciliares, quin & uiuens & moriens te totum nobis impendiſti, donaſti, dedicaſti. Quid enim pro nobis non tuliſti in hoc die acerbiſsimæ paſsionis tuæ? Captus es, vt nos à dæmonum captiuitate liberares: uinctus, vt à nodo peccatorum eximeres: conſputus, vt mundares: illuſus, vt honorares: ſpinis caput coronatus, vt noſtrum gemmis ornares: ſpoliatus, vt ueſte immortalitatis indueres: flagellatus, vt ſanares: uulneratus, ut ſaluares: mortuus, ut uiuificares: calicem bibiſti amariſsimum ab alienis illatum, ut nos de ſuauiſsimo beatitudinis tuæ fonte bibere poſſemus: deformis eſſe uoluiſti ſupra filios hominum, ut omni pulchritudine nos decorares. Et ecquod mortalem hanc ingrediens uitam non attuliſti? Veniſti ad colloquendum, ut contubernalis:

bernalis: ad docendum, ut magiſter: ad dirigendum, ut legislator: ad inſpiciendum, ut exemplar: ad ſanandum, ut medicus: ad propitiandum, ut hoſtia: ad offerendum, ut ſacerdos: ad redimendum, ut pretium: ad liberandum, ut uictor: ad defendendum, ut aduocatus: ad beatificandum, ut Deus. Tuæ nunc miſericordiæ genua amplectentes, te ſuppliciter rogamus, ut nobis paſsionis huius tuæ tanto charitatis igne ſuſceptæ memoriam cordibus perpetuam infigas, & efficias, ut quæ tibi placita ſunt omni tempore peragentes, ne unquam tot & talibus beneficiis ingrati reperiamur. Hoc præſta domine IESV Chriſte, quoniam non inſolitum hoc tuæ clementiæ, nec indecens ſapientiæ, nec graue potentiæ: Reſpice imbecillitatem noſtram, benignitatem tuam, huius recordatus, illius miſeratus. Oratum eſt. EVS. Gaudeo. MAR. Longos iam ſermones habuimus. EVS. Longos. MAR. Sit finis igitur. EVS. Finis. & Deo gloria.

RERVM SENTENTIARVMQVE INDEX LOCVPLETISSIMVS.

INDEX.

Dei

INDEX.

IESVS

INDEX.

L

M

mysteria

FINIS.

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm